

ISSN 2307–4558 (print)
ISSN 2414–9489 (online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 41

2024

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2024

УДК 81(05)

З а с н о в н и к : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, англійської, німецької, французької, італійської, болгарської, польської, китайської, японської, в'єтнамської, російської, праслов'янської та праіндоіранської. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

The journal presents researches of topical issues in theoretical and applied linguistics based on material in different languages, namely Ukrainian, English, German, French, Italian, Bulgarian, Polish, Chinese, Japanese, Vietnamese, Russian, Proto-Slavonic, and Proto-Iranian. The publication addresses a wide circle of philologists, including scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Editor-in-Chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Ievgenii M. Stepanov

Заступники головного редактора
Deputy Editors-in-Chief

Олена Андріївна ВОЙЦЕВА і Тетяна Юрївна КОВАЛЕВСЬКА
Olena A. Voytseva and Tetiana Yu. Kovalevska

Відповідальний секретар
Executive Secretary

Наталія Георгіївна АРЕФЬЄВА
Nataliia G. Arefieva

Редакційна колегія:

к. філол. н. А. М. Варинська (Україна), д. філол. н. О. А. Войцева (Україна), д. філол. н. Н. Вульф (Німеччина), д. філол. н. В. Л. Іващенко (Україна), д. філол. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д. філол. н. А. К. Каїржанов (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д. пед. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кутуза (Україна), д. філол. н. Л. Ю. Мірзоева (Казахстан), д. філол. н. І. Б. Морозова (Україна), д. філософії (PhD). А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), к. філол. н. А. І. Пенчева (Болгарія), д. пед. н. К. Ю. Протасова (Фінляндія), к. філол. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д. філол. н. Г. Хентшель (Німеччина), д. філол. н. Я. П. Целлер (Німеччина), д. філол. н. А. Чапіга (Польща), д. філол. н. Чжу Цзяньган (Китай), д. філол. н. О. В. Яковлева (Україна), д. філол. н. Г. С. Яроцька (Україна).

The Editorial Board:

Alla Varynska (Ukraine), Olena Voytseva (Ukraine), Nadja Wulff (Germany), Victoria Ivashchenko (Ukraine), Asima Ishanova (Kazakhstan), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Nataliia Kondratenko (Ukraine), Mariyam Kondubaeva (Kazakhstan), Nataliia Kutuza (Ukraine), Leyla Mirzoyeva (Kazakhstan), Iryna Morozova (Ukraine), Aliya Ongarbayeva (Kazakhstan), Antoniya Pencheva (Bulgaria), Ekaterina Protassova (Finland), Shelale Ramazanova (Turkey), Gerd Hentschel (Germany), Jan Partick Zeller (Germany), Artur Czapiga (Poland), Zhu Jiangang (China), Olga Yakovleva (Ukraine), Halyna Yarotska (Ukraine).

Рецензенти:

Г. К. Аюпова, к. ф. н., доц. ЄНУ ім. Л. М. Гумільова (Казахстан); **Н. О. Бігунова**, д. ф. н., проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **М. Вьослер**, д. філософії (PhD), проф. Хунаньського пед. ун-ту (КНР); **Гао Жунго**, д. ф. н., проф. Хунаньського пед. ун-ту (КНР); **С. І. Георгієва**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **С. В. Дмитрієв**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **В. Г. Долгов**, д. ф. н., доц. БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **В. В. Дубичинський**, д. ф. н., ад'юнкт Варшавського ун-ту (Польща); **Д. А. Ігнатенко**, к. ф. н., продекан БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **О. О. Кон**, к. ф. н., доц., декан Південноукраїнського НПУ ім. К. Д. Ушинського (Україна); **Лі Цзинцзин**, к. психол. н., ст. викл. Хунаньського пед. ун-ту (КНР); **О. М. Новак**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **Т. Д. Полиця**, к. філол. н., доц. Вінницького нац. медичного ун-ту (Україна); **Н. А. Сиздикбаєв**, к. ф. н., доц. Казахського ун-ту міжнародних відносин і світових мов ім. Абилай Хана (Казахстан); **О. В. Сирота**, к. ф. н., доц. БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **І. І. Степанченко**, д. ф. н., проф. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (Україна); **Д. Ф. Стоянова**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **С. І. Терехова**, д. ф. н., проф. Київського нац. лінгвістичного ун-ту (Україна); **Хе Бінци**, к. ф. н., декан ПМ Хунаньського пед. ун-ту (КНР).

Технічний секретар / Technical Secretary: к. ф. н., доц. **О. В. Мальцева / Olha V. Maltseva**

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА І ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

<i>Глуценко В. А., Коротяєва І. Б., Роман В. В., Руденко М. Ю.</i> ГІПОТЕЗА СЕПІРА — УОРФА І ПРИНЦИП ЛІНГВІСТИЧНОЇ ВІДНОСНОСТІ (ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)	5
<i>Ареф'єва Н. Г.</i> ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД МОВНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ НОСІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ ОДНОГО НЕІСНУЮЧОГО СЕЛА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	13
<i>Гончар Н. М.</i> НАЗВИ ОБРЯДОВОГО ХЛІБА В БОЛГАРСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ	23

ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА І ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МОВОЗНАВСТВА

<i>Попова О. В.</i> ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ В АКАДЕМІЧНІЙ СФЕРІ: СИНЕРГІЗМ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	28
<i>Степанов Є. М., Ван Чжунчжен.</i> УНІВЕРСАЛЬНЕ І СПЕЦИФІЧНЕ В УТВОРЕННІ ТА ФУНКЦІОНАННІ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ У ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ І КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ	37
<i>Чан Тхі Суєн.</i> ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ «ОКО / ОЧІ» У СЛОВ'ЯНСЬКИХ І В'ЄТНАМСЬКІЙ МОВАХ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ	47
<i>Чернцова О. В., Ван Лілі.</i> НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО КОНЦЕПТУ ЛІНЬ НА ТЛІ ЗІСТАВЛЕННЯ З КИТАЙСЬКИМ 懒 (lan) (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКОВОГО ДИСКУРСУ)	54
<i>Піади О. І.</i> FRAGMENTS OF SLAVONIC-IRANIAN MYTHORHETIC TEXT: SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH *svet- : *śuanta-	60
<i>Zhou Baoyan.</i> A COMPARATIVE STUDY OF WORD ORDER IN CHINESE AND JAPANESE LANGUAGES: PREVAILING PERCEPTIONS AND THE REAL SITUATION	69

ПИТАННЯ ПРАГМАЛІНГВІСТИКИ І ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<i>Ерреро Бікус П. А., Гайфієв Е. А.</i> ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ РИТОРИЧНОГО ПИТАННЯ У КИТАЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	75
<i>Маличенко Ю. С., Войцева О. А.</i> СИМВОЛІКА ЗООМЕТАФОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ	82
<i>Некрилова О. Л.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ABSENCE У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	85
<i>Хрустик Н. М.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ: ВІДІМЕННИКОВІ ДЕРИВАТИ З ПРЕФІКСОМ НЕДО-	89
<i>Kosiuha O. O.</i> THE BOOK COVER AS A NON-VERBAL MEANS OF NARRATIVE CREATING (BASED ON J. K. ROWLING'S "HARRY POTTER AND THE GOBLET OF FIRE")	93

CONTENTS

ISSUES OF GENERAL LINGUISTICS AND DIALECTOLOGY

<i>Glushchenko V. A., Korotiaieva I. B., Roman V. V., Rudenko M. Yu.</i> THE SAPIR — WHORF HYPOTHESIS AND THE IDEA OF LINGUISTIC RELATIVITY (LINGUISTIC HISTORIOGRAPHIC ASPECT)	5
<i>Arefieva N. G.</i> SOME OBSERVATIONS ON THE LANGUAGE CHARACTERISTICS OF A UKRAINIAN DIALECT' SPEAKER OF A NON-EXISTING VILLAGE OF ODESSA REGION	13
<i>Gonchar N. N.</i> NAMES OF RITUAL BREAD IN BULGARIAN DIALECTS OF SOUTHERN UKRAINE	23

ISSUES OF TRANSLATION STUDIES, COMPARATIVE AND HISTORICAL LINGUISTICS

<i>Popova O. V.</i> ECONOMIC AND LEGAL DOCUMENTS IN THE ACADEMIC SPHERE: SYNERGISM OF TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, CHINESE AND UKRAINIAN)	28
<i>Stepanov Ie. M., Wang Zhongzheng.</i> UNIVERSAL AND SPECIFIC IN THE FORMATION AND FUNCTION OF COMPOUND ABBREVIATED WORDS IN THE INDO-EUROPEAN AND CHINESE LANGUAGES	37
<i>Cherntsova O. V., Wang Lili.</i> NATIONAL-CULTURAL SPECIFICITY OF THE LAZY CONCEPT IN COMPARISON WITH THE CHINESE 懒 (lan) (BASED ON THE MATERIAL OF THE FAIRYTALE DISCOURSE)	47
<i>Trần Thị Xuyén.</i> PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT “EYE/EYES” IN SLAVIC AND VIETNAMESE LANGUAGES AS A MEANS OF EXPRESSING NON-VERBAL PERSON'S BEHAVIOR	54
<i>Iliadi O. I.</i> FRAGMENTS OF SLAVONIC-IRANIAN MYTHOPOETIC TEXT: SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH *svet- : *súanta-	60
<i>Zhou Baoyan.</i> A COMPARATIVE STUDY OF WORD ORDER IN CHINESE AND JAPANESE LANGUAGES: PREVAILING PERCEPTIONS AND THE REAL SITUATION	69

ISSUES OF PRAGMALINGUISTICS AND LINGUODIDACTICS

<i>Errero Bikus P. A., Gaifiev E. A.</i> PRAGMATIC FUNCTIONS OF THE RHETORICAL QUESTION IN THE CHINESE AND UKRAINIAN LANGUAGES	75
<i>Malychenko Yu. S., Voytseva O. A.</i> SYMBOLISM OF ZOMETAPHOR IN UKRAINIAN AND POLISH LINGUOCULTURES	82
<i>Nekrylova O. L.</i> VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF ABSENCE IN MODERN ENGLISH	85
<i>Khrustyk N. M.</i> THE DERIVATIVE WORDS FROM THE NOUNS WITH PREFIX <i>НЕДО-</i> (<i>NEDO-</i>) AS AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DERIVATION	89
<i>Kosiuha O. O.</i> THE BOOK COVER AS A NON-VERBAL MEANS OF NARRATIVE CREATING (BASED ON J. K. ROWLING'S “HARRY POTTER AND THE GOBLET OF FIRE”)	93

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА І ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

DOI : 10.18524/2307–4558.2024.41.311204

УДК 808.3+808.2:801

ГЛУЩЕНКО Володимир Андрійович,

доктор філологічних наук, професор кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету; вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116; вул. Наукова, 13, 9-й навчальний корпус, м. Дніпро, Україна, 49131; тел.: +38 050 8860183; e-mail: sdpunauka@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2394-4966/>

КОРОТЯЄВА Ірина Борисівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету; вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116; вул. Наукова, 13, 9-й навч. корпус, м. Дніпро, Україна, 49131; тел.: +38 050 2059319; e-mail: iryna.korotiaeva@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6845-5277/>

РОМАН Вікторія Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету; вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116; вул. Наукова, 13, 9-й навч. корпус, м. Дніпро, Україна, 49131; тел.: +38 095 5145215; e-mail: roman.victoriya2016@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3468-1062/>

РУДЕНКО Марина Юріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету; вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116; вул. Наукова, 13, 9-й навч. корпус, м. Дніпро, Україна, 49131; тел.: +38 050 2558909; e-mail: marinarudenko2016@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6587-3860/>

ГІПОТЕЗА СЕПІРА — УОРФА І ПРИНЦИП ЛІНГВІСТИЧНОЇ ВІДНОСНОСТІ (ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. *Мета* статті — розкрити погляди Е. Сепіра й Б. Л. Уорфа на співвідношення мови, мислення й дійсності (досвіду), стисло проаналізувати деякі інтерпретації, що належать критикам гіпотези Сепіра — Уорфа, виявити ті твердження Сепіра й Уорфа, які зберегли свою цінність для мовознавства початку ХХІ ст. *Об'єктом* вивчення є феномен, який традиційно називають «гіпотезою Сепіра — Уорфа». *Предметом* розгляду виступають погляди Сепіра й Уорфа на співвідношення мови, мислення й дійсності (досвіду), а також їх інтерпретація в студіях критиків цих поглядів, що не завжди відбивала справжні погляди Сепіра й Уорфа. *Результатом* дослідження є виявлення суті тверджень критиків гіпотези Сепіра — Уорфа, які висунули «сильну» і «слабку» версії цієї «гіпотези», і з'ясування досягнень Сепіра й Уорфа. Автори статті акцентують увагу на тому, що Уорф розглядав лінгвістичну відносність не як гіпотезу, а як принцип. Якщо гіпотези необхідно доводити, щоб перетворити їх на теорії, то принципи цього не потребують. Принцип лінгвістичної відносності має тривалу традицію. Про вплив мови на мислення говорили вже Платон, Арістотель, Ф. Бекон, Дж. Локк, Й. Г. Гаман, Й. Г. Гердер, В. фон Гумбольдт, О. О. Потебня, Я. Бодуен де Куртене. У пропонуваній статті використано *актуалістичний метод*, який передбачає, з одного боку, історичний погляд на розглядану проблему, з іншого, застосування таких прийомів і процедур, як аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція. **Висновки:** безперечною заслугою Сепіра й Уорфа перед наукою стало новаторське дослідження ними низки когнітивних процесів. Це подало сильний поштовх розвитку когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвоконцептології. Лінгвістична відносність виступає як сучасна дослідницька парадигма.

Ключові слова: лінгвоісторіографічний аспект, гіпотеза Сепіра — Уорфа, принцип лінгвістичної відносності, мова, мислення, культура, наука.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених гіпотезі Сепіра — Уорфа, ми вимушені констатувати брак студій, у яких вона була б висвітлена в лінгвоісторіографічному аспекті. Сучасну науку не можуть задовольнити трактування виключно критичного спрямування, так само як позитивні інтерпретації поверхового характеру, автори яких обмежуються

констатуванням того факту, що Сепір і Уорф як представники американського неогумбольдтіанства розвивали певні ідеї В. фон Гумбольдта.

У чому полягає новаторство Сепіра й Уорфа як дослідників проблеми взаємозв'язку мови і мислення? Які ідеї цих лінгвістів є актуальними зараз? На жаль, далеко не в кожній праці ми знаходимо відповіді на ці запитання. Роль Сепіра й Уорфа в дослідженні зазначеної проблеми навряд чи можна вважати висвітленою з достатньою повнотою.

Звідси випливає **актуальність** пропонованої статті.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Про гіпотезу Сепіра — Уорфа написано багато, проте різні дослідники інтерпретують цю гіпотезу по-різному (як синонім до терміна *гіпотеза Сепіра — Уорфа* часто вживають термін *гіпотеза лінгвістичної відносності*). Чим же, власне, є ця гіпотеза? У чому її сутність?

З нашого погляду, тут спостерігаємо певний парадокс. Полягає він у тому, що так звану гіпотезу Сепіра — Уорфа в тому вигляді, у якому її часто розглядають, не було сформульовано ані Едвардом Сепіром (1884–1939), ані його учнем Бенджаміном Лі Уорфом (1897–1941). Фактично феномен, який називають гіпотезою Сепіра — Уорфа, є інтерпретацією поглядів Е. Сепіра й Б. Л. Уорфа на співвідношення мови, мислення й дійсності (досвіду) у студіях критиків цих поглядів. Ця інтерпретація не завжди відбивала справжні погляди Сепіра й Уорфа, що зазначають сучасні дослідники [1, с. 225–226; 6, с. 263].

Розпочав процес інтерпретації трактувань Сепіра й Уорфа Х. Хойєр, ще один учень Сепіра. 1953 року Х. Хойєр організував наукову конференцію (у місті Чикаго, США), присвячену лінгвістичній відносності, і висловив низку критичних зауважень щодо відповідних трактувань Уорфа. З цього часу розпочалася активна критика досліджень Уорфа і численні спроби підтвердити або заперечити лінгвістичну відносність. Ми маємо на увазі, з одного боку, праці Н. Хомського, С. Пінкера, Е. Малоткі, Д. Девідсона, М. Блека, з іншого боку, студії Дж. Лакоффа, М. Сільверстейна та інших учених.

Отже, деякі твердження, висунуті Сепіром, а слідом за ним і Уорфом, здобули певним чином самостійне існування разом з тими інтерпретаціями, які нашарувалися на ці твердження і сплелися з ними настільки, що не завжди просто відділити одне від іншого. Це вимагає від нас, з одного боку, приділити пріоритетну увагу першоджерелам (тобто працям самих Сепіра й Уорфа), з іншого боку, підійти до згаданих інтерпретацій максимально критично.

Методологія дослідження. Такий і тільки такий підхід (власне, лінгвістично-історіографічний) дозволить нам розкрити ті трактування, що належать самим Сепіру й Уорфу, і окреслити достовірну «траєкторію» історії феномена, який традиційно називають гіпотезою Сепіра — Уорфа. Актуалістичний метод, який ми використовуємо в пропонованій статті, якраз і передбачає, з одного боку, історичний погляд на розглядувану проблему, з іншого, застосування таких прийомів і процедур, як аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція [4].

Формулювання завдань. У пропонованій статті ми зосередимося на поглядах самих Сепіра й Уорфа, будемо прагнути розкрити наукову новизну суджень цих лінгвістів з унаслідок питань. Отже, метою статті є розкриття поглядів Сепіра й Уорфа на співвідношення мови, мислення й дійсності (досвіду), стислий аналіз деяких інтерпретацій, що належать критикам гіпотези Сепіра — Уорфа, і виявлення тих тверджень Сепіра й Уорфа, які зберегли свою цінність для мовознавства початку ХХІ ст.

Ця мета конкретизована в таких завданнях: 1) розкрити погляди Сепіра й Уорфа на співвідношення мови, мислення й дійсності (досвіду); 2) проаналізувати деякі інтерпретації, що належать критикам гіпотези Сепіра — Уорфа; 3) виявити ті твердження Сепіра й Уорфа, які зберегли свою цінність для мовознавства початку ХХІ ст., дати оцінку відповідним дослідженням у світлі завдань сучасної лінгвістики з притаманним їй антропоцентризмом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначають дослідники, гіпотеза Сепіра — Уорфа існує в «сильній» і «слабкій» версіях [7, р. 15–19; 5]. Згідно із «сильною» версією, мова радикально впливає на мислення, відіграє провідну роль у процесі пізнання світу, а ті або інші ментальні властивості етносу спричинені майже виключно мовою цього етносу. Якщо викласти «сильну» версію докладніше, то основні її положення можна сформулювати так: 1) лексико-граматичні особливості мови зумовлюють специфіку мислення етносу, і, отже, людське мислення не має загальнолюдського характеру; 2) кожен народ має свої картини світу, а близькість картин світу різних народів ґрунтується на спорідненості відповідних мов; 3) значним є вплив мови на культуру як на менш структурований і більш динамічний феномен [6, с. 264].

На думку вчених, «сильна» версія гіпотези Сепіра — Уорфа багато в чому суперечить трактуванням Вільгельма фон Гумбольдта. Адже, згідно з поглядами великого німецького мовознавця, коло понять, якими оперують мовці, не можна виводити зі словника: більшість абстрактних понять має описовий або метафоричний характер [6, с. 264].

Відповідно до «слабкої» версії, мова так чи інакше впливає на мислення, але, звичайно, не зумовлює його.

«Слабка» версія гіпотези визнає семантичну специфіку мов і припускає когнітивні розбіжності як наслідок розбіжностей у самих мовах, проте підкреслює домінування універсальних когнітивних процесів.

З погляду С. Ю. Бородай, «сильну» версію необхідно відкинути як науково необґрунтовану, оскільки, як вважає вчений, за умови «тотальної каузації» мислення мовою розуміння «чужої» мови виявляється неможливим [2, с. 18]. Однак (і це відзначають дослідники, зокрема В. М. Алпатов [1, с. 225–226]), Сепір і Уорф не дотримувалися «сильної» версії, хоча в їхніх працях є окремі висловлення, які можна трактувати як тезу про каузацію мислення мовою. Такий висновок видається нам обґрунтованим, оскільки згадані висловлення Сепіра й Уорфа завжди супроводжуються суттєвими застереженнями.

«Слабка» ж версія, як відзначає С. Ю. Бородай, є «тривіальним твердженням», що не потребує експериментальної перевірки [2, с. 18]. На нашу думку, звідси випливає: обмеження поглядів Сепіра й Уорфа лише відстоюванням «слабкої» версії означає, що ці представники американського неогумбольдтіанства (як і вчитель Сепіра Ф. Боас) не внесли нічого нового в розробку проблеми зв'язку мови і мислення порівняно з їхніми попередниками (Й. Г. Гаманом, Й. Г. Гердером, В. фон Гумбольдтом, О. О. Потєбнею та ін.) і сучасниками (європейськими неогумбольдтіанцями Л. Вайгербером, Й. Тріром та ін.). А ця теза є, звичайно, помилковою.

Як же насправді інтерпретували зв'язок мови і мислення Сепір і Уорф?

Звернемося до поглядів Сепіра.

Сепір бачив у мові «символічну систему», «спосіб відображення всіх мислимих різновидів нашого досвіду» [8, р. 154]. Утім, учений відзначав «несумірність членування досвіду в різних мовах», при-таманну носіям різних мов «відносність понять» [8, р. 155].

Особливо багатий матеріал такого роду дало Сепіру дослідження індіанських мов США й Канади, зіставлення цих мов з англійською та іншими індоевропейськими. Сепір підкреслював, що зв'язок між компонентами системи будь-якої мови будується за своїми внутрішніми законами, а тому спроектувати систему однієї мови на систему іншої неможливо, не спотворивши змістових відношень між мовними елементами. Сепір бачив у лінгвістичній відносності неможливість установити покомпонентну відповідність між системами різних мов. Звідси теза про неспівмірність мов. Слідом за Ф. Боасом Сепір вважав, що мова класифікує, ізолює та організує елементи досвіду і що системи окремо взятих мов не тільки по-різному відбивають зміст культурного досвіду мовців, а й «ведуть» їх неспівмірними шляхами осмислення, сприйняття дійсності. Отже, за Сепіром, людина живе у світі, який (значною мірою підсвідомо) вибудовується на підставі мовних норм, прийнятих у тому чи іншому мовному колективі [9, с. 208–210].

Сепір, зокрема, відзначав, що люди «живуть не тільки в об'єктивному світі речей і не лише в суспільному світі, як про це звичайно думають; вони значною мірою перебувають і під впливом тієї конкретної мови, що є засобом спілкування для певного суспільства» [9, с. 209]. Добре відомий вислів Сепіра про те, що «світи, у яких живуть різні суспільства, — це різні світи, а зовсім не один той самий світ з різними навішеними на нього ярликами» [9, с. 209]. Отже, «ми бачимо, чуємо та взагалі сприймаємо навколишній світ саме так, а не інакше, головним чином завдяки тому, що наш вибір при його інтерпретації зумовлений мовними звичками нашого суспільства» [9, с. 209].

Як бачимо, теза про мовний детермінізм постульована тут Сепіром у досить категоричній формі.

Щоправда, у Сепіра можна відшукати й тези протилежного змісту. Так, він відзначав, що в деяких випадках «з особливою очевидністю виступає внутрішня незв'язаність мови та культури. Цілковито неспоріднені мови обслуговують одну й ту саму культуру, а близькоспоріднені мови, іноді та сама мова, належать до різних культурних сфер» [10, chapter X]. Тому, принаймні на певному етапі розвитку наукового знання, поки не виявлені формальні ознаки культури, «краще буде, якщо ми визнаємо розвиток мови і розвиток культури незіставлюваними, взаємно не пов'язаними процесами» [10, chapter X].

Коментуючи твердження Сепіра про мовний детермінізм, О. О. Селіванова стверджує, що Сепіра тим не менш не можна вважати прибічником ізоморфізму мови й мислення [6, с. 262]. Адже, за Сепіром, межі мови й мислення не збігаються. Мова, безперечно, впливає на мислення. Але як? Сепір вважав, що цей вплив здійснюється переважно через систему культурних стереотипів: мова впорядковує зазначену систему. На думку Сепіра, мова фіксує в символічних формах загальні категорії мислення, які, отже, відбиваються в мовних категоріях [10, chapter X]. Звідси висновок О. О. Селіванової про відносність мовного детермінізму Сепіра [6, с. 263].

Ідучи за Сепіром, Уорф рішуче виступив проти погляду, згідно з яким думка «залежить не від граматики, а від законів логіки або мислення, нібито однакових для всіх жителів всесвіту» незалежно від того, якими мовами вони користуються [12, р. 3]. Зауважимо, що під граматику Уорф розумів «основу мовної системи будь-якої мови» [12, р. 5]. Учений вважав, що «формування думок» є «частиною граматики тієї або іншої мови і розрізняється у різних народів в одних випадках незначно, в інших — дуже суттєво, так само як граматична будова відповідних мов» [12, р. 5].

На основі дослідження мов аборигенів Америки Уорф слідом за Сепіром обстоював твердження про те, що дійсність виступає «калейдоскопічним потоком уражень», який мова впорядковує [12,

р. 5]. Отже, процеси сприйняття світу, мислення й пізнання певним чином зумовлені етноспецифічними особливостями структури тієї або іншої мови [11, р. 239–240].

Мовці на підсвідомому рівні використовують певні слова як одиниці словника й певні морфологічні форми і синтаксичні конструкції як відбиття особливостей граматичної системи мови. Тим самим, за Уорфом, створюється мовна картина світу. Вона є специфічною для кожної окремо взятої мови. Типова мовна картина світу виступає підґрунтям категоризації та об'єктивації індивідуального досвіду людини — носія певної мови. У цьому процесі кожна мова з притаманною їй структурою створює свій спосіб виокремлення різноманітних фрагментів світу та їхньої інтерпретації [13, р. 214].

Неповторність мов зумовлює те, що різні мови членують дійсність по-різному. Звідси, на думку Уорфа, випливає відносність понятійних систем різноструктурних мов і їхня залежність від тієї або іншої мови [12, р. 7]. Уорф наголошував на тому, що мова впливає на процес сприйняття дійсності людиною постійно. Це є особливо відчутним у зіставному дослідженні мов і культур [13, р. 213].

Яким же матеріалом користувався Уорф для доведення своїх ідей?

Учений зіставляв англійську мову як представницю середньоєвропейського мовного стандарту (Standard Average European, або SAE; поняття й термін належать Уорфу) з іншими мовами (з погляду генеалогічної класифікації — неіндоєвропейськими). Зіставлення було проведено на лексичному й морфологічному рівнях. Уорф услід за Ф. Боасом відзначав, зокрема, що в ескімоських мовах різновиди снігу (той, що падає, той, що лежить, той, що тане, той, який несе вітер тощо) позначають різними словами; щодо англійської мови, то в ній уживають один іменник для номінації снігу [12, р. 4, 6].

Особливо багато прикладів Уорф навів з індіанської мови хопі. Так, у мові племені хопі є іменники, що називають будь-який предмет (та істоту, за винятком птахів), що летить, наприклад: літак, пілота літака, комаху. У цій мові слова, що позначають поняття «блискавка», «жвиля», «полум'я», «пульсація» й подібні, належать до класу дієслів, оскільки вони називають явища короткої тривалості [12, р. 4, 6].

Уорф відзначив, що в мові хопі немає граматичної категорії часу. З погляду вченого, це свідчить про те, що індіанці хопі не мають уявлення про об'єктивний плин часу; тому вони не можуть зрозуміти фізичні й математичні поняття в «європейській» інтерпретації [12, р. 5, 6–7; 13, р. 203–205]. На думку Уорфа, носіям мов SAE властиве «просторове сприйняття часу»; для них час є «рухом у просторі», «безперервним потоком подій, розташованих на “часовій лінії”». Тому носіям мов SAE видається, що «постійне повторення втрачає свою силу на окремих відрізках цього простору». Щодо індіанців хопі, то для них «час є не рух, а “становлення більш пізнім” усього, що будь-коли було зроблене». Тому в хопі «постійне повторення не витрачає своєї сили, а накопичує її. У цьому процесі наростає невидима зміна, що передається більш пізнім подіям» [13, р. 209]. Аналогією у фізиці є прискорення [13, р. 209]. Отже, «час» у мовах SAE суттєво відрізняється від «тривалості» в мові хопі (так, з погляду Уорфа, точніше називати «час» у індіанців хопі): «тривалість» у хопі не можна описати «в термінах простору й руху» [13, р. 214]. Зокрема, звичайне для носіїв мов SAE «поняття абсолютної одночасності було б або дуже важко, або неможливо висловити в мові хопі» [13, р. 214].

Отже, і граматики, і логіка, з погляду Уорфа, не відбивають дійсності, а видозмінюються довільно від мови до мови. Закони Ньютона та його погляд на будову всесвіту були б іншими, якби він користувався не англійською мовою, а, скажімо, мовою хопі (Hopi) або нутка (Nootka) [13, р. 210; 11, р. 242]. У цьому плані Уорф наполягав на важливості й актуальності «принципу відносності, який свідчить, що подібні фізичні явища дають змогу створити подібну картину всесвіту тільки за подібності або принаймні при співвідносності мовних систем» [12, р. 5].

Коментуючи цю тезу Уорфа, Н. С. Кудрявцева пише про примусовість впливу мови на концептуальну структуру її носіїв як про найважливіший наслідок дії принципу лінгвістичної відносності. Йдеться про мову як про засіб обробки інформації. Уорф був переконаний у тому, що саме структура особливості мов SAE спрямували в певний спосіб розвиток європейської науки. Утім, «наука, звичайно, була не спричинена цією граматикою, а лише забарвлена нею» [15, р. 221].

На думку Уорфа, мови здійснюють «сегментацію явищ природи» [11, р. 240–241]. Докладніше Уорф писав про це так: «Мови різняться не тільки тим, як вони будують речення, а й тим, як вони розщеплюють навколишній світ на елементи, що є матеріалом для побудови речень. Ці елементи — одиниці словника» [11, р. 237, 241, 242]. Мови SAE орієнтують мовців, спрямовують їх на сприйняття всесвіту як набору певних об'єктів і подій, позначуваних окремими словами. На цьому ґрунтуються класична фізика й астрономія [11, р. 240]. Отже, граматики мов SAE виступає логічним фундаментом європейської науки [11, р. 241].

Важливою видається нам теза Уорфа про те, що мовним структурам притаманна певна негнучкість, і це, за Уорфом, є перешкодою розвитку нових світобачень, нових гіпотез і теорій [7, р. 41].

Безперечним досягненням Уорфа стала постановка питання про співвідношення мовної картини світу з науковою картиною світу. За Уорфом, мова, як і наука, відбиває класифікаційний погляд на світ. Проте мовні картини світу значно старіші від наукових картин світу і, як наслідок, є потужнішими за впливом на свідомість мовців. Отже, якщо ми звертаємося до таких філософських категорій, як рух, матерія, простір, час, якість, кількість тощо, слід брати до уваги їхні мовні реалізації, а не «об'єктивний зміст» [13, р. 210].

Отже, за Уорфом, роль мови в пізнанні є надзвичайно великою; мовна картина світу виступає підґрунтям наукової картини світу [13, р. 210].

Слід підкреслити, що Уорф зосереджував значну увагу на співвідношенні мови і культури. Він був переконаний у тому, що «між культурними нормами та мовними моделями існують зв'язки, але не кореляції або прямі відповідності» [13, р. 214–215]. Розгляд співвідношення мови і культури дав дослідникові змогу сформулювати деякі особливості західної (європейської) культури (поширеної, зокрема, й у США) і культури хопі, зумовлені, з погляду Уорфа, специфікою відповідних мовних систем. Серед залучених ним до розгляду фактів можна відзначити в межах західної (європейської) культури складання хронік, літописів, щоденників, урахування вартості витраченого на роботу часу тощо. Водночас у індіанців хопі немає інтересу до реєстрації фактів; їм узагалі бракує ідеї історичності. Ці феномени Уорф пояснював існуванням у мовах SAE граматичної категорії часу й відсутністю цієї категорії в мові хопі [13, р. 210–211]. На думку вченого, індіанці хопі бачать у світі феномен, що перебуває в процесі підготовки до чогось. У цьому процесі різноманітні явища виступають як вираження таємничої сили [13, р. 207–208, 211].

На ґрунті таких спостережень Уорф услід за Ф. Боасом і Е. Сепіром дійшов висновку про те, що мова є системою понять для організації досвіду [12, р. 3–4; 11, р. 243–244]. Кожна мова «калібрує» досвід мовців [13, р. 212], вона робить свій «наголос» на тих або інших деталях досвідної ситуації [13, р. 212]. Однак мова впливає не безпосередньо на досвід мовців, а на їхні концептуальні структури; мова зумовлює не процес мислення, а його зміст, тобто поняттєву систему [13, р. 209]. Уорф стверджував «відносність усіх поняттєвих систем, у тому числі й нашої (тобто поняттєвої системи носіїв мов SAE — В. Г., І. К., В. Р., М. Р.), і їхню залежність від мови» [12, р. 5].

За Уорфом, мова «нав'язує» людині певний світогляд; вона певним чином визначає норми мислення носія мови, а отже, і норми поведінки людини. У різних мовах ці феномени різняться [13, р. 212–213].

Водночас важливо відзначити, що Уорф розглядав вплив на світогляд етносу не тільки мови, а й екстралінгвальних чинників. Серед них тип суспільства, географічне положення, клімат та ін. [13, р. 213–214]. Проте, як відзначає В. М. Алпатов, зв'язок між впливом цих феноменів і впливом мовних норм залишився в Уорфа нерозкритим [1, с. 223].

Вище ми підкресливали, що термін *гіпотеза Сепіра* — Уорфа належить не Сепіру й Уорфу, а критикам ідеї лінгвістичної відносності в тому вигляді, як вони собі її уявляли. У цьому контексті важливо відзначити, що Уорф розглядав лінгвістичну відносність не як гіпотезу, а як принцип [15, р. 221]. На це звертають увагу дослідники творчої спадщини Уорфа [7, р. 14; 5]. Науковою гіпотезою називають певне недоведене твердження; якщо твердження вдається довести, гіпотеза перетворюється на теорію. Ми вже відзначали, що так звану гіпотезу Сепіра — Уорфа в її «сильній» версії довести неможливо. Щодо гіпотези Сепіра — Уорфа в її «слабкій» версії, то доводити її немає потреби, бо вона видається очевидною.

Якщо ж говорити про принципи, то вони кардинально відрізняються від гіпотез. Принципи — це глобальні твердження з надзвичайно широким радіусом дії; на думку дослідників, принципи мають стратегічний характер. Прикладом може слугувати принцип історизму. Зокрема, лінгвістичні історіографи погоджуються в тому, що упродовж майже всього XIX ст. мовознавство розвивалося в руслі історизму (принцип історизму був провідним) [3, с. 24]. Ця теза не потребує доказів, як не потребує доказів і твердження про необхідність застосування принципу історизму в лінгвістичних дослідженнях узагалі.

Те саме стосується принципу лінгвістичної відносності. Цей принцип має тривалу традицію. Про вплив мови на мислення говорили вже Й. Г. Гаман (1730–1788), Й. Г. Гердер (1744–1803), В. фон Гумбольдт (1767–1835), О. О. Потебня (1835–1891), Я. Бодуен де Куртене (1845–1929); ще раніше за цих учених — Платон, Арістотель, Ф. Бекон (1561–1626), Дж. Локк (1632–1704). Отже, принцип лінгвістичної відносності не був відкриттям неогумбольдтіанців. Водночас, представники сучасної когнітивної лінгвістики визнають безперечну заслугу Сепіра й Уорфа перед наукою. У чому ж полягає ця заслуга?

Дослідники звертають увагу на ті конкретні когнітивні процеси, які знайшли відбиття в працях Сепіра й Уорфа і у вивченні яких Сепір і Уорф виступили як справжні новатори. Якщо узагальнити відповідні лінгвістичні інтерпретації, то можна зазначити, що Сепір і Уорф 1) виявили значні граматичні (а не лише лексико-семантичні) відмінності, які існують між мовами, і долучили ці відмінності до проблематики лінгвістичної відносності; 2) обрали предметом дослідження найважливіші домени, такі, як час, простір, матерія, форма, кількість, швидкість, причина та ін. Звичайно, ми подаємо тут узагальнену характеристику, беручи до уваги те, що ступінь участі Сепіра й Уорфа в розробці цих проблем була різною, як різними були й деякі їхні трактування.

Представники сучасної когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвоконцептології наголошують, зокрема, на тому, що дослідження Сепіра й Уорфа надали потужний поштовх науковим пошукам кінця XX — початку XXI ст. Так, С. Ю. Бородай пише про ідею лінгвістичної відносності як про сучасну дослідницьку парадигму [2, с. 18] і формулює проблему лінгвістичної відносності так: яким чином лексико-граматичні особливості мов корелюють з когнітивними можливостями мовців [2, с. 18].

Якщо упродовж тривалого часу лінгвістичні дослідження були спрямовані на те, щоб обґрунтувати наявність або відсутність зв'язку між мовою та мисленням, то в сучасному мовознавстві зусилля вчених зосереджені на виявленні характеру цього зв'язку.

Здійснене дослідження дає змогу зробити певні **висновки**:

1. Феномен, який традиційно називають гіпотезою Сепіра — Уорфа, є інтерпретацією поглядів Е. Сепіра й Б. Л. Уорфа на співвідношення мови, мислення й дійсності (досвіду) у студіях критиків цих поглядів. Ця інтерпретація, як зазначають сучасні дослідження, не завжди відбивала справжні погляди Сепіра й Уорфа.

2. Критики гіпотези Сепіра — Уорфа сформулювали «сильну» і «слабку» версії цієї «гіпотези». «Сильна» версія передбачає абсолютну каузацію мислення мовою, що, з погляду критиків гіпотези Сепіра — Уорфа, є науково необґрунтованим. Однак Сепір і Уорф не дотримувалися «сильної» версії, хоча в їхніх працях є окремі висловлення, які можна трактувати як тезу про каузацію ментальних властивостей етносу майже виключно мовою цього етносу (ці висловлення завжди супроводжуються суттєвими застереженнями).

3. «Слабка» версія гіпотези припускає когнітивні розбіжності між мовцями як наслідок розбіжностей у їхніх мовах за умови домінування універсальних когнітивних процесів. Для сучасної лінгвістики це твердження є очевидним і не потребує експериментальної перевірки. Обмеження поглядів Сепіра й Уорфа лише відстоюванням «слабкої» версії означає, що вони нібито не внесли нічого нового в розробку проблеми зв'язку мови і мислення порівняно з їхніми попередниками й сучасниками.

4. Уорф розглядав лінгвістичну відносність не як гіпотезу, а як принцип. Якщо гіпотези необхідно доводити, щоб перетворити їх на теорії, то принципи цього не потребують. Принцип лінгвістичної відносності має тривалу традицію, яку започаткували Платон і Арістотель, а в нові часи розвивали Ф. Бекон, Й. Г. Гаман, Й. Г. Гердер, В. фон Гумбольдт, О. О. Потєбня, інші вчені.

5. Безперечною заслугою Сепіра й Уорфа перед наукою стало новаторське дослідження ними низки когнітивних процесів: Сепір і Уорф а) виявили значні морфологічні й синтаксичні (а не лише лексико-семантичні) відмінності, що існують між мовами, і уналежнили ці відмінності до проблематики лінгвістичної відносності; б) обрали предметом дослідження найважливіші домени, якими є простір, час, матерія, форма, кількість, швидкість, причина, деякі інші. Це сприяло потужному розвитку когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвоконцептології. Отже, Сепір і Уорф зробили значний внесок у становлення лінгвістичної відносності як сучасної дослідницької парадигми.

Перспективи розвитку представленого дослідження ми вбачаємо в подальшому лінгвістично-історіографічному вивченні критики поглядів Сепіра й Уорфа на взаємозв'язок мови і мислення.

Література

1. Алпатов В. М. История лингвистических учений : учеб. пособие. 4-е изд., испр. и доп. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 368 с.
2. Бородай С. Ю. Современное понимание проблемы лингвистической относительности : работы по пространственной концептуализации. *Вопросы языкознания*. 2013. № 4. С. 17–54.
3. Глуценко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві XIX ст. — 30-х рр. XX ст. : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. 255 с.
4. Глуценко В. А., Роман В. В., Руденко М. Ю. До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2020. № 45. Т. 1. С. 90–93.
5. Кудрявцева Н. С. Гіпотеза лінгвістичної відносності : варіанти інтерпретації. *Учѐные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации*. Симферополь : Тавр. нац. ун-т, 2010. Т. 23 (62). № 2. Ч. 2. С. 222–225.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Beek W. Linguistic Relativism : Variants and Misconceptions. 2004. URL : <https://www.yumpu.com/en/document/read/19744834/linguistic-relativism-variants-and-misconceptions/>
8. Sapir E. The grammarian and his language. *American Mercury*. 1924. № 1. P. 149–155. URL : https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381137_2/component/file_2381136/content/ (дата звернення: 20.03.2024).
9. Sapir E. The Status of Linguistics as a Science. *Language*. 1929. Vol. 5. No. 4. P. 207–214. URL : https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381144_2/component/file_2381143/content/ (дата звернення: 19.03.2024).
10. Sapir E. Language : An Introduction to the Study of Speech. New York : Harcourt, Brace, 1921. 242 p. URL : <https://www.ugr.es/~fmanjon/Sapir,%20Edward%20-%20Language,%20An%20Introduction%20to%20the%20Study%20of%20Speech.pdf> (дата звернення: 21.03.2024).
11. Whorf B. L. Languages and Logic. *Language, Thought, and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* / edited by J. B. Carroll. Cambridge, MA : MIT Press, 1956. P. 233–245. URL : <https://archive.org/details/languagethought00whor/page/232/mode/2up/> (дата звернення: 22.03.2024).
12. Whorf B. L. Science and Linguistics. *The Technology Review*. Cambridge, MA : Massachusetts Institute of Technology, 1940. Vol. XLII. No. 6. P. 3–7. URL : <https://cdm15999.contentdm.oclc.org/digital/collection/p15999coll16/id/104388/>
13. Whorf B. L. The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language. *ETC : A Review of General Semantics*. 1944. Vol. 1. No. 4. P. 197–215. URL : <file:///C:/Users/p3/Downloads/Whorf%20B.L.The%20Relation%20of%20>

Habitual%20Language%20and%20Behavior.pdf/; https://staff.um.edu.mt/albert.gatt/teaching/dl/whorf41_habitual-thought-and-language.pdf/ (дата звернення: 22.03.2024).

14. Whorf B. L. *Collected papers on metalinguistics*. Washington, DC : Department of State, Foreign Service Institute, 1952. 52 p.

15. Whorf B. L. *Linguistics as an exact science. Language, thought and reality : selected writings*. Cambridge, MA: MIT Press, 1956. P. 220–232.

References

1. Alpatov, V. M. (2005), *History of linguistic teachings : textbook*, 4th edition, revised and expanded [*Istoriya lingvističeskikh učenij : ucheb. posobie*. 4-e izd., ispr. i dop.], Yazyki slavyanskoj kultury publishers, Moscow, 368 p.
2. Boroday, S. Yu. (2013), “Modern understanding of the problem of linguistic relativity: work on spatial conceptualization”, *Voprosy Jazykoznanija (Topics in the study of language)* [“Sovremennoe ponimanie problemy lingvisticheskoj otnositelnosti : raboty po prostranstvennoj kontseptualizatsii”], *Voprosy jazykoznanija*, No. 4, pp. 17–54.
3. Glushchenko, V. A. (2017), *Comparative-historical method in Ukrainian and Russian linguistics of the 19th century — 30s of the XX century* : monograph [*Porivnyalno-istorychnyi metod v ukrajinskomu ta rosyyskomu movoznavstvi XIX st. — 30-kh rr. XX st. : monografiya*], B. I. Matorin’s Publishing House, Slovyansk, 255 p.
4. Glushchenko, V. A., Roman, V. V., Rudenko, M. Yu. (2020), “To the question of the actualist method as a method of linguistic studies”, *International Humanitarian University Herald, Philology* [“Do pytannya pro aktualistychnyi metod yak metod studii iz lnhvistychnoy istoriohrafii”], *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Filologhiya*, Odesa, No. 45, Vol. 1, pp. 90–93.
5. Kudryavtseva, N. S. (2010), “Hypothesis of linguistic relativity : interpretation options”, *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series : Philology, Journalism* [“Hipoteza lnhvistychnoy vidnosnosti : variant interpretatsii”], *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo, Filologiya, Sotsialnye komunikatsii*. Simferopol, Vol. 23 (62), No. 2, Part 2, pp. 222–225.
6. Selivanova, O. O. (2008), *Modern linguistics : directions and problems* [*Suchasna lnhvistyka : napryamy ta problemy*], Dovkilia-K Publishing House, Poltava, 712 p.
7. Beek, W. (2004), *Linguistic Relativism : Variants and Misconceptions*. Available at : <https://www.yumpu.com/en/document/read/19744834/linguistic-relativism-variants-and-misconceptions/> (accessed: March 22, 2024).
8. Sapir, E. (1924), “The grammarian and his language”, *American Mercury*, No. 1, pp. 149–155. Available at : https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381137_2/component/file_2381136/content/ (accessed: March 20, 2024).
9. Sapir, E. (1929), “The Status of Linguistics as a Science”, *Language*, Vol. 5, No. 4, pp. 207–214. Available at : https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381144_2/component/file_2381143/content/ (accessed: March 19, 2024).
10. Sapir, E. (1921), *Language : An Introduction to the Study of Speech*, Harcourt, Brace, New York, 242 p. Available at : <https://www.ugr.es/~fmanjon/Sapir,%20Edward%20-%20Language,%20An%20Introduction%20to%20the%20Study%20of%20Speech.pdf/> (accessed: March 21, 2024).
11. Whorf, B. L. (1956), “Languages and Logic”, *Language, Thought, and Reality : Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*, edited by J. B. Carroll, MIT Press, Cambridge, MA, pp. 233–245. Available at : <https://archive.org/details/languagethought00whor/page/232/mode/2up/> (accessed: March 22, 2024).
12. Whorf, B. L. (1940), “Science and Linguistics”, *The Technology Review*, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA, Vol. XLII, No. 6, pp. 3–7. Available at : <https://cdm15999.contentdm.oclc.org/digital/collection/p15999coll16/id/104388/> (accessed: March 24, 2024).
13. Whorf, B. L. (1944), “The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language”, *ETC : A Review of General Semantics*, Vol. 1, No. 4, pp. 197–215. Available at : <file:///C:/Users/p3/Downloads/Whorf%20B.L.The%20Relation%20of%20Habitual%20Language%20and%20Behavior.pdf/>; https://staff.um.edu.mt/albert.gatt/teaching/dl/whorf41_habitual-thought-and-language.pdf/ (accessed: March 22, 2024).
14. Whorf, B. L. (1952), *Collected papers on metalinguistics*, Department of State, Foreign Service Institute, Washington, DC, 52 p.
15. Whorf, B. L. (1956), “Linguistics as an exact science”, *Language, thought and reality: selected writings*, MIT Press, Cambridge, MA, pp. 220–232.

Volodymyr A. GLUSHCHENKO,

Doctor of Science (Linguistics), Professor of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Pedagogical University; 19 Heneral Batiuk Str., Slovyansk, Donetsk region, 84116, Ukraine; 13/9 Naukova Str., Dnipro, 49131, Ukraine; mob.: +38 050 8860183; e-mail: sdpunauka@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2394-4966/>

Iryna B. KOROTIAIEVA,

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Pedagogical University; 19 Heneral Batiuk Str., Slovyansk, Donetsk region, 84116, Ukraine; 13/9 Naukova Str., Dnipro, 49131, Ukraine; mob.: +38 050 2059319; e-mail: iryna.korotiaieva@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6845-5277/>

Viktoriia V. ROMAN,

Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Associate Professor of Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Pedagogical University; 19 Heneral Batiuk Str., Slovyansk, Donetsk region, 84116, Ukraine; 13/9 Naukova Str., Dnipro, 49131, Ukraine; mob.: +38 095 5145215; e-mail: roman.victoriya2016@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3468-1062/>

Maryna Yu. RUDENKO,

Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Associate Professor of Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Pedagogical University; 19 Heneral Batiuk Str., Slovyansk, Donetsk region, 84116, Ukraine; 13/9 Naukova Str., Dnipro, 49131, Ukraine; mob.: 38 050 2558909; e-mail: marinarudenko2016@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6587-3860/>

THE SAPIR — WHORF HYPOTHESIS AND THE IDEA OF LINGUISTIC RELATIVITY (LINGUISTIC HISTORIOGRAPHIC ASPECT)

Summary. The purpose of the article is to reveal the views of E. Sapir and B. L. Whorf on the relationship between language, thinking and reality (experience), to briefly analyze some interpretations belonging to the critics of the Sapir — Whorf hypothesis, to identify those statements of Sapir and Whorf that have retained their value for linguistics at the beginning of the XXI century. **The object** of study is the phenomenon traditionally called the «Sapir — Whorf hypothesis». **The subject** of the study is the views of Sapir and Whorf on the relationship between language, thinking and reality (experience), as well as their interpretation in the studies of critics of these views, which did not always reflect the true views of Sapir and Whorf. **The result** of the study is to identify the essence of the statements of the critics of the Sapir — Whorf hypothesis, who put forward «strong» and «weak» versions of this «hypothesis», and to clarify the achievements of Sapir and Whorf. The authors of the article emphasize that Whorf viewed linguistic relativity not as a hypothesis but as a principle. While hypotheses need to be proved to turn them into theories, principles do not. The principle of linguistic relativity has a long tradition. Plato, Aristotle, F. Bacon, J. Locke, J. G. Hamann, J. G. Herder, W. von Humboldt, O. O. Potebnia, and J. Baudouin de Courtenay have already spoken about the influence of language on thinking. The article uses the actualist **method**, which involves, on the one hand, a historical view of the problem under consideration, and, on the other hand, the use of such techniques and procedures as source analysis (linguistic texts) and synthesis of the data obtained, comparison, abstraction and logical historical and scientific reconstruction. **Conclusions:** Sapir and Whorf's undoubted merit to science was their pioneering study of a number of cognitive processes. This gave a powerful impetus to the development of cognitive linguistics, ethnolinguistics, psycholinguistics, linguocultural studies, and linguistic conceptualology. Linguistic relativity is a modern research paradigm.

Key words: linguistic and historiographical aspect, Sapir — Whorf hypothesis, principle of linguistic relativity, language, thinking, culture, science.

Статтю отримано 12.04.2024 р.

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311205

УДК 811.161.2'282(477.74)

АРЕФЬЄВА Наталія Георгіївна,

доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 095 866–32–87; e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4974-9157/>

ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД МОВНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ НОСІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ ОДНОГО НЕІСНУЮЧОГО СЕЛА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. *Метою* статті є опис мовленнєвих особливостей інформанта-корінної мешканки села Оленокорицького Красноокнянського (Подільського) району Одеської області України. *Об'єкт* дослідження — мовлення інформантки, що є колишньою мешканкою цього села; *предмет* — говіркові елементи в її повсякденному мовленні. У студії в межах лінгвоперсоналогічного підходу використано як загальнонаукові *методи*, так і суто лінгвістичні: описовий та порівняльний методи, метод прямого опитування інформанта, метод спостереження (включеного і невключеного), компонентний аналіз, метод документування і транскрибування мовних даних, зокрема, методика практичної транскрипції. *Наукову новизну* дослідження визначає те, що вперше у вітчизняній лінгвістиці привернуто увагу до говірки, яка побутувала в селі Оленокорицьке Красноокнянського (Подільського) району Одеської області України. У студії виявлено та проаналізовано діалектні елементи на фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному, фразеологічному та пареміологічному рівнях. Установлено факти міждіалектного впливу на матеріалі мовлення говірконосця. Отримані *результати* дослідження дають змогу дійти *висновків*, згідно з якими мовлення інформантки, зберігаючи певні архаїчні форми, регіональні лексичні та фразеологічні інтернаціоналізми, вирізняється стабільністю діалектних елементів на всіх рівнях мовної системи. *Практична цінність* *проведеного дослідження* полягає в можливості використання його результатів у подальших наукових розвідках у галузі діалектології, історії мовознавства, когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвоперсоналогії. *Перспективи* дослідження вбачаємо у подальшому докладнішому описі мовної картини світу інформанта.

Ключові слова: діалектне мовлення Одещини, Оленокорицьке Красноокнянського (Подільського) району Одеської області, українські говірки, міждіалектний вплив, лінгвоперсоналогічний підхід.

Постановка проблеми. Одеська область України — полілінгвальний і полікультурний регіон, на теренах якого здавна мешкали представники різних національностей. Зокрема, за переписом 1897 року, мешканці Херсонської губернії, яка з 1803 року включала території сучасних Херсонської, Миколаївської, Одеської, Кіровоградської областей, частини Дніпропетровської області України, деякі райони Молдови, рідними вважали 57 мов. Загалом українців у губернії проживало 1 млн. 462 тис., росіян — 573,3 тис., євреїв — 322,5 тис., молдован — 147,2 тис. Значну кількість населення становили болгари, поляки, білоруси, німці [11, с. 5]. Як відомо, наприкінці XVIII ст. на відвоєваних у Туреччині землях почала активно заселятися територія Одеської області. Як зауважує Л. І. Хаценко, «на ці вільні землі їх власники у різний спосіб — силоміць і обіцянками — переселяли людей з різних місцевостей України та Росії. Були тут і вихідці з Волині, і вихідці з Поділля, Черкащини, Полтавщини, Слобожанщини. Отже, місцеві діалекти — це суміш різних діалектів, носіями яких були переселенці» [28, с. 170]. Протягом першої половини XIX ст. на території сучасної Одеської області було засновано близько 60 німецьких колоній. Німецькі колоністи, на відміну від українського, російського та молдавського селянства, не обмежувалися в громадянських правах, одержуючи значні земельні наділи, зазвичай, 60 десятин на двір [12, с. 14]. Станом на 1969 р. на території сучасної Одеської області мешкали українці (55,5 %), росіяни (21, 7%), а також молдовани, болгари, євреї, гагаузи, албанці [Там само, с. 9].

Різномасштабні сучасні дослідження строкатої етнічної, культурної і мовної ситуації в регіоні взагалі та окремих населених пунктах зокрема є свідченням незгасного інтересу до невичерпної скарбниці живого народного мовлення, духовних і матеріальних надбань говірконосців, міжмовних, міждіалектних і міжкультурних контактів, незважаючи на складні соціальні умови та історичні події.

Нам пощастило познайомитися особисто із представницею корінних мешканців наразі не існуючого українського села Оленокорицьке Красноокнянського (нині Подільського) району Одеської області Вигорчук Іриною Пилипівною, 1938 р. н., яка народилася і виросла саме в цьому селі й мешкала в ньому аж до самої його ліквідації, яка сталася в середині 60-х рр. XX ст.

Зв'язок із попередніми та суміжними дослідженнями. Діалектне мовлення Одещини протягом багатьох десятиріч привертає увагу науковців. Зокрема, проблеми українських говірок регіону вивчали В. П. Дроздовський [9], Т. П. Заворотна [10], П. Ю. Гриценко [7], А. О. Колесников [16], М. С. Делюсто [8] та ін.; болгарських — С. Б. Бернштейн [4], І. А. Стоянов [22], В. О. Колесник [14; 15], С. Д. Топалова [25], С. І. Георгієва [6; 15] та ін.; російських — І. Ф. Нелюбова, М. С. Тихомирова, Л. Я. Усачова, Л. Ф. Баранник, О. Ю. Карпенко, Л. І. Дем'янова, О. І. Швець

та ін., перелік авторів наводимо за: [1, с. 1]. Особливості мовлення міста Одеси вивчає Є. М. Степанов [21]. З-поміж фундаментальних праць, присвячених дослідженню українських говірок Одещини, особливе місце посідає «Словник діалектизмів українських говірок Одеської області» А. А. Москаленка [18]. Багаторічна праця авторських колективів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова уможливила створення фундаментальних словників: «Словаря русских говоров Одещины» (керівник авторського колективу, відповідальний редактор — Ю. О. Карпенко) [СРГО] та «Словника українських говірок Одещини» за ред. О. І. Бондаря [СУГО]. У 2020 році вийшов друком «Фразеологічний словник російських говірок Одещини» [ФСРГО]. Проте й досі залишається невивченою низка нагальних проблем. Відсутні Фразеологічні словники українських, болгарських говірок Одещини. Неповною мірою, або взагалі необстеженими, залишаються окремі населені пункти в сільській місцевості. До речі, про необстеженість говірки, яка побутувала в селі Оленокорицьке, свідчить його відсутність у переліку сіл, де досліджувалися говірки у вже згаданих словниках. Побіжно згадується село у виданні «Історія міст і сіл УРСР. Одеська область» у 26-ти томах [12].

Формулювання завдань. З огляду на вищезазначене, мету дослідження можемо схарактеризувати як опис мовленнєвих особливостей інформантки: колишньої мешканки села Оленокорицького Красноокнянського (Подільського) району Одеської області. Це зумовило вирішення таких завдань:

1) знайти найважливішу інформацію про село Оленокорицьке (час заснування, національний склад населення тощо);

2) виявити й описати діалектні елементи, властиві оленокорицькій говірці, на матеріалі індивідуального мовлення інформантки-корінної мешканки села;

3) визначити факти міждіалектного впливу в мовленні говірконосія.

Методи дослідження. У процесі роботи в межах лінгвоперсонологічного підходу використано методи прямого опитування інформанта, спостереження (включеного і невключеного), описовий, порівняльний методи, а також методи компонентного аналізу, документування і транскрибування мовленнєвих даних, зокрема, методу практичної транскрипції. Наукову новизну дослідження визначає те, що вперше у вітчизняній лінгвістиці, зокрема в діалектології, привернуто увагу до говірки, яка побутувала в селі Оленокорицьке Красноокнянського (Подільського) району, на матеріалі мовлення реального інформанта, що є носієм тієї говірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Село Оленокорицьке (за знайденими документами — *рос.* Еленокорицкое; до речі, саме так іменували його мешканці села) було засновано в 1774 році на території сучасного Подільського району Одеської області (до 2020 року територія входила до Красноокнянського, а ще раніше — до Захар'ївського районів) і станом на 1922 рік нараховувало 99 дворів та 122 хазяйства. На той час у селі мешкало 564 особи: 292 чоловіка й 272 жінки. За національним складом — українці. Неподалік від Оленокорицького проходили шляхи Захар'ївка — Дубоссари та Балта — Тирасполь¹. На жаль, за свідченням інформантки, уродженки села Вигорчук Ірини Пилипівни, у 1965 році, згідно з рішенням про укрупнення, село було ліквідовано як адміністративну одиницю, житловий фонд зруйновано, а мешканці були вимушені шукати собі притулок в інших містах і селах. Проте, документального підтвердження про ліквідацію села Оленокорицького, а також інформацію про первісну територію, з якої відбулося переселення, поки що знайти не вдалося.

Ірина Пилипівна Вигорчук багато років мешкає в Одесі. Вона — з багатодітної родини. Її батько, Пилип Никонович, ветеринарний лікар, загинув під час Другої Світової війни. Мати, Євдокія Григорівна, працювала в колгоспі. Ірина Пилипівна підтримує тісні стосунки із сестрами і численними родичами, а також із колишніми односельцями. За твердженням інформантки, село Оленокорицьке було названо на честь дружини власника села, поміщика Корицького. Ірина Пилипівна розповідає: люди в селі були дуже хороші, дружні, працюваті: *Люди дичинь-дичинь работали. Калхос был дичинь бахатый. Пишно вбиралися, гарно співали. У селі ніколи не було чути ніякої сварки або бійки: Я ни подмню, штоп хто-та такò скандальна дрался. Ой дружини были карычаны! У родинях було по 8–9 дітей. Мешканці села вважали себе українцями, розмовляли українською, ходили до української школи. Початкова школа знаходилася у цьому ж селі. З п'ятого по сьомий клас діти ходили до школи в село Тригради. Старші класи закінчували вже в Маяках, центрі сільської ради. Ходили пішки, незважаючи на велику відстань між селами. За декілька кілометрів від Оленокорицького було розташоване німецьке село Бринза: *Нёмцы хазййские были. Мы с нёмцами дичинь харашò жыли.* Маякам були також підпорядковані населені пункти Тригради (у минулому — німецька лютеранська колонія Фріденсталь), Вижине (у минулому — Германсталь), Новосеменівка (Семенівка) та інші. Про ліквідацію села Ірина Пилипівна розповідає зі справжнім болем: *Патòм сйльна абидна стали, каждà взяли и нашэ силò разбамбили. Мндние дичинь плакали, старые плакали. Свай дамà... Люди были дичинь харошые, папривыжали... Эта жыстòка была.**

¹ Автор статті висловлює щире подяку головному науковому співробітнику відділу науково-довідкового апарату, публікації та зовнішніх зв'язків Державного архіву Одеської області Сугак Валерії Валеріївни за допомогу в роботі з архівними матеріалами.

Цікаво, що жінка, послуговуючись російською, й досі зберігає у власному мовленні специфічні риси говірки. Зокрема, активними виявляються діалектні елементи на фразеологічному та пареміологічному рівнях. Деякі вирази є унікальними, не зафіксованими жодним словником. Але саме такими, що відбивають звичайний побут і життя в селі. Такою є, наприклад, діалектна приказка **что кому, а кўрке прѣсо** ‘про ситуацію, коли під час розмови хтось увесь час повертається до однієї і тієї ж теми’: **Што каму, а кўрке прѣса** — я фсѣ пра сваѣ, лексичними компонентами якої є такі важливі для селянина концепти, як *курка* та *просо*. Іноді відображення анімалістичних концептів у фразеологічних одиницях відбувається з погляду функційної ролі тварин у господарчій діяльності селянина, пор. **отдавать молоко** ‘доїтися’: *Я ужэ ф читвѣртам класе дайла карову. Анэ так мѣхка аддавала малакѣ.*

Цікавою, на наш погляд, є приказка **дощ іде, сліпѣ лізе** ‘про ситуацію, коли робиться щось невчасно, не тоді, коли слід’. Схожу структурно-семантичну модель із тим самим значенням знаходимо у «Фразеологічному словнику східнословобожанських і степових говірок Донбасу» В. Д. і Д. В. Ужченко, пор.: **дощ іде, а ми в сандалях** ‘робиться щось невчасно, не тоді, коли слід’; **дощ іде, а ми на лижах; дощ іде, а ми скирдуєм (скиртуєм); дощ іде, а ми скирдуєм (скиртуєм) [сонце світить — ми спимо]** у тому самому значенні [ФСССГД, с. 182–183].

Зафіксовано в мовленні І. П. Вигорчук і тост-побажання, який промовляли в рідному селі: **І в нас, і в вас все буде гарэзд!**

У поодиноких випадках на фразеологічному / пареміологічному рівнях відбито реалії радянської доби: — **Так, — сказав бідняк, заплакав і пішов в колхоз робити** — *жарт.* ‘про необхідність щось робити попри небажання, несприятливі умови тощо’.

Низка діалектних фразеологізмів у мовленні Ірини Пилипівни (**упасть на нѣги, кручѣный панѣч, выливать сўсликов**) побутує в українських та російських говірках Одещини, збігаючись за значенням. Такі фразеологізми, ймовірно, або сягають спільного фразеологічного фонду, або є запозиченнями, у підґрунті яких — спільні для носіїв різних діалектних систем реалії і близькосторідненість мов. Пор., наприклад, фразеологізми в мовленні інформантки та їхнє значення у словниках російських та українських говірок Одещини: **упасть на нѣги** ‘захворіти, важко ходити’: 1. *Как многа людей, старикѣф, каторые упали на нѣги! 2. Скѣлька сичас людѣй, каторые упали на нѣги! Раньшэ такѣва нѣ была! та упасть на нѣги* ‘потерять здоровье, заболеть’: *Мой дѣт пять лет лижѣл ф пастѣли, упал на нѣги. Сильна жварѣл. Патѣм, слѣва бѣгу, нашѣл на лѣк* (Прим., 2017–2018) [ФСРГО, с. 215]; **кручѣный панѣч**: *Хачу пасадыть на махѣлке кручѣный панѣч* та **кручѣні паничѣ** ‘назва садових квітів’ (с. Василівка, Миколаївський р-н) [СУГО, с. 109]; **кручѣный пан** ‘цветы, которые плетутся и цветут белым, розовым, голубым’: *У нашим полусаднике растѣт мнѣга цвѣтѣф: маѣрчики, памѣкѣ, автриѣ, чирнабрѣвѣци, царская барѣдка, кручѣный пан* (Рус. Ив., 1972) [ФСРГО, с. 117]; **кручѣный панѣч** ‘растение вьюнок с голубыми и фиолетовыми цветами’ [БСРП, с. 482]. Ср.: **Кручѣные панычи** — растение *IpomaeatricosolorL.*; американский колокольчик. *Судж. Курск., 1853.* — Доп. Название какого-то вида садовых цветов. *Смол. Смол., Копаневич [СРНГ, 15, с. 335]* [ФСРГО, с. 117]. Те ж саме можна сказати і про стале сполучення **выливать сўсликов**, компонентний склад і значення якого збігається із фразеологічною одиницею, зафіксованою в російських говірках Одещини. Пор. *рос. выливать / вылить сўсликов* ‘охотиться на сўсликов, заливая воду в их норы’: *Нада сўсликав вылить* (Введ., 2019). *В галадѣвку выливали сўсликаф* (Введ., 2019). *Вася вылил сўсликаф, принѣс* (Введ., 2019). *Сўсликаф выливали виснѣю* (Возн., 2020). Син.: **выливать / вылить хаврошкѣв** [ФСРГО, с. 63].

У мовленні інформантки фіксуємо і фразеологічні одиниці, кодифіковані у загальних українських або російських фразеологічних словниках, або їхні оказіональні варіанти, пор.: 1) **сам на сам** ‘один, без нікого; сам із собою’: — *И хаварю сам на сам; 2) пойти на нет*: *Жѣлка, канешна, жѣлка, што так фсѣ пашлѣ на нет.* Зокрема, фразеологічна одиниця **сам на сам** функціює як в українській літературній мові, так і в російському діалектному або стилістично зниженому мовленні у тому самому значенні. Пор.: *укр. літ. сам на сам* 1) ‘один, без нікого’: *Натѣшившись учтою, цар повертав у покоѣ і в самому темному там замикався сам на сам* (Дніпрова Чайка); 2) ‘удвох з ким-небудь, без когось іншого’: *Поки що сам на сам був [Йосип] з нею [Параскою] — все бѣльше змовчував, мирився з своєю долею, — сам здобув — сам і зноси на здоров’я* (Панас Мирний); *Так баглося дуже поговорити йому з нею сам на сам* (І. Вільде); *Крокуют товариши кожен сам на сам із думою своєю. Що жеде їх тут? Вірніше, там, у шахті, під землею?* (П. Дорошко); 3) ‘своїми силами, без чийє-небудь допомоги, підтримки; самостійно’: *Вовка він раз сам на сам відігнав від овець...* (П. Мирний); *Славен той, хто сам на сам лихо зборе...* (С. Чорнобривець); // Особисто. *Зараз лист послав [Турн] к Енею, Щоб вийшов битись сам на сам* (І. Котляревський) [СФУМ, с. 628–629]. Фразеологічна одиниця **пойти на нет**, ймовірно, є оказіональним варіантом російського загальноновживаного фразеологізму **сходить / сойти на нет**.

З-поміж діалектних лексем у мовленні інформатики вирізняються лексеми на позначення страв. На запитання, як страви готували в селі, І. П. Вигорчук відповідає: *Борщ — ета абизѣтильно, и штрѣдѣли, и нѣдли, жаркѣ картошки, мамалыѣна.* Відзначимо, що такі лексеми є поширеними в українських говірках Одещини. Зокрема, слово **малішнік** (**малісник**) ‘смачна страва із кукурудзя-

ного борошна, яєць і кислого молока' фіксують «Словник українських говірок Одещини» та «Словник говірки села Осички Подільського району Одеської області», пор.: **малієник** — *кул.* 1) 'густо розведені на солодкому молоці млинці, випечені на капустяних листках у печі': *На полуден' напеклї малієникїу до молока* (с. Обжили, Балтський р-н); 2) 'корж із кукурудзяного борошна, замісений на кислому молоці': *Мама напеклї малієників* (с. Гетьманівка, Савранський р-н) [СУГО, с. 123]; **малієник** 'виріб із начинкою, загорнутою в тонкий млінець; налієник; **завиванець**' [3, с. 136]. Лексема **нудлі** вживається в мовленні інформантки в значенні 'смачна страва, яку готують із галушок і картоплі вперемішку': *Нудлі — эта делаишца также тєста, на соде, и вот так вот раскатываем, наризают, наризают и кидают. Там ишцї картошки нимнїшка на дно. А патїм вадїчки, шоп ана закипєла. И тудї кидают ужє тєста.* Лексему фіксує «Словник українських говірок Одещини», пор.: **нудлі** — *мн. кул.* 1) 'страва, яку готують із великих галушок з салом' (с. Градениці, Білявський р-н). *Нудл'ї варац'а на мїсл'ї* (с. Мар'янівка, Ширяївський р-н); 2) 'страва, яку готують із галушок і картоплі вперемішку': *Дуже добр'ї нудлї / йакшїд галушкї в них с салом* (с. Малий Бобрік, Любашівський р-н). *Нудл'ї / одваран'ї галушкї с картїшкїу* (с. Любопіль, Комінтернівський р-н). *Варї ж'їнко нудл'ї / бо хл'їба мїло* (с. Лізинка, Іванівський р-н; с. Василівка, Миколаївський р-н). *Зварї мен'ї нудл'ї* (с. Жовтень, Ширяївський р-н). *Мама зварїла на об'їд нудл'ї* [СУГО, с. 137–138].

У мовленні інформантки фіксуємо низку регіональних лексичних інтернаціоналізмів, про які пише Л. Ф. Баранник [2, с. 54]. До таких одиниць уналежнюємо слово **мамалїга** (*змени.-пестл. мамалїжка*) 'каша з кукурудзяної муки': *Мы при вайнє харашїд кїшали мамалїгу. Як вайнє была, пїсле вайнї сразу. Эта блїда в нарїде да сїх пор, и анї єсть. Можна йївїд хатї бы рас в дєсятї днєй делатї.* Пор. *рос. діал. малїга* 'каша із кукурудзяної муки': *Саламат, малїгу из муки карузнай делают* (Алекс.) [СРГО, т. 1, с. 297], **малїжка** — *змени.-пестл. до малїга*: *У бляшанкї варїли малїшкїу* (Алекс., Чап., Антон.) [Там само] і **мамалїка** 'каша із кукурудзяної муки': *Делам мамалїку, а астальное скидывам ф капїцы и парасєначкаф кормим* (Серг.) [Там само]. Знаходимо лексему **мамалїга** в значенні 'національна страва Молдови і південних районів Хмельниччини; готується з кукурудзяної муки, інколи — з гречаної' в «Словнику подільських говірок» [5, с. 69], а також у «Словнику говірки села Осички Подільського району Одеської області» зі значенням 'густа каша з кукурудзяного борошна' [3, с. 137]. Зазначимо, що лексема **мамалїга** є запозиченням із молдавської (румунської) і увійшла в мовний ужиток разом із поняттям, яке вона позначає.

Фіксуємо в мовленні інформантки загальнопоширене в регіоні слово німецького походження **штрїделі** (*штрїдлі, стрїдлі*) 'страва з тіста з начинкою та картоплі': *Делаиш тєста, вот, и патїм тєста раскатывалиш, как на лапшї, дапїстїм, раскатываєш, и отакїд вытїгиваєш на тїнка-тїнка. С чем, с тварїшїм, па-мїдему, делали... Можна с чем уїдїдна. Мїжна и тварїк, и мяса, можна фсє. Парєзал кусїчками, тожє так брїсил. А вадї, шоп пакрїла картїшкїку, ни бїльше. И на мїдленом аїне. Картїшка на днє, лучїк пражїрилєся, и картїшкїка залїта вадїї. Рєжїш и кидїлиш, свєрху накрїваєш, и мїжєш єщї палатїнцєм накрїть, шоп парї ни вїхадїли. Пахнєт, и фсє.* Слово знаходимо в словниках українських і російських говірок Одещини, пор. **стрїдлі** — *мн. кул.* 'страва з тіста, вертїута з яблуками': *Св'їжї стрїдлї пахли так смїчно / шчо Сиргїї не мїг вїтрїматї* (с. Жовтень, Ширяївський р-н) [СУГО, с. 185]; **штрїдлі** у тому самому значенні: *Штрїдл'ї харїш'ї / колї в їх багїто жиру* (с. Велика Мар'янівка, Б-Дністровський р-н) [СУГО, с. 217]; **штрїдлі** у тому самому значенні: *Наварїла штрїдлїв з брїндзїу* (с. Дружелюбівка, Ананївський р-н) [СУГО, с. 185]; *рос. діал. стрїдлі* 'пирог із слоєного теста с начинкой': *Делам стрїдлї, вертїути, плачїнды* (Павл., Возн., Введ.). *На празнїкї елї стрїдлї* (Дем.) [СРГО, т. 2, с. 197]. Лексему **стрїдлі** в значенні 'завиваники з яблуковою начинкою' фіксує «Словник подільських говірок» [5, с. 92]. Лексема **зїтїрка** 'страва з борошна, води або молока' також функціє в російських говірках Одещини, пор.: **зїтїрка** (реже **затїрка**) 'мучная каша или похлїбка на воде либо на молоке': *Я сварїла в махоткї зїтїркїу* (Антон.). *Гатовїли и затїркїу: варїли муку на малакє* (Мур.). *Зїтїркїу делают из белай пшанїчнай муки* (Рус. Ів.). *Муку запарюють, кладутї у малакїо — вот и затїрка* (Возн.). *На обєт гатовїм затїркїу, соус, пїрагї* (Нов. Некр.) [СРГО, т. 1, с. 228]. Слово є в «Словнику подільських говірок» зі значенням 'тісто, подрїбненє руками' [5, с. 40].

Наявні в мовленні інформантки і застарїлі слова, які є поширеними в діалектному мовленні носїїв українських і російських говірок Одещини. Зокрема, слово **постолї** 'взуття ручної роботи, зробленє зі шкїри домашнїх тварїн' є розповсюдженим у регіоні, пор.: **постолї** 'взуття зі шкїри, гуми': *Сам'ї колїс' кїж'ї вїчїн'їли и шїли постолї* (с. Лізинка, Іванівський р-н) [СУГО, с. 161]; *рос. діал. пїстол* 'самоделная лєгкая обувь из лошадиной кожи': *У пасталїх хадїли, и сїчас чабанї ходють* (Введ.). *Пасталї, а адїн — пастїл* (Введ.). *Пастїл — адїн, а пара — пасталї* (Возн.). *Кагда пасталї надївали зїмой, к нїм прїшивали брїзєнтавїя галїкї (халївї)* (Возн.). *Абуфкї была адїна — пасталї кожанїя* (Вас.). *На ногї абували пасталї* (Серг., Рус. Ів.). *А ф пасталїх ногї ни балєлї. Їх шїли са шкурї канїк, адївали на суконнїя чулкї и пїрївїзївали крєст-накрєст* (Усп.). *Ялавїя сапогї ни булї, а булї пасталї, анї лєганїкї* (Коса). Повсемєстно [СРГО, т. 2, с. 97].

Цю ж лексему фіксуємо в «Словнику говірки села Осички Подільського району Одеської області» зі значенням 'м'яке селянське взуття з цілого чотирикутного шматка шкіри без пришивної підошви, яке звичайно носили з онучами, прив'язуючи до ніг ремінцями' [3, с. 188].

Яскраве місце в мовленні інформантки посідає поширена в регіоні *побутова* лексика, одним із прикладів якої є лексема **грѹба** 'висока вертикальна піч для опалювання приміщення': *Грѹба хрѹла хѹту. Грѹба как стѹнка*. Слово у тому самому значенні фіксує «Словник говірки села Осички Подільського району Одеської області» [3, с. 65]. У російських говірках Одещини слово **грѹба** в різних населених пунктах має додаткові значення, проте у 1-му значенні вживається повсюдно, пор.: **груба** 1) 'печь для отопления комнаты': *Топлюшычка грѹбай нагриваицца* (Возн.). *У хати зимою топим грѹбу* (Усп.). *Не, у грѹби ни пикуть хлѹп — в балшыых пичах пикуть, а в грѹби проста гатовяць* (Коса). Повсеместно; 2) 'лежанка на печи': *Я на грѹби кожын день лизу* (Ст. Некр.). *На грѹби спит дѹдушка* (Павлов.); 3) 'обогревающая сторона печи': *Стаит ана у грѹбы, греицца* (Усп., Б. Пл., Рус. Йв.) [СРГО, т. 1, с. 147]. Активною виявляється в мовленні інформантки лексема **лѹха** — 'свиня, яка дає приплід': *Лѹха насѹла парасѹт*. Пор. *рос. діал. лѹха* 1) 'свинья': *Нидалико ат хаты кнур с лѹхай хадил* (Павлов.). *Как барыня, лѹха с парасѹтами* (Б. Пл.). *Лѹха у сажу сидить. К зиме мясушка будить* (Алекс.); 2) *перен. презр.* 'неповоротливая, ленивая, полная женщина': *У такой лѹхи ни муш ни вдержыцца, ни сымья* (Ст. Некр.). *Ана лѹха, толстая и лядачая* (Возн., Введ., Павлов.) [СРГО, т. 1, с. 285]. Цю ж саму лексему фіксуємо в «Словнику говірки села Осички Подільського району Одеської області» зі значенням 1) 'свиня, яка дає приплід; свиноматка'; 2) *перен.* 'незграбна, товста жінка' [3, с. 134].

У мовленні інформантки й досі зберігається *обрядова* термінологія, зокрема, лексеми **нанашул** 'чоловік, який бере участь в обряді хрещення в ролі духовного батька і **нанашка** 'жінка, яка бере участь в обряді хрещення в ролі духовної матері'. Ці слова-запозичення з молдавської мови набули розповсюдження в мовленні говірконосців регіону і представлені майже в усіх словниках Одещини. Пор.: **нанашка** — *молд.* 1) 'хрещена чи вінчальна мати' (Кодимський р-н; Савранський р-н; Красноокнянський р-н); 2) 'весільна мати': *Нанашка на свѹйб'ї сидит' кѹло молоддѹй* (м. Татарбунари; с. Дивізія, Татарбунарський р-н; с. Лиман, Татарбунарський р-н). *Менѹ просѹли на вес'їл'я за нанашку* (с. Гетьманівка, Савранський р-н; с. Велика Мар'янівка, Б-Дністровський р-н) [СУГО, с. 133]; **нанашки** 'хрещені батько й мати': *Дружбѹ / дружкѹ / нанашкѹ йдуть на вечер'ну до молоддѹй. Нанашком на вес'їл'и може бути брат'їв син* (с. Немирівське, Балтський р-н) [СУГО, с. 133]; **нанашко** — *молд.* 1) 'хрещений чи вінчальний батько' (Кодимський р-н; Савранський р-н; Красноокнянський р-н); (с. Василівка, Миколаївський р-н); 2) 'весільний батько': *Вес'їл'ний бѹт'ко / нанашко* (с. Коси, Котовський р-н). *Нанашко дав молодѹм пару овѹц'* (с. Дивізія, Татарбунарський р-н). *Менѹ на свѹд'бу за нанашка просѹли* (с. Гетьманівка, Савранський р-н); (с. Василівка, Миколаївський р-н) [СУГО, с. 133]; **нанашол** — те ж саме, що **нанашко** [СУГО, с. 133]; **нанашул** — *молд.* 1) те ж саме, що **нанашко** у 1-му значенні: *В мойѹ дочкѹ нанашулом був отѹй Турѹнт'їй Кол'їсник* (с. Олексѹвка, Кодимський р-н; с. Лиман, Татарбунарський р-н); 2) те ж саме, що **нанашко** у 2-му значенні: *Нанашул сидит' на свѹл'б'ї кѹло молоддѹго* (м. Татарбунари) [СУГО, с. 133] *рос. діал.* **нанаш** 1) 'посажєний отець': *Нанаш — пасажоный атец на свѹд'бѹ* (Возн.). *Нанаш и нанашка свѹчи держуть* (Алекс., Вас., Мирн., Нов. Некр., Ст. Некр.); 2) 'муж нанашки': *Над маладым держыць винец нанашкин муш, нанаш* (Антон.) [СРГО, т. 1, с. 322], **нанашка** 'посажєная мать': *Нанашка — пасажоная мать* (Возн.). *Учѹра нанашкай была* (Усп.). *Нанашку и хресных рушниклами вяжуть* (Чап.). *У маей нанашки дочка наварачуиць па-гарацкѹму* (Б. Пл.). *На фтарой день нанашка адиваиць ачинак* (Рус. Йв., Введ, Павлов., Нов. Некр., Ст. Некр.) [СРГО, т. 1, с. 322–323]. Знаходимо лексеми **нанашка** 'хрещена мати' і **нанашко** 'хрещений батько' в «Словнику подільських говірок» [5, с. 65], а також у «Словнику говірки села Осички Подільського району Одеської області» зі значенням 'жінка, яка бере участь в обряді хрещення в ролі духовної матері; **мама хрищєна**' і 'чоловік, який бере участь в обряді хрещення в ролі духовного батька; **бѹтько хрищєний**' [3, с. 152].

Фіксуємо й слова з яскраво вираженим експресивним забарвленням, що є характерним для українського діалектного мовлення. Таким, наприклад, виявляється дієслово **розбомбити** 'знищити': *Ну а патѹм сѹл'на абѹдна стѹли, кахдѹ взяли и нѹшѹ силѹ разбомбили*.

Мовлення інформантки буквально пронизує прислівник **такѹ** в значенні 'так; ось так': 1. *Мистѹ такѹ назарастѹли*. 2. *Хай будѹ такѹ!* Лексема зафіксована в «Словнику подільських говірок» у значенні 'ось так' [5, с. 65], а також у «Словнику говірки села Осички Подільського району Одеської області» в значенні 'у такому вигляді, як є, без змін; так' [3, с. 231]. Функціює слово і в російських говірках Одещини, пор. *рос. діал. такѹ* — *присл.* 'так': *Малинький кусочик грѹбишочка, я иво такѹ и дѹржу* (Анат.). *Мини такѹ што-та пагана была* (Троиц.) [СРГО, т. 2, с. 207]. У тому самому значенні вживає І. П. Вигорчук прислівник **отакѹ**. Лексема відсутня в СУГО та СРГО, проте побутує в подільських говірках і зафіксована у «Словнику подільських говірок» зі значенням 'ось так', пор.: *Казав, що повезло бач, отакѹ, бо друг є стоящий* (А. Ненцінський, Комаргород) [5, с. 69]. Згідно із записами проф. О. І. Іліаді, зробленими ним у 2002 році, лексема зафіксована в селищі Новоархангельськ Кіровоградської області, де також побутують подільські говірки. Лексему **отакѹ**

в значенні ‘так’ фіксує також «Словник говірки села Осички Подільського району Одеської області» [З, с. 163].

Активним залишається в мовленні інформантки прийменник **по-на** (*Па-на пал'ях робітали*), відсутній у багатьох діалектних словниках, зокрема у «Словнику українських говірок Одещини» та «Словнику російських говірок Одещини». Проте, фіксуємо його в «Словаре русских народных говоров», за даними якого, його вживають зі знахідним, давальним і орудним відмінками [СРНГ, 29, с. 240].

На наш погляд, цікавими в мовленні інформантки виявляються такі явища:

1) на фонетичному рівні — наявність фонетичних і акцентних варіантів літературних лексем або їхніх слівформ, зокрема, нерозрізнення **у** і **о** в вимовлянні **потушковати** замість загальноновживаного **потушкувати**: *Я картдишку патушкавала*. Поряд із твердим **р** у словах **старина**, **скрипка**, **приехал** спостерігаємо його пом'якшення: [бр'инза]. Акцентний варіант фіксуємо, наприклад, у факультативному вимовлянні в **хатах** замість загальноновживаного в **хатах**: *Эти люди прадалжяют жыть в ихних хатах*;

2) на морфологічному рівні — нетипове для літературної мови вживання префікса **по** із додатковим значенням ‘усі, багато хто; усіх, багатьох’ під час утворення дієслів доконаного виду, зокрема, дієслова **попривыкать**, **попродавать**, **поразгонять**, пор. відповідно: 1. *Люди были очинь хардише, папривыкали*. 2. *Лёха насыла парасят. Мама таж ждала, што ана распардсица, и ана этих малньких свиней папрадаёт, бо һрдиши ж нада*. 3. *Ивд жыну убил һром. Он жынился на друдой. И абижала ана дитей! Паразһаняла тех старшых, и он ийид брдицил*. До речі, те ж саме явище зберігають і російські говірки Одещини, див., напр.: **попродать** ‘продать (всё, многое)’: *Дом батьки папрадали, кагда ани папаумирали* (Ст. Некр.). *Папрадали фсе и сюды паприехали* (Возн.). *Папрадала геть фсе* (Введ.) [СРГО, т. 2, с. 87]; **попрать** ‘выстирать (всё, многое)’: *Папрать фсе ни сабираюсь* (Усп.). *Папрада многа билья* (Мур.) [СРГО, т. 2, с. 86]; **поперебраться** ‘перебраться (обо всех, многих)’: *Была сильная наваднения, и многии сюди папирибрались* (Ст. Некр.) [СРГО, т. 2, с. 82] тощо.

У дієсловах 3-ої особи однини фіксуємо факультативне вживання форм на **т'**: *Старасть миня ужэ биреть*.

Показово, що в мовленні інформантки яскраво простежуються архаїчні явища, до яких уналежнюємо збереження форм плюсквамперфекту: *То пасутку были падарили, то ш-та иишд тажде*. Подібні приклади зустрічаємо неодноразово, пор.: *Наша мама тожэ красива адивалась. У нас был адин дячок, называли ивд. У нивд очинь балшыа симья. Из Гирмани он привес такие вещи, залатые, а патом прадавэл ф силе. И мама тожэ у нивд была купила. Мама красива хадила адетая. У багатьох випадках форму минулого часу дієслова **быть** (укр. **бути**) фіксуємо в постпозиції стосовно основного дієслова: 1. *Я так пиринервичала была*. 2. *После вайны ф икдле варили нам абет. Я помню, я как наелась была!* 3. *Года два плимянничка са мной хадила, цвиты пасадила была*. Пор. побутування передминулого часу в російських говірках Одещини: *Ударил жылтапуза граблями, када бил валнавэлся* (Ст. Некр., 1974) [КСРГО].*

3) на синтаксичному рівні — у множині спорадичне вживання іменників на позначення істот у формі називного відмінка замість родового або знахідного: *Ф калхдзи очинь мндна была ската, очинь мндна офцы. Он кролики диржал*; спорадичне вживання іменників у формі знахідного відмінка замість місцевого при вираженні об'єктних відносин: *Как он захрал на эту скрипку, што я пиридають ни маку! Иһрал на трубы. Кто-та иһрал на һитару, и ани танцували*; специфічні конструкції на позначення часових відносин на кшталт **при войнэ** ‘під час війни’: *Ми при вайнэ харашд кушали мамалдыну*. Утім, подібні конструкції побутують як у російській літературній мові (**при царе**, **при демократах**), так і в російських говірках Одещини, пор. *рос. діал. при детстве* ‘в детстве’ (Введ., 2019) [КА], **при младости** ‘в молодости’: *При младости хадили* (Возн.) [ФСРГО, с. 171].

Зафіксовано нами і вживання прийменника **по-на** для вираження просторових відносин: *Па-на пал'ях робітали*.

Висновки. Отже, можна констатувати, що в мовленні інформантки, колишньої мешканки села Оленокорицьке, простежуються діалектні елементи на всіх рівнях мовної системи, наявна говіркова лексика і фразеологія, зокрема така, що відбиває найзначущі для говірконосців реалії життя селянина. На жаль, обмежений обсяг статті не дає змоги докладніше проаналізувати всі аспекти цього край актуального і важливого, на наш погляд, питання. Метою цієї розвідки було лише вкотре привертнути увагу дослідників — мовознавців, істориків, етнографів — до живого народного мовлення, яке, незважаючи на складні соціальні умови, історичні події, вирізняється стабільністю діалектних елементів та продовжує існувати, зберігаючи певні архаїчні форми, регіональні лексичні та фразеологічні інтернаціоналізми, закарбовуючи в собі чимало оригінального, надзвичайно цікавого.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому докладнішому описі мовної картини світу інформанта.

Л і т е р а т у р а

1. Арефьева Н. Г. Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України : лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Дніпро, 2021. 28 с.
2. Баранник Л. Ф. Лексика русских переселенческих говоров Одесской области, функционирующих в разноязычном окружении : учеб. пособие. Одесса : Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, 2015. 178 с.
3. Березовська Г. Г. Словник говірки села Осички Подільського району Одеської області. Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. 275 с.
4. Вернштейн С. Б. О языке города Болграда. *Ученые записки Института славяноведения АН СССР*. М. — Л. : Изд-во АН СССР, 1950. Т. 2. С. 225–231.
5. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок. Хмельницький : РВВ, 1991. 116 с.
6. Георгиева С. И. Народният календар на бесарабския българин : езиково-културно интерпретиране. Речник. *Проглас : филологическо списание*. Велико Търново : Великотърновския университет «Св. св. Кирил и Методий», 2017. Т. 26. Брой 1. С. 56–69.
7. Гриценко П. Ю. Межиріччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2006. Вип. 21. С. 3–16.
8. Делюсто М. С. Фразеологізми в українських південнобесарабських говірках : стан і перспективи дослідження. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія*. На честь д-ра філол. наук, проф. В. М. Мокієнка, Почесного Голови Комісії зі слов'янської фразеології при Міжнародному комітеті славістів (до 80-річчя від дня народження). Ужгород, 2020. Вип. 2 (44). С. 128–135.
9. Дроздовський В. П. Українські говірки Бесарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області) : дис. ... к. філол. н. : 661 / Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1962. 473 с.
10. Заворотна Т. П. Лексика українських наддунайських говірок : дис. ... к. філол. н. : 661 / Ужгородський держ. ун-т. Ужгород, 1967. 333 с.
11. З історії Херсонської губернії. 1803–1920 рр. : Збірник документів / упоряд.: О. І. Стукалова; відп. за вип. В. О. Лебідь, Т. І. Лебідь. Херсон : Держархів Херсонської області, 2013. 104 с. : іл. (Бібліотечка архіву. Вип. 17).
12. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. Одеська область / гол. ред. видання П. Т. Тронько; гол. ред. тому Л. В. Гладка. Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1969. 910 с.
13. КА — Картотека Н. Г. Арефьевої. Комп'ютерний варіант, 2018–2024.
14. Колесник В. О. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система. Одеса : Астропринт, 2003. 352 с.
15. Колесник В. О., Георгиева С. І. Болгарські говірки Півдня України. Хрестоматія. Тексти : навч. посібник. Ізмаїл : ІРБІС, 2016. 216 с.
16. Колесников А. О. Морфологія українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю : дис. ... д. філол. н. : 10.02.01 / Ін-т укр. мови НАНУ. Київ, 2015. 493 с.
17. КСРГО — Картотека «Словаря русских говоров Одесщины». Рукопис. Філологічний факультет ОНУ імені І. І. Мечникова, 1956–2018.
18. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. До IV Міжнародного з'їзду славістів. Одеса : Одеський державний педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського, 1958. 78 с.
19. СРГО — Словарь русских говоров Одесщины / ред. коллегия: проф. Ю. А. Карпенко (отв. ред.), проф. Уэмура (отв. ред.), проф. Д. С. Ищенко, доц. Л. Ф. Баранник: в 2 т. Одесса : АстроПринт. Т. I : А–О. 2000. 369 с.; Т. II : П–Я. 2001. 293 с.
20. СРНГ — Словарь русских народных говоров / гл. ред. Ф. П. Сороколетов. ИЛИ РАН. Санкт-Петербург : Наука, 1995. Вып. 29. 348 с.
21. Степанов Є. М. Російське мовлення Одеси : монографія / за ред. проф. Ю. О. Карпенка. Одеса : Астропринт, 2004. 496 с.
22. Стоянов І. А. Болгарська мова в Україні : проблема функціонування і розвитку лексики : автореф. дис. ... д. філол. н. : 10.02.03. Київ, 1995. 43 с.
23. СУГО — Словник українських говорів Одещини / голов. ред. О. І. Бондар. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 222 с.
24. СФУМ — Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наук. думка, 2003. 788 с.
25. Топалова С. Д. Говорът на село Калчево, Болградско, Бесарабия. Речник. *Българските говори в Украйна*. Одеса, 2009. Т. 5. 350 с.
26. ФСРГО — Арефьева Н. Г. Фразеологічний словник російських говірок Одещини. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. 236 с.
27. ФССССГД — Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнолобужанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. Вид. 6-е, доп. й переробл. 552 с.
28. Хаценко Л. І. Словотвірні особливості діалектної лексики Одещини. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2013. Вип. 20. С. 169–178.

References

1. Arefieva, N. G. (2021), *Phraseology of Russian Migrant Dialects of the South of Ukraine : Linguocultural and Lexicographic aspects* : Thesis synopsis [*Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України : лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти* : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.02], Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro. 28 p.
2. Barannik, L. F. (2015), *Vocabulary of Russian migrant dialects of Odesa region, functioning in the multilingual environment* : tutorial [*Лексика русских переселенческих говоров Одесской области, функционирующих в разноязычном окружении* : ucheb. posobie], Odesa I. I. Mechnykov National University, Odesa, 178 p.

3. Berezovska, H. H. (2022), *Dictionary of the dialect of the village of Osyehky, Podilsk district, Odesa region* [Slovník hovírký sela Osyehky Podilského rayonu Odeskoyi oblasti], Vizavi Publishers, Uman', 275 p.
4. Bernstein, S. B. (1950), "About the language of the city of Bolgrad", *Scientific notes of the Institute of Slavic Studies of the USSR Academy of Sciences* ["O yazyke goroda Bolgrada", *Uchonye zapiski Instituta slavyanovedeniya AN SSSR*], USSR Academy of Sciences Press, Moscow & Leningrad, Vol. 2, pp. 225–231.
5. Brylinsky, D. M. (1991), *Dictionary of Podil dialects* [Slovník podilských hoviřok], Khmelnytskyi : RVV Publishers, 116 p.
6. Georgieva, S. I. (2017), "National calendar of Bessarabia Bulgarian : linguistic and cultural interpretation. Dictionary", *Journal Proglas* ["Narodniyat kalendar na bessarabskiya balgarin : ezikovo-kulturno interpretirane, Rechnik", *Proglas : filologicheskoe spisanie*], Veliko Tarnovo University of Saints Cyril and Methodius, Veliko Tarnovo, Vol. 26, pp. 56–69.
7. Hrytsenko, P. Yu. (2006), "The confluence of the Dniester and Danube in the light of linguistic geography (state and priorities)", *Scientific Bulletin of Izmail State University of Humanities* ["Mezhyrichchia Dnistra i Dunayu u svitli lnhvistychnoi heohrafi (stan i priorytety)", *Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*], Issue 21, pp. 3–16.
8. Delyusto, M. S. (2020). "Phraseological units in the Ukrainian Southern Bessarabia dialects : state and prospects of the investigation", *Scientific bulletin of Uzhhorod University, Philology*, In honour of Doctor of Philology, Professor Valeriy Mokienco, Honorary Chairman of the Commission on Slavic Phraseology at the International Committee of Slavists (to the 80th birthday anniversary) ["Frazeolohizmy v ukraïnskykh pıvdenobessarabskykh govırkakh : stan i perspektyvy doslidzhennya", *Naukovyi visnyk Uzhgorod'skoho universytetu, Filolohiya*, Na chest d-ra filol. nauk, prof. V. M. Mokiyenka, Pochesnogo Golovy Komisii zi slovyanskoyi frazeolohii pry Mizhnarodnomu komiteti slavistiv (do 80-richehya vid dnya narodzhennya)], Uzhhorod, Issue 2 (44), pp. 128–135.
9. Drozdovsky, V. P. (1962), *Ukrainian dialects of Bessarabian Primorye (based on the survey material of Saratsky, Tatarbunarsky and Bilhorod-Dnistrovsky districts of Odesa region)* : Ph. D. thesis [Ukrayinski hovirky Besarabskoho Prymorya (na materialı obstezhennia Saratskoho, Tatarbunarskoho ta Bilhorod-Dnistrovskoho raioniv Odeskoi oblasti) : dys. ... k. filol. n. : 661], Taras Shevchenko Kyiv State University, Kyiv, 473 p.
10. Zavorotna, T. P. (1967), *Vocabulary of Ukrainian Transdanubian dialects* : Ph. D. thesis [Leksyka ukraïnskykh naddunaiskykh hoviřok : dys. ... k. filol. n. : 661], Uzhhorod State University, Uzhhorod, 333 p.
11. *From the history of Kherson province. 1803–1920* : collection of documents [Z istorii Khersonskoyi huberniıi. 1803–1920 rr. : zbirnyk dokumentiv], O. I. Stukalova (compl.), V. O. Lebid, T. I. Lebid (eds.), State archive of Kherson region, Kherson, 2013, Issue 17, 104 p.
12. "Odesa region" (1969), *History of cities and villages of the Ukrainian SSR* : in 26 vol. ["Odeska oblast", *Istoriya mist i sil URSS* : v 26 t.], L. V. Hladka, P. T. Tronko (eds.), Kyiv, 910 p.
13. KA — *Card-index of Arefieva* (2018–2024) [Kartoteka N. G. Aref'evoy], Computer version.
14. Kolesnyk, V. O. (2003), *Debalkanization of Bulgarian transmigratory dialects of the Ukraine, Grammar system* : monograph [Debalkanizatsiia bolharskykh pereselenskykh hoviřok v Ukraïni. Hramatychna systema : monohrafiya], Astroprint Publishing House, Odesa, 352 p.
15. Kolesnyk, V. O., Georgieva, S. I. (2016), *Bulgarian dialects of the South of Ukraine. Reader. Texts* : tutorial [Bolharski hovirky Pıvdnya Ukraïny. Khrestomatiya. Teksty : navch. posibnyk], IRBIS Publishers, Izmail, 216 p.
16. Kolesnykov, A. O. (2015), *Morphology of Ukrainian dialects of the Dniester-Danube confluence* : Thesis [Morfolohiia ukraïnskykh hoviřok mezhyrichchya Dnistra i Dunayu : dys. ... d. filol. n. : 10.02.01], National Academy of Sciences of Ukraine, In-t of the Ukrainian Language, Kyiv, 493 p.
17. KSRGO — *Card-index of the «Russian dialects of Odesa region Dictionary»* (1956–2018) [Kartoteka «Slovary russkikh govorov Odesshchiny»], Odesa I. I. Mechnykov National University, Philological Faculty.
18. Moskalenko, A. A. (1958), *Dictionary of Ukrainian dialects of Odesa region* [Slovník dialektizmiv ukraïnskykh hoviřok Odeskoi oblasti], K. D. Ushynsky Odesa State Pedagogical University, Odesa, 78 p.
19. SRGO — *Russian dialects of Odesa region Dictionary* (2000–2001) : in 2 vol. [Slovar russkikh govorov Odesshchiny : v 2 t.], Yu. Karpenko, S. Uemooora (eds.), Astroprint Publishing House, vol. 1, 369 p.; vol. 2, 293 p.
20. SRNG — *Dictionary of Russian Folk Dialects* (1995) [Slovar russkikh narodnykh govorov], F. P. Sorokoletov (chief ed.), Russian Academy of Sciences, ILR, Saint Petersburg, Nauka Publishing House, Issue 29, 348 p.
21. Stepanov, Ie. M. (2004), *The Russian Speech of Odesa* : monograph [Rosiyske movlennya Odesy : monohrafiya], Yu. Karpenko (ed.), Odesa I. I. Mechnykov National University, Astroprint Publishing House, Odesa, 496 p.
22. Stoyanov, I. A. (1995), *Bulgarian language in Ukraine : the problem of functioning and development of vocabulary* : Thesis synopsis [Bolharska mova v Ukraïni : problema funktsionuvannia i rozvytku leksyky : avtoref. dys. ... d. filol. n. : 10.02.03], Kyiv, 43 p.
23. SUHO — *Dictionary of Ukrainian dialects of Odesa region* (2011) [Slovník ukraïnskykh hovoriv Odesshchyny], O. I. Bondar (ed.), Odesa I. I. Mechnykov National University, Odesa, 222 p.
24. SFUM — *Dictionary of Ukrainian Phraseological Units* (2003) [Slovník frazeolohizmiv ukraïnskoi movy], V. M. Bilonozhenko (compl.), Naukova dumka Publishing House, Kyiv, 788 p.
25. Topalova, S. D. (2009), "The dialect of the village of Kalchevo, Bolgradsko, Bessarabia. Dictionary", *Bulgarian dialects in Ukraine* ["Govorat na selo Kalchevo Bolgradsko, Bessarabiya. Rechnik", *Balgarskite govory v Ukraïna*], Odesa, Vol. 5, 350 p.
26. FSRGO — Arefieva, N. G. (2020), *Phraseological Dictionary of Russian dialects of Odesa region* [Frazeolohichni slovník rosiyskykh hoviřok Odesshchiny], Odesa I. I. Mechnykov National University, Odesa, 236 p.
27. FSSSHD — Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2013), *Phraseological Dictionary of Eastern Slobozhanshchina and Steppe Dialects of Donbas* [Frazeolohichni slovník skhidnoslobozhanskykh i stepovykh hoviřok Donbasu], Lugansk Taras Shevchenko National University, Lugansk, 552 p.
28. Khatsenko, L. I. (2013), "Derivative peculiarities of Odesa region's dialect lexis", *Opera in linguistica ukrainiana* ["Slovotvirni osoblyvosti dialektnoi leksyky Odesshchyny", *Zapysky z ukraïnskoho movoznavstva*], Odesa I. I. Mechnykov National University, Odesa, Issue 20, pp. 169–178.

Nataliia G. AREFIEVA,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph.D.), Associate Professor, Professor of the Chair of Applied Linguistics, Odesa I. I. Mechnikov National University, 24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odesa, 65058, Ukraine, tel.: +38 095 8663287; e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4974-9157/>

SOME OBSERVATIONS ON THE LANGUAGE CHARACTERISTICS OF A UKRAINIAN DIALECT' SPEAKER OF A NON-EXISTING VILLAGE OF ODESA REGION

Summary. The **purpose** of the article is to describe the speech characteristics of the informant, a native resident of the village of Olenokorytske, Krasnooknyanskyi (Podilskyi) district, Odesa region. The **object** of the research is the speech of the informant, a former resident of this village; **subject** — dialect elements in her speech. Both general scientific **methods** and purely linguistic methods are used based on linguopersonological approach: descriptive and comparative methods, the method of direct interview of the informant, the method of observation (included and excluded), component analysis, the method of documenting and transcribing language data, in particular, the method of practical transcription. The **scientific novelty** of the study is determined by the fact, that for the first time in domestic linguistics, attention was drawn to the dialect of the village of Olenokorytske, Krasnooknyanskyi (Podilskyi) district, Odesa region of Ukraine. The dialectal elements are identified and analyzed at the phonetic, morphological, syntactic, lexical, phraseological and paremiological levels. The facts of interdialect influence are established. The obtained **results** of the study allow us to come to conclusion that the informant's speech is characterized by the stability of dialectal elements at all levels of the linguistic system, preserving certain archaic forms, regional lexical and phraseological internationalisms. The **practical value** lies in the possibility of using its results in research in the field of dialectology, history of linguistics, cognitive linguistics, sociolinguistics, linguopersonology. The **prospects** of the research can be seen in the further detailed description of the language picture of the informant's world.

Key words: dialect speech of Odesa region, Olenokorytske, Krasnooknyanskyi (Podilskyi) district, Odesa region, Ukrainian dialects, interdialect influence, linguopersonological approach.

Статтю отримано 22.04.2024 р.

На фото: Весілля Вигорчук Ірини Пилипівни та Ільїна Юрія Ілліча.

На фото: Батьки Ірини Пилипівни Вигорчук — Пилип Никонович і Євдокія Григорівна

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311206

УДК 811.163.2'282'373.46:392.813

ГОНЧАР Наталя Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент, Ізмаїл, Україна; тел. +38 097 5117632; e-mail: nat.gonchar7@gmail.com;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1295-2992/>

НАЗВИ ОБРЯДОВОГО ХЛІБА В БОЛГАРСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Анотація. *Мета* статі — описати обрядову лексику, пов'язану з використанням хліба в обрядовому календарі болгар, вивчити й систематизувати терміносистему, яку використовують у болгарському континуумі, дослідити основні тенденції її розвитку в діалектах Подунав'я. *Предметом* розгляду є опис і функціонування терміносистеми випікання хліба та використання виробів із тіста в календарно-обрядовій системі болгар Подунав'я. *У результаті* проведеного дослідження проаналізовано та класифіковано найменування хліба й виробів із тіста, що функціонують у болгарських діалектах межириччя Дністра та Дунаю. Описано обряди, пов'язані з випіканням хліба на різні релігійні та сімейні свята у болгар Подунав'я. *Висновки.* У болгарських діалектах склалася доволі повна, ємна й цілісна система назв хліба й обрядів, де його використовують. Дослідження лексико-тематичного шару назв хліба та інших виробів із тіста дає достатнє уявлення про характер діалектної лексики та збережені нею архаїчних ознак. Більшість найменувань хліба й інших виробів із тіста у болгарських говірках півдня України сформовано на загальнослов'янському ґрунті. Ця лексична група відбиває семантичну специфіку місцевих діалектів.

Ключові слова: болгарські діалекти, мультилінгвізм, обрядова лексика, хліб, вироби з тіста, Бесарабія, Південь України, Подунав'я.

Постановка проблеми. На території України існує кілька мікроареалів із компактним проживанням представників різних національностей, де в межах одного населеного пункту можуть співіснувати кілька діалектів, споріднених і неспоріднених мов. На території одного з таких ареалів на півдні Одеської області компактно мешкає численна болгарська діаспора, що понад 200 років функціонує дистантно від метрополії. Особливість цього діалектного континууму полягає в тому, що він унаслідок новоствореного масиву, який сформувався внаслідок заселення території вихідцями з різних регіонів Болгарії і становить зону контактування різних типів болгарських діалектів із говірками української, румунської, гагаузької та російської мов. Одним із актуальних завдань діалектного дослідження таких ареалів є різноаспектне вивчення лексики в її сучасному стані та історичному розвитку. Необхідність системного вивчення лексико-тематичних шарів у болгарських діалектах півдня України зумовила актуальність роботи.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. В опублікованих до сьогодні працях досліджено лексику деяких болгарських сіл Подунав'я [1; 2; 4; 5; 6; 7], складено словники говірок болгарських сіл Одещини [5; 9]. Однак досі немає системних описів лексико-семантичних шарів лексики цих переселенських говірок.

Постановка завдання. Дослідження виконано відповідно до тематики наукового проекту МОН України «Опис і картографування межириччя Дністра і Дунаю — нової європейської моделі безконфліктної взаємодії різносистемних мов і діалектів». Мета пропонованої статі — описати лексико-семантичну групу назв хліба та виробів із тіста й описати обрядові дії, пов'язані з випіканням та використанням хліба в календарних обрядах болгар, визначити семантику, символіку та функції цих обрядів, дослідити основні тенденції розвитку ЛСГ назв хліба й інших виробів із тіста в діалектах Подунав'я. Для реалізації поставленої мети потрібно було розв'язати низку завдань: зібрати відповідний мовленнєвий матеріал; описати та систематизувати терміносистему, залучену в дослідженні; виокремити автохтонні та запозичені лексеми. Матеріалом для аналізу послужили польові записи, здійснені в 2020–2022 рр. у болгарських селах півдня України. Збір матеріалу відбувався методом анкетування: респонденти записували відповіді на поставлені в анкеті запитання або записували усні відповіді на диктофони кореспондентів. Крім того, ми вибирали відповіді із диктофонних записів лінійних діалектних текстів.

Виклад основного матеріалу. Поява болгар у Бесарабії пов'язана з переселенським рухом різних етнічних груп із Балкан. Масове переселення болгар до Подунав'я почалося 1806 р. Тоді переселенці мали низку економічних привілеїв, що залучило частину населення Північно-східної Болгарії. Переселенці утворили на території Бесарабії 67 великих сіл і два міста: Болград і Комрат. Більшість болгарських сіл Подунав'я є однорідними за національним складом, у них мешкають носії одного або кількох болгарських діалектів. У цих населених пунктах населення спілкується на болгарських діалектах, що зберегли архаїчні риси.

Лінгвістична особливість регіону полягає в тому, що тут функціонують літературні мови та діалекти української, болгарської, гагаузької, албанської, російської, румунської мов. Взаємодія такої кількості мов і їх діалектів сприяє утворенню етнічно гетерогенних мовних спільностей, у яких мови функційно доповнюють одна одну.

Для болгар Подунав'я традиції становлять важливу частину життя, їх обрядовість засвідчує виразні національні риси й водночас зберігає немало загальнослов'янського, що зумовлено спільними генетичними джерелами. Болгари створили та зберегли яскравий ритуальний комплекс обрядових дій, що пов'язані з випіканням хліба та його використанням в обрядових діях. Лексика цих обрядів у бесарабських болгар характерна для всіх болгарських говорів Подунав'я.

Опис і систематизація терміносистеми ритуалів випікання хліба та використання виробів із тіста в обрядах становить важливе наукове завдання діалектології й етнолінгвістики. В опублікованих до сьогодні працях досліджено болгарські діалекти Бесарабії, однак немає системних описів цього шару лексики у болгарських діалектах Подунав'я [1; 2; 4; 5; 6; 10]. Досі відсутній системний опис лексико-семантичних груп лексики болгарських переселенських діалектів. Актуальними у сучасному мовознавстві є питання становлення лексико-семантичної системи мови та наповнення її груп. Для всебічного вивчення діалектної лексики потрібна повна систематизація та картографування обрядових термінів.

Слід зазначити, що болгарські переселенці у південній Бесарабії загалом зберегли той тип харчування, який був властивий їм на історичній батьківщині. На цей тип наклалися нові риси, характерні для народів, з якими співіснують болгари на півдні України. Результати спостережень свідчать, що група назв хлібу та інших виробів із тіста є, здебільшого, мовною архаїкою. Для наукового дослідження така лексика є цінним матеріалом у визначенні архаїчних рис і діагностичних маркерів бесарабських діалектів [7].

Хліб є сакральним видом їжі, становлячи основу харчування багатьох народів, він у ментальному сприйнятті слов'ян символізує працю та достаток. У бесарабських болгар існує безліч ритуальних обрядів, пов'язаних із випіканням хліба. На всі свята за звичаєм випікали великий святковий круглий хліб із витим малюнком *кравай* (Б., В., Вас., Вин., Гл., Дм., Ев., Зад., Кир., Кр., Н.Т., П., С., Ог.) або святковий кручений хліб із круглим отвором посередині *кравайчи* (Б., В., П., Кр., Н.Т., Ог., П., С.).

З особливим трепетом болгар ставляться до випікання весільного обрядового хліба, який у бесарабських болгар є символом родючості, цілісності сім'ї та шлюбу. До випікання весільного хліба допускали лише дівчат із повної сім'ї та жінок, у яких склалося щасливе сімейне життя. І досі збереглося повір'я про те, що якщо коровай вийде гарним, то й у майбутній родині буде порозуміння та достаток. Цей хліб у різних діалектах має різну назву *кара'вай* (Дм., Євг., Зад., К., Кр., Ног., Ор.), *кравай* (Б., В., Вин., Гл., Єв., Кал., Кир., Кир., Н.І., Н.Т., Кам., Ог., С., П.); *колач* (Нов., С.Т.); *самун* (Гл., Ч., Вас., Н.Т.).

Приготування тіста для весільного хліба мало магічно-символічне значення. У народних уявленнях болгар замішування та випікання хліба символізувало створення нової родини, народження потомства. У бессарабських болгар випікання короваю було з ритуальними діями. Для приготування весільного короваю існував спеціальний ритуал просіювання борошна для весільного хліба, який у різних діалектах має свої назви: *засевки* (Вин., Дм., Єв., Зад., Кал., Н.Т.); *засев* (В., Н.Т.), *прусев* (С.) / *просев* (К.). Про існування цього ритуалу пам'ятають лише в деяких селах, але пояснити, які саме обрядові дії пов'язані з ним, інформанти не змогли.

Лексико-семантична група найменувань хліба і виробів із тіста посідає одне з провідних місць у лексичній структурі болгарських говірок, вона відтворює одну з центральних для людини сфер навколишнього середовища, від самого народження супроводжує людину, символізує її долю, початок життєвого шляху, здоров'я та благополуччя. Перші обряди, у яких хліб є символом, приурочені до народження дитини. У пологовій обрядовості часто використовували прісний хліб сплющеної форми — *пита*. Прісний коржик (часто змащений медом) використовують у болгар як атрибут у різних обрядах і ритуалах. У цьому значенні *пита* відома всім балканським народам. Автори «Болгарсько-го етимологічного словника» з великою ймовірністю відносять болгарську лексему *пита* до запозичень із грецької мови: сргр. *πίτα* — «прісний хліб» [3, с. 264]. Слово *пита* [піта] є балканізмом, воно відоме більшості балканських мов: болг. *питу* 'круглий плоский хліб'; срхр. *пїта* 'пиріг'; рум. *pită* — 'хліб', у рум. діалектах — *pităn* 'ячмінний хліб низької якості'; алб. *pitë* 'вид тонкого білого хліба', тур. *pide* 'коржик, сирний пиріг', тур. уст. — *pita, pite* 'плоский хліб' [3, с. 170].

На третій день після пологів у сім'ї, де народилася дитина, влаштовувався обряд 'малка пита' (Кам., В., Н.І., К., Г., В., Л.) або 'пр'асна пита' (Вл.). Його так назвали через те, що цього дня в оселі породіллі пекли обрядовий прісний хліб *питка*. У жителів села Зоря цей обряд зветься 'родини', у мешканців сіл Вільне, Оріхівка, Суворове та Владичень — 'пануда'. На обрядодії запрошувалися тільки замійні сусідки чи родички, котрих пригощали «за здоров'я матері й дитини» печеним хлібом, змазаним медом — *питой* (Кам., З., В., Вин., Л.). Гості приносили солодощі й дарували породіллі дитячі речі, монети. У бесарабських болгар села Суворове зафіксовано ще одну назву цього обряду — *буганик*. У цьому селі існує звичай збиратися через тиждень після пологів на теплий хліб *топъл л'ан* (С.). В інших досліджуваних говірках цей обряд не виявлено. На дев'ятий день після пологів проводилася *гул'алма пита* (Кам., Н.І., Віл., В., Вин., К., Г., Ор., Л.), *питка* (З., Б.), у деяких селах такий обряд відбувався на 20-ий день (В., Вл.).

Різдвяні свята розпочиналися випіканням великого обрядового хліба, наприклад, болгари на день св. Миколи готують хліб, прикрашений християнською символікою Різдва: хліб прикрашали хрес-

том, просфорою, свічками, робили надрізи хрест-навхрест, поливаючи їх вином перед трапезою, називали його *боговица*, *никкулденски кравай* (В., Єв., Зад., Кир., Н.Т., Г., С.).

У болгарських селах Подунав'я на Різдво печуть хліб *бъдник* (Б., В., Вас., Вин., Гл., Дм., Єв., Зад., К., Кир., Кр., Н.Т., Г., П.) або *погача* (Б., В., Гл., Зад., К., Н.Т.). Деривати цього терміна мають різні ареали у болгарських діалектних зонах. Так, у південно-західних районах Болгарії — *бадњак*, у Фракії — *бъдњак*, у східних болгар поширена назва *коледна погача* [3].

Найвідомішою та найпоширенішою болгарською стравою, яку випікають на різдвяні свята, є традиційний пиріг із листового тіста з бринзою або сиром — *баница* (В., Єв., Зад., Кир., Н.Т., Г., С.). У деяких інших болгарських діалектах Подунав'я цей виріб називають *милина* (Б., В., Вас., Вин., Гл., Дм., Єв., Зад., К., Кир., Кр., Н.Т.) або *вертута* (В., Дм.). У болгарських селах готують також різновид баниці — листовий пиріг із тіста з начинкою із сиру та яєць *дръпанички* (В., Вас., Вин., Гл., Єв., Зад., К., Кир., Н.Т.) або *дърпана баница* (Г.). Різновидом баниці є також листовий пиріг із гарбузовою начинкою — *тиквеник* (Вас., Дм., Єв., Зад., К., Н.Т., Г., С.), *тиквеница* (Вин., Кир.), *тиквеник* (Б., В., Гл.). У деяких діалектах фіксуємо лексему, запозичену з румунської мови, *плачинда* (Б., Зад., К., П.). На Різдво колядуючим дітям роздавали невеликі бублики, назва яких у діалектах має чотири лексико-фонетичних варіанта: *кравайче* (Б., В., Вас., Вин., Гл., Дм., Єв., Зад., К., Кир., Кр., Н.Т., Г., П.), *кувричи* (Б., В., Гл., Зад., К., Н.Т.), *кавричи* (Зад., С.), *колачики* (Дм.).

Найменування весняних обрядових короваїв також значною мірою віддзеркалюють назви свят. На Великдень болгарі печуть великодню здобу *паскин кравай* (В., Дм., Зад., Кир., С.) або *паска* (Б., Вас., Вин., Гл., К., Кр., Н.Т., Г.). У селі Євгенівка Тарутинського району в мовленні старшого покоління великодню здобу називають *сладък лъб* (Єв.). Багато інформантів згадували, що раніше на Паску випікався святковий хлібець особливої форми *кукличка* (Б., Вас., К., Кр., Н.Т.), *куклич* (Дм.), *канчики* (Н.Т.).

Під час анкетування багато інформантів згадували про хліби, які призначалися для причастя у церкві. Назви цих виробів мають різні фонетичні варіанти: *проскурка* (Б., С.), *прусурка* (Вас., Вин., Єв., Зад., Кир., Кр., Н.Т.), *нафурка* (Н.Т., Г.), *нахурка* (Гл.).

У повсякденному житті болгарі самі пекли хліб. Зазвичай це був дріжджовий хліб, який готувався на домашніх дріжджах. До складу таких дріжджів входили хміль, кукурудзяне борошно, винні дріжджі. У різних говірках вони мають такі назви: *кбас* (Дм., Кир.), *путквас* (Гл., Єв., Н.Т., С.), *потквас* (Вас., Кр.), *пудбифка* (В., С.), *утарка* (Б., В., Вас., Вин., Зад., К., Кир., Н.Т.), *самун* (К.). У деяких говірках зустрічаємо згадки про хліб із кислого тіста, що називався *квасник* (Б., Вин., Гл.).

Одним із найдавніших видів хліба, відомих болгарам, є корж із прісного тіста без начинки *питка* (Б., В., Вас., Вин., Гл., Дм., Єв., Зад., К., Кир., Н.Т., Г.), *питинка* (Кр.). Зустрічаємо й інші різновиди цього виду хліба: *пазламачи* (В.), *пазлама* (Вас., Вин., Кир., Н.Т.), *пазламак* (В.), *таркалак* (Гл.), *чурек* (С.Т.).

Болгарам відома величезна кількість різноманітних страв, виготовлених із тіста. Із прісного тіста болгарі печуть пиріжки з різною начинкою: *кратачки* (К., Н.Т., Г., С.), *кръстачки* (Н.Т., Г.), *просачки* (Кр.), *гизлемя* (Дм., Єв.), *мекичета* (Гл., Єв., Зад., П.); пиріжки з бринзою або сиром *ругувачки* (Б., В., Вас., Вин., С., П.), *уругувачки* (Зад., С.Т.), *базламак* (Кр., С.Т.). Із дріжджового тіста готують хліб, замішаний із бринзою: *месенце* (Єв., Н.Т.), *месянца* (Єв., Н.Т.), *наместњак* (В., Гл.), а також пиріжки з різною начинкою: *плачинки* (Б., В., Вин., Гл., Зад., Кир., Н.Т.), *плачинди* (Дм.); пиріжки з яйцями: *плачинки* (В.), *кирде* (Єв., Н.Т., П.). У деяких селах печуть дріжджовий *тутманик* (Вин., Зад., К., Кир., Г.), *тутманяк* (Н.Т.), *тукманик* (Вас.).

Наступна семантична група представлена лексемами, що номінують різновиди хлібобулочних виробів за ознакою 'борошняні вироби із здобного тіста'. У бесарабських селах болгарі випікають булочки — *питиньки* (Єв., Зад., Кир.). У деяких селах випікають солодке печиво *гивречи* (Б., В., Кр.). Готують також різновид млинців та оладок — *катми* (В., Вас., Вин., Єв., К., Кир., Н.Т., Г.), *катмичета* (Дм.), *лаланги* (Кр.).

Висновки. Дослідження лексико-семантичної групи назв хліба та виробів із тіста у болгарських діалектах Подунав'я дає достатню уяву про характер діалектної лексики, її відмінні та спільні з болгарською мовою риси і збережені діалектні архаїчні ознаки. У болгарських діалектах склалася доволі повна, ємна й цілісна система назв хліба й обрядів, у яких хліб є одним із атрибутів. Більшість досліджених найменувань хліба та виробів із тіста у болгарських говірках півдня України сформувався на загальнослов'янському ґрунті. Досліджувана лексична група відбиває семантичну специфіку місцевих діалектів, їх збережені архаїчні ознаки. Болгарські діалекти зберегли національну специфіку у найменуваннях виробів із тіста. Фонетичні та словотвірні варіанти лексем, які спостерігаємо в дослідженні, свідчать про фонетичні, граматичні та лексичні особливості бесарабських діалектів. Болгарські говори півдня України становлять собою значний науковий інтерес і потребують подальших досліджень і картографування усіх лексико-семантичних груп. У цьому ми вбачаємо перспективність нашого дослідження.

Литература

1. Барболова З. Особености на българския говор на с. Червоноармейское (Кубей), Болградски район, Одеска област в Украйна. *Българските говори в Украйна*. 2-ге вид., переробл. та доп. Одеса : Астропринт, 1999. 152 с.
2. Барболова З., Колесник В. А. Говорът на българите в с. Кирнички, Бесарабия. *Българските говори в Украйна*. Одеса : Астропринт, 1998. 158 с.
3. Български етимологичен речник / ред. И. Дуриданов. София : БАН, 1999. Т. 5. 861 с.
4. Журавлев В. К. Говорът на село Криничное (Чешма-Варунта). *Материали по българска диалектология*. Москва, 1958. С. 64–166.
5. Зеленина Э. И. Словарный состав суворовского диалекта. *Статьи и материалы по болгарской диалектологии*. Москва, 1955. С. 63–114.
6. Колесник В. А. Говорът на българите в с. Криничне (Чушмелий), Бесарабия. Речник. *Българските говори в Украйна*. Одеса : Друк, 2008. 376 с.
7. Колесник В. А. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Одеса : Гермес, 2001. 228 с.
8. Речник на чуждите думи / ред. М. Филипова-Байрова, С. Бояджиев, Ел. Машалова, К. Костов. София : Изд-во на БАН, 1982. 1015 с.
9. Стойков С. Българска диалектология. София : Проф. Марин Дринов, 2002. 430 с.
10. Топалова С. Д. Говорът на българите в с. Калчево, Бесарабия. *Българските говори в Украйна*. Одеса : Друк, 2009. 258 с.

References

1. Barbolova, Z. (1999), "Dialect peculiarities of the village Chervonoarmejskoe (Kubej), Bolgrad District, Odesa Region", *Bulgarian dialects of Ukraine* ["Osobenosti na bolgarskiya govor na s. Chervonoarmeyskoye (Kubey), Bolgradski rayon, Odeska oblast v Ukrayna"], *Bolgarskite govori v Ukrayna*, Astroprint, Odesa, Vol. 2., 152 p.
2. Barbolova, Z. Kolesnik, V. A. (1998), "Bulgarian dialect of Kirnichki village, Bessarabia : Dictionary", *Bulgarian dialects of Ukraine* ["Govoryt na bolgarite v s. Kirnichki, Besarabia : Slovar"], *Bolgarskite govori v Ukrayna*, Astroprint, Odesa, 158 p.
3. *Bulgarian etymological dictionary* (1999) [*Bolgarski etimologichen rechnik*], I. Duridanov (ed.), Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, vol. 5, 861 p.
4. Zhuravlev, V. K. (1958), "The Dialect of Krinichnoye village (Cheshma-Varunta)", *Articles and materials of Bulgarian dialects* ["Govor sela Krinichnoe (Cheshma-Varunta)"], *Statyi i materialy po bolgarskoy dialektologii*, Moscow, vol. 8, pp. 64–166.
5. Zelenina, E. I. (1955), "Vocabulary of the village Suvorovo dialect", *Articles and materials of Bulgarian dialects* ["Slovarnyi sostav suvorovskogo dialekta"], *Statyi i materialy po bolgarskoy dialektologii*, Moscow, vol. 7, pp. 63–114.
6. Kolesnik, V. A. (2008), "Bulgarian dialect of the village Krinichne (Chushmeliy), Bessarabia : Dictionary", *Bulgarian dialects of Ukraine* ["Govoryt na bolgarite v s. Krinichne (Chushmeliy), Besarabiya : Rechnik"], *Bolgarskite govori v Ukrayna*, Druk Publishing House, Odesa, vol. 4, 376 p.
7. Kolesnik, V. A. (2001), *Yevgenovka (Arsa), Onomastics, Dialekt, Dictionary* [*Yevgenovka (Arsa), Onomastika, Govor, Slovar*], Germes Publishing House, Odesa, 228 p.
8. *Dictionary of foreign words* (1982) [*Rechnik na chuzhdite dumy*], M. Filipova-Bayrova, S. Boyadzhiyev, El. Mashalova, K. Kostov (eds.), Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 1015 p.
9. Stoykov, St. (2002), *Bulgarian dialectology* [*Bolgarska dialektologiya*], Sofia, 430 p.
10. Topalova, S. D. (2009), "Bulgarian dialect of the village Kalchevo, Bessarabia", *Bulgarian dialects of Ukraine* ["Govoryt na bolgarite v s. Kalchevo, Besarabia"], *Bolgarskite govori v Ukrayna*, Druk Publishing House, Odesa, vol. 4, 258 p.

Умовні скорочення назв населених пунктів

- У Болградському районі: Вас. — с. Василівка; Вин. — с. Виноградне; Вл. — с. Владичень; Г. — с. Городне; Кал. — с. Калчево; Кр. — с. Криничне; Н.Т. — с. Нові Трояни; Ор. — с. Орхівка; Т. — с. Табаки; Ч. — с. Червоноармійське;
 В Ізмаїльському районі: Б. — с. Багате; К. — с. Каланчак; Кам. — с. Кам'янка; Кир. — с. Кирнички; Л. — с. Лощинівка;
 У Тарутинському районі: Віл. — с. Вільне; Дм. — с. Дмитрівка; Єв. — с. Євгенівка;
 В Арцизькому районі: В. — с. Виноградівка; Гл. — с. Главані; Зад. — с. Задунівка; Н. І. — с. Нова Іванівка;
 Ос. — с. Острівне;
 У Кілійському районі: Н. — с. Новоселівка; С.Т. — с. Старі Трояни;
 У Саратовському районі: З. — с. Зоря;
 У Ренійському районі: Наг. — с. Нагірне.

Nataliya N. GONCHAR,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D. in Philology), Associate Professor, Izmail, Ukraine; tel.: +38 097 5117632;
e-mail: nat.gonchar7@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1295-2992/>

NAMES OF RITUAL BREAD IN BULGARIAN DIALECTS OF SOUTHERN UKRAINE

Summary. The *purpose* of the article is to describe the ritual vocabulary associated with the use of bread in the ritual calendar of Bulgarians, to study and systematize the terminological system used in the Bulgarian continuum, to study the main trends in its development in the dialects of the Lower Danube region in Southern Ukraine. The *object* of the article is the names of ritual bread and other dough products in the Bulgarian dialects. The *subject* of consideration is the description and functioning of the terminological system of bread baking and the use of dough products in the calendar and ritual system of the Danube Bulgarians of Besarabia. As a *result* of the study, the names of bread and dough products operating in the Bulgarian dialects between the Dniester and Danube rivers are analyzed and classified. The rituals associated with baking bread for various religious and family holidays among the Bulgarians of the Lower Danube region are described. **Conclusions.** In the Bulgarian dialects, there is a fairly complete, capacious and integral system of names for bread and rituals where it is used. The study of the lexical and thematic layer of the names of bread and other dough products gives a sufficient idea of the nature of the dialect vocabulary and its archaic features.

Key words: Bulgarian dialects, multilingualism, ritual vocabulary, bread, dough products, Besarabia, South of Ukraine, Lower Danube region.

Статтю отримано 15.03.2024 р.

ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА І ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МОВОЗНАВСТВА

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311207

УДК 82'255.2:62:811.581=111=161.2

ПОПОВА Олександра Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна; тел. +38 0677543847; e-mail: alex-porova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-5473/>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ В АКАДЕМІЧНІЙ СФЕРІ: СИНЕРГІЗМ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. *Метою* статті є аналіз англійськомовних та китайськомовних текстів оригінальних офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, в контексті синергізму їх перекладу українською мовою. *Об'єктом* дослідження є іншомовний документальний супровід процесу євроінтеграції України та співпраці України і КНР в академічному просторі. *Предмет* дослідження — засоби відтворення змісту офіційних документів, що регулюють умови співпраці України, ЄС і КНР в академічній сфері, з англійської і китайської мов українською мовою в аспекті синергізму перекладу. *Результатами* дослідження є, з одного боку, уточнення понять «учасники договору», «результати діяльності / навчання», «інтелектуальна власність», «лінгвістичні й екстралінгвістичні чинники академічної діяльності»; з іншого — виявлення механізму взаємодії лінгвістичних й екстралінгвістичних чинників при актуалізації синергізму перекладу в матеріалі дослідження. **Висновки:** вплив феномена синергізму на зміст та форму різноманітних типів дискурсу в лінгвістичній інтерпретації та їх переклад вбачаємо в мовній обізнаності авторів документів та ерудиції перекладача; взаємодія лінгвістичних й екстралінгвістичних чинників оформлення академічної економіко-правової документації в академічній сфері в контексті синергізму її перекладу специфіковано за такими показниками: 1) лінгвістичний паритет текстів досліджуваної документації; 2) відповідність позамовного оформлення дискурсу писемній та усній репрезентаціям його текстів; 3) адекватна ідентифікація денотативного й конотативного навантаження лінгвістичного й екстралінгвістичного фрейму офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, та їх коректний переклад. **Перспективним** вважаємо подальше дослідження типологічно спільних дистинктивних параметрів синергізму в англійськомовних та китайськомовних текстах офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, в умовах зміни перекладознавчої парадигми.

Ключові слова: економіко-правові документи, академічна сфера, академічна діяльність, синергізм, китайська мова, англійська мова, українська мова.

Постановка проблеми. Активна участь України в Євроазійській інтеграції до академічного простору сприяла накопиченню позитивного досвіду, зокрема в системі освіти нашої країни. Міжнародна освітньо-академічна співпраця уможлиблює розвиток цієї галузі у мультивекторному плані.

Лексичний контент відіграє вирішальну роль у смисловою навантаженні академічної документації. Констатуємо його регулярне оновлення через інноваційні процеси, що супроводжують сучасні економічні, політичні, освітньо-наукові, культурні події. Лексична складова офіційних документів потребує постійного студювання та аналізу як в семантичній площині, так і в перекладацькій.

Економіко-правовим підґрунтям реалізації академічної діяльності є загально-типові та конкретно-специфічні міжнародні угоди й контракти з європейськими та східними країнами-партнерами, що оформлюються двома мовами: англійською й українською — з країнами Європи, китайською й українською — з КНР, а з Республікою Корея та Японією — англійською й корейською / японською тощо. Тому від учасників академічної діяльності вимагається знання іноземної мови, зокрема англійської, та володіння українською мовою на високому рівні задля уникнення потенційних непорозумінь.

Розширення векторів академічної співпраці між країнами ЄС, Сходу, США й Україною в галузях науки й освіти зумовлює залучення більшої кількості освітян та науковців у програми академічної мобільності, науково-технічні гранти, волонтерські проекти, освітньо-культурні ініціативи тощо. Такий стан передбачає додаткове залучення перекладачів, які володіють англійською та східними мовами (китайською, корейською, японською), що детермінує перегляд і посилення вимог до професіограми перекладачів і аргументує необхідність синергізму в галузі перекладу.

Актуальність дослідження зумовлена потужним потенціалом України в освітній і науково-технічній сферах, гнучкою адаптацією нашої країни до змін, інтенцією брати участь у міжнародних

проектах, що забезпечує оновлення змісту офіційної регламентної міждержавної документації та удосконалення її перекладу. Відзначимо такі популярні сучасні європейські та американські проекти-програми в академічній сфері, що мають економіко-правове підґрунтя: програми USAID від Уряду США, Erasmus, Tempus, програми освітніх інновацій на базі STEM, програми професійної освіти для молоді та безробітних шведської агенції з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA) тощо. Європейські й американські консорціуми залучають українських освітян до співпраці, спрямованої на трансформування освітнього простору до рівнів міжнародних стандартів, що стимулює, водночас, синергічну еволюцію системи освіти України, динамічний розвиток науково-дослідницького сектора відповідно до інновацій.

Академічна співпраця українських освітян з представниками освітньої та наукової галузей КНР передбачає реалізацію аналогічних програм у контексті ініціатив-проектів Уряду Китаю “Belt and Road Initiative” і “A New Silk Road”. Серед популярних програм академічної мобільності вважаються семестрове і річне навчання за мовними та немовними спеціальностями в КНР, а також програми подвійного диплому «2 + 2» за освітнім рівнем «бакалавр». Академічна кооперація України розширює свою платформу в напрямку Сходу. Поряд з освітньо-науковими проектами в межах реалізації відомих програм “Belt and Road Initiative” і “A New Silk Road”, ініційованими Урядом Китаю, з’являються аналогічні з боку Республіки Корея (GKS — Global Korea Scholarship) та Японії (програма стажування МЕХТ «Японська мова та культура») тощо.

У контексті дослідження підкреслюємо значущість англійської мови як офіційної мови академічної документації як в західному, так і східному напрямках співпраці. Отже, знання англійської та однієї із східних мов (китайської, корейської, японської тощо), залежно від країни, з якою передбачена академічна співпраця, є гарантією правильного сприйняття змісту документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, успішного орієнтування у фінансових відносинах учасників академічної діяльності і адекватного відтворення текстів-оригіналів українською мовою.

Формулювання завдань. Метою роботи є аналіз англійськомовних та китайськомовних текстів оригінальних офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, в контексті синергізму їх перекладу українською мовою. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання низки завдань, як-от: уточнення поняття «учасники договору», «результати діяльності / навчання», «інтелектуальна власність», «лінгвістичні й екстралінгвістичні чинники академічної діяльності»; виявлення механізму взаємодії лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників при актуалізації синергізму перекладу в матеріалі дослідження; детермінація індексів впливу феномена синергізму на зміст та форму різноманітних типів дискурсу в лінгвістичній інтерпретації та їх переклад.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували англійськомовні та китайськомовні контракти й угоди, програми академічної мобільності й освітньо-наукові гранти українською мовою в межах таких векторів академічної співпраці: Україна і Євросоюз, Україна та США, Україна й КНР, Україна та Республіка Корея, Україна і Японія. Обсяг документів складає 150 сторінок.

У процесі роботи використано такі методи дослідження: *теоретичні*: аналіз структурно-змістового оформлення досліджуваних офіційних документів для визначення специфіки реалізації міжнародної академічної діяльності українських освітян у країнах Заходу і Сходу; *зіставний метод* для виявлення лінгвістичних й екстралінгвістичних особливостей англійськомовних і китайськомовних текстів документів та їх варіантів перекладу українською мовою; *метод систематизації* та метод *перекладацького аналізу* для встановлення показників синергізму перекладу досліджуваних лінгвістичних й екстралінгвістичних явищ українською мовою.

Виклад основного матеріалу, результатів дослідження і дискусій. Академічна діяльність протинає майже всі рівні освіти та науково-технічні сфери, тому посідає центральне місце в царині міжнародної співпраці й у галузі філології як контентно-семантичного підґрунтя умов, процесу та результатів її реалізації.

Насамперед, зацентруємо на факт, що з моменту заключення угоди ви стаєте її учасниками. Договір про спільну академічну діяльність укладається у письмовій формі. Умови договору про спільну діяльність, у т. ч. координація спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ, покриття витрат та збитків учасників, їх участь у результатах спільних дій та інші умови визначаються за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом про окремі види спільної діяльності (ст. 1131 ЦКУ). Іншими словами, під *учасниками угоди* розуміємо сторони, що виконують спільну академічну діяльність для досягнення певної мети (часто без створення юридичної особи) із дотриманням правил добросовісності.

Результати спільної академічної діяльності можна розглядати як результати навчання, наукових студій та експериментальних досліджень. Результати навчання актуалізуються в компетентностях, що набувають здобувачі освіти після вивчення певного курсу або навчальної дисципліни. Продукти наукових досліджень відбиваються в курсових і дипломних проектах, дисертаціях, тезах, статтях, монографіях, рефератах, доповідях на конференціях, навчальних посібниках, есе тощо. За Законом

України про освіту [2], результати навчання — знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити та виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів. Національна рамка кваліфікацій трактує результати навчання як компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання [8]. Закон України «Про вищу освіту» [2014] та Національний освітній глосарій у галузі вищої освіти [3] інтерпретують результати навчання як сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою в процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти. З огляду на нормативність репрезентації досліджуваного феномена, під **результатами навчання** розуміємо комплексність знань, умінь, навичок та інших компетентностей, опанованих у ході навчання за конкретною програмою академічної мобільності, які можна виявити та оцінити за загально визнаною в міжнародній освітньо-науковій спільноті шкалою.

Інтелектуальна власність є інтегральною частиною результатів навчання та / або досліджень, що має юридичну силу та може використовуватися авторами як наукова база для подальших здобутків. Право інтелектуальної власності та її норми закріплені у Цивільному кодексі України (ЦКУ). Відповідно до ст. 418 ЦКУ, «право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності» [6, ст. 418]. До основних об'єктів інтелектуальної власності відносяться такі: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; бази даних; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; раціоналізаторські пропозиції тощо [6, ст. 420]. Отже, під **академічною інтелектуальною власністю** розуміємо інтелектуальне майно, яке перебуває у володінні особи-учасника (учасниці) академічної діяльності, а саме: наукові здобутки; ілюстративні матеріали (схеми, моделі, таблиці, діаграми, фонограми, відеограми тощо, що демонструють сутність наукової продукції); літературні та художні твори; методичні рекомендації з оволодіння певною системою знань, опанування освітньо-науковими феноменами тощо. Сектор інноваційної інтелектуальної власності є джерелом академічних неологізмів, які потребують детального вивчення як у власне лінгвістичному, так і перекладацькому планах.

Результативність академічної діяльності визначають лінгвістичними й екстралінгвістичними чинниками академічної діяльності, тому ці складові слід враховувати під час розробки векторів співпраці в системах освіти і науки між Україною і країнами Заходу та Сходу, де вирішальну роль відіграє англійська мова. У контексті академічного дискурсу досліджуємо різні жанри актуалізації економіко-правових відносин: угоди про академічну співпрацю, освітні гранти, програми академічної мобільності, програми підвищення кваліфікації, апікаційні форми на участь у програмах академічної мобільності, виступи-повіді на наукових конференціях / форумах, усні презентації грантових проєктів тощо. З огляду на вищезазначене, вважаємо за доцільне розглянути досліджуваний матеріал на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях (лінгвістична маніфестація) і в екстралінгвістичній площині. **Лінгвістичні й екстралінгвістичні чинники академічної діяльності** асоціюємо з мовним (фонетика, лексика, граматика, стилістична композиція) та позамовним (конотативне використання інтонації, немовних знаків; кінесика) «дизайном» супроводжувальної документації. Вплив феномена синергізму на зміст та форму різноманітних типів дискурсу в лінгвістичній інтерпретації та їх переклад убачаємо в мовній обізнаності авторів документів та ерудиції перекладача.

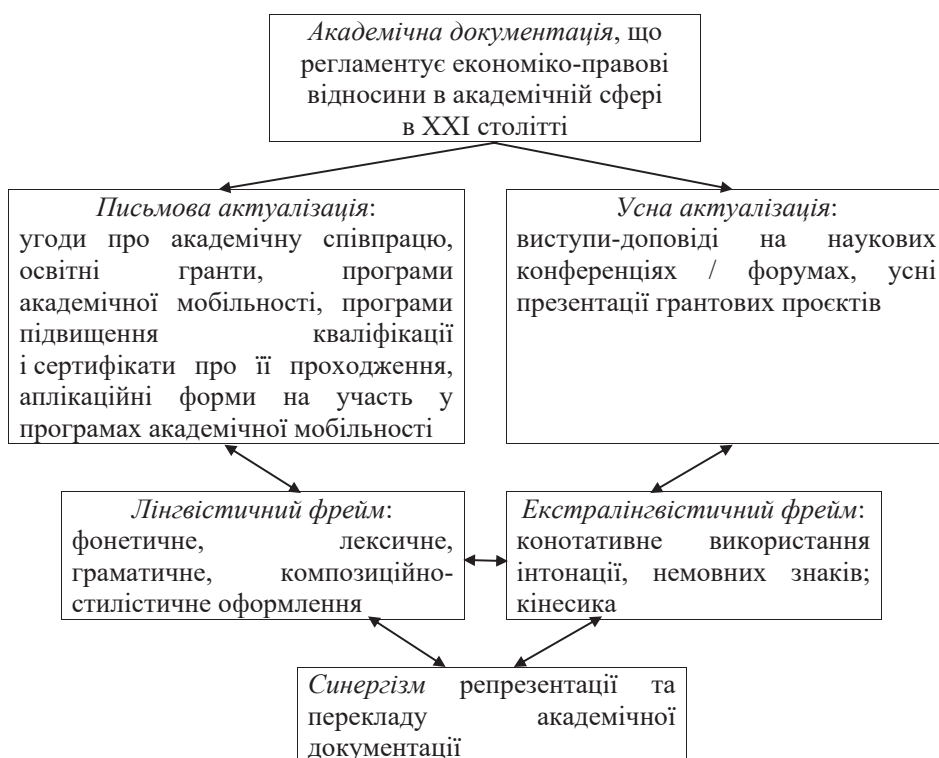
Специфіковані поняття сприяли виявленню взаємодії лінгвістичних й екстралінгвістичних чинників оформлення академічної економіко-правової документації в академічній сфері. Синергізм її перекладу детерміновано за такими **показниками**:

- 1) лінгвістичний паритет текстів досліджуваної документації;
- 2) відповідність позамовного оформлення дискурсу писемній та усній репрезентаціям його текстів;
- 3) адекватна ідентифікація денотативного й конотативного навантаження лінгвістичного й екстралінгвістичного фрейму офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в ХХІ столітті, та їх коректний переклад.

Академічна документація, що регламентує економіко-правові відносини в академічній сфері в ХХІ столітті, має письмову й усну актуалізацію в таких жанрах:

- угоди про академічну співпрацю, освітні гранти, програми академічної мобільності, програми підвищення кваліфікації і сертифікати про її проходження, апікаційні форми на участь у програмах академічної мобільності (письмова актуалізація);
- виступи-повіді на наукових конференціях / форумах, усні презентації грантових проєктів (усна актуалізація).

Синергізм репрезентації академічної документації та її перекладу безпосередньо залежить від лінгвістичного й екстралінгвістичного фрейму документа, мовної обізнаності авторів документів та ерудиції перекладача. Проілюструємо механізм синергічної репрезентації та перекладу досліджуваного матеріалу (див. рис. 1).

Механізм синергічної репрезентації та перекладу академічної документації, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті**А. Лінгвістичний паритет текстів досліджуваної документації**

До маркерів лінгвістичного паритету текстів академічної документації, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, відносимо типові ознаки офіційно-ділового стилю: точність і лаконічна стислість передачі інформації, що передбачає не образність, а підтвержені докази; стандартна внутрішня структура тексту; дотримання формальних вимог до оформлення документів.

Лексичний рівень. Спеціалізована лексика (термінологія) є лексико-семантичним фундаментом академічної документації, який виконує смислорозрізняльну функцію у вербальному контенті. Наприклад: *cooperation (collaboration)* — співпраця (合作 / hézuò, 协作 / xiézuò); *basis* — основа, базис (基础 / jīchǔ); *platform* — платформа (平台 / píngtái) тощо. Під час відтворення термінології з англійської та китайської мов українською превалує еквівалентний переклад та описовий переклад.

Академічна документація відображає інновації в науці й освіті через наявність і постійне оновлення лексичної складової, а саме використання термінів-неологізмів. Наприклад: *hi-tech* — хай-тек або високі технології (新技术企 / xīn jì shù, zhú qī); *laptop* — ноутбук (电脑笔记本 / diànnǎo bǐjùběn — ноутбук, лептоп, портативний комп'ютер); *gadget* — гаджет; прилад, пристрій; невеликий пристрій, призначений для полегшення та вдосконалення життя (小器具 / xiǎo qìjù; 小机械 / xiǎo jīxiè); *device* — девайс; пристрій, прилад; технічні засоби, які використовуються в різних галузях науки та повсякденного життя (器件 / qì jiàn) тощо. У перекладі термінів-неологізмів з англійської мови українською переважає такий спосіб, як транскодування (або транслітерація); китайськомовні терміни-неологізми в українській мові репрезентуються через еквівалентний переклад. Подекуди терміни «гаджет», «хай-тек», «девайс» вважають жаргонізмами.

Полісемія та синонімія розповсюджена в академічному дискурсі. Від авторів документів вимагається чітке розуміння відтінків значень таких слів та їх адекватне використання відповідно до контексту. Наприклад: *terms and conditions* — у значеннях «публічна угода (оферта) між правовласником (оператором) сайту/додатку/служби та користувачем, подана у доступній для ознайомлення користувачем формі» (公开报价 / gōngkāi bàojià — public offer), а також «умови контракту» (合同的技术规格与条款 / hétong de jìshù guīgé yǔ tiáokuān — правила та умови контракту). Зауважимо, що в другому значенні з англійської мови перекладаємо «*terms and conditions*» одним словом — «умови», а з китайської — словосполученням «правила та умови».

У текстах англійськомовних документів простежуємо наявність термінів латино-грецького походження, які в українській мові транслітеруються (або транслітеруються + надається відповідник),

а в китайській мові мають свій відповідник: *conflict of interest* — конфлікт інтересів (利益冲突 / lìyì chōngtū); *de facto* — де-факто, фактично, насправді (事实上 / shìshí shàng); *contingent* — контингент (学生名额 / xuéshēng míng'é); *organizer* — організатор (主办人 / zhǔbànrén); *period* — період, етап, час (时期 / shíqī) тощо. Трапляються і випадки, коли при перекладі українськомовних слів латино-грецького походження в англійськомовних і китайськомовних текстах використовують відповідники: *aspirant* — postgraduate student, PhD student (研究生 / yánjiūshēng); *library* — бібліотека (图书馆 / túshūguǎn) тощо.

Міжгалузеві омоніми є розповсюдженим явищем в академічній документації, що породжує чимало труднощів у відтворенні їх мовою перекладу. Вони вимагають спеціального лінгво-перекладацького аналізу.

На особливу увагу заслуговують аббревіатури та скорочення в академічній документації, якими не можна зловживати. Автори документів мають розуміти, що використовувати слід тільки загальноживані аббревіатури, бажано в неофіційному спілкуванні (кореспонденція, проекти документів тощо). Наведемо приклади з англійськомовних текстів документів: *abt* (*about*) — приблизно, *FAQ* (*frequently asked questions*) — часто поставлені, поширені питання; питання, які часто ставляться; *btw(n)* (*between*) — між, у проміжку; *Con* (*contract*) — договір, контракт; *ETA*, *eta* (*estimated time of arrival*) — розрахунковий час прибуття; *forex* (*foreign exchange*) — іноземна валюта; *ref* (*reference*) — 1) посилання, довідка; 2) відгук, рекомендація; *telecom* (*telephone communication*) — телефонний зв'язок тощо. В англійській мові спостерігаємо більше засобів аббревіації (скорочення окремих літер, морфем, цілих слів (крім першої літери) тощо), проте в китайській мові аббревіація існує на основі скорочень ієрогліфів або ієрогліфів-морфем. Наприклад: 北大 / běi dà (北京大学 / běijīng dàxué) — Пекінський університет; 高校 / gāo xiào (高等学校 / gāoděng xuéxiào) — ЗВО (заклад вищої освіти); 观展 / guān zhǎn (参观展览会 / cānguān zhǎnlǎnhuì) — відвідувати виставку; 托福 / tuōfú (托福考试 / tuōfú kǎoshì) — іспити на знання англійської мови як іноземної / TOEFL (Test of English as a Foreign Language); 合办 / hébàn (联合举办 / liánhé jǔbàn) — спільно організувати (влаштувати, проводити), спільно працювати; 欧盟 / ōu méng (欧洲联盟 / ōuzhōu liánméng) — ЄС (Європейський Союз) тощо. Через лінгвістичну неспорідненість китайської, англійської та української мов у більшості випадків морфемний контент не зберігається під час перекладу аббревіатур і скорочень у межах мовних пар «англійська ↔ українська» й «китайська ↔ українська».

Граматичний рівень. Граматичний рівень оформлення академічної документації репрезентовано інфінітивними зворотами, герундіальними конструкціями (англійськомовні тексти), підрядними реченнями із функцією «додаток» (китайськомовні тексти), синтаксичним паралелізмом [5, с. 13–18]. Спостерігаємо також уживання переважно простих речень, ускладнених однорідними членами речення (підметами, присудками, додатками). Наприклад:

The proposal for a Recommendation is a first step in providing solutions for the entire higher education sector and aims to support the adaptation of the higher education institutions across all four missions of education, research, innovation and service to society, and to impact positively the society and ecosystems. (Пропозиція щодо Рекомендації є першим кроком у наданні рішень для всього сектору вищої освіти та має на меті підтримати адаптацію закладів вищої освіти до всіх чотирьох місій освіти, досліджень, інновацій та надання послуг суспільству, а також позитивно вплинути на суспільство та екосистеми).

亚洲和太平洋地区承认高等教育学历、文凭与学位的地区公约 一个月内接受摘要 / Yàzhōu hé tàipíngyáng dìqū chéngrèn gāoděng jiàoyù xuélì, wénpíng yǔ xuéwèi dì dìqū gōngyuē Yīgè yuè nèi jiēshòu zhāiyào. (Регіональна конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів у державах Азії та Тихого океану приймає тези протягом місяця).

У назвах конференцій, грантових / академічних програм, програм підвищення кваліфікації типовими є словосполучення типу: «ланцюгові» словосполучення, що містять дієприкметникові / дієприслівникові звороти (зокрема в англійській мові): *Developing a European Framework for Attractive and Sustainable Academic Careers* (Розробка європейської основи для привабливої та сталої академічної кар'єри); 非洲发展高等教育讨论会 / Fēizhōu fāzhǎn gāoděng jiàoyù tāolùn huì (Симпозіум вищої освіти з розвитку Африки 国际环境教育会议 / guójí huánjìng jiàoyù huì yì (Міжнародна конференція з питань освіти у галузі навколишнього середовища) тощо.

Фонетичний рівень. Фонетичний рівень усного академічного дискурсу актуалізується під час виступів із доповідями на наукових конференціях / форумах, усних презентацій грантових проєктів. Спільними когнітивними концептосферами виступають: «емоційність — неемоційність», що продемонстровано на сегментному рівні за такими характеристиками [9, с. 10–29]:

1. Емоційно нейтральна «тривалість» вимовляння голосних звуків.

Тривалість вимовляння голосних звуків носить природно-фізіологічний характер; компонента емоційності не репрезентована в усному різновиді академічного дискурсу. «Голосність» і «співучість» мови, крім фізіологічного фактору, залежить від особливостей її фонетичної системи. Відзначимо наявність автономного фонетичного феномена «довгота — короткість» голосних в англійській мові (*deal* — *dill*), що «стабілізує» загальну тривалість артикуляції голосного звуку в репрезентації англійськомовних інтерлокуторів у порівнянні з україномовними. У китайській мові роль регулятора три-

валості вимовляння голосних звуків виконує система наголосу, зокрема перший тип наголосу як найдовший. Українська мова належить до категорії «співучих» мов, більшою мірою, завдяки системі чергування голосних і приголосних в іменниках (*вчитель — учитель*), дієсловах (*вважати — уважати*), прийменниках (*в — у, з — із — зі*) і т. ін., що надає неперервність потоку мовлення.

2. Правильне вимовляння звуків мовлення.

Правильне вимовляння звуків мовлення характеризує академічне мовлення англійськомовних, китайськомовних і українськомовних мовців.

До критеріїв типологічного порівняння концептосфери «емоційність — неемоційність» на *супер-сегментному рівні* уналежнюємо такі: стабільність темпу, синтаксично зумовлене звуження та розширення мелодичного діапазону, стандартне використання ядерних тонів, використання неперервної шкали, нормальна гучність.

«Поділ мовлення на емоційне й неемоційне — штучний. Зустріти неемоційне мовлення чи то жінок, чи то чоловіків у чистому вигляді можна дуже рідко. У кожній фразі присутнє те чи інше емоційне забарвлення думки мовця. Ступінь мовленнєвої емоції залежить від кількості, якості та інтенсивності емоційної і оцінювальної конотації, які накладаються на інформативну, логічну і семантичну структуру висловлювання» [9, с. 10–29]. Емоційна нейтральність англійськомовних, китайськомовних та українськомовних співрозмовників в академічному дискурсі виражається через:

1. Стабільність темпу.

Темп академічного мовлення англійськомовних, китайськомовних та українськомовних інтерлокуторів репрезентовано відносною стабільністю та систематичністю. Усі слова чітко вимовляють. Часові інтервали між наголошеними і ненаголошеними складами недовгі та приблизно однакові. У разі наявності «емоційно значущих» фраз темп мовлення не підвищується. Значущість становить «внесок» пауз у процес прискорення або сповільнення темпу. В означеному дискурсі превалюють синтагматичні паузи; подекуди мовці використовують неемоційні хезитаційні вокалізовані та невокалізовані паузи, які свідчать про ступінь «певності — непевності», «утруднення» тощо.

2. Синтаксично зумовлене звуження та розширення мелодичного діапазону.

Звуження діапазону спостерігаємо наприкінці розповідних речень.

3. Стандартне використання ядерних тонів.

Англійському академічному мовленню не притаманне використання складних ядерних тонів (низхідно-висхідних, висхідно-низхідних). Практикують оформлення комунікативних центрів розповідних, спеціальних та імперативних речень низхідними ядерними тонами; загальних питань — висхідними. Китайському мовленню притаманна залежність інтонаційного оформлення від тону та комунікативного типу висловлення, що зумовлює таке явище, як «сандхі тонів». Українською мовою перекладається китайськомовного та англійськомовного тексту академічної спрямованості із дотриманням стандартного інтонаційного оформлення.

4. Використання неперервної шкали.

Усний академічний дискурс у межах англійської, китайської та української мов оформлюється засобами неперервної шкали (в англійській та українській — низхідної / висхідної (подекуди ступінчатої) шкали). Превалює синтагматичний наголос. Проте, нечастим виявляється використання логічного наголосу, який відповідає загальній семантиці висловлювань, порушуючи неперервність шкали.

5. Нормальна гучність.

У форматі досліджуваних мов не передбачене емоційне варіювання гучністю.

Отже, семантика інтонації мовлення у поєднанні з іншими фонетичними складовими сегментного та суперсегментного рівнів є важливим смисловим компонентом, який надає завершеність усному повідомленню учасників академічного дискурсу.

Б. Відповідність позамовного оформлення дискурсу писемній та усній репрезентаціям його текстів

Сегментний рівень реалізації усного академічного дискурсу репрезентований такими фонетичними явищами: емоційно нейтральна «тривалість» вимовляння голосних звуків і правильність вимовляння звуків мовлення. Суперсегментний рівень маніфестує просодичну нейтральність (неекспліцитність) емоційного мовлення; коректну етичну мовленнєву поведінку.

Усні тексти відповідають писемній формі академічних текстів за лінгвістичною компонентою (див. А. Лінгвістичний паритет текстів досліджуваної документації), оскільки вони входять до складу офіційного академічного дискурсу.

Офіційний стиль оформлення академічного дискурсу не припускає неформального фрейму писемних і усних текстів.

В. Адекватна ідентифікація денотативного й конотативного навантаження лінгвістичного й екстралінгвістичного фрейму офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, та їх коректний переклад

Майже вся інформація, яку передають через офіційні писемні та усні академічні тексти, має денотативну семантику. Елементи конотації можна простежити в:

- 1) питальних за структурою реченнях з інтерогативною семантикою;
- 2) непитальних за структурою реченнях з інтерогативною семантикою [4, с. 77–86].

«Перший тип питальних за структурою речень з інтерогативною семантикою репрезентовано на тлі «запиту необхідної інформації» такими значеннями:

1. Загальні питання — неінформованість комуніканта щодо реальності змісту, який лежить в основі репрезентованого ним питального речення.
2. Спеціальні питальні речення — запит конкретної інформації, деталей.
3. Змішаний тип питального речення — 1) запит на дозвіл в отриманні конкретної інформації; 2) з'ясування обізнаності / необізнаності інтерлокутора стосовно певного факту, явища, події.
4. Альтернативні питання — 1) наявність альтернативи вибору; 2) протиставлення об'єктів вибору один одному» [4, с. 77–86].

Наприклад: *Does higher education play a critical role in shaping sustainable and resilient economies or in providing highly skilled Europeans with excellent prospects for employment?* — Чи відіграє вища освіта вирішальну роль у формуванні сталої та стійкої економіки чи у забезпеченні висококваліфікованих європейців прекрасними перспективами працевлаштування?

谈判进行得很顺利吗? / *tánpàn jìnxíng de hěn shùnlì ma?* Чи проходять перемовини успішно?
What is our objective? The objective is to develop a genuinely European dimension in the higher education sector, built on shared values, with excellence and inclusion as a distinctive feature of European higher education. — Яка наша мета? Мета полягає в тому, щоб розвинути справді європейський вимір у секторі вищої освіти, заснований на спільних цінностях, з досконалістю та інклюзивністю як відмінною рисою європейської вищої освіти.

您近期的轨道部署背后的动机是什么? / *nín jìnjī de guǐdào bùshǔ bèihòu de dòngjī shì shénme?* — З якою метою ви розмістили апарати на орбіті?

Другий тип речень характеризує «непитальна» структура з питальною семантикою, яка представлена на тлі загальної безконфліктної дипломатично спрямованої взаємодії, що передбачає такі значення [10, с. 171–181]:

1. Спонукальні речення (імперативи) – 1) спонукання до дії через «приховане» запитання.
2. Складнопідрядне речення з підрядним додатку:
  - а) підрядне речення з компонентом «якщо / чи / if / 吗 ma» означає незнання ситуації та бажання її з'ясувати;
  - б) підрядне речення з питальним словом, яке передбачає офіційне ввічливе уточнення деталей справи;
  - в) підрядне речення, яке вказує на альтернативу — демонстрацію інтересу до справи, у всіх її можливих аспектах, пропонуючи всі можливі варіанти для вибору.

Наприклад: *To publish papers in the International annual journal “Modern vectors of science and education development in China and Ukraine” (ISSN 2414–4746), contact the responsible technical secretary.* — Для публікації статей у міжнародному періодичному журналі «Modern vectors of science and education development in China and Ukraine» (ISSN 2414–4746) звертайтеся до відповідального секретаря.

这事吗, 其实也不能怪他 / *zhè shì ma qíshí yě bùnéng guài tā.* — У цій справі, по суті кажучи, його не можна звинувачувати (в середині речення 吗 позначає паузу, що акцентує попереднє слово).

我在这里的任务是收集尽可能多的情报, 这样我们就知道何时何地会需要帮助了 / *wǒ zài zhèlǐ de rènwu shì shōují jǐnkěnéng duō de qíngbào zhèyàng wǒmen jiù zhīdào hé shí hé dì huì xū yào bāng zhù le.* — Я повинен зібрати якомога більше відомостей, щоб ми могли зрозуміти, де і коли потрібна наша допомога.

Ураховуючи денотативну та конотативну семантику питальних і непитальних за структурою речень, перекладачу слід обирати відповідні перекладацькі операції під час відтворення досліджуваного дискурсу українською мовою задля забезпечення продуктивної співпраці та запобігання конфліктів.

На особливу увагу заслуговують засоби відтворення штампів, логотипів та інших немовних знаків, що містяться в текстах академічних факультетів. У перекладі зазначених немовних знаків вкладає організацію, якій належить той чи той логотип / штамп. Наприклад:

Sobornist
 Scientific Public Organization
 Логотип Наукової громадської організації «Соборність» (Sobornist)

(教育部)

Логотип Міністерства освіти КНР

Якщо документ містить підпис, у тексті перекладу прописується прізвище та ім'я (по-батькові, якщо є така інформація) особи, що підписала документ.

Працюючи з усними текстами академічного дискурсу, конотативне використання інтонації пов'язуємо з психологічним станом мовців, позитивним або негативним ставленням до ситуації та / або до співрозмовників, що може супроводжуватися певною кінесикою. Перекладачу бажано декодувати семантику інтонації мовців і пов'язану з нею кінесику, щоб нейтралізувати своєчасно потенційні непорозуміння.

З огляду на аналіз текстів оригіналів і текстів перекладу досліджуваного матеріалу, реалізацію синергізму перекладу за виокремленими показниками було зафіксовано за такими кількісними даними:

- 1) лінгвістичний паритет текстів досліджуваної документації — 45 %;
- 2) відповідність позамовного оформлення дискурсу писемній та усній репрезентаціям його текстів — 40 %;
- 3) адекватна ідентифікація денотативного та конотативного навантаження лінгвістичного й екстралінгвістичного фрейму офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, та їх коректний переклад — 15 %.

Таким чином, на теперішній стадії посилення міжнародних зв'язків України з країнами Заходу і Сходу та покращення якості перекладу економіко-правових документів в академічному просторі вирішальна роль відводиться лінгвістичному й екстралінгвістичному фреймам досліджуваного матеріалу, їх ідентифікації в усній і писемній формах репрезентації та адекватному відтворенню мовою перекладу. Загально-позитивний результат перекладу залежить безпосередньо від професійних якостей перекладача та його / її орієнтування в академічній сфері.

Висновки. Результати дослідження засвідчили наступне:

- Учасників угоди корелюємо зі сторонами, що виконують спільну академічну діяльність для досягнення певної мети (часто без створення юридичної особи) із дотриманням правил доброчесності.

- Під результатами навчання розуміємо комплексність знань, умінь, навичок та інших компетентностей, опанованих у процесі навчання за конкретною програмою академічної мобільності, які можна виявити та оцінити за загальноновизнаною в міжнародній освітньо-науковій спільноті шкалою.

- Академічну інтелектуальну власність трактуємо як інтелектуальне майно, яке перебуває у володінні особи-учасника (учасниці) академічної діяльності, а саме: наукові здобутки; ілюстративні матеріали (схеми, моделі, таблиці, діаграми, фонограми, відеограми тощо, що демонструють сутність наукової продукції); літературні та художні твори; методичні рекомендації з оволодіння певною системою знань, опанування освітньо-науковими феноменами тощо.

- Лінгвістичні й екстралінгвістичні чинники академічної діяльності асоціюємо з мовним (фонетика, лексика, граматики, стилістична композиція) та позамовним (конотативне використання інтонації, немовних знаків; кінесика) «дизайном» супроводжувальної документації.

- Корпус матеріалу дослідження (англійськомовні і китайськомовні тексти та тексти перекладу офіційних документів українською мовою), що регламентує економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, має письмову й усну актуалізацію в таких жанрах:

- угоди про академічну співпрацю, освітні гранти, програми академічної мобільності, програми підвищення кваліфікації і сертифікати про її проходження, аплікаційні форми на участь у програмах академічної мобільності (письмова актуалізація);

- виступи-доповіді на наукових конференціях / форумах, усні презентації грантових проєктів (усна актуалізація).

- Синергізм перекладу в матеріалі дослідження специфіковано за такими показниками: 1) лінгвістичний паритет текстів досліджуваної документації — 45 %; 2) відповідність позамовного оформлення дискурсу писемній та усній репрезентаціям його текстів — 40 %; 3) адекватна ідентифікація денотативного та конотативного навантаження лінгвістичного й екстралінгвістичного фрейму офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, та їх коректний переклад — 15 %.

- Синергізм репрезентації академічної документації та її перекладу безпосередньо залежить від лінгвістичного й екстралінгвістичного фрейму документа, мовної обізнаності авторів документів і ерудиції перекладача.

Перспективним вважаємо дослідження типологічно спільних дистинктивних параметрів синергізму в неблизько споріднених мовах в умовах зміни перекладознавчої парадигми.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. № 37–38, ст. 2004. 2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text/>
2. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. № 38–39, ст. 380. 2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/>
3. *Національний освітньо-науковий глосарій*. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 524 с.
4. Попова О. В. Граматичні засоби відтворення інтерогативної комунікативної семантики питальних за структурою речень у контексті перекладу українськомовної академічно-офіційної кореспонденції англійською мовою. *Науковий вісник Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»: лінгвістичні науки*. 2017. № 24. С. 77–86.
5. Попова О. В. Економіко-правові документи в академічній сфері : змістові та лінгво-перекладацькі аспекти (на матеріалі англійської, китайської та української мов). *Мова*. 2023. № 39. С. 13–18. DOI : 10.18524/2307-4558.2023.39.284912.
6. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003*. № 435-IV. URL : https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini.htm/
7. Korolova, T. M., Popova, O. V., & Ding, Xin. *Translation of Official Documents (based on English, Ukrainian and Chinese languages)*. 2nd edition. Odesa : Publishing house “Helvetica”, 2021. 272 p.
8. *National Qualifications Framework*. 2021. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/2021/11.10/Zvit.pro.samosertyfikatsiyu.NRK-dodatok.1-10.11.pdf/>
9. Попова О. В. Documentary discourse. *Типологія сучасного дискурсу* : монографія / гол. ред. Т. М. Корольова. Київ : Освіта України, 2016. С. 10–29.
10. Popova O. V. Interrogative communicative semantics of non-interrogative sentences : the translation-related aspect (on the material of Ukrainian, English and Chinese). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2018. № 27. С. 171–181.

References

1. “The Law on Higher Education”, *Verkhovna Rada Data* (2014) [“Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*], Kyiv, Issue 37–38, art. 2004. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text/>
2. “The Law on Education”, *Verkhovna Rada Data* (2017) [“Zakon Ukrainy «Pro osvitu»”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*], Kyiv, Issue 38–39, art. 380. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/>
3. *National educational and scientific glossary* (2018) [*Natsionalnyi osvithno-naukovyi hlosariy*], KONVI PRINT Publishers, Kyiv, 524 p. Available at : https://lib.iitta.gov.ua/715512/1/Glosariy_Full_Fin.pdf/
4. Popova, O. V. (2017), “Grammatical means of reproduction of interrogative communicative semantics while translating interrogative sentences from Ukrainian into English within official academic correspondence”, *Scientific Research Issues of the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”: Linguistic Sciences* [“Hramatychni zasoby vidtvorennia interohatyvnoi komunikatyvnoi semantyky pytalnykh za strukturoyu rechen u konteksti perekladu ukrainskomovnoi akademichno-ofitsiynoi korespondentsii anhliiskoyu movoyu”, *Naukovyi visnyk Derzhavnogo zakladu «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho» : lnhvistychni nauky*], Astroprint publishing house, Odesa, Issue 24. pp. 77–86.
5. Popova, O. V. (2023), “Economic and legal documents in the academic sphere : content-related, linguistic and translational aspects (on the material of English, Chinese and Ukrainian)”, *Mova / Language* [“Ekonomiko-pravovi dokumenty v academichniy sferi : zmistovi ta lnhvo-perekladatski aspekty (na materialy anhliyskoi, kytayskoi ta ukrainskoi mov)”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnykov National University, Astroprint publishing house, Odesa, vol. 39, pp. 13–18.
6. *The Civil Code of Ukraine* (2003) [*Tsyvilnyi kodeks Ukrainy*], Kyiv, No. 435-IV, 16 January. Available at : https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini.htm/
7. Korolova, T. M., Popova, O. V., & Ding, Xin (2021), *Translation of Official Documents (based on English, Ukrainian and Chinese languages)*, 2nd ed. Helvetica publishing house, Odesa, 272 p.
8. *National Qualifications Framework* (2021), Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/2021/11.10/Zvit.pro.samosertyfikatsiyu.NRK-dodatok.1-10.11.pdf> [in English].
9. Popova, O. V. (2016), “Documentary discourse”, *Typology of Modern Discourse* : monograph [“Documentary discourse”, *Typolohiya suchasnoho dyskursu* : monohrafiya], T. M. Korolova (ed.), Osivita Ukrainy publishig house, pp. 10–29.
10. Popova, O. V. (2018), “Interrogative communicative semantics of non-interrogative sentences : the translation-related aspect (on the material of Ukrainian, English and Chinese)”, *Scientific Research Issues of the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”: Linguistic Sciences* [“Interrogative communicative semantics of non-interrogative sentences : the translation-related aspect (on the material of Ukrainian, English and Chinese)”, *Naukovyi visnyk Derzhavnogo zakladu «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho»: lnhvistychni nauky*], Astroprint publishing house, Odesa, vol. 27, pp. 171–181.

Oleksandra V. POPOVA,

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Dean of the Foreign Languages Department,
State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”;
26 Staroportofrankivska Str., Odesa, 65029, Ukraine; tel.: +380677543847; e-mail: alex-popova@ukr.net;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-5473/>

ECONOMIC AND LEGAL DOCUMENTS IN THE ACADEMIC SPHERE: SYNERGISM OF TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, CHINESE AND UKRAINIAN)

Summary. The purpose of the article is to analyze English and Chinese texts of the authentic official documents regulating economic and legal relations in the academic sphere in the XXI century in the context of their translation into Ukrainian. The object of the study is the foreign documentary support of the process of Ukraine’s EU integration and cooperation with the P.R.C. within the academic environment. The subject of the research is the reproduction tools of the official documents regulating cooperation terms and conditions between Ukraine, European Union, and China in the academic sphere from English and Chinese into Ukrainian within the framework of translation synergism. The results of the study are, on the one hand, specification of the concepts “participants under an agreement”, “learning / activity outcomes”, “intellectual property”, “linguistic and extralinguistic indices of the academic activity”; on the other hand — identification of the interaction mechanism between linguistic and extralinguistic factors related to translation synergism in the material under focus. **Conclusions:** the influence of the phenomenon “synergism” on the content and form of various types of discourse in the linguistic interpretation and translation is manifested in the linguistic awareness of an author of documents alongside a translator’s erudition; the interaction of the linguistic and extralinguistic factors reflected in the economic and legal documentation within the academic sphere in the context of its translation synergism has been specified according to these indicators: 1) linguistic parity of the document texts under study; 2) correspondence of the extralinguistic framework of the discourse to the written and oral representations of its texts; 3) adequate identification of the denotative and connotative meanings of the linguistic and extralinguistic frame of the official documents regulating economic and legal relations in the academic sphere in the 21st century as well as and their correct translation. The perspectives of further research are seen in the study of typologically common distinctive parameters of synergism in English and Chinese texts of official documents regulating economic and legal relations in the academic sphere in the 21st century in the context of a change in the paradigm of translation studies.

Key words: economic and legal documents, academic sphere, academic activity, synergism, Chinese, English, Ukrainian.

Статтю отримано 15.02.2024 р.

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311208

УДК [811.1+811.581]’367.4/.335.3’373.611–115

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, заслужений професор Інституту іноземних мов Хунаньського педагогічного університету;
36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, Китай; тел.: +86 17570751005; e-mail: stepanov175@163.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5441-9822/>

ВАН Чжунжен,

магістрант факультету російської мови та літератури Інституту іноземних мов Хунаньського педагогічного університету; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, Китай; тел.: +86 13069299506;
e-mail:1729016019@qq.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9538-0007/>

УНІВЕРСАЛЬНЕ І СПЕЦИФІЧНЕ В УТВОРЕННІ ТА ФУНКЦІЮВАННІ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ У ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ І КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Метою пропонованого дослідження є визначення універсальних і специфічних рис у системах складно-скорочених слів деяких індоєвропейських мов (української, польської, англійської, французької, італійської, німецької), які є флективними за своєю морфологічною природою і мають буквену графіку, і китайської мови, яка є кореневою мовою та має ієрогліфічну графіку. Отже, **об’єктом** вивчення є абрєвіатури вищезазначених мов і тенденції функціонування цих мовних одиниць, **предметом** дослідження — співвідношення між похідними складноскороченими одиницями та тими мовними одиницями, які виступають для них твірними. **Матеріал** дослідження було взято з кількох словників абрєвіатур (передусім, української, англійської, польської, французької, італійської та китайської мов) і багатьох списків і реалій, доступних для огляду. Усього було розглянуто понад 4500 мовних одиниць, з них проаналізовано майже 1150 (сумарно із різних мов). Зазначимо, що досліджувалися лише такі одиниці, які утворені від сполучень слів, тобто складноскорочені слова; абрєвіатури ж, які є скороченнями одного слова, як об’єкт аналізу не розглядалися. Основними **методами** дослідження є загальні методи аналізу й синтезу, процедури методів зіставного, словотворчого, синтаксичного, графічного аналізу й описового методу. **Результат** аналізу викладено у низці **висновків**. Утворення та функціонування складноскорочених слів є мовною універсалією на сучасному етапі розвитку мов.

Представники мовознавчих шкіл, що склалися на базі індоєвропейських мов, вважають «рушійною силою» процесу абрєвіації закон економії мовленнєвих засобів. У китайському мовознавстві є думка про те, що явище скорочення є природним для китайської мови, бо відображає прадавню односкладність слів китайської мови. Набір способів утворення складноскорочених слів у різних мовах залежить від їхніх типологічних ознак, правил порядку слідування слів у сполученнях, графічних особливостей письмового мовлення, вимовних особливостей, способів словотворення.

Ключові слова: абрєвіація, складноскорочене слово, сполучення слів, буква, ієрогліф, індоєвропейські мови, китайська мова.

Постановка проблеми. Наші сучасники, для яких основними засобами спілкування є генеалогічно споріднені і неспоріднені, типологічно подібні і неподібні мови, обізнані про такі слова, які прийнято називати *абрєвіатурами* або *складноскороченими словами*. Другий термін розкриває сутність способу утворення таких слів: процес складання кількох слів, супроводжений їх скороченням. У мовознавстві ще з ХІХ століття відзначають прискорення темпів утворення таких слів паралельно із розвитком науки та соціальних відносин. Особливо важливим для вивчення цей матеріал вважають у соціолінгвістичних і термінологічних дослідженнях. Сьогодні спостерігаємо нові процеси щодо утворення та функціонування складноскорочених слів у розмовному мовленні, а особливо в молодіжному та професійних сленгах, в Інтернеті. Крім того, вивчення абрєвіатур найчастіше відбувається на матеріалі певної однієї мови або шляхом зіставлення складноскорочених слів споріднених мов. Ми не змогли знайти досліджень, у яких зіставлялися би глибинні процеси утворення абрєвіатур у типологічно різних мовах, наприклад, таких, як індоєвропейські та китайська. Проте потреба у вивченні такого процесу в зіставному аспекті є очевидною, бо сучасний рівень інформатизації потребує знань не лише про нові мовні утворення, а й про когнітивні та структурні механізми, які діють у різних за типологією мовах під час утворення складноскорочених слів, про особливості як утворення, так і функціонування абрєвіатур у різних лінгвокультурних спільнотах.

Зв'язок із суміжними дослідженнями. Оскільки у статті ми зіставляємо між собою універсальні та специфічні риси складноскорочених утворень як у споріднених між собою індоєвропейських мовах, так і неспоріднених китайській та індоєвропейських, то звернули увагу, передусім, на те, як трактують складноскорочені слова представники різних національних лінгвістичних шкіл. Звичайно, жанр наукової статті не дає змоги зробити вичерпний огляд проблеми, однак загальне уявлення про сучасні підходи до вивчення у різних мовознавчих школах питань, пов'язаних із утворенням і функціонуванням абрєвіатур, ми намагатимемося представити.

До огляду ми залучили понад 50 праць про абрєвіатури й абрєвіацію учених європейських і американських країн (України, Великобританії, Німеччини, Польщі, Італії, Франції, США, Канади) і Китаю. Серед них теоретичні та лексикографічні дослідження, авторами яких є О. Григор'єв, Б. Зінкевич-Томанек, Я. Прихода [2], О. Мартинчук [5], О. Петренко [6], Ю. Шепель [8], Д. Шермет [9], Д. Коблер-Трілл (D. Kobler-Trill) [12], П. Спіллнер (P. Spillner) [13], І. Лу (Yikun Lu) [15], Х. Сунь (Haijun Sun) [16], Дж. Шан (Zhenqian Shang) [17], С. Ян (Xu Yang), Ю. Ван (Yue Wang) [18], Х. Юань (Hui Yuan) [19], багато інших. Спостерігаємо перетин проблем утворення та функціонування абрєвіатур із певними аспектами лексикології, фразеології, словотвору, морфології, синтаксису. У китайському мовознавстві є думка про те, що явище скорочення відображає односкладну / однокореневу природу китайського слова, а складні слова почали утворювати лише в добу середньовіччя [17]. Отже, когнітивна свідомість мовців тяжіє до односкладності слова. До аналізу цих питань також було залучено немало кількості наукових досліджень, серед авторів яких А. Загнітко [3], С. Караман, О. Караман, М. Плющ [4], Дж. Ван (Zhongzheng Wang), Є. Степанов, А. Файт (A. Faith) [7 ; 14], А. Френкель (A. Fraenkel), Є. Бар-Хіллел (Ye. Bar-Hillel), А. Леві (A. Levy) [10] та багато інших.

Формулювання завдань. Метою статті є визначення універсальних і специфічних рис у системах складноскорочених слів деяких індоєвропейських мов, які є флективними за своєю морфологічною природою і мають буквену графіку, і китайської мови, яка є кореневою мовою та має ієрогліфічну графіку. Отже, об'єктом вивчення є абрєвіатури вищезазначених мов і тенденції функціонування цих мовних одиниць, предметом дослідження — співвідношення між похідними складноскороченими одиницями та тими мовними одиницями, які виступають для них твірними. Матеріал дослідження було взято з кількох словників абрєвіатур (передусім, української, англійської та китайської мов) і багатьох списків і реалій, доступних для огляду. Усього було розглянуто понад 4500 мовних одиниць, а проаналізовано з них майже 1150 (сумарно із різних мов). Зазначимо, що досліджувалися лише такі одиниці, які утворені від сполучень слів, тобто складноскорочені слова; абрєвіатури ж, які є скороченнями одного слова, як об'єкт аналізу не розглядалися. Основними методами дослідження є загальні методи аналізу й синтезу, процедури методів зіставного, словотворчого, синтаксичного, графічного аналізу й описового методу.

Виклад основного матеріалу.

За основу структурного поділу складноскорочених слів в індоєвропейських мовах ми взяли типологію, унявлену в Короткому словнику абрєвіатур і скорочень української мови [2], складеному міжнародним авторським колективом, і дещо універсалізували її, враховуючи особливості інших індоєвропейських мов, абрєвіатури яких спостерігалися у процесі дослідження.

1. **Ініціальні** (літеро-звукові) абрєвіатури всіх структурних різновидів. Ці абрєвіатури, залежно від позиції, вимовляють за першими літерами слів або коренів (якщо якесь із слів є складним) твірною сполучення або читають як псевдопросте слово. Розглянемо різновиди ініціальних абрєвіатур за якістю та місцем їх буквених складників. Це складнокорочені слова, до складу яких входять лише букви на позначення приголосних звуків (1), приголосних і одного голосного на початку, а іноді і в кінці (2); дуже рідко окремими літерами вимовляють ініціальні абрєвіатури, до складу яких входять лише голосні букви (3). Найчастіше ж, за нашими спостереженнями, носії індоєвропейських мов, що використовують буквено-звукову графіку, утворюють ініціальні абрєвіатури, які можна читати по складам, а не по літерам, роблячи наголос на голосний або один із голосних, що входить до складу таких псевдопростих мовних одиниць разом із одним або кількома приголосними (4). Порівняймо:

(1) укр. ГДК [ге/де/ка] — *гранично допустима концентрація*; ДВВС [де/ве/ве/ес] — *дисципліни вільного вибору студента*; МВВС [ем/ве/ве/ес] — *міський відділ внутрішніх справ*; ДВП [де/ве/пе] — *деревноволокниста плита*; польськ. RP [ер/пе] — *Rzeczpospolita Polska*; WSP [ве/ес/пе] — *Wyższa Szkoła Pedagogiczna*; PCK [пе/це/ка] — *Polski Czerwony Krzyż*; англ. BCC [бі/сі/сі] — *Blind Carbon Copy*; DM [ді/ем] — *Direct Message*; BBC — [бі/бі/сі] — *British Broadcasting Corporation*; франц. BNF [бе/ен/еф] — *Bibliothèque nationale de France*; PSG [пе/ес(се)/же] — *Paris Saint-Germain*; MDR [ем/де/ер] — *mourir de rire* (відповідник фразеологізму *вмирати від сміху*); італ.: CNR [чі/енне(ен)/ерре(ер)] — *Consiglio Nazionale delle Ricerche* (Національна рада досліджень); TFR [ті/еффе(еф)/ерре(ер)] — *Trattamento di Fine Rapporto* (вихідна допомога); SSN [ессе(ес)/ессе(ес)/енне(ен)] — *Servizio Sanitario Nazionale* (Національна служба охорони здоров'я); нім. DB [де/бе] — *Deutsche Bahn* (Німецька залізниця); BMW [бе/ем/ве] — *Bayerische Motoren Werke* (Баварські моторні заводи) і подібні;

(2) укр. СБУ [ес/бе/у] — *Служба безпеки України*; АПК [а/пе/ка] — *агропромисловий комплекс*; ЦСО [це/ес(се)/о] — *центр сервісного обслуговування*; польськ. AGH [а/ге/ха] — *Akademia Górniczo-Hutnicza* (Гірничо-металургійна академія); USC [у/ес/це] — *Urząd Stanu Cywilnego* (Управління запису актів цивільного стану); англ. UK [ю/кей] — *United Kingdom* (Об'єднане Королівство); USA [ю/ес/ей] — *United States of America* (Сполучені Штати Америки); OMG [о/ем/джи] — *O, my God!* (*Боже мій!*); франц. CDI [се/де/і] — *contrat à durée indéterminée* (трудоий договір на невизначений термін); EDF [е/де/еф] — *Electricité de France* (Національна французька електрична компанія); IVG [і/ве/же] — *interruption volontaire de grossesse* (добровільне переривання вагітності); італ. INPS [і/енне(ен)/пі/ессе(ес)] — *Istituto Nazionale della Previdenza Sociale* (Національний інститут соціального страхування); ATM [а/те/ем] — *Azienda Trasporti Milanese* (Транспортна компанія Мілана); нім. AG [а/ге] — *Aktiengesellschaft* (акціонерне товариство); PKW [пе/ка/ве] — *Personenkraftwagen* (легковий автомобіль) і подібні;

(3) укр. АО [а/о] — *автономна область*; ЮЕ [йу/е] — *Юридична енциклопедія*; ЯЕУ [йа/е/у] — *ядерна енергетична установка*; польськ. UE [у/е] — *Unia Europejska* (Європейський Союз); англ. *i.e.* [ай/і] — *id est* (запозичене з латинської мови зі значеннями "that is", "in other words"); франц. *É.-UA* [е/ю/а] — *États-Unis d'Amérique* (Сполучені Штати Америки); нім. *u.a.* [у/а] — *unter anderem* (серед іншого) і подібні;

(4) укр. АБіА [а/бі/а] — *Академія будівництва і архітектури*; ГАЄС [а/бі/а] — *гідроаккумулявальна електрична станція*; ЄДАПС [йе/дапс] — *Єдина державна автоматизована паспортна система*; МОК [мók] — *Міжнародний олімпійський комітет*; польськ. PESEL [пé/сел'] — *Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności* (загальна електронна система ідентифікації населення); PUE [пú/е] — *Platforma Usług Elektronicznych* (платформа електронних послуг); ZUS [зúс] — *Zakład Ubezpieczeń Społecznych* (Управління із соціального страхування); англ. NATO [néi/тəу // нá/тə] — *North Atlantic Treaty Organisation* (Організація Північноатлантичного договору); DOB [дóб] — *date of birth* (дата народження); FOMO [fóу/мəу // фó/мо] — *Fear of missing out* (страх щось упустити); франц. ANAEM [а/на/ém] — *Agence Nationale d'Accueil des Étrangers et des Migrations* (Національне агентство з питань прийому іноземців та міграції); DALF [дáл'ф] — *diplôme approfondi de langue française* (тест певного ступеня [за міжнародною шкалою] на знання французької мови); OVNÍ [о/вні] — *objet volant non identifié* (НЛО = непізнаний літальний об'єкт); італ. PIL [піл] — *Prodotto Interno Lordo* (ВВП = валовий внутрішній продукт); DOC [дók] — *Denominazione d'Origine Controllata* (найменування контролюваного походження, тобто затвержене владою найменування); STANDA [стáн/да] — *Società Tutti Articoli Nazionale Dell'Arredamento [Abbigliamento]* (Усі види меблів [одягу] компанії національного виробника); нім. UFO — *Unbekanntes Flugobjekt* (невідомий літаючий об'єкт) і подібні.

Бачимо, що всі різновиди ініціальних абрєвіатур наявні в системах абрєвіатур і акронімів усіх зіставлених індоєвропейських мов. Однак у кожній мові зустрічаємо певні специфічні риси, причиною існування яких є, насамперед, особливості мовних систем і мовленнєві традиції. Так, в англійській мові багато абрєвіатур виникає на базі не лише словосполучень, а й цілих речень. Порівняймо абрєвіатури, похідні від словосполучень, непередикативних одиниць з основною номінативною функцією, які є членами певної передикативної одиниці (речення), беручи участь у комунікації як один із її

складників, і абрєвіатури, похідні від самих речень як предикативних одиниць, основною функцією яких є функція комунікації: *FAQ* — *frequently asked questions* (поширені запитання): *Please check our FAQs page for further information*; *EOD* — *End of day* (кінець дня): *Will you have the file ready to send by EOD?* // *IDK* — *I don't know* (Я не знаю); *FWIW* — *For what it's worth?* (Чого це варте?); *FTW* — *For the win!* (За перемогу!). У слов'янських мовах утворення *предикативних абрєвіатур* (термін наш. — *G. C.*) є небажаним. Якщо, наприклад, українці або поляки використовують такі ініціальні скорочення, то найчастіше це запозичення з англійської або загальноприйняті латинізи письмового походження. Характерною особливістю слов'янських ініціальних абрєвіатур є можливість відмінювати у розмовному мовленні багато зі слів, які ми виокремили у четвертий різновид (див. наведені вище приклади (4) для української та польської мов, крім тих, що мають голосну фінальну літеру).

Якщо у твірному сполученні є сполучник, прийменник або артикль, його (якщо він має одну літеру) або його першу літеру можуть включити до складу ініціальної абрєвіатури лише для милозвучності. Графічно це може бути як велика літера (здебільшого, приголосна), так і мала (здебільшого, голосна). Порівняймо: укр. *СіЧ* — «Слово і Час» (назва часопису); *ПіК* — «Політика і культура» (назва часопису); польськ. *PiS* — *Prawo i Sprawiedliwość* (назва політичної партії «Право і справедливість»); англ. *EOY* — *End of year* (кінець року); *AFAIK* — *As far as I know* (Наскільки мені відомо / Як мені відомо); *R&D* — *Research & Development* (дослідження та розвиток); франц. *HADOPI* (*Hadopi*) — *Haute Autorité pour la diffusion des œuvres et la protection des droits sur Internet* (Поліцейське управління боротьби з піратством), у цій ініціальній абрєвіатурі жодне з семи службових слів не має свого буквеного вираження; *GDF* — *Gaz de France* (назва французької національної газової компанії), прийменник *de* представлено як повноцінне слово.

В ініціальних абрєвіатурах мов, які мають диграфи, тобто носії яких у письмовому мовленні використовують певні сполучення літер на позначення одного звуку, як правило, задіяні лише перші елементи. Але трапляються винятки. Так, у польській мові є декілька диграфів (*rz, sz, cz, dz, ch*), однак *С*, за правилом, відривається лише від *Z* (*cz = [ч]*) і вимовляється як *С = [ц]*. Слова ж, які починаються з диграфа *ch = [x]*, делегують до ініціальної абрєвіатури весь диграф, але перший елемент пишуть великою, а другий — малою літерами. Наприклад: *ZChN* — *Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe* (Народно-Християнське об'єднання); *ChRL* — *Chińska Republika Ludowa* (Китайська Народна Республіка).

Німецька мова тяжіє більше, ніж будь-яка інша індоєвропейська, до утворення складних слів, включаючи до їх складу два, три і більше коренів (напр.: із двох коренів — *kurzerhand* — «нашвидкоруч / на швидку руку»; *wiederholen* — «повторювати» (*wieder* = знов + *holen* = отримати); із трьох коренів — *Vergiftmeinnacht* — «незабудка» (*vergeben* = забувати + *mein* = мій + *nicht* = ні); *Schlafzimmerschrank* — «шафа для спальні» (*schlafen* = спати + *zimmer* = кімната + *Schrank* = шафа); із більшої кількості коренів — *Arbeiterunfallversicherungsgesetz* — «Закон про страхування робітників від нещасних випадків» (у цьому німецькому слові поєднано 4 іменника: *Arbeiter* = робітник + *Unfall* = аварія, нещасний випадок + *Versicherung* = страхування + *Gesetz* = закон); *Straßenverkehrszulassungsverwaltungs-aufgabenübertragungsgesetz* — «Закон про делегування обов'язків управління державною реєстрацією дорожнього транспорту» (це складне німецьке слово включає 7 простих слів: *Straße* = дорога, дорожній + *Verkehr* = рух + *Zulassung* = дозвіл + *Verwaltung* = адміністрування (реєстрація) + *Aufgaben* = завдання (обов'язок) + *Übertragung* = передавання + *Gesetz* = закон). Ця особливість німецького словотвору спричинює утворення ініціальних складноскорочених слів не від словосполучень, а від складних слів, вибираючи перші літери слів, які утворюють складні слова. Наприклад: *PKW / Pkw* — *Personenkraftwagen* — «легковик, легковий автомобіль»; *LKW / Lkw* — *Lastkraftwagen* — «вантажівка, вантажний автомобіль»; *IT* — *Informationstechnologie* — «інформаційні технології» і подібні.

2. **Складові абрєвіатури** в індоєвропейських мовах утворюють від перших складів слів, які входять до складу твірних сполучень слів, від яких ці абрєвіатури походять. Дуже рідко у творенні складової абрєвіатури беруть участь, крім перших, і інші склади деяких слів твірного сполучення, а також частини складів. Наведемо деякі приклади: укр. *сільмаг* — *сільський магазин*; *Соцінтерн* — *Соціалістичний інтернаціонал*; *спецжор* — *спеціальний кореспондент*; *тербат* — *територіальний батальйон*; *універмаг* — *універсальний магазин*; *ЛуГоСад* — *Лужук, Гончар, Садловський* (назва літературного гурту); *військкомат* — *військовий комісаріат*; англ. *nicad* — *nickel and cadmium battery* (нікелево-кадмієвий акумулятор); *desres* — *desirable residence* (у розмовному мовленні британців дорогий будинок у престижному районі, будинок мрії); *soca* — *soul & calypso* (латиноамериканська танцювальна музика, суміш соула і каліпсо); нім. *Kripo* — *Kriminalpolizei* (кримінальна поліція) та інші.

3. Третій тип абрєвіатур у класифікації, використаній нами як базова (слова з початковим компонентом *зав-, ком-* тощо), і четвертий тип (слова, утворені з початкового складу прикметника й повного іменника) у порівняльному аналізі між різними мовами варто об'єднати в один структурний тип, називаючи такі складноскорочені слова **напівабрєвіатурами**. В одному випадку твірним є субстантивно-субстантивне словосполучення, а у другому випадку — ад'єктивно-субстантивне. Складно-

скорочені слова, похідні від обох типів словосполучень, мають однаковий спосіб утворення і подібні структури. Такі аббревіатури, здебільшого, властиві слов'янським мовам, однак нечасто утворюються і в інших групах індоєвропейських мов. Порівняймо: укр. *комполку* — **командир полку**; *соцпартія* — **соціалістична партія**; *бойкомплект* — **бойовий комплект**; *інформбюро* — **інформаційне бюро**; *гендиректор* — **генеральний директор**; польськ. *autokarawan* — **karawan automobiliowy**; англ. *infonet* — **informational net** (інформаційна мережа); *Internet* — **international net** (міжнародна мережа); *mediservice* — **medical service** (медичний сервіс) та інші. Порядок розташування означення після означуваного слова в польській і французькій мовах заважає утворенню в цих мовах аббревіатур подібного типу. В англійській мові скорочення подібного типу структурно в письмовому мовленні нерідко відрізняються від складноскорочених слів третього типу тим, що перше слово твірного сполучення скорочується, але не пишеться разом із другим повним словом. Пунктуаційно скорочення першого елемента (означення) жодним чином не позначають, але пишуть окремо від означуваного другого елемента. Порівняймо: *math analysis* — **mathematical analysis** (математичний аналіз), *phys chemistry* — **physical chemistry** (фізична хімія), *sci conference* — **scientific conference** (наукова конференція) тощо.

4. Складноскорочені слова **змішаного типу** частково утворюються як ініціальні, частково — як складові. Порівняймо: укр. *РАТАУ* [ра/та/у] — **Радіотелеграфне агентство України** (для милозвучності цього акроніма було взято склад першого слова і перші літери другого кореня складного слова, яке розташоване на першому місці, та перші літери другого й третього слів твірного словосполучення); *КрНУ* — **Кременчуцький національний університет** (від першого слова взято дві перші літери задля розрізнення з Київським національним університетом — *КНУ*); *ЛуАЗ* — **Луцький автомобільний завод** (від першого слова взято дві перші літери задля розрізнення зі Львівським автобусним заводом — *ЛАЗ*); польськ. *REGON* — **Rejestr Gospodarki Narodowej** (ідентифікаційний номер підприємства або установи в Польщі за єдиним державним реєстром); англ. *INSET* — **in service training** (навчання за місцем роботи, без відриву від виробництва; до аббревіатури включено повний прийменник *in*, дві перших літери слова *service* і першу літеру останнього слова *training*); *NIREX* — **Nuclear industry radioactive waste executive** (найменування виконавчого комітету з контролю радіоактивних відходів ядерної промисловості; ця аббревіатура включає перші літери трьох слів словосполучення та дві перші літери останнього слова); франц. *AFNOR* / *Afnor* — **L'Association française de normalisation** (Національний комітет Франції з питань стандартизації); італ. *RAI* — **Radiotelevisione Italiana** (національна радіотелевізійна мережа Італії; до аббревіатури включено перший склад першого слова і перша літера другого); *ISTAT* — **Istituto Nazionale di Statistica** (Національний інститут статистики; аббревіатура утворена поєднанням першої літери першого слова та чотирьох перших літер останнього слова, але перша і друга літери останнього слова повторюють другу і третю літери першого слова, отже, слово можна прийняти як результат мовної гри); нім. *BaföG* — **Bundesausbildungsförderungsgesetz** (Федеральний закон про сприяння освіті) і подібні.

Серед аббревіатур змішаного типу в деяких мовах бувають також такі, що містять цифри на місці подібних до їх звучання слів твірного сполучення. Але такі складноскорочення трапляються не у всіх індоєвропейських мовах. Зустрічаємо їх в англійській мові, де для їх утворення використовують фонетичну омонімію деяких числівників і прийменників. Наприклад, *2* : *two* / *to*; *4* : *four* / *for*: *2u* — **to you** (до тебе; тобі); *4u* — **for you** (для тебе). Лексико-граматичні особливості більшості індоєвропейських мов не сприяють утворенню складноскорочених слів із цифровим компонентом, хоча скорочення простих слів у мовній грі активно використовують. Наприклад, в українській мові: *7'я*; *Звога*; *5и*; *p1a* // *сім'я*; *тривога*; *п'яти*; *родина*; у німецьких e-mail ніках іноді зустрічаємо результати мовної гри, коли в адресах бачимо прізвища: *Dreiser* (Драйзер) — *3ser* (3 = drei); *Neumann* (Нейман) — *9man* (9 = neun) і подібні.

У **китайській мові** відносини між словами всередині речення виражаються певним порядком слів, об'єднаних граматично та семантично, через що китайське речення складається із синтагм, а не словосполучень, як індоєвропейське. Такий спосіб побудови речення та графічна традиція визначають особливості китайської аббревіації. Крім того, в китайському мовному узусі зберігаються значні граматичні та лексичні розбіжності між усним і письмовим мовленням, що також впливає на частоту вживання аббревіатур різних типів. Тенденція використання аббревіатур, у тому числі складноскорочених слів, найчастіше виявляється в розмовному стилі, а також у корпоративному та професійному китайському мовленні. В офіційних текстах спостерігаємо аббревіатури значно рідше. Специфіка когнітивного механізму утворення китайського складноскороченого слова полягає в тому, що мовцям потрібно зберегти змістовий компонент сполуки / синтагми / багатокореневого слова і вибрати той елемент (ті елементи) / ієрогліф (ієрогліфи), який(-і) несе(-уть) у собі ключову інформацію. Одночасно мовці вилучають елементи, що передають додаткове значення. Це значно відрізняється від механізму утворення складноскорочених слів в індоєвропейських мовах, де в абсолютній більшості таких аббревіатур відображені всі повнозначні слова, а не враховуватися у процесі утворення аббревіатури можуть службові слова (прийменник, сполучник, частка, артикль).

Якщо не враховувати типологічних і графічних особливостей китайської мови, то китайське складноскорочене слово, в записі якого використовують ієрогліфи, може бути сприйнятим як усі-

чене / редуковане / неповне сполучення слів (словосполучення або речення). Утім, у китайському письмовому мовленні зараз активно функціонує пінйін на базі латиниці, особливо серед молодого та середнього покоління, серед інтелігенції, представників бізнесу. Знання пінйіну забезпечує використання клавіатури мобільного телефону та комп'ютера для письмового набору китайського тексту, значно полегшуючи процес комунікації. У сучасній китайській мові (особливо в онлайн-комунікації) виникає все більше аббревіатур, утворених мовцями буквеним способом на базі пінйіну за принципами і з використанням механізмів, що діють в індоєвропейських мовах.

Розглянемо структурні типи аббревіатур китайської мови. Найчастіше зустрічаємо наступну класифікацію типів: *ієрогліфічні складноскорочені утворення (1), ієрогліфічні усічені аббревіатури (2), аббревіатури узагальненого змісту (3), аббревіатури з літерами некитайських алфавітів (4), аббревіатури з цифрами (5).*

1. **Ієрогліфічне складноскорочене утворення** 简称 (jiǎnchēng — ценьчен) з китайської перекладається як «аббревіатура». Це фактично неповна сполука, з якої вилучено елементи (корені, ієрогліфи), що не несуть ключової інформації або передають інформацію, зрозумілу реципієнтам із контексту. За співвіднесенням повної і редукованої структури утворення виокремлюють 4 різновиди ценьчен. Якщо за повну структуру брати АБВГ, то перший різновид аббревіатур ценьчен унаявлює структуру АВ, другий — БГ, третій — АГ, четвертий — БВ. Порівняймо:

1) АБВГ → АВ: (湖南) 师范大学 — (Húnán) Shīfàn Dàxué (Хунанський педагогічний університет) скорочують в офіційній назві станції метро, яка розташована поруч із цим університетом, до (湖南) 师大 (地铁站) — (Húnán) Shī Dà (Dìtiězhàn), а в усній розмові опускають назву провінції, залишаючи тільки 师大 — Shī Dà. Із цим університетом межує інший виш зі схожою назвою: 湖南大学 — Húnán Dàxué (Хунанський університет). У розмовному мовленні його називають 湖大 — Hú Dà. Аналогічної структури складноскорочень дотримуються в утворенні назв багатьох державних і навчальних установ. Наприклад: (中国) 矿业大学 — (Zhōngguó) Kuàngyè Dàxué (Китайський гірничий університет) — скорочують до (中国) 矿大 — (Zhōngguó) Kuàng Dà; (中国) 海洋大学 — (Zhōngguó) Hǎiyáng Dàxué (Китайський океанічний університет) — скорочують до (中国) 海大 — (Zhōngguó) Hǎi Dà; (中国) 农业大学 — (Zhōngguó) Nóngyè Dàxué — (Китайський сільськогосподарський університет) — скорочують до (中国) 农大 — (Zhōngguó) Nóng Dà; (中国人民大学) 附属中学 — (Zhōngguó Rénmín Dàxué) Fùshǔ Zhōngxué — (Школа при Китайському народному університеті) — скорочують до (中国人民大学) 附中 — (Zhōngguó Rénmín Dàxué) Fù Zhōng; 上海合作(组织) — Shànghǎi Hézuò (Zǔzhī) — (ШОС = Шанхайська організація співробітництва) — скорочують до 上合(组织) — Shàng Hé (Zǔzhī) і подібні. В усіх наведених прикладах скорочені слова двоскладні, що на письмі зображується двома ієрогліфами. Отже, ці аббревіатури аналогічні складовим індоєвропейським аббревіатурам. Рідко зустрічаємо аббревіатури, у які із трьохскладного слова включають перший і останній склади. Наприклад: 人民武装部 — Rénmín Wǔzhuāngbù (Міністерство народних військових сил) — скорочують до 人武部 — Rén Wǔbù.

2) АБВГ → БГ: В офіційних документах і на вивісках ресторанів іноді можна побачити таку повну назву: «北京风味» — Běijīng fēngwèi (Їжа з пекинським смаком). Утім, у художній літературі й розмовному мовленні найчастіше вживають аббревіатуру 京味 — jīng wèi, яку на українську мову можна перекласти як «пекинський смак».

3) АБВГ → АГ: У всьому світі народи намагаються бережливо ставитися до природних ресурсів. Плата за їх використання, здебільшого, зростає, якщо витрачено більше встановленої норми. Отже, часто на побутових приладах можна зустріти рекламу про те, що виробник використав якусь новітню технологію, яка дає змогу економити електрику, воду, газ, вугілля тощо. У сучасній рекламі пральних і посудомийних машин, кранів із дозаторами води, а також у китайському розмовному мовленні вживають аббревіатуру 节水 — jié shuǐ замість повного словосполучення або речення 节约用水 — jiéyue yòngshuǐ (економити воду / економія води / Економте воду!), яке вживають у соціальній рекламі, в офіційних документах тощо. Такого ж типу соціально значимі клішовані вирази про заборону алкогольних напоїв на певній території або в певній соціальній групі. Повний варіант 禁止饮酒 — jìnzhǐ yǐnjiǔ (Алкоголь заборонено / заборона алкоголю) вживають в офіційних виступах, документах, об'явах. У розмовному та художньому мовленні використовують аббревіатуру 禁酒 — jìn jiǔ.

4) АБВГ → БВ: В офіційних документах і на вивісках ресторанів із Сичуанською кухнею пишуть повне словосполучення 四川菜肴 — Sìchuān cài yáo (Сичуанська кухня). У художніх текстах, розмовному мовленні китайці використовують аббревіатуру 川菜 — chuān cài. Такий же спосіб аббревіації зустрічаємо, коли йдеться про назви загальноосвітніх шкіл. Наприклад: (长沙市) 第一中学 — (Chángshā shì) dì yī zhōngxué — (Перша середня школа Чанши) скорочують до (长沙市) 一中 — (Chángshā Shì) Yī Zhōng.

2. **Ієрогліфічні усічені аббревіатури** за механізмом утворення подібні до аббревіатур першого типу і можуть бути розглянуті як п'ятий і шостий різновиди. Відрізняє їх лише те, що під час скорочення із повного сполучення вилучають кілька перших або останніх складів (ієрогліфів), залишаючи інші. Узагалі, їх можна вважати аналогами українських словесних розмовно-просторічних аббревіатур типу *маг* ← *магнітофон*, *універ* ← *університет*, *станція* ← *електростанція*, *сховище* ← *бомбосховище* тощо. Наприклад:

АБВГ → АВ: 复旦大学 — Fùdàn Dàxué (Університет Фудань) у художньому, розмовному, сленговому мовленні скорочують до 复旦 — Fùdàn. 非全日制 (研究生) — fēiquánrìzhì (yánjiūshēng) (заочна форма навчання в магістратурі) — у неформальних ситуаціях скорочують до 非全 (研究生) fēiquán (yánjiūshēng). Зауважимо, що в офіційних документах, на офіційних сторінках інтернет-сайтів, в рекламно-інформаційних буклетах прийомних комісією вишів використовують повне термінологічне сполучення 非全日制 (研究生) .

АБВГ → ВГ: Коли в анкеті або резюме молода людина пише, що вона є членом Комуністичної спілки молоді, повністю вказує цю інформацію: 共青团员 — gòngqīng tuányuán (член комсомолу); у неформальному ж мовленні китайці усікають це сполучення, вживаючи лише останнє слово: 团员 — Tuányuán. Слово, яке залишається замість сполучення, може містити більше двох складів і записуватися такою ж кількістю ієрогліфів. Наприклад, сполучення 中国人民解放军 — Zhōngguó Rénmín Jiěfàngjūn (Народно-визвольна армія Китаю) — властиве для офіційних документів, урочистих промов і публіцистичних текстів урочистого змісту. У всіх інших ситуаціях, здебільшого, вживають скорочену назву 解放军 — Jiěfàngjūn (Визвольна армія) — або 人民解放军 — Rénmín Jiěfàngjūn (Народно-визвольна армія).

3. У китайській мові виокремлюють різновид аббревіатур узагальненого типу. Узагальнені скорочення висловлюють загальну ознаку первинного поєднання слів. В індоєвропейських мовах відносини, які передають китайські узагальнені аббревіатури, регулюють, здебільшого, відносини суми та її складників, які корелюють із гіперо-гіпонімічними відносинами. Наприклад, словосполучення 弟弟 — dìdì (молодший брат) і 妹妹 — mèimei (молодша сестра). До речі, ці два слова представляють собою теж скорочені слова. Узагальнення відбувається за ознакою приналежності до родичів молодшого віку. Утворення 上下 — shàngxià (вгору і вниз), 前后 — qián hòu (передній та задній // спереду та позаду) теж розглядають як аббревіатури, узагальнені, відповідно, за ознаками напрямів руху і сторін щодо особи або предмету: 上楼 — shàng lóu (вгору поверхами) + 下楼 — xià lóu (вниз поверхами); 前门 — qián mén (передні двері) + 后门 — hòu mén (задні двері) .

4. Аббревіатури з літерами (字母词 — zìmǔcí — цзимуци = букв. буквене слово) виникають у китайській мові, по-перше, під впливом іноземних мов, передусім англійської, та у зв'язку із поширенням пін'їню на базі латиниці. Ми виокремлюємо серед таких аббревіатур у китайському комунікативному просторі змішані аббревіатури із ієрогліфами та літерами і такі аббревіатури, які містять лише літери пін'їню.

1) Змішані аббревіатури із ієрогліфами та літерами утворюються у сферах, які торкаються новітніх технологій міжнародного рівня та міжнародних взаємовідносин Китаю з іншими країнами, а також у текстах які рекламують продукцію зарубіжного виробництва. Літера латинського алфавіту в цих випадках відіграє роль міжнародного символу як певна брендова «фішка». Наприклад, у рекламних текстах словосполучення 美化照片 — měi huà zhào piàn (покращена якість фотографій) — скорочують до P照片, де P — скорочення англійської назви програмного забезпечення для обробки зображень Photoshop, а 照片 — zhào piàn (фотографія). 奔驰G级系列车 — bēn chí G jí xì liè chē (модельний ряд Mercedes-Benz G-ступінь) скорочують до аббревіатури 大G — dà G, замінюючи деякі слова на 大, що тут позначає високе визнання цієї марки автомобіля.

2) Аббревіатури, які містять лише літери, можуть бути запозиченими з англійської мови або утвореними за принципом ініціальних індоєвропейських складноскорочених слів першими літерами китайського пін'їню. До запозичених аббревіатур можна віднести назви виробничих і торговельних брендів, міжнародних установ, номенклатурні найменування. Більшість із них у процесі фонетичного освоєння набуває ієрогліфічних варіантів напису [15]. Так, у Китаї є розвинена мережа американських фаст-фуд ресторанів KFC ← Kentucky Fried Chicken (смажені курчата з Кентуккі). Сьогодні в китайській мові функціонують два варіанти написання і вимови: суто англійський KFC — key-ef-ci, — і китайський, пристосований до законів китайського усного та письмового мовлення: 肯德基 — kěndéjī. Англійська ініціальна аббревіатура IELTS — International English Language Testing System — на позначення відомої в Китаї Міжнародної системи тестування знань з англійської мови, також має сьогодні ієрогліфічний варіант, утворений за законами китайського усного та письмового мовлення: 雅思 — yǎ sī.

На позначення стандартних кліше в міжнародних інформаційних системах використовують, здебільшого, ініціальні аббревіатури. Активна участь Китаю в міжнародних відносинах потребує участі і в цих глобальних інформаційних системах, у системах стандартизації тощо. Отже, в китайському комунікативному просторі функціонують ініціальні аббревіатури, базою яких є латинізований пін'їню [16]. Наприклад, у транспортних інформаційних системах зустрічаємо: BJ ← Běijīng (北京; Пекін); RW ← ruǎnwò (软卧; м'яке спальне місце); GB ← guójiā biāozhǔn (国家标准; національний стандарт); HSK ← hànyǔ shuǐpíng kǎoshì (汉语水平考试; тестування на знання китайської мови) тощо. Подібно до таких аббревіатур сьогодні, переважно у дружній онлайн-комунікації молодого покоління, виникають ініціальні аббревіатури, утворені першими літерами фраз, записаних пін'їнем. Наприклад: XSWL ← xiào sǐ wǒ le — 笑死我了 (сміятися до смерті); YYDS ← yǒng yuǎn de shén — 永远的 (дуже сильна або фахова у якійсь галузі людина) [15] і подібні. Дослідники відзначають, що за-

кріплення цих новоутворень, які не є традиційними для китайської мови, як і будь-який когнітивний процес, проходить через асоціації, конвенціоналізацію та схематизацію. Вони вважають, що зараз у китайській мовній системі для таких складноскорочень властиві неструктурність, невизначеність і залежність від контексту [18], із чим ми не можемо погодитися, бо такий спосіб утворення має в сучасній китайській мові як системно-мовне, так і соціомовне підґрунтя, досліджені й описані нами вище.

5. Абrevіатури з цифрами у китайському мовознавстві мають назву 数字密码 — shùzì mìmǎ (шущзіміма — букв. нумеральний шифр). Вони можуть включати цифру й ієрогліф(-и) або цифру і літеру(-и) латинського алфавіту. Так, у китайському мовознавстві скорочені утворення **3k** (三k) ← 三千 (三千) — sān qiān (три тисячі), **8k** (八k) ← 八千 (八千) — bā qiān (вісім тисяч) і подібні вважають абrevіатурами з цифрами (літера **k** позначає скорочене англійське *kilo*, яке асоціюють із числом 1000). У гральному дискурсі Китаю побутує змішана складноскорочена абrevіатура **3A游戏** / **三A游戏** — sān A yóu xì, яка поєднує американський сталий вираз *A lot of money*, *A lot of resources*, *A lot of time* (багато грошей, багато ресурсів, багато часу), маючи на увазі не артиклі A, а те, що це перша літера в алфавіті, і китайську рекламну фразу 高成本、高质量和高体量的游戏 — gāo chéng běn, gāo zhì liàng hé gāo tǐ liàng de yóu xì (ігри з високим бюджетом, високою якістю і великого масштабу).

Висновки. Зіставний аналіз процесів утворення і функціонування складноскорочених слів у кількох індоєвропейських і китайській мовах свідчить про подібність способів утворення і функційну тотожність таких одиниць. По-перше, твірною одиницею і в індоєвропейських, і в китайській мовах виступають сполучення слів або складні слова, до складу яких включено кілька слів або кілька коренів, а похідними одиницями є утворення, які визнані як слова: складноскорочені абrevіатури. По-друге, і в індоєвропейських, і в китайській мовах дослідники виокремлюють, здебільшого, однакові комунікативні функції. Ці функції ми зводимо до такого набору: функція економії мовленнєвих зусиль, часу і матеріалів для письма; функція міжмовної універсалізації актуальних понять (фінансових, виробничих, спортивних, торговельних, транспортних та інших міжнародних брендів, організацій, установ, особистостей) і всесвітньо визнаних систем; функція шифрування мовних одиниць (спеціальні терміни, соціально і ситуативно обмежені в узусі скорочення); експресивна функція. Звернення до теоретичних досліджень процесу абrevіації в китайській мові наводять на думку про наявність прихованої когнітивної функції ухилення мовної системи від багатослів'я у вираженні назви єдиного цілісного поняття. Ця функція є виразником системно-мовних діалектичних процесів, що відбуваються в розвитку загальних мовних універсалій.

Крім основних, були зроблені поточні висновки щодо особливостей процесу і способів абrevіації в різних групах індоєвропейських мов і в конкретних мовах цієї мовної сім'ї (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, італійській), а також виявлена й охарактеризована специфіка утворення словоскорочень у китайській мові. У цілому, пріоритети і можливості використання певних способів абrevіації в мові залежить від типологічних особливостей мов, специфіки їхніх фонетичних, акцентних, словотвірних, лексичних, морфологічних, синтаксичних (зокрема, порядку слідування слів у твірних сполученнях), графічних, стилістичних систем, лінгвокультурних традицій. У типологічно близьких мовах, якими в дослідженні виступають індоєвропейські, типи абrevіатур, здебільшого, однакові. У типологічно різних мовах (у дослідженні це китайська і індоєвропейські) збігаються загальні принципи утворення складноскорочень, однак принципи виокремлення типів абrevіатур мають суттєві розбіжності. Деякі типи китайських абrevіатур (наприклад, узагальнені) не мають відповідників серед абrevіатур індоєвропейських мов, бо деякі відносини між твірними сполученнями та похідними від них утвореннями характеризують по-різному у традиціях лінгвістичних шкіл. Треба зазначити, що в сучасному китайському мовленні, крім скорочень традиційних типів на базі ієрогліфічної графіки, функціують змішані буквено-ієрогліфічні, буквено-ієрогліфічно-цифрові та ініціальні буквені абrevіатури (на кшталт індоєвропейських), утворення яких спричинено активним використанням латинізованого пін'їню.

Перспективою подальшого дослідження представленої у статті проблеми є вивчення глибинних механізмів абrevіації як мовної універсалії та визначення її місця у загальнонауковій дихотомії *повне / неповне*.

Література

1. Абrevіатури у польській мові : правила написання та приклади. *Hochu v Polshu* : сайт. 04.11.2022. URL : <https://hochuvpolshu.com/vivchennya-polskoi-movi/abreviaturi-u-polskij-movi-pravila-napisannya-ta-prikladi.html> (дата звернення: 29.02.2024).
2. Григор'єв О., Прихода Я., Зінкевич-Томанек Б. Короткий словник абrevіатур і скорочень української мови. 2-ге вид. змін. та доп. Київ : ННІЖ КНУ імені Тараса Шевченка, 2023. 162 с. URL : labs.journ.knu.ua/mova/wp-content/uploads/2023/06/Korotkyu-slovyuk-abreviatur-i-skorochen-ukrainskoi-movy.pdf (дата звернення : 25.02.2024).
3. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2011. 992 с. URL : <https://litmisto.org.ua/?p=618/>

4. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера ЛТД, 2014. 560 с. ISBN : 978–966–178–035–3. URL : <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11333/>
5. Мартинчук О. ASAP! Скорочення в англійській мові, які варто знати кожному. *Grade.ua* : Блог. URL : <https://grade.ua/uk/blog/sokrashcheniye-v-angliyskom-yazyke/> (дата звернення: 18.02.2024).
6. Петренко О. В. Особливості аббревіцій та скорочень у німецькомовній термінології робототехніки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 2. С. 166–169. DOI : <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-2/33/>
7. Степанов Є. М., Файт А. А. Англійські та російські фразеологізми воднотранспортного дискурсу в соціолінгвістичному зіставленні. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2023. № 39. С. 19–25. DOI : 10.18524/2307-4558.2023.39.284914. ISSN : 2307-4558; 2414-9489.
8. Шепель Ю. О. Аббревіатури як засіб експресії в сучасній українській та російській мовах. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 499–503. URL : <file:///C:/Users/pz/Downloads/61473902.pdf>
9. Шеремет Д. В. Порівняльно-типологічний аналіз аббревіатур в англійській та українській медичній термінології. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк, 2011. № 5. С. 203–205.
10. Fraenkel A. A., Bar-Hillel Ye., Levy A. Foundations of Set Theory. *Studies in Logic and Foundations of Mathematics*. Vol. 67. Amsterdam : Elsevier, 1973. 404 p. URL : <https://www.sciencedirect.com/bookseries/studies-in-logic-and-the-foundations-of-mathematics/> (дата звернення: 19.02.2024).
11. How To Use Abbreviations in Academic Writing. *Cambridge Proofreading & Editing LLC Blog*. 2022. URL : <https://proofreading.org/blog/abbreviations-in-academic-writing/#/> (дата звернення: 19.02.2024).
12. Kobler-Trill D. Das Kurzwort im Deutschen. Eine Untersuchung zu Definition, Typologie und Entwicklung. *Reihe Germanistische Linguistik*, Bd. 149. Tübingen : Niemeyer, 1994. 238 S.
13. Spillner P. World guide to abbreviations. New-York : Bowker Company, 1970. 260 p.
14. Wang Zh. Zh., Stepanov Ie. N. Common and special in the systems of personal pronouns on the material of comparison of the Chinese, Cantonese, Russian and English languages. *Мова / Language*. Одеса : Astroprint, 2023. Vol. 39. P. 32–36. DOI : 10.18524/2307-4558.2023.39.284915. ISSN 2307-4558; 2414-9489.
15. 卢毅琨. 从“YYDS”看汉语字母词的规范问题. *文化学刊*, 2024. 问题03. 页221 - 226.
16. 孙海军. 出版物中人名地名的汉语拼音拼写及大写, 缩写规则解析. *传播与版权*, 2018. 问题06. 页75 - 77. DOI : 10.16852/j.cnki.45-1390/g2.2018.06.029.
17. 尚振乾. 汉字缩写与古汉语的“单音节性”又复音化(下). *汉字文化*, 2023. 问题09. 页. 22 - 29. DOI : 10.14014/j.cnki.cn11-2597/g2.2023.09.004.
18. 杨旭, 王悦. 汉语拼音缩写的认知固化与规约化研究. *新疆大学学报(哲学社会科学版)*. 乌鲁木齐, 2023. 第51卷. 问题06. 页. 142 - 147. DOI : 10.13568/j.cnki.issn1000-2820.2023.06.018.
19. 袁晖. 现代汉语缩略语词典. 北京: 语文出版社, 2002. 556页. ISBN : 9787801267092.

References

1. “Abbreviations in Polish : spelling rules and examples”, *Hochu v Polshu* : website (2022) [“Abreviatury u polskiy movi : pravyla napsannya ta pryklady”, *Hochu v Polshu* : website], available at : <https://hochupolshu.com/vivchennya-polskoj-movi/abreviaturi-u-polskij-movi-avila-napisannya-ta-prikladi.html/> (Last accessed: 02/29/2024).
2. Hryhoriev, O., Prykhoda, Ya., Zinkewycz-Tomanek, B. (2023), *Short Dictionary of Abbreviations of the Ukrainian Language*, 2nd ed., changed and add. [*Korotkyi slovnyk abreviatur i skorochen ukrainskoi movy, 2-he vyd., zmin. ta dop.*], Educational and Scientific Inst. of Journalism of Taras Shevchenko National University, Kyiv, 162 p. Available at : [labs.journ.knu.ua/mova/wp-content/uploads/2023/06/Korotkyi-slovyk-abreviatur-i-skorochen-ukrainskoi-movy.pdf/](labs.journ.knu.ua/mova/wp-content/uploads/2023/06/Korotkyi-slovyk-abreviatur-i-skorochen-ukrainskoi-movy.pdf) (Last accessed: 02/25/2024).
3. Zahnitko, A. P. (2011), *Theoretical Grammar of the Modern Ukrainian Language : Morphology. Syntax [Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrayinskoi movy : Morfolohiya, Syntaksys]*, BAO Publishers, Donetsk, 992 p. Available at : <https://litmisto.org.ua/?p=618/> (Last accessed : 03/01/2024).
4. Karaman, S. O., Karaman, O. V., Plyushch, M. Ya. (2014), *Modern Ukrainian Literary Language [Suchasna ukrainska literaturna mova]*, Litera LTD Publishers, Kyiv, 560 p. ISBN : 978–966–178–035–3. Available at : <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11333/>
5. Martynchuk, O. “ASAP! Abbreviations in English that everyone should know”, *Grade.ua* : Blog [“ASAP! Skorochennya v anhliyskij movi, yaki varto znaty kozhnomu”, *Grade.ua* : Blog], available at : <https://grade.ua/uk/blog/sokrashcheniye-v-angliyskom-yazyke/> (Last accessed: 02/18/2024).
6. Petrenko, O. V. (2020), “Features of abbreviations and shortenings in German-speaking terminology of robotics”, *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series : Philology, Social Communications* [“Osoblyvosti abreviatsiy ta skorochen u nimetskomovnij terminolohii robototekhniki”, *Vcheni zapysky Tavriyskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Filolohiya. Sotsialni komunikatsii*], Kyiv, Vol. 31 (70), Issue 1, Part 2, pp. 166–169; DOI : <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-2/33/>
7. Stepanov, Ie. N., Faith, A. A. (2023), “English and Russian phraseologisms of water transport discourse in sociolinguistic comparison”, *Mova / Language* [“Anhliyski ta rosiyski frazeolohizmy vodnotransportnoho dyskursu v sotsiolingvistychnomu zistavlenni”, *Mova: naukovo-teoretychni chasopys z movoznavstva*], Odesa I. I. Mechnykov National University, Astroprint publishing house, Odesa, No. 39, pp. 19–25; DOI : 10.18524/2307-4558.2023.39.284914; ISSN 2307-4558; 2414-9489.
8. Shepel, Yu. (2012), “Abbreviations as a method of expression in modern Ukrainian and Russian languages”, *Visnyk of Zaporizhzhya National University, Series : Philological Sciences* [“Abreviatury yak zasib ekspresii v suchasniy ukrainskij ta rosiyskij movakh”, *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, Filolohichni nauky*], Zaporizhzhya, Issue 1, pp. 499–503, available at : [file:///C:/Users/pz/Downloads/61473902.pdf/](file:///C:/Users/pz/Downloads/61473902.pdf)
9. Sheremet, D. V. (2011), “Comparative and typological analysis of abbreviations in English and Ukrainian medical terminology”, *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University, Series : Philological Sciences* [“Porivny-

alno-typolohichnyi analiz abreviatur v anhliyskiy ta ukrainskiy medychniy terminolohii”, *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, Filolohichni nauky*, Lutsk, Issue 5, pp. 203–205.

10. Fraenkel, A. A., Bar-Hillel, Ye., Levy, A. (1973), “Foundations of Set Theory”, *Studies in Logic and Foundations of Mathematics*, Elsevier, Amsterdam, Vol. 67, 404 p. Available at : <https://www.sciencedirect.com/bookseries/studies-in-logic-and-the-foundations-of-mathematics/> (accessed : 02/27/2024).

11. “How To Use Abbreviations in Academic Writing”, *Cambridge Proofreading & Editing LLC* : Blog (2022), available at : <https://proofreading.org/blog/abbreviations-in-academic-writing/#/> (accessed: 02/19/2024).

12. Kobler-Trill, D. (1994), “Das Kurzwort im Deutschen, Eine Untersuchung zu Definition, Typologie und Entwicklung”, *Reihe Germanistische Linguistik*, Niemeyer Verlag, Tübingen, Bd. 149, 238 S.

13. Spillner, P. (1970), *World guide to abbreviations*, Bowker Company, 260 p.

14. Wang, Zhongzheng, Stepanov, Ie. N. (2023), “Common and special in the systems of personal pronouns on the material of comparison of the Chinese, Cantonese, Russian and English languages”, *Mova / Language*, Odesa I. I. Mechnykov National University, Astroprint publishing house, Vol. 39, pp. 32–36; DOI : 10.18524/2307–4558.2023.39.284915; ISSN : 2307–4558; 2414–9489.

15. Lu, Yikun (2024), “The normative problem of Chinese alphabetic words from the perspective of “YYDS””, *Cultural Journal* [“Cóng “YYDS” kàn hànyǔ zìmǔ cíde guīfàn wèntí”, *Wénhuà xuékān*], Issue 03, pp. 221–226.

16. Sun, Haijun (2018), “Analysis of Chinese Pinyin Spelling, Capitalization and Abbreviation Rules of Names of People and Places in Publications”, *Communication and Copyright* [“Chūbǎnwù zhōng rénmíng dì míng de hànyǔpīnyīn pīnxiě jí dàxiě, suǒxiě guīzé jiěxī”, *Chuánbō yǔ bǎnquán*], Issue 06, pp. 75–77. DOI : 10.16852/j.cnki.45–1390/g2.2018.06.029.

17. Shang, Zhenqian (2023), “Chinese character abbreviations and the “monosyllabic” polyphonicization of ancient Chinese (II)”, *Chinese Character Culture* [“Hànzi suǒxiě yǔ gǔhànyǔ de “dānyīnjié xíng” yòufúyīnhuà (xià)”, *Hànziwénhuà*], Issue 09, pp. 22–29. DOI : 10.14014/j.cnki.cn11–2597/g2.2023.09.004.

18. Yang, Xu, Wang, Yue (2023), “Research on the Cognitive Solidification and Regularization of Chinese Pinyin Abbreviations”, *Journal of Xinjiang University, Series : Philosophy and Social Science* [“Hànǚpīnyīn suǒxiě de rènzhi gǔhuà yǔ guīyue huà yánjiū”, *Xīnjiāngdàxué xuébào (Zhéxué shèhuìkēxué bǎn)*], Urumchi, Volume 51, Issue 06, pp. 142–147. DOI : 10.13568/j.cnki.issn1000–2820.2023.06.018.

19. Yuan, Hui (2002), *Dictionary of Abbreviations in Modern Chinese* [*Xiàndàihànyǔ suǒtuēyǔ cídiǎn*], Chinese Language Press, Beijing, 556 p. ISBN: 9787801267092.

Ievgenii M. STEPANOV,

Grand Ph.D. in Philological Sciences, Full Professor, Distinguished Professor of the Russian Department, Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel.: +86 17570751005; e-mail: stepanov175@163.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5441-9822/>

WANG Zhongzheng,

Master of the Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel.: +86 13069299506; e-mail: 1729016019@qq.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9538-0007/>

UNIVERSAL AND SPECIFIC IN THE FORMATION AND FUNCTION OF COMPOUND ABBREVIATED WORDS IN THE INDO-EUROPEAN AND CHINESE LANGUAGES

Summary. The *purpose* of the proposed study is to determine universal and specific features in the systems of compound abbreviated words of some Indo-European languages (Ukrainian, Polish, English, French, Italian, German), which are inflectional in their morphological nature and have letter graphics, and the Chinese language, which is the root language and has hieroglyphic graphics. The *object* of study is the abbreviations of the above-mentioned languages and trends in the functioning of these language units. The *subject* of research is the relationship between the derivatives of compound abbreviated units and those language units that act as creative for them. The *material* of the study was taken from several dictionaries of abbreviations, and many lists and realities available for review. In total, more than 4500 language units were considered, of which almost 1150 (in total from different languages) were analyzed. It should be noted that only those units that are formed from word combinations, i.e. compound abbreviated words, were studied; Abbreviations of one word were not considered as an object of analysis. The main *methods* of research are general methods of analysis and synthesis, procedures of methods of comparative, word-forming, syntactic, graphic analysis and descriptive method. The *result* of the analysis is presented in a number of *conclusions*. The formation and functioning of compound abbreviated words is a linguistic universal at the present stage of language development. Representatives of the linguistic schools formed on the basis of the Indo-European languages consider the law of economy of speech means to be the “driving force” of the abbreviation process. In Chinese linguistics, there is an opinion that the phenomenon of contraction is natural for the Chinese language, because it reflects the ancient monosyllabicity of Chinese words. In different languages, the set of ways to form compound abbreviated words depends on their typological features, the rules of the order of words in combinations, graphic features of written speech, pronunciation features, and methods of word formation.

Key words: abbreviation, compound abbreviated word, word combination, letter, hieroglyph (character), the Indo-European languages, the Chinese language.

Статтю отримано 18.04.2024 р.

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311209

УДК [811.16+811.612.91]-112'221.22'373.74

ЧАН ТХІ Суєн,

аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 067 8950289; e-mail: tranthixuyen12sls@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0530-2668/>

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ «ОКО / ОЧІ» У СЛОВ'ЯНСЬКИХ І В'ЄТНАМСЬКІЙ МОВАХ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

Анотація. *Мета* дослідження полягає у визначенні репрезентації фразеологічним способом невербальної комунікативної поведінки слов'ян і в'єтнамців на прикладі поведінки персонажів у художніх перекладах з декількох слов'янських мов (української, польської, російської) на в'єтнамську. *Об'єктом* вивчення є тотожні, подібні та відмінні риси окулесичної невербальної комунікативної поведінки, які характеризують слов'ян і в'єтнамців. *Матеріалом* дослідження обрано електронні онлайн-словники, в тому числі фразеологічні, української, польської, російської та в'єтнамської мов, а також декілька оригінальних художніх текстів слов'янських авторів і переклади цих текстів в'єтнамською мовою. *Результатом* дослідження є спостереження, висвітлені у викладі основного матеріалу статті та її *висновках*. Зіставний аналіз фразеологічних окулесичних засобів комунікації свідчить про те, що невербальні засоби комунікації можуть мати універсальний, соціально окреслений і національно окреслений характер. Більшість фразеологічних одиниць із компонентом «око / очі» у слов'янському та в'єтнамському лінгвокультурних просторах мають еквівалентні відповідники. Є також фоніві та безеквівалентні одиниці.

Ключові слова: невербальний, комунікація, окулесика, міжкультурна комунікація, еквівалентний, безеквівалентний, в'єтнамська мова, слов'янські мови, лінгвокультура, переклад.

Постановка проблеми. Одним із ефективних прийомів передачі невербальної поведінки людини в художньому літературному тексті є використання фразеологізмів, невербальної поведінки людини. У процесі перекладацької роботи в цьому випадку треба вирішувати відразу дві проблеми: 1) шукати тотожні відповідники фразеологічних одиниць вихідної мови та мови-реципієнта; 2) з'ясувати, чи справді є аналогами ситуації, що передаються вихідною мовою та мовою-реципієнтом у комунікативних культурах їх носіїв. Цей комплексний підхід вкрай рідко використовується в перекладознавчих роботах, а у вивченні процесу перекладу зі слов'янських мов в'єтнамською ще не був використаний. Зіставне вивчення в кількох слов'янських (українській, польській, російській) та в'єтнамській мовах фразеологізмів невербальної поведінки людини не тільки допоможе охарактеризувати внутрішній психофізіологічний стан невербального комуніканта та/або його ставлення до партнера, а й встановити спільні та відмінні шляхи передачі в мовах невербальної поведінки за допомогою фразеологічних одиниць. Через фразеологію нескладно побачити спільне та відмінне в національних картинах світу комунікантів. Дослідження цього питання також є дуже актуальним у сучасній когнітивістиці, в тому числі в когнітивній лінгвістиці.

Зв'язок із суміжними дослідженнями. Вивчення пропонується у цій статті проблем відбувається, перш за все, в рамках комунікативної лінгвістики та спирається на вчення про зв'язок вербальної та невербальної поведінки людини, на концепцію міжкультурної комунікації, на лінгвокультурологічну теорію фразеології та основи перекладознавчої теорії. Серед авторитетних учених, які розробляли і/або розробляють проблеми, суміжні із розглянутими в запропонованому дослідженні, фахівці із міжкультурної комунікації та лінгвокультурології Є. Верещагін і В. Костомаров, які обґрунтували поняття «соматичний вираз» на позначення слів і фразеологізмів, що описують жести, позу, міміку [1, с. 525], і комунікативісти, перекладознавці, серед яких С. Баснетт (Š. Bassnett), Ф. Бацевич, С. Бібі (S. Beebe), А. Вежбицька (A. Wierzbicka), Н. Венжинович, В. Вілс (W. Wills), І. Дерік, І. Ковалінська, А. Лефевр (A. Lefèvere), А. Мехрабян (A. Mehrabian), Нгуєн Тунг Куонг (Nguyễn Tùng Cường), О. Панченко, А. і Б. Піз (A. and B. Pease), К. Піщанська, О. Попова, О. Ребрій, Л. Солощук, С. Степанова, М. Стріха, Г. Ташенко, Г. Турі (G. Toury), А. Шефлен (A. Scheflen) [напр.: 5; 10; 13; 14] та інші.

В утворенні та функціонуванні фразеологічних одиниць невербальної поведінки людини особливу роль відіграють прояви тілесної поведінки людини за допомогою *очей, носа, голови, обличчя, рота, зубів, рук, ніг* та ін. У статті увагу зосереджено на дослідженні фразеологізмів із компонентом «око / очі». Цьому органу, найважливішому для повноцінного життя людини, а також яскравому виразнику духовності, розуму та здоров'я людини, її настрою, деяких зовнішніх і соціальних характеристик, які виявляються в невербальній поведінці особи, присвячено не лише вірші і пісні, а й наукові праці таких дослідників, як А. Велленс (A. R. Wellens), М. Гольдберг (M. L. Goldberg), М. Ерджіл (M. Argyle), Л. Дель'Оссо (L. F. Dell'Osso), С. Янік (S. W. Janik), деяких інших. У комунікативній невербаліці очі виступають головним об'єктом розгляду в окулесичі.

Формулювання завдань. Мета цього дослідження — зіставити деякі слов'янські та в'єтнамські соматичні фразеологізми з компонентом «око / очі», що передають невербальну поведінку людини. Отже, об'єктом вивчення є фразеологізми низки слов'янських (української, польської, російської) та в'єтнамської мов, здатні передавати невербальну поведінку очей. Предмет дослідження — структурно-граматичні, семантичні, культурно-мовні особливості таких фразеологізмів та їх ступінь еквівалентності при зіставленні в цих мовах. Матеріал дослідження було вибрано із онлайн-словників фразеологічних одиниць української, польської, російської та в'єтнамської мов [6; 7; 11; 18], а також із текстів досліджених нами перекладів кількох художніх творів з названих слов'янських мов на в'єтнамську. На жаль, укладачі словників використовують різні методик збору матеріалу та подання його у цих словниках, обсяг словників різний (в українському словнику було нараховано 402 фразеологічні одиниці зі словом *око* та іншими його формами; в польському (*oko*) — 92, у російському (*глаз / око*) — 54, у в'єтнамському (*mắt*) — 48. Утім, нам удалося відібрати оптимальну кількість потрібних одиниць у кожній із зіставлених мов.

Виклад основного матеріалу. У цьому розділі подано результати зіставного аналізу фразеологізмів невербальної поведінки зі словом *око* та його іншомовними відповідниками, що є еквівалентними у трьох слов'янських мовах і часто використовуються в мовному просторі, та їх відповідниками у в'єтнамській мові.

1. укр. **Очі загорілися / заіскрилися** чиї, у кого, кому, на що і без додатка. Чий-небудь погляд, вигляд став виражати якесь бажання або почуття (радість, схвильованість і т. ін.); збуджений хтось. Напр.: *Ставлячи вечерю на стіл, мати помітила краєм ока, як загорілись у нього очі на гарячу страву* (О. Гончар). **Очі його заіскрилися.** — *Знаєш що, Дашо, їдьмо разом. Ти така хороша* (С. Журахович). // польськ. **Oczy zaświeciły się** ... Напр.: *To mogła być tylko gra światła ale gdy zobaczyłam jej odbicie w lustrze, to mógłbym przysiąc, że jej oczy zaświeciły się.* // рос. **Глаза загорелись / заблестели / заискрились** у кого, на що, чим і без додатка. Характеризує вияв високого інтересу до чого-небудь або появу сильного, невгамовного раптового бажання. Напр.: *Вдруг всё лицо его преобразилось: он ужасно побледнел, губы его [Рогожина] задрожали, глаза загорелись* (Ф. Достоевський). *У Настасьи Филипповны как-то особенно засверкали глаза, и даже губы вздрогнули, когда Афанасий Иванович кончил* (Ф. Достоевський). У першому прикладі автор описує сильні емоції та роздратування Рогожина, який закоханий у Настасію Пилипівну, але дізнається, що вона кохає не його, а князя Мишкіна. У в'єтнамській мові перекладач ужив еквівалентний фразеологізм невербальної поведінки: *Nhưng đột nhiên mắt hắn biến dạng, tái xanh, đôi môi run cầm cập và đôi mắt hắn cháy lên niềm thù hận* [15, с. 336] (буквально: Глаза загорелись ненавистью). Переклад синонімічного фразеологізму *глаза засверкали* у другому прикладі теж містить еквівалентний для слов'янських і в'єтнамської мов переклад: *...đôi mắt Natasha Filippovna sáng lên và đôi môi nàng run run lúc Afanaxi Ivanovitr két thúc câu chuyện* [15, с. 235].

2. В українській мові фразеологізм **дивитися в очі (у / в вічі)** має три значення: 1) ...кому. Зустрітись, не відчуваючи перед ким-небудь сорому, провини за щось. Напр.: *Тітка може вернутись.. щохвилини. Що тоді буде? Як мені дивитись їй в вічі* (І. Нечуй-Левицький); 2) ...кому. Запобігати перед ким-небудь, намагатися догодити комусь. Напр.: *Одно другому дивиться у вічі, як би вгодили, як би розвеселити* (Г. Квітка-Основ'яненко); 3) ...чому. Не відчувати страху перед ким-небудь, не боятися чогось. Напр.: *...Я люблю дивитись долі в вічі* (Л. Українка). У польській мові в тих же значеннях уживають еквівалентний фразеологізм **spójrz w oczy**. Пор.: 1) *Dopiero przy ostatnich tyżkach, kiedy przechylił ku sobie talerz, spojrzal w oczy Hansowi.* / — *Chciałem panu docentowi pokazać pracę jednego z radzieckich specjalistów...* [18]. 2) *Było mu dobrze, więc zadowolony spojrzal w oczy przyjaciółki, aby powiedzieć jej coś miłego o germańskich kobietach* [18]. 3) *... martwy plac, bez drzew i zieleni, to jest tak, jakbyś spojrzala w oczy śmierci — ale możesz to zmienić* [18]. У російській мові знаходимо аналогічну ситуацію еквівалентності фразеологізму **смотреть в глаза** з відповідниками з української та польської. Утім, усі три значення можна об'єднати в одне тлумачення, а саме: **смотреть в глаза** зазвичай означає «зустріти поглядом, зіткнутися з кимось чи чимось чесно та відверто, без ухилень чи потайних намірів. Цей вислів у різних контекстах може підкреслювати щирість, відвертість або впевненість у собі, навіть передавати попередження, загрозу». У слов'янській комунікативній культурі, слухаючи, прийнято дивитися у вічі. За в'єтнамською традицією, співрозмовники дивляться не в очі, а на обличчя. Прямо у вічі можна дивитися лише тоді, коли йдеться про щось найважливіше, щоб підкреслити якісь слова. Неввічливою, грубою, загрозовою в'єтнамцю вважають ситуацію, коли співрозмовник довго дивитися або вдивляється в вічі. У міжкультурному діалозі в'єтнамця зі слов'янином, слов'янин буде вважати брехнею слова в'єтнамця, якщо він відводить очі й не дивиться прямо в них. Отже, у перекладах художніх творів слов'янські фразеологізми невербального погляду, які відповідають українському *дивитися у вічі*, часто перекладають в'єтнамським відповідником *дивитися на обличчя*, тобто не буквально. Порівняйте у перекладі роману «Гдіот»: (1) — *Доброй ночи, ненько! — заглянув ей в глаза, сказал хохол, согнулся и вышел в сени вслед за Наташей* [2, с. 24]. // — *Anh người Ukrain chân thật nhìn bà mẹ và chào* (букв.: українець відверто глянув на неї та привітав). (2) *Лебедев подобострастно и жадно продолжал заглядывать ему в глаза* [3, с. 109]. // — *Lebedev nhìn chăm chăm hoàng thân một cách khúm núm và*

thèm thường [15, с. 301]. Зображуючи погляди персонажів роману «Ідіот», Ф. Достоєвський показує їх різноманітність, відповідність характеру кожного. Перекладачі намагалися передати всі деталі, але у в'єтнамському перекладі відтворено особливості в'єтнамської культури. Тут якість погляду співрозмовника позначена поєднанням дієслова *nhìn* із прислівником *chăm chăm* у значенні: «прямо, уважно, безперервно дивитися на когось, на щось, не відриваючи очей», а також *nhìn thẳng vào mặt*, тобто «дивитися прямо в обличчя», а не «дивитися в очі», як в оригіналі. Невербальна поведінка чиновника, що був улесливим перед людиною з вищим соціальним статусом, свідчить про те, що він часто дивиться в очі, щоб висловити свою щирість, переконуючи співрозмовника у своїй відданості. Однак у тексті перекладу це подається перекладачем за допомогою в'єтнамського фразеологізму *nhìn thẳng vào mặt*, який передає висловлення поваги. (3) — *Это главное, — договорил Ганя, опять помогая затруднившемуся генералу и скорчив свои губы в ядовитейшую улыбку, которую уже не хотел скрывать. Он глядел своим воспалённым взглядом прямо в глаза генералу, как бы даже желая, чтобы тот прочёл в его взгляде всю его мысль* [3, с. 17]. Тут *глядеть в глаза* виражає гнів і попередження. В'єтнамською мовою перекладач подає так: — *Điểm chính yếu! — Ganhĩa nói cho hết ý, đõ lời ông tướng một lần nữa, đoạn gã nở một nụ cười độc ác mà bây giờ gã không còn có che đậy nữa. Với tia mắt dữ dội* (букв.: різким поглядом), *gã nhìn thẳng vào mặt* (букв.: він дивився прямо в обличчя), *ông tướng, như ý gã còn muốn ông tướng đọc được trọn vẹn tư tưởng của gã qua cái nhìn ấy* [15, с. 49].

3. укр. *Сміятися в очі (у вічі)* кому, над ким. Не приховувати свого глузування над кимсь у його присутності. Напр.: *Палка молодіж у живі очі сміється старому, кепкує з його заходів, зве його порохом* (М. Коцюбинський). // польськ. *Śmiać się w oczy* є еквівалентом українського *сміятися в очі*. Напр.: *Wszystkim manifestowała, że jest silna i choroba jej nie weźmie. Śmiała się w oczy tym, którzy po cichu zastanawiali się, kiedy umrze* [18]. // рос. *Смеяться / засмеяться в глаза*. Як і в попередньому блоці прикладів, у російській мові цей фразеологізм є еквівалентним до наведеного українського та польського фразеологізму. Утім, у в'єтнамській мові через традицію невербальної поведінки може бути лише фоновий відповідник *suối vào mặt* = *сміятися / засміятися в обличчя*. Пор.: *Уводя Настасью Филипповну, он [Рогожин] успел-таки злобно засмеяться в глаза офицеру...* [3, с. 386]. // *Dù vậy, lúc dắt Nastaxia Filippovna đi, gã vẫn tìm dịp cười hiếm độc vào mặt* (букв.: злобно засмеяться в лицо) *viên sĩ quan...* [15, с. 528].

4. За цим же принципом вибудовані співвідношення між українським варіативним за ужитим дієсловом говоріння фразеологізмом *говорити / сказати в очі (у вічі), називати / назвати в очі (у вічі), пищати / пропищати в очі (у вічі)* і под. Ці фразеологізми паравербальної поведінки, які означають «висловлювати відверту думку, факт, звинувачення безпосередньо перед співрозмовником, без натяків і ухилень. Ці висловлювання підкреслюють прямоту та відвертість як в українськомовній, так і в польськомовній, і в російськомовній комунікації. Пор.: польськ. *Każdy z was może mi wszystko powiedzieć w oczy, ale nikt z was się na to nie odważy...* [18]. // рос. *С какой же вы стати сказали ей прямо в глаза, что она "не такая". И, кажется, угадали. Оказалось, что и действительно, может быть, не такая* [3, с. 68]. У в'єтнамській мові можна *сказати* лише *в обличчя (pói / bảo / gọi thẳng vào mặt)*. Ситуативно ж і змістовно названі фразеологізми аналогічні в усіх зіставлених мовах. Порівняймо переклад: рос. ... *Вам же в глаза говорим, при всех ваших свидетелях, что вы человек с умом грубым и с развитием низким* [3, с. 152]. // в'єтн. *Nhưng chúng tôi sẽ bảo thẳng vào mặt ông trước mặt bao nhiêu nhân chứng của ông đây rằng, ông là một người có đầu óc thô bỉ, một tên chậm tiến thấp hèn* [15, с. 404].

5. укр. *Прилипати / прилипнути очима*. 1) до кого / чого. Пильно дивитися на кого-, що-небудь; вдивлятися в щось. Напр.: *Більше жодних коштовностей у вас там не було? <...> Бєлін прилип до неї [до фрау Мільх] очима і ледве помітним рухом голови підказує їй відповідь* (Я. Галан). 2) до чого. Уважно читати; вчитуватися в щось. Напр.: *Сопливе книжки перегортає і, Боже, Боже, прилипло очима — читає!* (О. Ковінька). У польській мові ми не знайшли фразеологізму із ключовим дієсловом, що є відповідником слів *прилипати / прилипнути* і має однакові значення з українським *прилипати / прилипнути очима*. Відношення, які передає цей фразеологізм, у польській мові можна передати метафорично: *oczy wpatrzone w kogoś / coś* (очі, вставлені / вперті в когось / щось). Напр.:... *Jakaś twarz zbliżyła się do jego twarzy i ujrzał ciemne oczy wpatrzone w głab własnych źrenic* [18]. Російський фразеологізм *прилипать / прилипнуть глазами* має еквівалентні відношення із українським *прилипати / прилипнути очима*. У в'єтнамській мові ця ситуація і пристосований до неї фразеологізм можна розглядати як еквівалентні до українського та російського відповідників. Пор.: *И все судьи смотрели на её [Пелагеи Ниловни] сына так, что казалось — их глаза прилипают к его лицу, присасываются к телу, жаждут его крови, чтобы оживить ею свои изношенные тела* [2, с. 306]. // *Và tất cả bọn quan tòa nhìn chăm chăm vào người thanh niên với những cặp mắt như dán vào mặt anh* (букв.: очі ніби прилипають до його обличчя), *bám vào người anh để mà hút máu hồng bồi bổ cho sưng hình già cõi của chúng* [16, с. 408]. Погляди літніх суддів на Павла наповнені жадою життєвих сил, які вони відчувають у ньому. Ці погляди прискіпливі й невідривні настільки, що здається, ніби суддівські очі прилипли до обличчя молодого хлопця. Для вираження описаної ситуації в українській, російській і в'єтнамській мовах є ще кілька еквівалентних пар зі схожим значенням.

Порівняймо: *смотреть (глядеть) во все глаза; глаза уставились / уставиться глазами; впиваться глазами; глаз не отвести; глаз не отрывать (не отрывая глаз) / не оторвать; не отнимать глаз // nhìn chăm chăm* (букв.: дивитися прискипливо; *chăm chăm* посилює ступінь уваги, невідривності); *nhìn như đóng đinh vào mắt* (букв.: дивитися, ніби вбивати цвяхи в обличчя); *nhìn không rời / nhìn chăm chăm*; *nhìn không dứt mắt* (букв.: дивитися, не відриваючи очей / не відводячи погляду); *впиватися / впитися очима*. Усі ці фразеологізми можуть супроводжуватися додатковими відтінками значення, залежно від контексту: «подив», «захоплення», «кохання», «обоження». Порівняймо, наприклад, опис погляду Гаврили Іволгіна перед згорілим пакетом із грошима: *Безумная улыбка бродила на его бледном, как платок, лице. Правда, он не мог отвести глаз от огня, от затлешшейся пачки* [3, с. 97]. // в'єтн. *Một nụ cười ngộ nghĩnh lớn vờn với khuôn mặt trắng bệch như tờ giấy của gã rõ ràng là gã không sao nhích mắt* (букв.: не міг відвести очей) *khỏi tờ giấy bạc đang âm ỉ cháy* [15, с. 267]. Автор зображує страждання людини, поглиненої жагою грошей. Сталий вираз *nhìn trừng trừng* у в'єтнамській мові означає «дивитися з докором» або «дивитися з явним невдоволенням», не моргаючи очима. Такий фразеологізм часто вживають, описуючи загрозливий або дратівливий погляд.

6. В українській мові є ціла низка синонімічних фразеологізмів невербальної поведінки очей із загальним значенням «помічати щось, звертати увагу на когось, щось». Порівняймо: укр. *Впа́дати (рідше па́дати) / впа́сти в око (в очі, у вічі); кидатися / кинутися у вічі (в очі); встрі́вати / встря́ти в око*. 1) кому. Хто-небудь помічає, бачить, звертає увагу на когось чи на щось, повертає увагу до когось чи до чогось. Напр.: *Ксеня непомітно забилася в середину колони, — аби змішатися з людьми, не впа́дати в око* вартовим (С. Голованівський). 2) Бачити, помічати що-небудь. Напр.: *Гайдамаки з “маминих синків” товпились біля буфету, шелестячи в руках нерозрізними аркушами “керенок”, брали, що тільки в око впа́дало* (А. Головка). 3) Бути особливо помітним; помічатися; виділятися серед кого-, чого-небудь. Напр.:... *І в Парижі, і скрізь у Франції впа́дала в око та дбайливість, із якою ставляться французи до пам'ятників старовини* (М. Рильський). *Кидалися в око* *рясні хустки, клинкуваті бороди, пелехаті шапки* (К. Гордієнко). 4) кому. Подобатися кому-небудь, привертати до себе увагу. *Тобто тобі ні одна дівчина не впа́дала в око?!* (М. Кропивницький). У польській мові, за нашими спостереженнями, у ситуаціях, де українці використовують зазначені фразеологізми, вживають фразеологізм *przyciągnąć wzrok* із ключовим словом *wzrok* = «зір». Отже, в цих ситуаціях поляки використовують не соматизм *oko / oczu* як орган зору, а саме слово, яке позначає зір. У російській мові спостерігаємо, на відміну від польської, функціонування одиниць, еквівалентних українським фразеологізмам. До українських і російських еквівалентів долучаємо еквіваленти в'єтнамські: *впа́дати / впа́сти в очі // попада́ться / попа́сться на глаза // rơi vào mắt* (можуть використовуватися як у ситуаціях аксіологічно позитивних, так і в аксіологічно негативних ситуаціях); *кида́тися / кинутися в очі // броса́ться / броси́ться в глаза // đập vào mắt* (правильно вживати у випадках негативної оцінки того, на що звертає увагу мовець, що виділяє серед іншого). Так, у романі «Мати» сапоги маленького офіцера кинулися Ніловні в очі своїм незвичайним блиском, який контрастував із взуттям робочої бідноти, яка мешкала в робочому районі, де відбувалася дія. Пор.: *В глаза матери бросились его ярко начищенные сапоги* [2, с. 151]. // *Đôi ủng bóng loáng của hắn đập vào mắt bà mẹ* [15, с. 247]. Еквівалентність фразеологізму знімає труднощі перекладання художнього тексту. Переклад слово в слово збігається з вихідним текстом.

7. укр. *Відкрива́ти (розкрива́ти) / відкрити (розкрити) очі* кому, на кого / на що. Показувати, розказувати усю правду про щось; допомагати правильно або глибше зрозуміти, сприйняти, пізнати, дізнатися про справжній стан речей щодо когось або чогось. Напр.: *“Кобзар” Т. Г. Шевченка відкрив мені очі на чимало тоді незнамого* (О. Ковінька)... *Якщо ми дітям не відкриваємо очей, це не значить, що вони залишаються сліпими. Прозріння їм приносить життя...* (Л. Дмитерко). *Це свята правда, і колись ви дякуватимете, що я відкрив вам на неї очі* (В. Дрозд). // польськ. *Otworzyć oczy* має ті ж значення, що його український відповідник. Напр.: *Czyż ty nie rozumiiesz, że ja ci chcę otworzyć oczy na to, co jest?* [18]. Повну еквівалентність цього фразеологізму спостерігаємо також у російській (*открывать / открыть глаза*) і в'єтнамській (*mở mắt*) мовах. Пор.: *Нас, которые всю жизнь работают, она соединяет понемногу; будет время — соединит всех! Несправедливо, тяжело построена она для нас, но сама же и открывает нам глаза на свой горький смысл, сама указывает человеку, как ускорит её ход* [2, с. 48]. // *Сиёс đời dần dần gán chúng ta lại, rồi đến lúc nó sẽ đoàn kết tất cả chúng ta, những người suốt đời lam lũ! Сиёс đời đời với chúng ta thật là bất công, khác nghiệt, nhưng chính nó mở mắt cho chúng ta, cho chúng ta ném mù mù cay đắng của nó, chính nó chỉ cho con người thấy rõ cần phải làm thế nào để đây nó tiến nhanh lên* [15, с. 81].

8. укр. *В оча́х темні́є / потемні́ло* кому, у кого і без додатка. Хто-небудь втрачає здатність нормально бачити, комусь стає погано від фізичного болю, слабкості, втоми, хвилювання, несподіваної поганої інформації і т. ін. Напр.: *В ньому прокинувся голод, дикий, невгамовний, незборливий голод, від якого темні́є в очах* (П. Загребельний). // польськ. *Pociemnić w oczach* є повним еквівалентом відповідного українського фразеологізму. Напр.: *W oczach pociemniało mi z bólu* [18]. У таких же еквівалентних відносинах перебувають російський (*темнеть / потемнеть в глазах*) і два в'єтнамських (*hoa mắt; tối râm / sẫm mắt*) відповідники, де *tối* = потемніти, *sẫm / râm* — слова, які позначають відтінки раптовості, неочікуваності. Пор.: *Вечером, когда она пила чай, за окном*

раздалось чмокание лошадиных копыт по грязи и прозвучал знакомый голос. Она вскочила, бросилась в кухню, к двери, но сеньям кто-то быстро шёл, у неё **потемнело в глазах**, и, прислонясь к косяку, она толкнула дверь ногой [2, с. 78]. // *Đến tối, bà đang ngồi uống nước chè thì dưới cửa sổ có tiếng gõ cửa bì bôm trong bùn và bà nghe thấy tiếng người nói quen quen. Bà vọt một cái xuống bết, rồi chạy ra công. Có ai bước nhanh qua hiên nhà. Bà hoa mắt lên, vịn vào bậu cửa, lấy chân đẩy cửa ra* [16, с. 129]. У в'єтнамській мові є також неповні еквіваленти, які мають інший фон, оскільки ключовими словами виступають не очі, а *обличчя* (**xây xám mặt mày** (букв.: темніє / потемніє **обличчя**); такий фразеологізм уживають для передачі сильного емоційного потрясіння або переживання), а також *очі та ніс* (**xây xám mắt mũi** (букв.: темніють / потемніють **очі та ніс**)).

Ми розглянути фразеологізми невербальної поведінки, а саме окулесики, які є еквівалентними або фоновими для кількох слов'янських мов і неспорідненої їм в'єтнамської мови. Утім, у порівнюваних комунікативних просторах (слов'янському і в'єтнамському) функціують і безеквівалентні фразеологізми з ключовими словами, з одного боку, *око / очі; око / осзу; глаз / глаза, око / очі*, а з іншого — *mắt*.

9. У в'єтнамській мові функціє фразеологізм **mắt nhắm mắt mở** (букв.: одне око відкрите, а друге закрите) зі значенням «свідомо не звертати увагу на щось; навмисне не помічати в чомусь нічого поганого». В українській та російській мовах є фразеологізми, що мають таке значення, однак відрізняються лексичним складом: *дивитись крізь пальці // смотреть сквозь пальцы*.

10. У в'єтнамській лінгвокультурі побутує фразеологізм **nhắm mắt làm liều**, буквальний переклад якого «йти на ризик із заплющеними очима». Значення цього фразеологізму: «рішуче ризикувати, коли людина не має іншого вибору». Синонімом цього фразеологізму є інша одиниця: **nhắm mắt đưa chân** (букв.: *очі заплющені, а ноги йдуть*): «людина виконує щось ризиковане, небезпечне, не звертаючи уваги на можливі наслідки». В українській мові це значення передають варіативним фразеологізмом *кидатися / кинутися сторч головою* (діяти, робити що-небудь необдуманно, нерозсудливо; напр.: *А тут оці щиглики, трясяя їжній тітці, сторч головою, мов дурні пуголовки, кидаються в політику* (М. Стельмах)); у польській мові — *rzucić się na oślep* (*Wygra doświadczeniu, nie rzucił się na oślep do ataku, na samobójstwo* [18]); у російській мові — *броситься в омут с головой* (безрозсудна поведінка, рішення зробити відчайдушний, ризикований вчинок; напр.: *Беда, если полюбит какого-нибудь красавца с такою же горячей головой, с таким же пылким сердцем, как у неё, и оба бросятся в омут приключений* (І. Лажечников)). В одному ряду із указаними вище в'єтнамськими фразеологізмами знаходиться **nhắm mắt nói liều** (букв.: говорити із заплющеними очима неправдиво, не знаючи) зі значенням «людина не знає, не бачить, не розуміє того, що впевнено стверджує без достатніх знань, наведення доказових фактів, спираючись лише на свої припущення або забобони».

11. укр. *Падати / впасти в очі*х кого, чиїх. Втрачати авторитет і повагу до себе з боку інших, скомпрометувати себе, потрапляти у становище, яке заслуговує осуду. Напр.: *Чим нижче падав в очі військ Денікін, тим вище підносився він, Врангель, в своєму ореолі вигнання* (О. Гончар). Російський фразеологізм *падать / упасть в глаза* є повним еквівалентом зазначеного вище українського. Утім, ці фразеологізми є безеквівалентними щодо в'єтнамського комунікативного простору, бо буквальний переклад (*roi vào mắt*) сприймається навпаки: «хтось добре ставиться до когось» або «хтось має у когось авторитет, отримує знаки уваги».

12. В'єтнамські фразеологізми невербальної окулесичної поведінки **nhìn bằng một con mắt** (букв.: дивитися одним оком) і **nhìn bằng nửa con mắt** (букв.: дивитися напівочі) характеризують зарозумілу поведінку людини або зневажливе ставлення до будь-кого / будь-чого. Носії слов'янських мов такий переклад зрозуміють зовсім інакше, бо *дивитися одним оком / дивитися напівочі; patrzyć jednym okiem / patrzyć pół okiem; смотреть одним глазом / смотреть впологла* сприймаються як інформація про неухвалене ставлення до справ, без повної віддачі. Утім, значення, які виражають в'єтнамські окулесичні фразеологізми **nhìn bằng một con mắt** і **nhìn bằng nửa con mắt** передають в аналізованих нами слов'янських мовах деякими фразеологізмами, які не містять ключових слів *око / очі, око / осзу, глаз / глаза (око / очі)*. Порівняймо такі фразеологічні одиниці: укр. *Дивітись (поглядати) згорі (звєрху) вниз (звисокá, звєрхньо)* на кого. Зневажливо, зверхньо ставитися до когось-небудь. Напр.: *Аристократи-письменники згорі вниз гордо поглядали на різночинців і семінаристів...* (П. Тичина). // польськ. *Patrzyć z góry*, напр.: — *Czy znasz? — spytał cięższyna zwracając ki niemi głowę. — Trochę — patrzył z góry na idącego obok Awari* [18]. // рос. *Смотреть свысока / смотреть сверху вниз*, напр.: *Василь усваивал первые уроки этики, которая состояла в том, что если ты силен, то прав: прав ты и тогда, когда красиво и модно одет, потому что можешь **свысока смотреть на остальных*** (О. Іпатов).

У процесі спостережень нами були зафіксовані ще декілька фразеологізмів невербальної окулесичної поведінки людини, що мають слова *око / очі, око / осзу, глаз / глаза (око / очі), mắt*, які є безеквівалентними або в слов'янських мовах, або у в'єтнамській мові. Безеквівалентними у слов'янській культурі невербальної окулесичної поведінки стосовно в'єтнамської ми вважаємо такі фразеологічні одиниці: (1) укр. *Хоч око (бчі) виколи (війми, війбий, вибери і т. ін.)*. Про темряву, коли зовсім нічого не видно. Напр.: *У хаті зовсім стало темно, що хоч око виколи...* (Г. Квітка-Основ'яненко). // рос. *Хоть глаз коли (выколи)*. Напр.: *На дворе было темно, хоть глаз выколи. Тяжёлые, холодные*

тучи лежали на вершинах окрестных гор (М. Лермонтов). (2) рос. *Глаз да глаз нужен* за кимось / за чимось. Потрібен ретельний догляд або нагляд, невпинне спостереження за кимось або за чимось. Напр.: *Воспитательница пожимала, что мальчик гиперактивный, поэтому за ним глаз да глаз нужен* (Интернет). (3) укр. *Істи (по)діати, жерти, пожирати* і т. ін.) *очима (оком)*. 1) кого. Невідривно, пильно дивитися на кого-небудь, виявляючи при цьому певні почуття (любові, неприязні, ненависті і т. ін.). Напр.: *Парубки мовчки одійшли..., стали один проти одного, схрестили похмурі погляди. — Кажі, що маєш, — Дзвонар їсть очима Щербину і мимоволі стискає кулаки* (М. Стельмах). 2) кого / що. Дуже уважно, з великим інтересом, відданістю розглядати кого-, що-небудь, стежити за ким-небудь. Напр.: *Комісар не зводив з Ульяни водяних очей, Грабовський шепотів на вухо йому переклад і так само жер її очима* (О. Довженко). // рос. *Есть / поедать / пожирать глазами*, напр.: *Грушницкий целый вечер преследовал княжну... он пожирал её глазами, вздыхал и надоедал ей мольбами и упрёками* (М. Лермонтов).

Безеквівалентними фразеологізмами зі словом *mắt* у в'єтнамській мові стосовно слов'янським мовам ми вважаємо такі одиниці: (1) *Mắt la màt lét* або її синонім: *mắt trước mắt sau* — невербальні окулесичні фразеологізми, що описують неспокійний, стривожений вираз обличчя. (2) *Mắt lơ màt láo* описує погляд людини з підозрою чи страхом. Безеквівалентні фразеологізми не перекладають буквально через відсутність у відповідних національних картинах світу понять, реалій, уявлень, що становлять образну основу цих сталих виразів.

Висновки. Компаративне дослідження фразеологічних репрезентантів окулесичної комунікативної невербальної поведінки слов'ян (українців, поляків, росіян) і в'єтнамців свідчить про те, що очі є одним із найважливіших органів невербального спілкування людини, органом передачі різноманітної інформації. На прикладі невеликої групи фразеологізмів було доведено, що більшість цих одиниць є еквівалентними у групі слов'янських мов і у співвідношенні слов'янських мов і в'єтнамської мови. Утім, народні культурні традиції окулесики, ментальні звички, типологічні і генетичні відмінності в'єтнамської та слов'янських мов спричиняють наявність між в'єтнамською та слов'янськими мовами специфічних відносин, які сприяють формуванню фонових особливостей певних фразеологічних відповідників проаналізованої групи, а також груп безеквівалентних в'єтнамських фразеологізмів щодо слов'янських і слов'янських щодо в'єтнамських.

Л і т е р а т у р а

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции. Москва : Индрик, 2005. 1038 с.
2. Горький М. Мать : роман. URL : https://royallib.com/book/gorkiy_maksim/mat.html/ (дата звернення: 06.02.2024).
3. Достоевский Ф. М. Идиот : роман. URL : <http://royallib.com/book/dostoevskiyfedor/ idiot.html/> (дата звернення: 01.02.2024).
4. Коццоліно М. Невербальна комунікація. Теорія, функції, мова та знак. Харків : Гуманітарний центр, 2009. 248 с.
5. Степанова С. Є. Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа : дис. ... докт. філософії : 035 Філологія / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2023. 228 с.
6. Фразеологический словарь русского литературного языка : онлайн. URL : <https://phraseology.academic.ru/8994/>
7. Фразеологічний словник української мови : онлайн. URL : <https://slovnky.me/dict/phraseology/> (дата звернення: 30.01.2024).
8. Lê Thị Mai Ngân. Vai trò của cử chỉ kèm lời trong hoạt động giao tiếp (Qua một số tác phẩm văn học). *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*. Số 8. 2009. Tr. 8–12.
9. Lưu Quang Vũ. Tác phẩm chọn lọc. TP.HCM : Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2009. 343 tr.
10. Mehrabian A. Nonverbal Communication. New Brunswick^; London : Aldine Transaction, 2007. 226 p.
11. Nguyễn Lân. Từ điển thành ngữ và tục ngữ Việt Nam. Hà Nội: NXB Dân trí, 2017. 450 с.
12. Nguyễn Quang. Giao tiếp phi ngôn ngữ qua các nền văn hóa. Nhà xuất bản Khoa học xã hội. Hà Nội, 2010. 301 tr.
13. Nguyễn Tùng Cương. Tục Ngữ Nga Và Các Đơn Vị Tương Đương trong Tiếng Việt. Hà Nội: NXB Đại Học Quốc Gia, 2004. 260 с.
14. Pease A., Pease B. The Definitive Book of Body Language. Australia : Pease International, 2004. 386 p.
15. Phạm Xuân Thảo, Đoàn Từ Huyền. Fedor Mikhailovich Dostoevski. Gã khờ. Hà Nội : Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, 2002. 935 с.
16. Phan Thảo. Maxim Gorky. Người mẹ. Hà Nội: Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, 2016. 528 с.
17. Phi Tuyết Huynh. Thử tìm hiểu ngôn ngữ của cử chỉ, điệu bộ. *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*. Số 4. 1996. Tr. 13–19.
18. Słownik Języka Polskiego PWN : online. URL : <https://sjp.pwn.pl/korpus/>
19. Tạ Văn Thông. Con mắt liếc lại. Ngôn ngữ cử chỉ của người Việt. *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*. Số 5, 2009. Tr. 5–8.
20. Thực Khánh. Bước đầu tìm hiểu giá trị thông báo của cử chỉ, điệu bộ ở người Việt trong giao tiếp. *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*. Số 3. 1990. Tr. 35–40.

References

1. Vereshchagin, Ye. M., Kostomarov? V. G. (2005), *Language and culture. Three linguistic and cultural concepts [Yazyk i kultura, tri lingvostranovedcheskiye kontseptsii]*, Indrik Publishers, Moscow, 1038 p.
2. Gorky, M. (2024), *Mother : a novel [Mat' : roman]*, available at : https://royallib.com/book/gorkiy_maksim/mat.html (date of access: 02/06/2024).
3. Dostoevsky, F. M. (2024), *The Idiot : a novel [Idiot : roman]*, available at : <http://royallib.com/book/dostoevskiy-fedor/idiot.html> (date of access : 02/01/2024).
4. Cozzolino, M. (2009), *Nonverbal communication. Theory, functions, language and sign [Neverbalna komunikatsiya : teoriya, funktsii, mova ta znak]*, Humanitarian Center Press, Kharkiv, 248 p.
5. Stepanova, S. Ie. (2023), *Social status in the linguistic picture of the world of a literary character : Ph.D. thesis [Sotsialnyi status u movniy kartyni svitu khudozhnioho personazha :dys. ... doctora filosofii : 035 Filolohiya]*, Odesa I. I. Mechnykov National Univ., Odesa, 228 p.
6. *Phraseological dictionary of the Russian literary language: online* (2024) [*Frazeologicheskii slovar russkogo literaturnogo yazyka* : online], available at : <https://phraseology.academic.ru/8994/> (date of access: 01/25/2024)
7. *Phraseological Dictionary of Ukrainian Language* : online (2024) [*Frazeolohichnyi slovnyk ukraïnskoi movy* : online], available at : <https://slovnyk.me/dict/phraseology/> (date of access: 01/30/2024).
8. Lê Thị Mai Ngân (2009), “Vai trò của cử chỉ kèm lời trong hoạt động giao tiếp (Qua một số tác phẩm văn học)”, *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*, Số 8, tr.tr. 8–12.
9. Lưu Quang Vũ (2009), *Tác phẩm chọn lọc*, Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, TP.HCM, 343 tr.
10. Mehrabian, A. (2007), *Nonverbal Communication*, Aldine Transaction, New Brunswick ; London, 226 p.
11. Nguyễn Lân (2017), *Từ điển thành ngữ và tục ngữ Việt Nam*, NXB Dân trí, Hà Nội, 450 tr.
12. Nguyễn Quang (2010), *Giao tiếp phi ngôn ngữ qua các nền văn hóa*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 301 tr.
13. Nguyễn Tùng Cương (2004), *Tục Ngữ Nga Và Các Đơn Vị Tương Đương trong Tiếng Việt*, NXB Đại Học Quốc Gia, Hà Nội, 260 tr.
14. Pease, A., Pease, B. (2004), *The Definitive Book of Body Language*, Pease International Press, 386 p.
15. Phạm Xuân Thảo, Đoàn Tử Huyền (2002), *Fedor Mikhailovich Dostoevski, Gã khờ*, Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, Hà Nội, 935 tr.
16. Phan Thảo (2016), *Maxim Gorky, Người mẹ*, Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, Hà Nội, 528 tr.
17. Phi Tuyết Huỳnh (1996), “Thư tìm hiểu ngôn ngữ của cử chỉ, điệu bộ”, *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*, Số 4, tr.tr. 13–19.
18. *Słownik Języka Polskiego PWN* : online (2024), available at : <https://sjp.pwn.pl/korpus/>
19. Tạ Văn Thông (2009), “Con mắt liếc lại. Ngôn ngữ cử chỉ của người Việt”, *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*, Số 5, tr.tr. 5–8.
20. Thục Khánh (1990), “Bước đầu tìm hiểu giá trị thông báo của cử chỉ, điệu bộ ở người Việt trong giao tiếp”, *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*, Số 3, tr.tr. 35–40.

TRẦN THỊ XUYẾN,

Post-graduate student of the Department of General and Slavic Linguistics, Odesa I. I. Mechnykov National University; 24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odesa, 65058, Ukraine; tel.: +38 067 8950289; e-mail: tranthixuyen12sls@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0530-2668/>

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT “EYE / EYES” IN SLAVIC AND VIETNAMESE LANGUAGES AS A MEANS OF EXPRESSING NON-VERBAL PERSON’S BEHAVIOR

Summary. The purpose of the study is to determine the representation of non-verbal communicative behavior of the Slavs and Vietnamese in a phraseological way on the example of the behavior of characters in literary translations from several Slavic languages (Ukrainian, Polish, Russian) into Vietnamese. The object of study is the identical, similar and distinctive features of non-verbal communicative behavior by eyes that characterize the Slavs and Vietnamese. Electronic online dictionaries, including phraseological dictionaries of the Ukrainian, Polish, Russian, and Vietnamese languages, as well as several original artistic texts of Slavic authors and their translations into the Vietnamese language, were chosen as research material. The result of the research is the observations highlighted in the presentation of the main material of the article and its conclusions. A comparative analysis of phraseological means of communicative oculosics shows that non-verbal means of communication can have a universal, socially delineated and nationally defined character. Most of the phraseological units with the component “eye / eyes” in the Slavic and Vietnamese linguocultural spaces have equivalents. There are also background and non-equivalent units.

Key words: non-verbal, communication, oculosics, intercultural communication, equivalent, non-equivalent, Vietnamese language, Slavic languages, linguoculture, translation.

Статтю отримано 27.02.2024 р.

ЧЕРНЦОВА Олена Вадимівна,

доктор філологічних наук, доцент кафедри слов’янської філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; e-mail: e.v.cherntsova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1579-7070/>

ВАН Лілі,

аспірантка кафедри слов’янської філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; e-mail: lilychuqiji@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5599-942X/>

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА СХІДНОСЛОВ’ЯНСЬКОГО КОНЦЕПТУ *ЛІНЬ* НА ТЛІ ЗІСТАВЛЕННЯ З КИТАЙСЬКИМ 懒 (LAN) (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКОВОГО ДИСКУРСУ)

Анотація. *Мета* роботи — виявити національно-культурну специфіку східнослов’янського концепту *Лінь* у зіставленні з китайським концептом 懒 (lan). *Об’єкт* дослідження — східнослов’янські та китайські народні казки. У народних казках якнайкраще відображено концептосферу, властиву народній свідомості. У китайських народних казках *лінь* засуджують, бо її сприймають як ваду. *Результатом* дослідження є виявлена специфіка східнослов’янської ментальності, яка відбита в кореляції концептів *Лінь / Лень* і *Успіх / Удача*. **Висновки.** Російські казки можуть демонструвати різні оцінки. Є російські казки, у яких *лінь* оцінюють як ваду і засуджують; в інших же ледар отримує винагороду, бо добрий і жалісно ставиться до чужої біди. Основними складниками концепту *Успіх / Удача* в російській казковій картині світу є відсутність необхідності важкої праці, вдалих шлюб, матеріальне благополуччя і можливість продемонструвати свій успіх тим, хто раніше в це не вірив. Китайські народні казки однозначно засуджують *лінь*. *Лінь* виві люди потріпають від негараздів і не мають щастя і багатства. **Практичне застосування** результатів дослідження полягає у можливості їх використання у перекладах східнослов’янських народних казок китайською мовою.

Ключові слова: дискурс, концепт, концептуалізація, когнітивна інтерпретація, національно-культурна специфіка, мовна картина світу, лінгвокультурологія, оцінка, цінності, східнослов’янські мови, китайська мова.

Постановка проблеми зумовлена її актуальністю. Актуальність пропонованого дослідження лінгвокультурних феноменів-відповідників, зокрема східнослов’янських і китайських, визначається тим, що у східнослов’янських і китайських мовах принципово відмінними є способи вираження концептуальних значень, оскільки китайська та східнослов’янські культури ґрунтуються на неоднаковому світорозумінні, що зумовлено різними історичними, релігійними, етнічними традиціями. З огляду на це, осмислення змістових відмінностей концептів є важливим для перекладачів українських, російських, білоруських текстів художньої, філософської, релігійної літератури китайською мовою, а також для викладачів східнослов’янських мов у китайській аудиторії.

Формулювання завдань. Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути східнослов’янську, зокрема російську, національно-культурну специфіку концепту *Лень / Лінь* на тлі зіставлення з китайським концептом 懒 (lan) у російських і китайських народних казках. Вивчення лінгвокультурних концептів має здійснюватися на текстах, у яких ці концепти вербалізовано. Фольклорні тексти відображають національну культуру і свідомість, отже, мають бути залученими до лінгвокультурологічного дослідження. З давніх-давен тема *ліні* представлена у фольклорі, наприклад, в образі героя билинного епосу, богатиря, народного захисника, який утілює народний ідеал, Іллі Муромця, що пролежав на печі 33 роки.

Методологія дослідження базується на таких постулатах: 1) народні казки колективно-анонімні, традиційно стійкі, становлять зразки національної культури [15; 16]; 2) саме в казці якнайкраще відбито концептосферу, тобто систему, сукупність концептів, властивих народній свідомості [9, с. 7]; 3) концепти, унааявлені в казках різних народів, відбивають специфіку казкових картин світу кожного народу.

Зв’язок із суміжними дослідженнями. Аналіз останніх публікацій із досліджуваної проблеми свідчить про те, що дослідники вважають, що в народних казках зреалізовано колективну мовну свідомість, оскільки творцем казок виступає народ — колективний автор, колективна мовна особистість [16]. Антропоцентричний характер казок не викликає сумніву, оскільки в центрі уваги опиняється людський досвід, його відображення та інтерпретація, взаємозв’язок і взаємодія різних типів знань, поєднання індивідуальних особливостей свідомості, психіки, культури та поведінки людини з відповідними колективними уявленнями в різних галузях знань. Навіть у тих казках, де персонажами є тварини, птахи, унаслідок уособлення відбувається перемикання на ознаку «людський». Казки, як уже йшлося, у своїй основі становлять певні фольклорні традиції, що відбивають МКС народу, його менталітет, культуру, звичаї та поведінку.

У казці світ часто описують за допомогою двоїстих протиставлень, або бінарних опозицій (*Правда і Кривда, Здоров’я і Хвороба, Багатство і Бідність* тощо). Дуалістичний принцип протиставлення

сприятливого — несприятливого для колективу відбувається за допомогою типових для культурної спільноти концептів. Бінарну опозицію *Праця — Лінь* дослідники вважають змістовною домінантою в казковій картині світу поряд із опозиціями *Добро і Зло*, *Розум і Безглузддя*, деякими іншими [2; 3; 4; 5; 7; 8; 11; 12; 13].

Виклад основного матеріалу. Ключові концепти репрезентують систему національних культурних, світоглядних цінностей і норм поведінки, серед яких важливу роль відіграє *Лінь*, оскільки в казках це одна з найбільш «оспіланих» властивостей людської натури поряд із хоробрістю, спритністю, хитрістю, мудрістю. Для дослідження концепту *Лінь* у російських народних казках було залучено такі тексти: «Ледача дружина», «Ледача Арина», «Морозко», «Про лінь», «Два Морози», «Лінь та Отеть», «За щучим велінням» із тритомної збірки «Народные русские сказки» О. М. Афанасьєва в 3-х томах.

Зазначимо, що в одних казках про ледачих людей висловлюється безпосереднє захоплення цією якістю, а в інших персонажі, які не люблять працювати, заслуговують на покарання. За названим оцінним параметром казки поділяємо на дві групи: у першій *лінь* оцінюють як ваду і засуджують; у другій ледар отримує винагороду, зокрема багатство, ще й наречену на додачу.

До першої групи належить, наприклад, казка «Про ледачу дружину», у якій лінощі засуджуються, а персонаж, що лінується, заслуговує покарання. У казці йдеться про дружину, яка не працювала по господарству, не ткала, як інші жінки, від своїх обов'язків постійно ухилялася і завжди шукала виправдання. Її поведінка не відповідає усталеним уявленням про працювиту дружину. Тоді чоловік вирішив провчити недбайливу дружину, інсценувавши свою смерть. Одягу для поховання чоловіка не було, оскільки ледача дружина нічого не наткала. Спочатку вона обмотує чоловіка нитками, потім покривалами, принесеними іншими. Аж ось він несподівано «воскресає». Дружина налякана, покарана і тепер працює й поводить себе, як усі слухняні жінки [1].

Той самий мотив наявний і в українській казці «Про ледачу Арину». Була у Івана дружина Аришка. Коли достигло в полі жито, пішла вона його жати. А працювати не хоче! Вижала смужку, звільнила трохи місця і спати лягла. Наступного дня все повторилося — сил і бажання у лінивиці вистачало лише на те, щоб приготувати собі місце для сну. Весь тиждень ухилялася від роботи. Приїхав у поле Іван, побачив обсяг зробленого та сплячу дружину і обстриг її наголо. Прокинулася Арина і себе не впізнала, а собака господарю ледве не закусав [1].

Сюжет російської народної казки «Морозко» починається з того, що, за наказом мачухи, рідний батько взимку відвіз доньку до лісу і залишив на ніч у заметі, прирікши на вірну смерть. Мотив жорстокого вчинку мачухи очевидний — добра, вродлива та працювита пасербиця привертає увагу наречених і заважає видати заміж жінчину доньку — зарозумілу, брутальну, ледачу й некрасиву. Батько дівчинки — людина безхарактерна, він підкоряється дружині: хоч і жаліє доньку, але покійно везе її до лісу й залишає саму на морозі. Усе-таки донька баби була покарана за свою *лінь*. Пор.: *Бабиної дочки в мішку кісточку везуть... Заскрипіли ворота, баба кинулася зустрічати дочку. Рогожку відвернула, а дочка лежить у санях мертва. Заголосила баба, та було пізно* [1]. Працювиту й добру пасербицю нагороджують златом-сріблом, а ледача дочка покарана.

Лінь є головним персонажем російської народної казки «Про лінь». У *ліні* відсутнє бажання трудитися, вона, як епідемія, швидко заражає всіх персонажів. Так, під впливом *ліні* їжачок і ведмідь із працювитих перетворилися на ледачих нероб [1].

У російській народній казці «Два Морози» йдеться про те, що, на відміну від *ліні*, працювистість може врятувати майже від будь-якої напасті. Якось раз два хвацькі братики Морози задумали потішитися — поморозити людей. Один погнався за бідним мужиком, будучи впевненим, що здолає його першим, другий полетів за багатим паном. Але мужик, розуміючи, що замерзає, почав працювати: рубати дрова, розчищати дорогу — і зігрівся. А багатий пан тільки кутався в шубу і не намагався нічого зробити, бо працювати він не звик. Перемогу в цій сутичці здобув Синій ніс, заморозивши боярина, а Червоний, який хвалявся, так і залишився «з носом» [1].

Народна казка «Лінь та Отеть» за характером іронії близька до анекдоту. Мораль анекдотичної казки, як зазначає Е. М. Мелетинський, полягає в тому, щоб висміяти дурість, інертність, пасивність, нерухомість, відсталість, відсутність ініціативи у селянина, що призводить до фатальних наслідків. Анекдотичні казки — вияв народної сатири над персонажами, які не подають надії, мають «низьку», нерозвинену свідомість [10, с. 199].

Казка навчає, що *лінь* прилиплива і їй не можна піддаватися: *Жили-були Лінь та Отеть. Про Лінь усі знають: хто від інших чув, хто зустрічався, хто знайомиться і дружбу веде. Лінь — прилиплива: у ногах плутається, руки зв'язує, а якщо голову обхопить — спати завалить. Отеть за Лінь лінивішою була... голодом та вогнем себе й знищила* [1]. Як бачимо, *лінь* може мати найвищий вияв, і тоді вона перетворюється на *отеть* (за словником Даля). Пор.: *Така отеть охоплює, що не дивився б і на роботу*. Про дуже ліниву людину говорять зневажливо: *Матушка отеть*.

До другої групи російських народних казок, у яких ледар знаходить наприкінці і багатство, і наречену, належить насамперед казка «По щучому велінню» (хоча той же «лінивий» ідеал простежуємо і в казках «Курочка Ряба», «Царівна-жаба» та «Казка про золоту рибку» О. С. Пушкіна). Головний

персонаж Ємеля вважається типовим образом ледаря, якого, однак, нагороджено вдачею й щастям. На перший погляд, Ємеля, на відміну від своїх братів, дурний і ледачий. Брати їдуть у справах, торгують, а він і вдень і вночі на печі лежить і на прохання невісток допомогти відповідає, що він не хоче. Казка починається так: *Жив-був старий. І було в нього три сини: два розумних, а третій — дурний Ємеля. Розумні брати працюють, а дурень-Ємеля цілий день лежить на печі, знати нічого не хоче. Одного разу брати поїхали на базар, невістки почали просити Ємелю: сходи по воду. А він їм із печі: немає бажання....* [1]. Звідси походить російська приказка: *лежить, як Ємеля на печі*.

Спочатку Ємелю можна охарактеризувати як «дурня». Аналізуючи образ дурня, слід зауважити, що, з одного боку, дурень здатний лише виконувати вказівки оточення, не виявляючи при цьому самостійності мислення; а з іншого боку, він буває здатним у деяких випадках робити правильний вибір і відповідати за свої вчинки. Ємеля не прагне успіху, є ледачим дурнем: він лежить на печі й не хоче нічого робити, відповідаючи на всі прохання: «Я лінуюся!». Утім, Ємелю не можна назвати злим і байдужим: щоразу йому вдається подолати свою *лінь* і після третього прохання все ж таки вчинити так, як хоче оточення. Із власної волі Ємеля не починає робити нічого, якщо йому тепло й ситно. Може здатися, що Ємеля є героєм, для якого в концепті «успіх / удача» більш важливим є компонент «удача».

Незважаючи на те, що Ємеля не трудиться для досягнення успіху, він отримує його. Тільки на перший погляд це відбувається випадково. За сюжетом казки, Ємеля піймав щуку, і та в обмін на волю навчає Ємелю особливого заклинання: «По щучьому веленью, а по моему прошенню...» [1]. Персонаж милостиво вчинив із рибою (стародавнім тотемом, що символізував удачу), виявив доброту, співчуття, і за це винагороджений. Шука стає його покровителькою, про що свідчить подароване Ємелі заклинання, в якому воля риби стоїть на першому місці (і це веління), а бажання героя казки — на другому (і це прохання). Удача стає нагородою за доброту, співчуття і смиренність.

За допомогою заклинання Ємеля рубає дрова, заготовляє їх у лісі, їде до короля. Жодну з цих справ Ємеля не хоче робити, бо ледачий, але виконує прохання невісток і посланця короля. Удача сприяє успішному завершенню кожної справи. Перший вчинок, який герой робить за власним бажанням (але за допомогою заклинання), — змушує королівську доньку покохати себе. Вона здалася Ємелі надзвичайно прекрасною, коли він побачив її у віконці палацу. Контрастом до дій казкового ледачого героя, що ламає стереотипи, але доброго й незлобного, є вчинок цілком розумного короля: той посадив свою доньку разом із коханим нею Ємелею в просмолену діжку та «велів пустити ту бочку морем». Цей учинок ніяк не оцінено в казці, але з цього моменту народні симпатії остаточно належать Ємелі, незважаючи на його лінощі і нестандартне мислення.

Удача є нагородою зовсім не за *лінь* Ємелі. Герой постає перед читачем як добра і податлива людина. Принцесі нескладно «зачепити» його «проханням і сльозами», а коли вона просить «поставити який-небудь будиночок», він наказує: *...Будь серед цього острова палац, кращий за королівський, і щоб від мого палацу і до королівського був кристалевий міст, а в палаці щоб були різного звання люди* [1]. Вийшовши із ситуації комфорту, Ємеля поступово починає виявляти ініціативність, і з'ясовується, що він зовсім не дурний і цілком адекватно себе оцінює: *Дурень, бачачи, що всі люди як люди, а він один негарний і нерозумний, захотів зробитися дещо кращим* [там само]. Поняття «дещо кращий» у Ємелі засоційовано із красою і розумом. Завдяки заклинанню герой став прекрасним і розумним, що здивувало багатьох. Успіх Ємелі полягає, насамперед, у тому, що він залишився живим і витримав ті негаразди й неприємності, які з ним трапилися. Герой не прагне успіху, його цілком влаштовує власне тихе, спокійне, ледаче життя. Діяти, а отже, рухатися до успіху він починає під впливом обставин. Він змушений долати неприємності, що звалилися на нього. Наприкінці казки Ємеля, якому спочатку допомагала тільки удача, стає володарем успіху.

Успіх потракотовано в російських казках по-різному. Це може бути відсутність потреби важко працювати і непосильною працею добувати свій хліб. Для простої російської людини, обтяженої працею з дитячих років і до самої смерті, цей складник успіху дуже важливий. Навіть найбагатша і найщасливіша людина, яка змушена багато працювати, у народній свідомості не буде сприйматися як щаслива й успішна. Успіх — це також вдалий шлюб, коли основним компонентом успіху стає симпатія, кохання, уміння виявити жалість, а не вигода. Як зазначає О. І. Пушкіна, «майже всі чарівні казки закінчуються весіллям, яке прийнято розцінювати як найвище досягнення успіху» [14, с. 14]. Утім, шлюб більш важливий як критерій жіночого успіху: згідно з народними уявленнями, жінка, яка не вийшла заміж, не може бути успішною і шанованою. Справді, Ємеля навіть не просить руки принцеси у її батька, король пропонує йому свою доньку сам: *Я перед тобою дуже завинив і за те віддаю за тебе заміж дочку мою* [1].

Успіх не є результатом великої та кропіткої праці. Його, за задумом російської казки, вартий радше той, хто лінується, не прагне активно будувати свою долю, але натомість добрий, жалісливий, розуміє інших живих істот. Основними складниками концепту *Успіх / Удача* в російській казковій картині світу є відсутність потреби у важкій праці, вдалий шлюб, матеріальне благополуччя і можливість продемонструвати свій успіх оточенню, особливо тим, хто в цю людину раніше не вірив.

Можна припустити, що десь у підсвідомості народу закладена ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи до цього жодних зусиль. Про це свідчать мовні засоби з текстів казок із негативною

конотацією, що виражають негативне ставлення до *Праці / Роботи*, пор.: *каждое утро ни свет ни заря встають; работал без устали три лета и три зимы; без отдыха работать; над работой занудить; заморить, мучить всевозможными работами; задать ещё больше работы; таскать из пещки; от трудов похудеть; роздыху не знать; с коня не слезать; измаяться от охоты; последний год дослуживая; под палками отдувался; за работой света белого не видать* та ін.

Ідею про те, що можна все отримати, не докладаючи до цього жодних зусиль, реалізовано у приказці *понадеяться на русский авось*. Анна Вежицька пише про частку *авось*: «Серед російських часток є одна, про яку самі носії мови кажуть, що вона дуже точно відбиває низку особливостей російської культури і російського національного характеру. Ідеться про частку *авось*. Таким чином, російська частка *авось* підбиває короткий підсумок теми, яка пронизує наскрізь російську мову і російську культуру, — теми долі, неконтрольованості подій, існуванню в світі, що неможливо пізнати і чим не керує раціональна свідомість. Якщо в нас усе добре, то це лише тому, що нам просто пощастило, а зовсім не тому, що ми опанували якісь знання чи вміння і підпорядкували собі світ, який нас оточує. Життя непередбачуване та некероване, і не потрібно надто покладатися на сили розуму, логіки або на свої раціональні дії» [17, с. 77–79].

На відміну від російських народних казок, китайські казки містять категоричний осуд *Ліні* та ледачих персонажів [19]. Так, у казці «Ледача складнозуба летяга» (寒号鸟) головний персонаж Летяга не хоче будувати собі гніздо і скаржитися на холодну погоду. Сорока радить їй побудувати гніздо до зими, поки погода тепла й сонячна. Але летяга живе, ні про що не турбуючись, і врешті-решт однієї зимової ночі помирає від холоду [18, 页60].

Казка «Про ледачу людину, яка їсть пиріжок» (懒人吃饼) розповідає про ледаря, який увесь день лежить і навіть не хоче піднятися з ліжка. Одного разу його дружина зібралася надовго виїхати з рідної домівки, тож приготувала чоловікові пиріжки і, знаючи про його лінь, повісила один пиріжок йому на шию. Ледачий чоловік зміг з'їсти тільки той пиріжок, що висів у нього на шиї. Виявилося, що він був настільки (до абсурду) ледачим, що помер з голоду, бо йому було навіть ліньки повернути голову, щоб з'їсти пиріжки, що лежали поруч [18, 页102].

У казці «Про селянина, який вартував зайців» (守株待兔) йдеться про те, як у царстві Сун один селянин вартував зайців біля пенька. Одного разу, коли він працював у полі, повз нього пробіг заєць. Мабуть, цей заєць дуже злякався, бо так швидко біг, що врізався в пеня, зламав собі шию і помер. Селянин зрадів цьому, але зробив неправильний висновок із цієї події. Несподівано отримавши зайця на обід задарма, чоловік уже не хотів працювати в полі, тож він закинув свою мотику і почав цілодобово сидіти поруч із пеньком, сподіваючись, що з'являться інші зайці, які вдаряться об пеня і помруть, але так і не дочекався цього. Жителі царства Сун, дізнавшись про таке, стали розповідати цю історію один одному і сміятися над селянином [18, 页169].

Казка «Про трьох ченців, яким не було чого пити» (三个和尚没水喝) розповідає про те, як трьом безвідповідальним і ледачим ченцям довелося терпіти спрагу. Ніхто з них не хотів набрати води і зробити внесок у спільну справу. Вони покладалися один на одного, сподіваючись, що це зробить хтось інший, оскільки були надзвичайно ледачими [18, 页91].

Зіставляючи мовні засоби вербалізації концепту *Лінь* у російських і китайських казках, можемо констатувати, що більш негативну конотацію концепт має в китайських казках, де *лінь* сприймають радше як непростиму безглуздість і слабкість. Характерними мовними засобами аналізованого концепту в російських казках є такі: *такое лентяи; неработницы — во всём свете поискать; сидеть на печи да гложит киртчи; дело пытать иль от дела лытат; корабли тая-ляп делают; кататься как сыр в масле; в углу прикорнут; у ворот сидеть; на улице глядет; распечья на солнышке; разлечья на травушке; глазки смежить; погостили они, попиروвали, да медок попивали; спал трое суток беспробудным сном; скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается; ничего не делал, только на печи в углу сидел да сморкался; играют, плещутся, смеются, песни поют; всё лежал на печи, перегребал сажу и спал по несколько суток непробудным сном; что же ты не учишься, али целый век хочешь дураком изжить; сидит на завалинке, греется на солнышке; дурак ничего не делал, всё на печке сидел да мух ловил; не пошёл Иван-царевич к отцу, к матери, а собрал он пьяниц, кабацкой голи и давай гулять по кабакам; сидеть сложа руки, как барыни, в холодочке отдыхать*.

Визнаючи важливість результату праці, носії російської культури приділяють велику увагу процесу і особливо мотивації праці. Це можна пояснити історично: ступінь зовнішнього примусу для селянина в Росії був дуже високим порівняно з іншими країнами. Дослідники вважають, що невідповідними є етимологічні асоціації «труд — страдание», «работа — рабство» [6, с. 201]. Саме тому для жителів Китаю істотними є утилітарні ознаки результативності праці (працюємо для себе і на себе), а для Росії — етичні ознаки шанобливого ставлення до праці та людини, яка трудиться.

Висновки. Таким чином, у народних казках якнайкраще відбивається та концептосфера, яка характерна для народної свідомості. На матеріалі китайських і російських народних казок ми виявили схоже і відмінне в ментальних стереотипах і ставленні китайців і росіян до *ледачих людей* і *ліні* як такої. У китайських народних казках *лінь* оцінюють як ваду і засуджують. Російські ж казки містять різні оцінки. Перша оцінка пов'язана із засудженням і покаранням ледачого персонажа («Ледача

дружина», «Ледача Арина», «Морозко», «Про лін», «Два Морози», «Лін та Отеть»), іншу оцінку виявлено в казці «За шучим велінням», у якій ледачий Ємеля-дурень отримує винагороду: півцарства й доньку короля за дружину.

Ми дійшли висновку, що специфіка російської ментальності виражається в кореляції концептів *Лін* і *Успіх / Удача*. Відповідно до виявлених мисленневих стереотипів, *Успіх / Удача* не є результатом великої, кропіткої праці. Успіху, за задумом російської народної творчості, буває вартий не лише той, хто працює, а й той, хто ледарює, не прагне бути активним будівничим своєї долі, проте добра та жаліслива людина. Основними складниками концепту *Успіх / Удача* в російській казковій картині світу є належність різних способів досягнення матеріального благополуччя і здатність продемонструвати свій успіх оточенню, особливо тим, хто в це раніше не вірив. На наш погляд, у російській колективній підсвідомості закладена ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи до цього багато зусиль.

Література

1. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Вып. V. Москва : Типография Грачёва, 1861. 264 с.
2. Березовський І. П. Українські народні казки і східнослов'янська народна традиція. *Народна творчість та етнографія*. 1974. № 5. С. 36–43.
3. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. Київ : Наукова думка, 1966. 250 с.
4. Дунаєвська Л. Ф. Ініціальні формули російської та української чарівної казки. *Вісник Київського університету. Українська філологія*. 1988. № 24. С. 32–41.
5. Дунаєвська Л. Ф. Народна казка в літературі. *Література. Фольклор*. Київ. 1991. Вип. 1. С. 61–74.
6. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
7. Клоустон В. А. Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни / з англ. мови переложив А. Кримський. Львів, 1894. 184 с.
8. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь, 1994. 283 с.
9. Лихачёв Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста* : Антология / под ред. проф. В. П. Нерознака. Москва : Academia, 1997. С. 280–287.
10. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. Москва : Академический Проект, Мир, 2012. 336 с.
11. Мушкетик Л. Г. Герой народної казки у світлі категорій добра і зла. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Збірник наукових праць. Київ, 2010. Вип. 11. С. 377–386.
12. Мушкетик Л. Г. Персонажі української народної казки. Київ : Український письменник, 2014. 360 с.
13. Мушкетик Л. Герой української чарівної казки : еталонні якості та поведінкові характеристики. *Studia Ucrainica Posnaniensia*. 2018. Vol. VI. P. 243–255.
14. Пушкина О. И. Брак как критерий оценки женского успеха и модели его достижения в сказках восточных славян. *Вестник Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта*. 2004. № 4 (34). С. 14–17.
15. Сухобрус Г. С. Казки. *Українська народна поетична творчість*. Київ : Радянська школа, 1958. Т. 1. С. 353–389.
16. Шаблювський В. Є. Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких казок). *Слов'янський світ*. 2009. С. 81–109.
17. Wierzbicka A. Język, umysł, kultura / Pod red. J. Bartmińskiego. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. 592 s. ISBN 83–01–12608–6; 978–83–01–12608–7.
18. 孙智正. 中华成语故事. 北京 : 中华书局, 2016. 169页.
19. 马丹. 浅析俄罗斯文化中的“懒”[J]. 散文百家(新语文活页). 2017 (02). 页 218.

References

1. Afanasyev, A. N. (1861), Folk Russian fairy tales [*Narodnyye russkiye skazki*], Grachev Printing House, Moscow, Issue 5, 264 p.
2. Berezovsky, I. P. (1974), “Ukrainian folk tales and East Slavic folk tradition”, *Folk creativity and ethnography* [“Українські народні казки і східнослов'янська народна традиція”, *Narodna tvorchist ta etnografija*], No. 5, pp. 36–43.
3. Hnatiuk, V. (1966), *Selected articles on folk creativity* [*Vybrani statyi pro narodnu tvorchist*], Naukova Dumka Publishing House, Kyiv, 250 p.
4. Dunaevska, L. F. (1988), “Initial formulas of Russian and Ukrainian magical fairy tales”, *Bulletin of Kyiv University. Ukrainian philology* [“Initsialni formuly rosiyskoi ta ukrajiniskoi charivnoi kazky”, *Visnyk Kyivskoho universytetu. Ukrayinska filolohiya*], Kyiv, No. 24, pp. 32–41.
5. Dunaevska, L. F. (1991), “Folk tale in literature”, *Literature, Folklore* [“Narodna kazka v literaturi”, *Literatura, Folklor*], Kyiv, Vol. 1, pp. 61–74.
6. Karasik, V. I. (2004), *Language circle : personality, concepts, discourse* [*Yazykovoy krug : lichnost', kontsepty, diskurs*], Gnosis Publishing House, Moscow, 390 p.
7. Clouston, W. A. (1894), *Folktales and Fictions, Their Travels and Changes* / transl. from English by A. Krymskyi [*Narodni kazky ta vyhadky, yikh vandrivky ta pereminy*], Lviv, 184 p.
8. Kostomarov, M. I. (1994), *Slavic mythology* [*Slovyanska mifolohiya*], Lybid Publishing House, Kyiv, 283 p.
9. Likhachev, D. S. (1997), “Conceptosphere of the Russian language”, *Russian language. From the theory of language to the structure of the text* : Anthology [“Kontseptosfera russkogo yazyka”, *Russkaya slovesnost'. Ot teorii slovesnosti k strukture teksta* : Antologiya], V. P. Nerznak (ed.), Academia Publishing House, Moscow, pp. 280–287.
10. Meletinsky, Ye. M. (2012), *Poetics of myth* [*Poetika mifa*], Academic Project Publishers, Mir Publishing House, Moscow, 336 p.

11. Mushketyk, L. G. (2010), “The hero of a folk tale in the light of the categories of good and evil”, *Comparative studies of Slavic languages and literatures* : Collection of scientific papers [“Heroy narodnoi kazky u sviitli katehoriy dobra i zla”, *Komparatyvni doslidzhennya slovyanskykh mov i literatur* : Zbirnyk naukovykh prats], Kyiv, Vol. 11, pp. 377–386.
12. Mushketyk, L. G. (2014), *Characters of the Ukrainian folk tale* [*Personazhi ukraiinskoï narodnoi kazky*], Ukrain-skyi pysmennyk Publishing House, Kyiv, 360 p.
13. Mushketyk, L. (2018), “The hero of the Ukrainian fairy tale : standard qualities and behavioural characteristics”, *Studia Ukrainica Posnaniensia* [“Heroy ukraiinskoï charivnoi kazky : etalonnii yakosti ta povedinkovi kharakterystyky”, *Studia Ukrainica Posnaniensia*], Poznan, Vol. VI, pp. 243–255.
14. Pushkina, O. I. (2004), “Marriage as a criterion for assessing female success and the model of its achievement in the fairy tales of the Eastern Slavs”, *Bulletin of the Vitebsk State University* [“Brak kak kriteriy otsenki zhenskogo uspekha i mogeli yego dostizheniya v skazkakh vostochnykh slavyan”, *Vesnik Vitebskaha dzyarzhavnaha universiteta*], No. 4 (34), pp. 14–17.
15. Sukhobrus, H. S. (1958), “Tales”, *Ukrainian folk poetic creativity* [“Kazky”, *Ukrainska narodna poetychna tvor-chist*], Radyanska shkola Publishing House, Kyiv, Vol. 1, pp. 353–389.
16. Shabliovsky, V. E. (2009), “Fairy tale discourse as an object of scientific research (based on Slavic, English, Ger-man, French, Spanish, Modern Greek fairy tales”, *Slavic world* [Kazkovyi dyskurs yak obyekt naukovykh doslidzen (na materialii slovyanskykh, anhliyskykh, nimetskykh, frantsuzkykh, ispanskykh, novohretskykh kazok)”, *Slovyanskyi sviit*], pp. 81–109.
17. Wierzbicka A. (1999), *Jezyk, umysl, kultura* / Pod red. J. Bartmińskiego. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warsza-wa, 592 s. ISBN 83–01–12608–6; 978–83–01–12608–7.
18. Sun Zhizheng (2016), *Chinese Idiom Stories* [*Zhōnghuá chéngyǔ gùshi*], Zhonghua Book Company, Beijing, 169 p.
19. Ma Dan (2017), “A brief analysis of “laziness” in Russian culture”, *Prose Hundreds (New Chinese Loose-leaf)* [“Qiān xī èluósī wénhuà zhōng de”lǎn””, *Sǎnwén bǎi jiā (xīn yǔwén huóyè)*], Issue 02, p. 218.

Olena V. CHERNTOVA,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph.D), Associate Professor in the Slavic Philology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University; 217 Druzhby narodiv Str., Kharkiv, 61184, Ukraine; e-mail: e.v.cherntsova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1579-7070>

Lili WANG,

Postgraduate student, Slavic Philology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Maidan Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: lilychuqiji@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5599-942X/>

NATIONAL-CULTURAL SPECIFICITY OF THE OF THE EAST SLAVIC CONCEPT OF LAZINESS IN COMPARISON WITH THE CHINESE 懶 (LAN) (BASED ON THE MATERIAL OF THE FAIRYTALE DISCOURSE)

Summary. The purpose of the work is to reveal the national and cultural specificity of the Eastern Slavic Laziness concept in comparison with the Chinese one 懶 (lan). The object of research is Eastern Slavic and Chinese folk tales. In folk tales, the conceptual sphere inherent in folk consciousness is best reflected. In Chinese folk tales, laziness is condemned because it is perceived as a vice. The result of the study is the revealed specificity of the East Slavic mentality, which is expressed in the correlation of the concepts Laziness and Success/Luck. **Conclusions.** Russian fairy tales can show different values. There are Russian fairy tales in which laziness is assessed as a defect and condemned; in others, the lazy person receives a reward, because he is kind and compassionate to other people's misfortune. The main components of the concept of Success / Luck in the Russian fairy-tale picture of the world are the absence of the need for hard work, a successful marriage, material well-being and the opportunity to demonstrate one's success to those who previously did not believe in it. Chinese folk tales unequivocally condemn laziness. Lazy people suffer from troubles and do not have happiness and wealth. **The practical application** of the research results lies in the possibility of their use in translations of East Slavic folk tales into Chinese.

Key words: discourse, concept, conceptualization, cognitive interpretation, national and cultural specifics, language picture of the world, linguoculturology, evaluation, values.

Статтю отримано 8.05.2024 р.

Alexander I. ILIADI,

Doctor of Philological sciences, Full Professor of the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics, Odesa South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky; 34 Staroportofrankivska Str., Odesa, 65020, Ukraine; mob.: +38 095 0812118; e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316/>

FRAGMENTS OF SLAVONIC-IRANIAN MYTHOPOETIC TEXT: SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH *svet- : *šyanta-

Summary. The paper *aims* to reconstruct the common elements of the Slavonic and Iranian mythopoetic text, referring to the idea of the sanctity and sacred. The need to reconstruct the elements of this phenomenon of the communicative culture history makes out *topicality* of the proposed study. The *objects* of the investigation are: 1) set phrases, which in Iranian and Slavonic consist of the genetically identical lexemes; 2) Slavonic and Iranian set phrases, in which the only term is genetically common for both languages (*svet- : *šyanta-), while the second part here is represented by the synonyms with the different etymons; 3) two-termed (dithematic, bibasic) compound words with *svet- : *šyanta-, which are often the result of contraction of primary set phrases. Etymological, morphological and lexical-semantic features of analyzed units as well as reconstructed prototypes constitute the *subject* of the study. As the *result* of the proposed research, a set of ancient common to Iranians and Slavs formulaic expressions (and anthroponyms derived from them) are revealed; it is determined, that all the analyzed syntactic constructions were formed in the process of cultural contacts between speakers of both languages; their formal and semantic reconstruction is justified. **Conclusions.** Comparative-historical analysis of the ancient Slavonic and Iranian clichéd phrases with the core component *svet- : *šyanta- and related to them dithematic personal names reveals the traces of the common Slavonic-Iranian text, formed within the poetic speech. Etymological composition of such «mycrotxts» along side with reflected therein complex of religious and ethic ideas, which is common to both cultural-linguistic traditions, leaves no doubt that we deal with the heritage of Slavonic-Iranian contacts. Especially indicative are the examples of *full genetical identity* in composition of formulaic constructions among the Slavs and Iranians. The semantic basis of formulaic expressions, common to both languages, is formed with the complex of discrete meanings, referring to the notions of abundance, life force and its increase. The material demonstrates the significant specific weight of Proto-Slavonic units with the exponent *svet- alongside with the rudimentary and clearly areally and also chronologically limited data of Iranian languages. Permanent renewability of the tradition to use the syntactic clichés with *svet- was facilitated by their involvement into the field of the derivation of Slavonic anthroponymic composites and later their demand in the texts of Christian religious topic. The *perspectives* for further work in the outlined vector are seen in comparison of the collected material with data of Baltic languages.

Key words: reconstruction, text, comparative-historical linguistics, prototype, etymology, onomastic, mythonym, Indo-European, Proto-Slavonic, Proto-Iranian.

I. Introduction

Formulation of the problem. An important task of modern comparative and historical linguistics is the study of the *traces* of Slavonic and Iranian *interoperability*, which took place in the epoch after the Proto-Indo-European glottophoric community desintegration. Work in this direction is different from investigation of the *common Indo-European heritage* in Proto-Slavonic and Proto-Iranian, which singles out both these languages against the other ones. The traces of Slavonic-Iranian lingual contacts are represented either as the borrowings (now we have an impressive list of the Iranian words, adopted by Slavonic languages in different periods of history) or as the joint lexical-semantic and syntactic innovations. In particular the parallels in the vocabulary of religious and moral areas are very indicative: genetically and morphologically identical Slavonic and Iranian words reveal in addition an astounding proximity of the ideological semantics as a result of the joint development of two cultures, reflected in their languages. The degree of intensity of Slavonic-Iranian contacts in the field of the religious ideology is well characterised by Viach. Vs. Ivanov's conclusion about iranization of the semantic field of religious lexemes in Slavonic vocabulary, which is consistent with the ideas of A. Meillet and R. O. Jakobson about the likely impact of Iranian religious views on Slavs (see the special literature in: [22, p. 48–40]).

Research in the field of Slavonic-Iranian lingual contacts, conducted in recent decades by V. N. Toporov and Viach. Vs. Ivanov, outlined a new direction in the comparative and historical linguistics: it is about development of the Slavonic-Iranian poetic text theory. The need to reconstruct the elements of this phenomenon of the communicative culture history makes out topicality of the proposed study.

The aims and objectives of the study. The paper sets a *goal* to reconstruct the common elements of the Slavonic and Iranian mythopoetic text, referring to the idea of the sanctity and sacred. In particular, it is about the genetically homogeneous set phrases with the semantic kernel, represented with Proto-Slavonic *svet- : Iranian *šyanta-, which as an attribute of a number of objects characterises their special properties and with these objects forms the elementary poetic images.

Achieving this goal requires solving several *tasks*:

- 1) the determination of structural and etymological identity of compared phrases in Slavonic and Iranian languages;
- 2) the determination of the common cultural and semantic (ideological) basis for the reconstructed elements of Slavonic-Iranian text;
- 3) the determination of the specific weight of Proto-Slavonic **svet-* composites in their correlation with Iranian.

The resource of reconstruction and the object of the present study are:

- 1) set phrases, which in Iranian and Slavonic consist of the genetically (and morphologically) identical lexemes;
- 2) Slavonic and Iranian set phrases, in which the only term is genetically common for both languages (**svet̥s* : **šyanta-*), while the second part here is represented by the synonyms with the different etymons. However, the semantics of these expressions as a whole focuses on the identical or very close elements of Slavonic-Iranian religious ideology, which arose in close cultural contacts;
- 3) two-termed (dithematic, bibasic) compound words with **svet-* : **šyanta-*, which are often the result of contraction of primary (culturally marked) set phrases, and therefore saves their semantics.

The *very important criterion* of the above mentioned syntactic constructions comparison is their identical or close ideological (religious, moral) semantics. This semantics reflects the innovations of spiritual culture (for example, the notion of the sanctity and its attributes) of different Indo-European peoples, and therefore helps to distinguish Proto-Indo-European textual heritage and the elements of the common text, which arose in two independent languages in their contacts during the post Proto-Indo-European epoch.

All the listed set phrases with **svet-* : **šyanta-* are thus the minimal texts (mycotexts), reproducing a set of elementary images, which formed content of Slavonic-Iranian poetic text.

The following methods are used for solution of set objectives: *comparative-historical*, *etymological*, and *descriptive*.

References to the previous studies. The proposed study is partly an addition to two investigations by academician V. N. Toporov «Saints and Sanctity in Russian Spiritual Culture» (Volume I: The First Century of Christianity in Rus) of 1995 [47] and «Prehistory of Literature at the Slavonians: The Experience of Reconstruction (Introduction to the course of the history of the Slavonic Literatures)» (see VI section «The overview of reconstruction of the fragments of Proto-Slavonic texts (language level)») of 1998 [48] in their Slavonic-Iranian section.

Analysis of the latest research and publications. By virtue of the practical specificity of the selected type of research, we provide a critical review of our predecessor's scientific versions directly in the process of work with every analyzed example, if necessary.

II. Etymological data about Proto-Slavonic **svet̥s* : Iranian **šyanta-* (structure and semantics)

PIE **k'uen-to-* is a single source for Proto-Slavonic **svet-*, Iranian **šyanta-* (: Avestan *spənta-* 'life-giving', 'who gives life', and the actual 'saint'), Old Indian *śvāntá-* (in the «Rig Veda» as a denomination of the growing fire and also in the meaning 'thriving' = 'swelling'), Proto-Baltic **šyenta-* 'saint' (: Lithuanian *šveñtas*, Old Prussian *swints*). This Indo-European word rendered the idea of increase (swelling) in the physical mass and inner fruitful power, spiritual energy (cf. the literal semantics of Avestan *spənta-* 'swollen (with fertility, abundance etc.)', usually translated as 'beneficial', 'increasing, growing') [47, p. 445, 447, 458, 469, 476; 29, p. 173, 177–179; 41, p. 5], which determined specialization of its reflexes as designations of sanctity and its manifestations in some languages. However, the reflexes of PIE **k'uen-to-* «were institutionalized as clichéd designations of *saint*, *sacred*» only in Slavonic, Iranian and Baltic languages (V. N. Toporov). Its Indian, Tocharian and Germanic representatives nonetheless did not develop the semantics, that would refer directly to sanctity. In ancient Indian texts *śvāntá-* denotes not a saint person, but only a bearer of the certain qualities [47, p. 441, 446], which in other cultural traditions formed the notion of sanctity.

The traces of the past morphological division of **k'uen-to-* are present in Iranian and Baltic lexemes, reproducing Indo-European correlation of the forms of **k'uen-* : **k'uen-to-* ($\sim$ **k'eu(h)*- 'swell, increase, grow', 'be filled with power' [5, p. 233], and further to the idea of growth, thriving in Old Indian [47, p. 443]). Cf. correlation:

Avestan *spənta-* 'saint' VS *spən-išta-*, *span-ah-* 'sanctity, holiness', *span-yah-* [47, p. 447, 458];

Proto-Baltic **šyenta-* VS Latvian *svin-*: *svinēt* 'to celebrate', 'to celebrate the holiday', *svinība* 'celebration' [18, p. 1042; 47, p. 470; 42, p. 1830–1831].

V. N. Toporov attributes Tocharian B. *kwānts*, *kwa(m)ts* (adv.) 'firm', 'steadfast', 'solid', 'constant' too to the reflexes of PIE **k'uen-to-* [47, p. 457–458], but the more recent studies on Tocharian etymology treat *-t-* in *kwānts* differently. According to D. Q. Adams, this is not a suffixal extension of PIE **k'uen-*, but the epenthesis, emerged in Tocharian B. reflex of PIE **k'un-(e)s-o-* 'having swollenness' (cf. Proto-Tocharian **ānse* > Tocharian B. *āntse*). Thus *kwānts* reproduces the same PIE *s-* stem as Avestan *spanah-* [5, p. 233] but with variant structure of the etymon (**k'uen-*). Hence, the above mentioned

Tocharian example falls out of a number of reflexes of **k'uen-to-*, being less reliable in the morphological terms, especially since D. Q. Adams in the second edition of his «Dictionary of Tocharian B» provided *kwants* with the definition «Etymology uncertain» [6, p. 252].

III. Mycrottexts with Proto-Slavonic **svetъ* : Iranian **šūanta-*

It is further proposed to reconstruct the series of «formulaic expressions», common to poetic speech of ancient Slavs and Iranians.

3.1. Proto-Slavonic **svetъ bez-smьrtьnъ* : Avestan *spənta a-məšā* and *a-məšā spənta*

Old Russian *святѣи бесмьртньнъ*: «Святѣи Боже, Святѣи крѣпъкыи, Святѣи бесмьртньне, помилуи насъ» [46, p. 36] along with Avestan *aməšā spənta* = *бессмертные святые* (Life-giving Immortals) — name of six divine beings in Mazdaism, cf.: *ašəm at vahištəm ... hyaṭ spəntəm aməšəm* ([8, p. 145]: *a-məša-* ‘immortal’; p. 1620; [41, p. 4]) with *aməša-* < **a-mʔta-* ‘immortal’ (ESIA 5: 210).

3.2. Proto-Slavonic **svet- & *dĕ(ja)ti* : Iranian **šūanta-* & **dā-*

Old Russian «Только мудрости ищещи, дѣянїя же и житїя стых чтеши, а дѣль добрыхъ не твориши», where *дѣянїя стых* ‘miracles, feats of saints’ [13, p. 241], cf. too Slovenian *sveto dejanje*, Russian *святое деяние* ‘good deed’ along with Young Avestan *spəntō.dāta-* adj. ‘created by saints’, *Spəntōdāta-* — the son of king Vištaspā from the Kayanids dynasty [8, p. 1622]. See also [21, p. 227; 40, p. 193] etc.

3.3. Proto-Slavonic **svetomodrъ* : Iranian **šūanta-* *mazdā-*

The parallel is represented on the one hand, by Old Russian *свѣтомудрѣи* ‘having divine wisdom’ [14, p. 215] and on the other hand, by Avestan *spəntō mazdā* ‘holy wisdom’, cf.: *tā dā spəntā mainyū mazdā...*, *huzəntuša spəntō mazdā ~ mazdāh-* ‘memory’, *maz-dā-*, *maz-dā-* ‘to remember’ < Aryan **ma(n)δ-dhā-* [8, p. 1162, 1181, 1619, 1620]. Proto-Slavonic **modrъ* : Iranian **ma(n)z-dā-* reproduces PIE **mendh-* ‘make mental effort’ (their etymological identity is validated by V. N. Toporov; see literature in: [22]).

3.4. Proto-Slavonic **svetomyslъ* : Avestan *spəntō.mainyava-*

Serbian *Svetomisl*, Polish *Świętomysł* — personal names, whose etymological composition is identical to Young Avestan adjective *spəntō.mainyava-* ‘originating from the Holy Spirit’ [8, p. 1622]. Their difference is only in suffixation of the second part: Avestan *manyu-* ‘spirit’ = *man-yu-* (~ *manah-* ‘thought’) along with the formant *-slъ* in Slavonic forms.

3.5. Proto-Slavonic **svetъ mожь* : Iranian **šūanta-* *nara-*

Old Russian *святѣи мужи* [46, p. 80, 120], Russian *свят муж* in the saying *Свят муж: только пеленой обтереть, да в рай пустить* [12, p. 38] along with Avestan *spəntō narō* («*spəntəm narəm ašavanəm yazamaide*») [8, p. 1621]) = *святой муж*. See also: [21, p. 174].

Croatian (old) *sveti lude, ludi svete* [24, p. 142, 359] also is adjacent to Slavonic analogues.

3.6. Proto-Slavonic **svet- & *prositi* : Iranian **šūantā-* *frasā-*

Russian (bookish) *святое вопрошение*, that is appeal to the Angel, spiritual father with the question of religious content. A complete etymological analog in Iranian is represented with Avestan adj. *spəntō.frasan-* ‘who asks sacred questions, who does sacred talking’, derived from **spəntō.frasā-* ‘sacred question’ [8, p. 1622].

3.7. Proto-Slavonic **sveto slovo* : Iranian **šūanta-* *vāka-*

Old Russian *свѣто слово* («Дражъша бо бисъра соуть свѣтая словеса», 1076 [43, p. 309]) along with Old Iranian personal name **Spanta-vāka-* (: Old Persian **Santa-vāka-*) ‘the one, who proclaims sacred speeches’, ‘who talks about sacred’ ([39, p. 318]: with the literature) with Iranian *vāka-* ‘word’, ‘utterance’, ‘speech’ (: Avestan *fra-vāka-* ‘speech, utterance’ (340 — S. N. Sokolov «Language of Avesta») ~ *vak-* ‘to talk’, ‘say’, ‘to report’, *vačah-* ‘speech’, ‘word’ [8, p. 1330, 1340]) in postposition.

Cf. also Croatian *sveto govoriti* (cf. «Veramente dobro govori, sveto govori, sad poznam, er ovi ne ište moje tezoro, dobar je čovjek» [15, p. 219]) = *праведно говорим* [47, p. 456].

3.8. Proto-Slavonic **sveta vatra* : Iranian **šūanta-* *atar-*

Serbian *Света ватра*, Croatian *Sveta vatra* ‘sacred fire’ and the combination of Iranian **šūanta-* & **atar-*, represented in Avestan «*ātarš spənta raθaēštāra*», «*ātrəm spəntəm ... taxtəm həntəm raθaēštāram*» ([8, p. 314, 1506, 1620]: *atar-*, *spənta-*), Skythian *Ψενδартάχη* = *fsand-art* ‘sacred fire’ [4, p. 282].

Cf. also Old Indian **švāntā-* & **agnī-* along with Slavonic **svet-* & **огнь*, Russian *святѣи огонь*, Lithuanian *šveñtas ugnis* — fire, made with specially, and recognized as sacral in Slavonic and Baltic traditions [47, p. 445].

3.9. Proto-Slavonic **sveta vĕra* : Avestan *spəntā daēnā*

Croatian *sveta vira* [24, p. 258, 292], Old Russian *святая вѣра* [46, p. 78] along with Avestan *spəntā daēnā* [8, p. 1620] = *святая вера*.

3.10. Proto-Slavonic **sveta zemja* : Iranian **šam šūantā*

Slavonic example is illustrated by Croatian (old) *sveta zemļa, zemļa sveta* [24, p. 206, 304] and Old Russian *святая земля*, cf.: «Араплєня, которыхъ бѣлыхъ знаменїи употребляють, мало не всегда разбоемъ въ своей земли во Египтѣ и въ Святой Земли упражняются», 1628 [14, p. 213].

Genetically and morphologically full Iranian correspondence is traced in the Khotan Saka derivative *ysama-śśāndaa-* ‘world’ (literally — «holy land»), in which the adj. suffix *-aka-*: **zam śśāntā* > **zama-śśāndaa-* [7, p. 345–346, 394, 395] is highlighted. The meaning ‘world’ for Khotan Saka lexeme-composite, according to the semantics ‘beneficent, making to increase and prosper’, reconstructed for Iranian **śśānta-* [7, p. 395], could be the result of narrowing of semantics ‘land of prosperity, well-being’ = ‘saint land’.

3.11. Proto-Slavonic **svetъ mirъ*, **sveto-mirъ* : Middle Persian *Mihr-spand*

Cf. Proto-Slavonic **svetъ(jь) mirъ* ‘growing world’, ‘prosperous world’ (= ‘people’) (: Slovenian *sveti mir*) and anthroponym-composite **sveto-mirъ* (see below) along with inverted Middle Persian *Mihr-spand* [*myhrspnd*] from *Mihr* & *spand* (< *spanta-*) ‘saint’ [19, p. 103], composed of **miθra-* ‘peace treaty’, ‘deity of peace treaty’ (~ Proto-Slavonic **mirъ*) and **śśānta-*.

3.12. Proto-Slavonic **vse-svetъ* : Iranian **uisua śśāntā*

Cf. Russian (old) *Всесвѣм* [25, p. 21] ~ *всесвѣтѣмъ* (for example, in the prayer to Nicholas the Wonderworker) along with Khotan Saka *biśśā śśāndā* = *всѣ земля* with *biśśā-*, *biśā-* ‘all, whole, every’ < **uisua* ([7, p. 289]: **viśva-*). Cf. in «The Book of Zambasta»: «[*ṣṣai ka āt*]āśū *hamba — dū gyastyaū āya*. / *biśśā śśāndā hamba — da śā hvam’dyaū āya* — «[Even if] the sky should be filled with gods, **this whole earth** should be filled with men» [17, p. 222: 14.69] with the use of *śśāndā* — a reflex of Iranian **śśāntā* ‘saint’ as designation of the earth on the principle of sanctity [47, p. 453]. That is *всесвѣтѣмъ* > *всѣ свѣтѣмъ земля*.

Strictly speaking, there is not an exclusive Slavonic-Iranian parallel, but the ancient Slavonic-Iranian-Baltic (Lithuanian) isogloss, cf. also Lithuanian *Višašventis* ‘День Всех Святых’ [42, p. 1831, 2123–2123]. Therefore, the full picture is Proto-Slavonic **vse-svetъ* : Proto-Baltic **uisa-śśānta-* : Iranian **uisua śśāntā*. However, the etymological identity of the first (pronominal) part in all three composites is possible, only if seeing it to be the reflection of three variants of the single PIE prototype: **ui-k’o-* (for Slavonic) : **uis-a-* (for Baltic) : **ui-k’uo-* (for Iranian **uisua-*). Cf. also: ([37, p. 62–63]; [28, p. 562–563]; [29, p. 249]: Baltic **visa-*; [42, p. 2123]: uncertainty of further interpretation is noted).

*****

A few more cases seem to complete what was said before, cf.: Slovenian *braniti svetost* (cf. word usage: *braniti svetost človeškega življenja*; *braniti svetost naših obitelji i bližnjih*; *braniti svetost doma*) : Old Iranian (in Syrian documents) *Spant-panāh* [*spntp’nh*]: adj. *spant* ‘saint’ (an epithet of deity (usually of Armaiti)) & *panāh* ‘protection’, that is «[Who has] protection [given by] Armaiti» [19, p. 123–124].

IV. Proto-Slavonic background of Slavonic-Iranian textual convergence

4.1. Two interpretations of sanctity and sacred «met» in Slavonic languages in the epoch of acquaintance with Christianity: 1) which was inherited from pagan mythopoetic tradition; 2) which came together with the new faith. They both significantly differed and, perhaps, were opposed to each other («Christian idea of sanctity as a rejection of the pagan notion about sanctity, as overcoming one»; V. N. Toporov), however, for expression of Christian concept of holiness the term **svetъ* began to be used, because already during pagan period one acted as sacred marked element [47, p. 442]. Its primordial (pre-Christian) semantics, associated with the idea of increase (in strength), growth, abundance as a special grace of people, is preserved in two-termed Slavonic anthroponyms and relicts of Proto-Slavonic poetic text, that is in the set phrases, adopted with Slavonic book tradition and endowed with a new (Christian) ideological content. Cf.:

*sveta(ja) pravda (: Croatian *pravda sveta* [24, p. 203], «Bog, u kom je *pravda sveta*» [24, p. 256], Russian «Хороша свѣтая правда — да в люди не годится», «*Правда свѣта, а мы люди грешные*» [12, p. 174]);

*sveta(ja) vlast ‘prosperous authority’, ‘the growing, strong power’ (: Croatian *sveta vlast*: «držat čistinjje put, telu ne dati last, / da svagdan truda prut, da vam ne da napast; / u svem bogu dat čast a ne moći svojoj, / da duha *sveta vlast* pomaga vazda njoj» [35, p. 61]);

*sveta(ja) žrtva (: Old Russian *свѣтая жертва* (at Cyril of Turov): «Богови приносятся отъ языкъ вѣра, отъ крестьянъ требы, отъ іереи *свѣтыя жертвы* ...» [46, p. 24], Croatian «[...] *žrtvu živu, svetu, dragu, / našem Bogu, ne već vragu*» [24, p. 171]);

*svetъ bogъ (voc. **svetъъ bože*, cf. Croatian *svet Bog* [24, p. 486], Russian *свѣтѣмъ Боже*, Ukrainian *свѣтѣмъ Боже*) — common among the Slavs rhetorical figure of speech, supposed already for Proto-Slavonic period (cf., for example, in [47, p. 448]). Cf. further **svetъ u-bogъ*;

*svetъ(jь) mirъ ‘growing, prosperous world’ (= ‘people’) (: Slovenian *sveti mir*);

*svetъ u-bogъ (: Croatian «[...] da iznenadi ne posiku / britke sablje te nam množi / ostaviše *sveti ubozi*» [24, p. 75, 333, 336]) as opposed to **svetъ bogъ*;

*svetъ(jь) životъ ‘life in prosperity’ (: Croatian *sveti život* [35, p. LV], «Triebi ’e onomu bit *života sveta*, / tko hoće drugomu dat nauka i svjeta» [15, p. 92]);

*svetiti sveto (: Polish *święcić święto* ~ Croatian «Mande, ti imaš razlog, ja sam pjan, ti si *sveta svetica*, dobra si žena» [15, p. 176]);

*svoja svetostъ (: Croatian *svoja svetost* [24, p. 183]).

4.2. Further cf. Slavonic **dithematic anthroponyms** with **svet-*, which are the result of contraction of phrases. The reconstruction of semantics of such names-composites or more or less objective judgment about the meaning are possible with reliance on semantics of Indo-European etymon of Proto-Slavonic **svet-* and its genetic counterparts in other languages. Speaking about the ideas, which are behind such anthroponyms, one should keep in mind such meanings of PIE **k'uento-* and its reflexes, as 'blossoming', 'thriving', 'abundant', 'full of', 'growing', 'strong' (it is not about physical strength, but a spiritual beginning, life force). Thus we have:

*sveti-bogz: Old Czech *Svatiboh* [25, p. 100]. Name-well-wish «[May your] share [in the common good] increase/grow».

*sveti-borz: Czech *Světibor* ([38, p. 16]: to **svetǝ* 'saint, strong', **svetiti* 'sanctify'), Russian *Свѣмубор* [25, p. 100]. The meaning is «Be strong in the struggle»?

*sveti-milz, **sveti-mila*: Polish *Święcimitł*, *Święcimita* [23].

*sveti-slavz, **sveti-slava*: Serbian *Svetislav* ([27, p. 128–129]: as «firmam gloriam habens»), Old Czech *Svatislava*: *Swatizlawa* [30, p. 95], ppom. *Svěcislav* ([38, p. 16]: to **svetǝ* 'saint, strong', **svetiti* 'sanctify'). Name-well-wish «[May your] glory grows», which is ideologically close to *Растислав*, *Rostislav*.

*sveto-bogz: Old Czech *Světboh*: *Zwetboh* ([30, p. 95]: *svetǝ*). This also *Suentebueck* — name of divinity, attested in so-called the second Ebsdorf legend (XIV century) along with other theonyms, cf. «... fidem Christi relinquentes idola sua projecta *Hammon* scilicet *Suentebueck*, *Vitelubbe*, *Radegast* cum ceteris erexerunt et in loca sua pristina statuerunt et ut ante susceptam fidem relicto Deo vero coluerunt». Lubor Niederle reads this name like *svatý býk* = *свѣмоу бѣк* with reliance on the report by Kardíziho, according to which, the Slavs in X century revered the bulls ([32, p. 157]: *Vitelubbe* is treated like *Vitoljub* or *Vitold*). The orthography does not prevent reading the second part like Slavonic **bog-*, because medieval German chroniclers used the digraphs *ck*, *ch* to render *g* in **bog-* and in some other cases, cf. recording of evil diety name of the Western Slavs in XII century *Zcerneboch* = malum Deum [20, p. 125: Liber I]. The meaning of this name is «[Possessor of] increased share [in the common good]».

*sveto-bojz: Serbian *Svetoboj* [3], Old Czech *Swietoboi* [31, p. 174], Polish *Świętobój* [23]. «Full of strength in fight»?

*sveto-bolgz: Serbian *Svetoblag* [3]. «Full of boon» or it is the type *dvandva* «Prosperous & Good»?

*sveto-borz: Old Czech *Suatobor*, *Swatobor*, *Swatoborius* [10, p. 161, 163], *Zvatobor*, filius Neplechonis, 1232 [31, p. 89, 174], Czech (old) *Svatobor*, (derivative) *Svatoborice* [30, p. 57], *Stoborice*, 1625 — toponym [34, p. 16], *Swatoboricii* (*Svatoborice*), 1596 — toponym [16, p. 22, 92, 160], Old Polish *Świętobor*: Bolezlaus ... *Suatobor*, 1300, *Swanthobor* de Grzibowo 1397 [45: V, p. 395], pom. *Swantoborus pomeranus*, 1212 ([30, p. 95]: *svetǝ*). «Full of strength in struggle»?

*sveto-budz: Czech (old) *Svatobud* [25, p. 100].

*sveto-dorgz: Slovenian (old) *Svetodrag* (Carantanian) [44]. The type *dvandva* «Prosperous & Dear»?

*sveto-gojz: Old Slovenian *Svetogoj*: *Cvetugoi*, *Zvetogoy*, XII (Koroška), *Svetogoj*, 1291 (Luša) [26, p. 138], Slovenian *Svetógej* (**Svetogoj*) — deanthroponymic toponym ([49, p. 119, 121]: **Svetogojb*). That is *dvandva* «Strong/Prosperous & Rich», cf. Old Czech *hoj* 'abundance, excess' (ESSÁ 6 : 197).

*sveto-měrz: Polish **Świętomiar*, from which the toponym with suff. *-jě* *Świętomierz* was derived (one is compared to Serbian *Свѣмомур* and Czech *Svatomír* [27, p. 129]: as «firmam pacem habens»).

*sveto-milz: Serbian *Svetomil* [3], Slovenian (old) *Svetomil* (Carantanian) [44], Polish *Świętomil* [23].

*sveto-mirz: Serbian *Свѣмомур* [1, p. 177], Croatian *Svetmir* [24, p. 240], Slovenian (old) *Svetomir* (Carantanian) [44], Old Czech *Zvatomirus* [30, p. 95], Czech *Svatomír* ([27, p. 129]: semantics is interpreted as «firmam pacem habens»), Old Polish *Świętomir*: *Swantomyr*, castellanus de Bechowe, 1297, *Swanthomir* Nagradowsky, 1386 [45: V, p. 397], Ukrainian *Свѣмомур* [2, p. 146]. See also [47, p. 59]. The semantics is «Full of peace»?

*sveto-myslz: Serbian *Svetomisl* [3], Polish *Świętomysł* [23]. «Strong in spirit», «Strong-willed» (as regards **mysl* as 'will', 'spirit', 'soul' cf. Serbian, Croatian *misao*, *misli* 'thought' and 'will' (ESSÁ 21: 48), Czech *pozbyti mysli* 'be low in spirit', Polish *nie po myśli* 'not for the soul'; the examples of V. N. Toporov).

*sveto-ordz/**sveto-radz*: Old Slavonic *Swietorad*, 650 ([31, p. 175]: *Свѣморадъ*), Polish *Świętorad* [23]. «Full with joy»?

*sveto-palkz: Old Slovenian *Svetopolk*: *Zuentipolk*, *Zuentipolch*, *Zuentipolh*, *Szuentiepulc*, IX (Koroška) [26, p. 138], Old Czech *Svatopluk*: *Swatopluk* dux Moraviae, 879, *Zuatoplch*, 884, *Zuentipolch*, 928, *Suatopluc*, *Swatopluch*, 1107 [9, p. 40, 47, 76, 193], *Zvatopluc*, regi Moraviae, XII [36, p. 380], Old Polish *Świętopelk*, *Świętopolk*: *Suentopelc*, castellano de Bala, 1279, *Nobilis uiri Sventopelk*, principis de Gdansk, 1227, *Zuetopolk*, dux Odrensis, 1122, Her Heinzczen *Swantopolk*, 1391 [45: V, p. 398, 399], Old Russian *Свѣмополкъ* — the eldest son of Vladimir, 1015 (Laurentian Chronicle [30, p. 95]). «[Who has] strong army» or «[Whose] polk/regiment grows».

See also: ([47, p. 549]: «predominantly belongs to princely names»).

*světo-slavъ: Old Serbian *Svetoslav*: *Suataslao* ([27, p. 129]: semantics «firmam gloriam habens»), *Светославъ*, 1067 [31, p. 173], Serbian *Светослав* [1, p. 177], Old Slovenian *Svetoslav*: *Zwanzlawe*, *Zwenzelaw*, 1190 (Koroška) [26, p. 139], Old Czech *Suatozlaus*, *Swatoslaus*, *Swatoslaw*, *Swatozlou* [10, p. 161, 163], *Swathozlaus*, 1310 [11, p. 28], Czech *Svatoslav* [30, p. 57], Old Polish *Świętosław*: *Swentoslaw*, 1385, «Testis Swan[sz]konis de Strelce ... Eze bil poslem do *Swantoslawia* oth pana Miczka», 1386 [45 : V, p. 401], Old Russian *Святославъ* — Prince of Kiev (Laurentian chronicle [30, p. 95]). «Full with glory».

*světo-vidъ, *světo-vida: Serbian *Световид* [1, p. 177], Slovenian (old) *Svetovid*, *Svetovida* (Carantanian) [44]. «[Who has] flowering look?»

*světo-vitъ: Old Czech *Svatovit*, XIII [31, p. 175], Czech *Svatovit* [30, p. 95], Russian (old) *Свямосум* [25, p. 100]. If we consider *vitъ as **vik-tu-* ‘victim’, ‘sacrifice’ ~ Latin *victima* (following V. N. Toporov), then «pagan» semantics of the name may be restored as «[Whose] victim is abundant».

Perhaps, this also includes the name of Slavonic god *Svetovit* (at Helmold), which was the god of prophecy too. «*Suantevit* deus terrae Rugianorum inter omnia numina Slavorum primatum obtinuit, clarior in victoriis, efficacior in responsis». T. Maretić interprets this names as «potentem sermonem habens» (that is «qui interrogantibus firma responsa dat») with reliance on Old Church Slavonic *свѣмосумъ*, where *свѣмъ* ‘fortis, firmus’ + *sumъ ‘sermo’ or ‘loquela’. Cf. also other Slavonic theonyms with the same postpositive component *-vit*: *Rujevit* or *Verovit*, *Porevit* [27, p. 131–132].

Regarding reconstruction of the prototype as *Sveto-vitъ and its semantics, associated with the idea of growing life force (similarly *Lude-vitъ), see [47, p. 549].

*světo-vojъ: Slovenian old (derivative) *Svetovoj-ka* (Carantanian) [44] «Warrior [endowed with] life strength».

*světo-voldъ: Old Czech *Zuentibaldus* dux Moravorum, 884 [9, p. 46, 47], and also in Salzburg «Liber confraternitatum vetustior» VIII century as *Zuuentibald*, in which is seen a hybrid composite of Slavonic **Sveti-*, **Svetъ-* & Germanic *-bald* (literature see: [47, p. 487]), which is doubtful. Here, it rather comes to a partial adapting of purely Slavonic name: its second component was associated to the mentioned Germanic stem, frequently used as a part of composites, which was reflected in the orthography. Cf. also the remark by V. N. Toporov about a possible combinatorics of components **svet-* & **vold-* (Russian *святые власти*, *святой владыка* [47, p. 487]). That is «Full with power» or *dvandva* «Strong & Imperious».

*světo-žiznъ: Old Slovenian *Svetožizna*: *Szuentezizna* [26, p. 139], Old Slovak *Svätožizňa* — wife of *Svätopluk’a* (~ *žiznъ* ‘life’ [33, p. 146]: *Svetžizňa*), Old Polish *Świętożyźń*: *Zvitosizn* cust[r]ix, 1265 [45: V, p. 407]. «Full of life» or «[Whose] life [is in] prosperity».

Old Slovenian and Old Slovak reflexes are affected by a grammatical innovation: it is about the transition of the second part in the class of *ā*-stems (*jā*-variant of declension), while Old Polish preserves the old *ī*-stem. The same postpositive component is represented in Old Polish *Dobrożyźń*: *Dobrosysn*, 1239, *Dobrosi[s]n*, 1265, Voyzlaue *Dobrožisne*, XIII–XIV [45: I, p. 493].

*vъse-světъ: Russian (old) *Всесѣм* [25, p. 21]. The meaning is «Full of everything».

V. Conclusions

Comparative-historical analysis of the ancient Slavonic and Iranian cliched phrases with the core component *světъ : **śuanta-* and related to them dithematic personal names reveals the traces of the common Slavonic-Iranian text, formed within the poetic speech. Etymological composition of such «mycrotexes» alongside with reflected therein complex of religious and ethic ideas, which is common to both cultural-linguistic traditions, leaves no doubt that we deal with the heritage of Slavonic-Iranian contacts. Especially indicative are the examples of *full genetical identity* in composition of formulaic constructions among the Slavs and Iranians, cf. PSlav. **světъ bez-sъmъrtъnъ* : Avest. *spanta a-mašā* and *a-mašā spanta*; PSlav. **svet-* & **dě(ja)ti* : Iran. **śuanta-* & **dā-*; PSlav. *světomodrъ : Iran. **śuanta-* *mazdā-*; PSlav. *světomyslъ : Avest. *spantō.mainyava-*; PSlav. **svet-* & *prositi : Iran. **śuantā-* *frašā-*; PSlav. *světa vatra : Iran. **śuanta-* *ātar-*; PSlav. *světa zemja : Iran. *zam śuantā; PSlav. *světъ mirъ, *světo-mirъ : MPers. *Mihr-spand*; PSlav. *vъse-světъ : Iran. *vīśva śuantā.

2. The semantic basis of formulaic expressions, common to both languages, is formed with the complex of discrete meanings, referring to the notions of abundance, life force and its increasing (cf. increasing/undying fire, fertile (abundant with fruits) land, fullness with mental force/will or its increase (= holy wisdom/thought) etc.).

3. The material demonstrates the significant specific weight of Proto-Slavonic units with the exponent **svet-* alongside with the rudimentary and clearly areally and also chronologically limited data of Iranian languages. Permanent renewability of the tradition to use the syntactic cliches with **svet-* was facilitated by their involvement into the field of the derivation of Slavonic anthroponymic composites and later their demand (and therefore reproducibility) in the texts of Christian religious topic, where Proto-Slavonic **svet-* and its derivatives got a new sence.

The perspectives for further work in the outlined vector are seen in comparison of the collected material with data of Baltic languages.

References I

1. Грковић М. Речник личних имена код срба. Београд : Вук Караџић, 1977. 324 с.
2. Ірклієвський В. Наші ймення, їх походження та значення. Мюнхен : «Iskra»-Druckerei, 1968. 243 с.
3. Стара српска имена. URL : <https://www.stormfront.org/forum/t280581-3/>.
4. Abaev V. I. Skytho-Sarmatian Languages. *Bases of Iranian Linguistics. Ancient Iranian Languages*. 1979. P. 272–364. URL : <https://f.eruditor.link/file/284301/>
5. Adams D. Q. A Dictionary of Tocharian B. Amsterdam ; Atlanta : Rodopi, 1999. 830 pp.
6. Adams D. Q. A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Amsterdam ; New York : Rodopi, 2013. 964 pp.
7. Bailey H. W. Dictionary of Khotan Saka. Cambridge etc. : Cambridge University Press, 1979. 559 p.
8. Bartholomae Chr. Altiranisches Wörterbuch. Straßburg : Karl J. Trübner, 1904. 2000 s.
9. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae / [Studio et opera Antonii Boczek]. Tomus primus: Ab annis 396–1199. Olomucii : ex typographia Aloysii Skarnitzl, 1836. 355 s.
10. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Index. 1850.
11. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae / [redigirt von Joseph Chytil]. Sechster Band. Vom Jahre 1307–1333. Brünn : Gedruckt in Franz Gastl's typographischer Anstalt, 1854. 1059 s.
12. Dal' V. I. Proverbs of the Russian People. Tom 1. 1989. URL : <http://flibusta.site/b/597731/>
13. Dictionary of the Russian Language of XIth — XVIIth centuries. T. 4. 1977. URL : https://archive.org/details/B-001-004-150/xi-xvii_4/
14. Dictionary of the Russian Language of XIth — XVIIth centuries. T. 23. 1996. URL : https://archive.org/details/B-001-004-150/xi-xvii_23/
15. Držić M. Djela. *Stari pisci hrvatski*. Zagreb : Dionička tiskara, 1875. Knj. VII. 480 s.
16. Dva denníky Dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu [vydal M. Dvořák]. *Historický archiv*. Praha : Náklad České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896. Číslo 9. 165 s.
17. Emmerick R. E. (ed.) The Book of Zambasta. A Khotanese poem on Buddhism / [edited and translated by R. E. Emmerick]. London : Oxford University Press, 1968. 455 p.
18. Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Band II : *Privykėty — žvolgai*. Heidelberg : Carl Winter ; Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1965. 1558 s.
19. Gignoux Ph., Jullien Chr., Jullien F. Iranisches Personennamenbuch. Bd VII : Iranische Namen in semitischen Nebenüberlieferungen. F. 5: Noms propres syriaques d'origine iranienne. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009. 191 p.
20. Helmold. Chronica Slavorum Helmoldi, Presbyteri Bosouienensis, et Arnoldi, Abbatis Lubecensis, In quibus Res Slavicae & Saxonicae fere à tempore Caroli Magni usque ad Ottonem IV. feu, ad ann. CH MCCIX. exponuntur Henricus Bangertus è Mss. Codicibus recensuit, et Notis illustravit. Lubecae : Literis Jacobi Hinderlingii, 1659. 568 f.
21. Hinz W. Altiranisches Sprachgut der Nebenüberlieferungen. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1975. 303 S.
22. Iliadi A. I. Slavo-Iranica: Compound Words with Slav. *mysl- : Iran. *mana-, *mazda- (against Baltic Background). *Acta Linguistica Lithuanica*. 2022. № 87. P. 30–63.
23. Interia. URL : <http://mamdziecko.interia.pl/ksiega-imion,letter,Ś,pack,2/>
24. Kavanjin J. Povjest vandelska bogatoga a nesrečna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara (Bogastvo i uboštvo). *Stari pisci hrvatski*. Zagreb : Dionička tiskara, 1913. Knj. XXII. 554 s.
25. Kollár J., Pačić J. Gmenoslow čili Slownik osobných Gmen rozličných kmenů a nářečí národu Slawenského. Budin : Tisk kr. všeučiliště Peštianského, 1828. 113 s.
26. Kos Fr. Ob osebnih imenih pri starih Slovencih. *Letopis matice slovenske*. Ljubljana : Narodna tiskarna, 1886. S. 107–151.
27. Maretić T. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Knjiga XIV (LXXXI). S. 81–146.
28. Mayrhofer M. Etymologisches Wörterbuch des Altindoirischen. Heidelberg : C. Winter, 1996. Bd II. 837 s.
29. Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologijos žodynas. [T.] 4 : R–Z. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. 323 p.
30. Miklosich F. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen. Wien : Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1864. 74 s.
31. Moroškin M. A. Slavonic Name List or the Collection of Slavonic Personal Names in Alphabetical Order. 1867. 213 p. URL : <https://f.eruditor.link/file/583817/>
32. Niederle L. Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní: Život starých Slovanů. Praha : Náklad Bursíka & Kohouta, 1916. Díl II. 299 s.
33. Ovsená B. Pátranie po tajných slovenských dejinách a slovenskom duchu. Trnava : Eko-konzult, 2014. 216 s.
34. Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdržic od roku 1624 do roku 1648 [vydal Ferdinand Menčík]. *Historický Archiv*. Praha : Náklad České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1897. Číslo 10. 213 s.
35. Pjesme Marka Marulića (skupio Ivan Kukuljević Sakcinski). *Stari pisci hrvatski*. Zagreb : Knjižarnica Fr. Župana (Albrehta i Fidlera), 1869. Knj. I. 339 + LXXVII s.
36. Prameny dějin českých / [vydal Josef Emler]. Praga : Náklad Musea Království Českého, 1875. 570 s.
37. Rastorgueva V. S. The Comparative and Historical Grammar of Western Iranian Languages. Phonology. 1990. 251 p. URL : <https://f.eruditor.link/file/1605012/>
38. Rymut K. Zasób leksemów w prasłowiańskich imionach złożonych. *Onomastica*. 1993. T. XXXVIII. S. 5–19.
39. Schmitt R. Iranisches Personennamenbuch. Bd. 5: Iranische Namen in Nebenüberlieferungen Indogermanischer Sprachen. F. 5A: Iranische Personennamen in der griechischen Literatur vor Alexander D. Gr. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 2011. 431 S.
40. Schmitt R. Iranisches Personennamenbuch. Bd. 2: Mitteliranische Namen. F. 5: Personennamen in parthischen epigraphischen Quellen. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2016. 266 S.
41. Skjærvø P. O. An Introduction to Young Avestan. Rechecked 4th version. 2003. Unpublished. Available online. Available at: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/866051/mod_resource/content/1/avestancomplete.pdf.

42. Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego [współpraca redakcyjna M. Osłon; wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone, na prawach rękopisu]. 2019. Available at: [www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf/](http://www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński_W_Słownik_etymologiczny_języka_litewskiego.pdf/)
43. Sreznevskiy I. I. Materials for the Dictionary of Old Russian Language. T. III. 1903. URL : https://archive.org/details/vivasss_mail_3_201810/page/n1/mode/2up/
44. Stara slovanska imena [http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-DEOPQVQS/34e4051a-7621-48c6-bd23-11d6f7e1ca2e/save].
45. Taszycki W. (red.) Słownik staropolskich nazw osobowych. Wrocław etc. : PAN, 1965–1985. T. I–VII.
46. The Monuments of Russian Literature of XII century, published with the explanation, variants and handwriting samples by K. Kalaidovič. 1821. 258 p. URL : <https://f.eruditor.link/file/2638644/>
47. Toporov V. N. Saints and Sanctity in Russian Spiritual Culture. Volume I: The First Century of Christianity in Rus. 1995. 875 p. URL : <https://predanie.ru/book/111319-svyatost-i-svyatyte-v-russkoy-duhovnoy-kulture-1/>
48. Toporov V. N. Prehistory of Literature at the Slavonians : The Experience of Reconstruction (Introduction to the course of the history of the Slavonic Literatures). 1998. 320 p. URL : <https://search.worldcat.org/title/40048382/>
49. Torkar S. Dvočlenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji. *Jezikoslovni zapiski*. 2013. № 19/1. S. 111–128.

References II

1. Grković, M. (1977), *A Dictionary of the Serbian Personal Names* [Rečnik ličnih imena kod srba], Vuk Karadžić, Beograd, 324 p.
2. Irkliévskiy, V. (1968), *Unsere Namen, ihre Herkunft und Bedeutung* [Naši imenn'a, yikh pokhodženn'a ta značenn'a], «Iskra»-Druckerei, München, 243 p.
3. Stara srpska imena. Available at: <https://www.stormfront.org/forum/t280581-3/>
4. Abaev, V. I. (1979), “Skytho-Sarmatian Languages”, *Bases of Iranian Linguistics, Ancient Iranian Languages*, pp. 272–364. Available at : <https://f.eruditor.link/file/284301/>
5. Adams, D. Q. (1999), *A Dictionary of Tocharian B*, Rodopi Publishers, Amsterdam ; Atlanta, 830 p.
6. Adams, D. Q. (2013), *A Dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged*, Rodopi Publishers, Amsterdam ; New York, 964 p.
7. Bailey, H. W. (1979), *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge University Press, Cambridge etc., 559 p.
8. Bartholomae, Chr. (1904), *Altiranisches Wörterbuch*, Karl J. Trübner, Straßburg, 2000 S.
9. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1836), Studio et opera Antonii Boczek. Tomus primus: Ab annis 396–1199, ex typographia Aloysii Skarnitzl, Olomucii, 355 f.
10. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1850), Index, Typogr. Caroli Winikerii, Brunae, 200 p.
11. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1854), Redigirt von Joseph Chytil. Sechster Band. Vom Jahre 1307–1333, Gedruckt in Franz Gastl's typographischer Anstalt, Brünn, 1059 S.
12. Dal', V. I. (1989), *Proverbs of the Russian People* [Poslovitsy i pogovorki russkogo naroda], Vol. 1. Available at : <http://fibusta.site/b/597731/>
13. *Dictionary of the Russian Language of XIth–XVIIth centuries* (1977) [Slovar' russkogo yazyka XI–XVII vv.], Vol. 4. Available at : https://archive.org/details/B-001-004-150/xi-xvii_4/
14. *Dictionary of the Russian Language of XIth–XVIIth centuries* (1996) [Slovar' russkogo yazyka XI–XVII vv.], Vol. 23. Available at : https://archive.org/details/B-001-004-150/xi-xvii_23/
15. Držić, M. (1875), «Djela», *Stari pisci hrvatski*, Dionička tiskara, Zagreb, Knj. VII, 480 s.
16. *Dva denníky Dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu* (1896), Vydal M. Dvořák. *Historický archiv*, Náklad České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha, Číslo 9, 165 s.
17. Emmerick, R. E. (ed.) (1968), *The Book of Zambasta. A Khotanese poem on Buddhism* / [edited and translated by R. E. Emmerick], Oxford University Press, London, 455 p.
18. Fraenkel, E. (1965), *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Band II : *Privykėty — žvolgai*, Carl Winter, Heidelberg ; Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1558 S.
19. Gignoux, Ph., Jullien, Chr., Jullien, Fl. (2009), *Iranisches Personennamenbuch*, Bd VII : *Iranische Namen in semitischen Nebenüberlieferungen*, F. 5 : *Noms propres syriaques d'origine iranienne*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 191 S.
20. Helmold (1659), *Chronica Slavorum Helmoldi, Presbyteri Bosouiensis, et Arnoldi, Abbatis Lubecensis, In quibus Res Slavicae & Saxonicae fere à tempore Caroli Magni usque ad Ottonem IV. feu, ad ann. CH MCCIX. exponuntur Henricus Bangertus è Mss. Codicibus recensuit, et Notis illustravit*, Literis Jacobi Hinderlingii, Lubecae, 568 f.
21. Hinz, W. (1975), *Altiranisches Sprachgut der Nebenüberlieferungen*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 303 S.
22. Iliadi, A. I. (2022), “Slavo-Iranica: Compound Words with Slav. *mysl- : Iran. *mana-, *mazda- (against Baltic Background)”, *Acta Linguistica Lithuanica*, № 87, pp. 30–63.
23. *Interia*. Available at : <http://mamdziecko.interia.pl/ksiega-imion,letter,Ś,pack,2/>
24. Kavanjin, J. (1913), “Povjest vandelska bogatoga a nesrećna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara (Bogastvo i uboštvo)”, *Stari pisci hrvatski*, Dionička tiskara, Zagreb, Knj. XXII, 554 s.
25. Kollár, J., Pačić, J. (1828), *Gmenoslow čili Slownik osobnjých Gmen rozličnjých kmenů a nářečí národu Slawenského*, Tisk kr. všeučiliště Peštianského, Budin, 113 s.
26. Kos, Fr. (1886), “Ob osebnih imenih pri starih Slovencih”, *Letopis matice slovenske*, Narodna tiskarna, Ljubljana, ss. 107–151.
27. Maretić, T. (1886), “O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Knjiga XIV (LXXXI), ss. 81–146.
28. Mayrhofer, M. (1996), *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, C. Winter, Heidelberg, Bd II, 837 S.
29. Mažiulis, V. (1997), *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. [Vol.] 4 : R–Z, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 323 p.
30. Miklosich, F. (1864), *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen*, Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 74 S.

31. Moroškin, M. Â. (1867), *Slavonic Name List or the Collection of Slavonic Personal Names in Alphabetical Order*, p. Available at: <https://f.eruditor.link/file/583817/>
32. Niederle, L. (1916), *Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní: Život starých Slovanů*, Náklad Bursíka & Kohouta, Praha, Díl II, 299 s.
33. Ovsená, B. (2014), *Pátranie po tajných slovenských dejinách a slovenskom duchu*, Eko-konzult, Trnava, 216 s.
34. *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdrůžic od roku 1624 do roku 1648* (1897), Vydal Ferdinand Menčík, *Historický Archiv*, Náklad České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha, Číslo 10, 213 s.
35. *Pjesme Marka Marulića* (1869), Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, *Stari pisci hrvatski*, Knjižarnica Fr. Župana (Albrehta i Fiderla), Zagreb, Knj. I, 339 + LXXVII s.
36. *Prameny dějin českých* (1875), Vydal Josef Emler, Náklad Musea Království Českého, Praga, 570 s.
37. Rastorgueva, V. S. (1990), *The Comparative and Historical Grammar of Western Iranian Languages : Phonology* [*Сравнительно-историческая грамматика западноиранских языков : фонология*], Nauka Publishing House, Moscow, 251 p. Available at: <https://f.eruditor.link/file/1605012/>
38. Rymut, K. (1993), “Zasób leksemów w prasłowiańskich imionach złożonych”, *Onomastica*, T. XXXVIII, ss. 5–19.
39. Schmitt, R. (2011), *Iranisches Personennamenbuch*, Bd. 5 : *Iranische Namen in Nebenüberlieferungen Indogermanischer Sprachen*, F. 5A : *Iranische Personennamen in der griechischen Literatur vor Alexander D. Gr.*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 431 S.
40. Schmitt, R. (2016), *Iranisches Personennamenbuch*, Bd. 2 : *Mitteliranische Namen*, F. 5 : *Personennamen in parthischen epigraphischen Quellen*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 266 S.
41. Skjærvæ, P. O. (2003), *An Introduction to Young Avestan*, Rechecked 4th version, 263 p. Unpublished. Available online. Available at : https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/866051/mod_resource/content/1/avestancomplete.pdf
42. Smoczyński, W. (2019), *Słownik etymologiczny języka litewskiego* [współpraca redakcyjna M. Ośton; wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone, na prawach rękopisu]. Available at: www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński.W.Słownik.etymologiczny.języka.litewskiego.pdf/
43. Sreznevskiy, I. I. (1903), *Materials for the Dictionary of Old Russian Language : in 3 volumes* [*Materialy dlya slovarya drevnerusskogo yazyka : v 3 t.*], Vol. III, 1684 + 272 p. Available at : https://archive.org/details/vivasss_mail_3_201810/page/n1/mode/2up/
44. *Stara slovanska imena*. Available at : <http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-DEOPQVQS/34e4051a-7621-48c6-bd23-11d6f7e1ca2e/save/>
45. Taszycki, W. (ed.) (1965–1985), *Słownik staropolskich nazw osobowych*, PAN, Wrocław etc., Vol. I–VII.
46. *The Monuments of Russian Literature of XII century* (1821), Published with the explanation, variants and handwriting samples by K. Kalaidovič, 258 p. Available at : <https://f.eruditor.link/file/2638644/>
47. Toporov, V. N. (1995), *Saints and Sanctity in Russian Spiritual Culture, Volume I : The First Century of Christianity in Rus* [*Svyatost' i svyatyye v russkoy dukhovnoy kul'ture, Tom I : Pervyy vek khristianstva na Rusi*], Gnosis Publishing House, Moscow, 875 p. ISBN : 5–88766–022–8. Available at: <https://predanie.ru/book/111319-svyatost-i-svyatyye-v-russkoy-duhovnoy-kulture-1/>
48. Toporov, V. N. (1998), *Prehistory of Literature at the Slavonians : The Experience of Reconstruction (Introduction to the course of the history of the Slavonic Literatures)* [*Predystoriya literatury u slavyan : opyt rekonstruktsii : vvedeniye k kursu istorii slavyanskikh literatur*], RGGU Press, Moscow, 320 p. Available at : <https://search.worldcat.org/title/40048382/>
49. Torkar, S. (2013), “Dvočlenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji”, *Jezikoslovni zapiski*, № 19/1, ss. 111–128.

ІЛІАДІ Олександр Іванович,

доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики факультету іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; вул. Старопортофранківська, 34, м. Одеса, 65020, Україна; тел.: +38 095 0812118; e-mail: alexandr.liadi@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316/>

ФРАГМЕНТИ СЛОВ'ЯНО-ІРАНСЬКОГО МІФОПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ: СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЗІ *svet- : *šyanta-

Анотація. Статтю присвячено реконструкції фрагментів (усталених словосполучень) міфопоетичного тексту, спільних для іранців і слов'ян. **Мета** студії — обґрунтувати реконструкцію спільних елементів слов'янського й іранського міфопоетичного тексту, пов'язаних із ідеєю святості та священного. Необхідність реконструкції елементів цього феномена історії комунікативної культури зумовлює **актуальність** дослідження. **Об'єкт** дослідження становлять: 1) усталені словосполучення, які в обох мовах складаються з генетично тотожних лексем; 2) усталені словосполучення, в яких генетично спільним для обох мов є лише *svetš : *šyanta-, тоді як друга частина репрезентована синонімами з різними етимонами; 3) двочленні слова зі *svet- : *šyanta-, які часто становлять результат згортання прісних усталених словосполучень, тому зберігають їхню семантику. **Предмет** — етимологічні, фонетичні, морфологічні, лексико-семантичні властивості історично засвідчених мовних одиниць і реконструйованих під час аналізу прототипів. **Результати** дослідження: виокремлено суму давніх іранських і слов'янських клішованих словосполучень (і похідних від них антропонімів), сформованих у процесі культурних контактів носіїв обох мов; обґрунтовано їхню формальну та семантичну реконструкцію. **Висновки.** Порівняльно-історичний аналіз давньослов'янських та іранських усталених словосполучень із ядрним компонентом *svetš : *šyanta- і споріднених із ними двоосновних особових імен виявив сліди спільного слов'яно-іранського тексту, сформованого в рамках поетичного мовлення. Етимологічний склад цих «мікротекстів», а також відображений в них комплекс релігійних та етичних уявлень, спільних для обох мовних традицій, переконує, що йдеться саме про спадщину слов'яно-іранських контактів. Семантичну основу виокремлених «формульних словосполучень» формує комплекс дискретних значень, який відсилає до понять достатку, життєвої сили та її збільшення. Матеріал демонструє значну питому вагу праслов'янських одиниць зі *svet-, тоді як їхні іранські відповідники виявляються рудиментарними, явно обмеженими в ареальному та хронологічному аспектах. Постійній відтворюваності традиції ви-

користання синтаксичних кліше зі *svet- сприяла їхня залученість до царини деривації слов'янських антропонімічних композитів і в подальшому їхня затребуваність у текстах християнської релігійної тематики. *Перспективи* подальшої роботи у визначеному напрямі ми бачимо у порівнянні зібраного матеріалу з даними балтійських мов.

Ключові слова: реконструкція, текст, порівняльно-історичне мовознавство, прототип, етимологія, ономастика, міфонім, індоєвропейський, праслов'янський, праіранський.

Статтю отримано 30.03.2024 р.

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311212

UDC [811.581.11+811.521]’362’367.52

ZHOU Baoyan,

Master in Country and Regional Studies; Postgraduate student in Northeast Asian History, Culture, Languages, Literature, and Cultural Diplomacy; the College of Foreign Languages at Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; mob.: +86 18374497352; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2876-954X/>

A COMPARATIVE STUDY OF WORD ORDER IN CHINESE AND JAPANESE LANGUAGES: PREVAILING PERCEPTIONS AND THE REAL SITUATION

Summary. Among linguists, there is a very widespread view that the Chinese and Japanese languages have a fixed word order. Indeed, in these languages, as in the absolute majority of languages, there is a basic word order that dominates: in Chinese it is SVO (subject→predicate→object), and in Japanese it is SOV (subject→object→predicate). However, over the past half century, when interlingual and intercultural relations grew rapidly in the conditions of globalization of economic and information space, when the mastery of foreign languages in Northeast Asia became a vital need, the norms of using the basic or peripheral word order acquired a certain structural and semantic regulation. The *purpose* of this study is to reveal the originality of solving the issue of basic and peripheral word order in the Chinese and Japanese languages. The *object* of study is the models of a simple sentence in these languages, the *subject* of study is the actual semantic-grammatical and pragmatic irregularity of basic and peripheral word orders in a comparison of the Chinese and Japanese language systems. The *result* of this research is the following *conclusions*. The Chinese and Japanese sentence structures regarding the order of subject, object, and predicate are flexible at three levels: syntactic, semantic, and pragmatic. Despite the basic SVO order, sentences with the SOV order function in the Chinese colloquial style: “把 (ba) clause”, and “将 (jiāng) sentence”. Passive sentences have OSV order determined by the service words “被 (bei)”, “让 (ràng)”, “叫 (jiào)”, or “给 (gěi)”. SOV and OSV word orders are considered peripheral. In a Japanese sentence, the large number of case paradigm particles allows structural flexibility with respect to word order. In addition to the basic SOV order, there are also three peripheral variants: OSV, SVO, and OVS, which have the effect of highlighting syntactic, semantic, and pragmatic aspects. Sentences with peripheral word orders have a special pragmatic load.

Key words: the Chinese language, the Japanese language, word order, flexibility of structure, comparative analysis, sentence, system, syntactic, semantic, linguopragmatic.

Foreword

Any language linearly arranges along the time axis and in a specific direction, thus giving rise to inflections. Moreover, different languages have different inflectional restrictions and varying flexibility [4, p. 9], so inflections are an essential vehicle for the study of the world's languages. J. Greenberg analyzed 30 languages and summarised six types of inflections: SOV, SVO, VSO, VOS, OVS, OSV [3]. M. Dreyer extended the range of languages to 1377, among which 565 (41 %) languages have SOV word order; 488 (35.5 %) languages have SVO word order; 95 (6.9 %) languages have VSO word order; 25 (1.8 %) languages are VOS word order; 11 (0.8 %) languages have OVS word order; 4 (0.3 %) languages have OSV word order; and the remaining 189 (13.7 %) languages belong to other non-dominant inflections [2]. Japanese belongs to the SOV order, and Chinese belongs to the SVO order, which is the second in terms of number only to SOV but is the most spoken languages in the world. On this basis, this paper makes a comparative study of the inflections of Chinese and Japanese, especially the inflections of the essential components (S — subject, O — object, and V — predicate), which helps to form a deeper understanding of the Chinese and Japanese languages.

The Flexibility and Word Order of Chinese

Chinese lacks morphological changes in the strict sense, and many grammatical meanings and sentence types often have to be expressed through inflections, so inflections are particularly important in Chinese grammar. Zhang Shilu proposed to determine grammatical categories based on word order: “凭语序而建立范畴, 集范畴而构成体系” [5]. It mentions the role of the word order in the study of gram-

mar to a very high position. It is generally believed that the syntactic function of Chinese word order is powerful, the word order is strictly limited, and the mandatory nature of the word order forms a specific and regular type of basic word order [6]. The basic Chinese word order is SVO, and the predicate is usually placed between the subject and the object, which is the most important feature of Chinese word order. As the following example:

- (1) 灰姑娘 (S) 落下了 (V) 水晶鞋 (O)。 [Cinderella fell crystal slippers].
 (2) 女巫 (S) 打碎 (V) 魔镜 (O)。 [Witch breaks the magic mirror].
 (3) 泪水 (S) 浸湿 (V) 枕头 (O)。 [Tears soak the pillow].

Although Chinese word order reflects more syntactic functions, it is also closely related to language expression and comprehension [7], Chinese word order should involve the needs of syntax, semantics, and pragmatics at three levels, which gives rise to some variant word order, making Chinese word order very flexible. In Chinese, variant inflections are usually regulated by markedness [8], becoming marked sentences.

The first one is “Ba (把)” sentences, which is undoubtedly a marked syntactic structure as far as the basic order of modern Chinese is concerned [9]. The above three example sentences of SOV order can be replaced by “Ba” sentences:

- (1') 灰姑娘 (S) 把水晶鞋 (O) 落下了 (V)。 [Cinderella ba crystal slipper fell].
 (2') 女巫 (S) 把魔镜 (O) 打碎 (V)。 [Witch ba the magic mirror breaks].
 (3') 泪水 (S) 把枕头 (O) 浸湿 (V)。 [Tears ba the pillow soak].

In modern Chinese, the most crucial feature of the “Ba” sentences is its order pattern [10]. To emphasize the object, the “Ba” sentences is structured so that the object is put in front of the predicate and inverted into the SOV order. It is a particular linguistic phenomenon [11]. In the above three sentences, the typical subjects 灰姑娘 (cinderella), 女巫 (witch), and 泪水 (tears) are all placed in front of the word “Ba”; the typical objects of 水晶鞋 (crystal slipper), 魔镜 (magic mirror) and 枕头 (pillow) are placed behind the word “Ba”, while the predicates 落下了 (fell), 打碎 (breaks), and 浸湿 (soak) are placed at the end of the sentence. There is a written variant of “把 (Ba)” in the form “将 (Jiāng)”, so the three “Ba” sentences above can also be replaced by “将 (Jiāng) ”:

- (1' ') 灰姑娘 (S) 将水晶鞋 (O) 落下了 (V)。 [Cinderella jiāng crystal slipper fell].
 (2' ') 女巫 (S) 将魔镜 (O) 打碎 (V)。 [Witch jiāng the magic mirror breaks].
 (3' ') 泪水 (S) 将枕头 (O) 浸湿 (V)。 [Tears jiāng the pillow soak].

However, the application of “Ba” sentences is subject to semantic constraints, the verb of “Ba” sentences must be an action verb in a transitive verb [12]:

- (4) 对于这次的考试, 我 (S) 非常有 (V) 信心 (O)。 [I am very confident of this exam].
 (4') 对于这次的考试, 我 (S) 把信心 (O) 非常有 (V)。

The predicate “有” in the example sentence (4) indicates existence meaning. It is a non-action verb, which is very common in Chinese SVO order. Still, when it is converted into the SOV order of “Ba” sentences, as in the example sentence (4'), it is very awkward and does not conform to Chinese pragmatic conventions. Secondly, “Ba” sentences is mainly found when the verb is followed by a complement [13], “下” is the tendency complement of the verb “落” in example (1'), “碎” is the resultant complement of the verb “打” in example (2'), and “湿” is also the resultant complement of the verb “浸” in example (3'). All these show that the “Ba” sentences lacks productiveness.

On the other hand, “Ba” sentences is more often used in colloquial expressions, such as “我们把敌人打败了 (we ba the enemy defeated),” “把垃圾倒了 (ba the rubbish took out),” “把窗户打开 (ba the window opened)”. These show that the existence of “Ba” sentences expands the Chinese word order into a marked SOV order, but its scope of application is still limited.

Another kind of marked sentence in modern Chinese is the “Bei (被)” sentences, This is the most typical type of Chinese passive sentence, which belongs to OSV order. The passive marker can distinguish the giver and the receiver, and avoid ambiguity in the sentence [14]. The object before “Bei” is the recipient, and the subject after “Bei” is the giver. The word “Bei” is often used in negative semantics, such as “suffered”, “caused”, “accidental”, or “affected” [15], and the object is placed at the beginning of the sentence to get special emphasis, indicating that it is the affected element of the event. The above three examples of SVO order can also be replaced with the “Bei” sentences:

- (1' ' ') 水晶鞋 (O) 被灰姑娘 (S) 落下了 (V)。 [Crystal slipper was fell by Cinderella].
 (2' ' ') 魔镜 (O) 被女巫 (S) 打碎 (V)。 [The magic mirror is broken by witch].
 (3' ' ') 枕头 (O) 被泪水 (S) 浸湿 (V)。 [The pillow is soaked by tears].

“被” is the most commonly used passive marker in modern Chinese. In terms of stylistic features, “被” is more colloquial. It also has three colloquial variants: “让 (ràng)”, “叫 (jiào)” and “给 (gěi)”, which are semantically different from “被”, and they cannot wholly replace the word “被”. “Example sentences are as follows:

- (5) 那条鱼 (O) 让 (ràng) 猫 (S) 吃了 (V)。 [That fish was eaten by the cat].
 (6) 好好的景致 (O) 叫 (jiào) 人 (S) 打搅了 (V)。 [A good view was disturbed by someone].
 (7) 衣服 (O) 给 (gěi) 风 (S) 吹跑了 (V)。 [Clothes were blown away by the wind].

There also exists a kind of unmarked passive sentence in Chinese, which is also of OSV order, except that the marker “Bei (被)” is omitted. This kind of passive sentence serves as the predicate of SV, which has the same order as the Chinese active sentence, with a relatively strong declarative nature [14]. For example:

(8) 这本书 (O) 我 (S) 看过 (V)。 [This book was read by me].

(9) 孩子 (O) 我 (S) 接走了 (V)。 [I picked up child].

Therefore, in modern Chinese, because of the semantic and pragmatic needs, the language structure of “Ba” sentences and passive sentences appear. “Ba” sentences is in SOV order, and passive sentences are in OSV order. They break the basic word order and reflect the flexibility of Chinese word order. Of course, SOV and OSV are special linguistic structures in Chinese, and their proportion is limited, SVO is still the main language order in modern Chinese.

The Flexibility and Word Order of Japanese

Japanese word order is generally flexible, and the subject, predicate, and object can interchanged in many cases. For example, the Chinese sentence “猫 (S) 吃了 (V) 那条鱼 (O) (The cat ate that fish)” can be expressed in different ways in Japanese:

(10) 猫が (s) 食べた (v)、その魚を (o)。 [The cat ate that fish].

(11) その魚を (o) 食べた (v) 猫が (s)。 [That fish was eaten by the cat].

(12) その魚を (o) 猫が (s) 食べた (v)。 [That fish was eaten by the cat].

(13) 猫が (s) その魚を (o) 食べた (v)。 [The cat ate that fish].

Although the order of these sentences has changed, they are semantically the same, and the sentences are still valid. This situation is because Japanese belongs to the adhesive language, there are a large number of case particles, subject and object of Japanese are mainly composed of “noun + case particle”, the position of the case particle is much more important than the noun, and it even can be thought that subject and object of Japanese are entirely determined by the case particle, not by their position, so the Japanese word order becomes very various. In the above four examples, it is evident that no matter whether “猫 (cat)” appears in the front, middle, or back of the sentences, as long as the case particle “が” follows it, “猫 (cat)” is the subject of the sentences. Similarly, “魚 (fish)” becomes the object of the sentences because of the case particle “を” behind it.

The flexibility of Japanese inflection also implies the diversity of the essential inflectional components S, V, and O. Japanese belongs to the typical SOV language, and its basic inflectional order is SOV, such as:

(14) 私が (S) 手紙を (O) 出す (V)。 [I post the letter].

(15) 李さんが (S) 良い成績を (O) 取った (V)。 [Li got a good grade.]

Since the subject of Japanese is determined by the auxiliary word “が”, and the object is determined by the auxiliary word “を”, in addition to the basic SOV order, there is also a different order of OSV. For example, the example sentence (12) “その魚を (o) 猫が (s) 食べた (v)”, which switches the position of the subject element “猫が” and the object element “を” in the typical example sentence (13) “猫が (s) その魚を (o) 食べた (v)”, they stay the same semantic meaning, and the sentence (12) is also still valid. Similarly, we can change the above SOV sentences (14) and (15) to OSV:

(14’) 手紙を (O) 私が (S) 出す (V)。 [The letter is posted by me].

(15’) 良い成績を (O) 李さんが (S) 取った (V)。 [A good grade was gotten by Li].

Of course, SOV is more common than the Japanese OSV order, and OSV cannot be a basic order, because OSV order is often used in a particular discourse requirement, placing the object constituent foremost to emphasize the importance of that information [4, p. 73]. In addition, OSV order is also used in long Japanese sentences, for example:

(16) 美味しい魚を食べた (Att) 猫を (O) 女性が (S) 追い出した (V)。 [The woman chased a cat, which ate delicious fish].

In this sentence, “猫(cat)” and “女性(woman)” are both nouns, and “猫(cat) (O)” has a long modifier, while “女性(woman) (S)” has no modifier. Since the Japanese word order tends to mean that long structures are often put before short structures [16], it is reasonable to put “猫(cat) (O)” which has a long definite modifier before “女性 (woman) (S)”. In addition, according to Japanese, if the above sentence is expressed with the basic SOV order, it will become “女性が (S) 美味しい魚を食べた (Att) 猫を (O) 追い出した (V)”, and the linguistic inertia would make people think that “女性” is the subject, “魚” is the object, and “食べた” is the predicate, which is regarded as the SOV order. However, as the sentence continues, it becomes clear that “美味しい魚を食べた” is just an attribute modifying “猫(cat)”, “猫(cat)” is the real object, and “追い出した” is the real predicate, so human has to break up and reorganize the sentence, which adds to the burden of comprehension, and therefore, according to the Principle of Language Economy, in order to express the semantics with concise components as much as possible, “猫(cat) (O)” which has a long modifier is placed in front of “女性(woman) (S)” which has no modifier, it is the requirement of language itself, and the OSV order also come into being.

In addition to the two inflections SOV and OSV, the expressions (10) “猫が (s) 食べた (v)、その魚を (o)” and (11) “その魚を (o) 食べた (v) 猫が (s)” also exist, the predicate is usually preceded from the basic SOV order. Similar expressions include:

- (17) 私が (S) 忘れちゃった (V)、時間を (O)。[I lost time track].
 (18) 時間を (O) 忘れちゃった (V)、私が (S)。[Time is lost track by me].
 (19) お客様さんが (S) 何度も試着した (V)、着物を (O)。[The customer tried on the clothes many times].
 (20) 着物を (O) 何度も試着した (V)、お客様さんが (S)。[The clothes were tried by the customer many times].

These sentences are often used in spoken language, where the verb is moved forward by one position in order to emphasize it, and where the predicate needs to be marked off from the following subject or object by a comma, with a shorter sentence structure, a firmer tone, and a sense of attaching something new to the sentence when it has finished, and belong to the category of inverted sentences [4, p. 73]. In this sense, the SVO and OVS sequences in Japanese mainly play a role at the pragmatic level.

Although the Japanese word order is relatively free, it has four structures: SOV, OSV, SVO, and OVS, there is also a certain strictness. According to Noda Shoushi, in Japanese, big units have a freer order than small units: “小さな単位より大きな単位の方が語順が自由である” [18]. The large unit order in Japanese includes the order between S, V, and O, the small unit order covers the order of the noun and case particle, and Japanese adopts the order of the noun followed by the case particle, they can not be interchangeable [15]. For example, in the Japanese example sentence (13) “猫が (s) その魚を (o) 食べた (v)”, although “猫 (S)” can appear at any position in the sentence, the subject constituent must be rendered as “猫が” instead of “が猫”, and similarly, the object constituent of the sentence can only be “魚を” instead of “を魚”, which demonstrates the strictness of the Japanese inflection order. In addition, the predicate in written Japanese is fixed at the end of the sentence, which is one of the more typical features of Japanese word order. Example sentence (12) その魚を (o) 猫が (s) 食べた (v), and example sentence (13) 猫が (s) その魚を (o) 食べた (v), are both in written Japanese, and their predicates are both “食べた (eat)”, which must be located at the end of the sentence.

Overall, Japanese has a flexible order, its basic order is SOV, and due to the presence of case particles, the subject, predicate, and object can be switched at will to become heteroglossia OSV, OVS, and SVO structures. However, there is also a strict side of Japanese word order, the noun and case particle order within a sentence is restricted, the order of nouns must be followed by case particles, and predicates often appear at the end of the sentence in the written language.

Concluding remarks

Analyzing basic Chinese and Japanese constituent utterances, we find that Chinese word order occupies an essential position in grammar and lacks formal changes. However, language itself has flexibility in the process of use. Because of semantic and pragmatic requirements, Chinese also produces some variant word order, which breaks through the constraints of the word order in the syntax, it means the word order of Chinese embodies a certain amount of flexibility in the strictness. In Japanese, due to the large number of case particles, the subject, predicate, and object are mainly determined by the case particles that follow, which provides flexibility. The change of inflections will not cause a semantic contradiction, and this flexibility satisfies different pragmatic demands of the Japanese language. Of course, this paper is limited to essential inflectional components, and there are more considerations for complex sentences, which the author will continue to explore in future research.

References I

1. Гарлиев Д. Н., Степанов С. М. Чинник порядку слів у вивченні неспоріднених мов. *Лінгвокультурологічні та лексикографічні аспекти мовної підготовки іноземців* : зб. наук. статей за матеріалами наук.-метод. семінару з міжнародною участю, 24 листопада 2022 р. Одеса : ОНУ, 2023. С. 32-44.
2. Dryer M. S. Order of Subject, Object and Verb. *The World Atlas of Language Structures Online* / Editors : M. S. Dryer, & M. Haspelmath. Leipzig : Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2013. URL : <http://wals.info/chapter/81/> (дата звернення 9.03.2024).
3. Greenberg J. H. Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. *Universals of Human Language*. London : MIT Press, 1963. P. 73-113.
4. 盛文忠. 汉日语语序对比研究 : 基于语言类型学的考察. 北京 : 外语教学与研究出版社, 2014. 字数 : 17.6 万.
5. 张世禄. 因文法问题谈到文言白话的分界. *语文周刊*. 1939. 30 期.
6. 陆俭明. 汉语口语法里的易位现象. *中国语文*. 1980. 1 期. 28 - 41 页.
7. 吴为章. 语序重要. *中国语文*. 1995. 06 期. 429 - 436 页.
8. 刘春光. 认知视角下的现代汉语语序研究. 上海师范大学, 2016. 128 页.
9. 施春宏. 汉语句式的标记度及基本语序问题. *汉语学习*. 2004. 02 期. 10 - 18 .
10. 张伯江. 论“把”字句的句式语义. *语言研究*. 2000. 01 期. 28 - 40 页.
11. 苏立昌. 再析“把”字结构——浅谈“把”字结构与汉语语序的变化. *南开语言学刊*. 2002. 00 期. 103 - 108, 158 页.
12. 郭德润. 汉语常见句型的用法. 北京 : 新华出版社, 1981. 21 页.
13. 王力. 汉语史稿 中册. 北京 : 中华书局, 1980. 416 页.
14. 王艳. OV语序 : 汉语表达被动的的基本手段. *浙江理工大学学报. 社会科学版*. 2018. 40 (06) 期. 578 - 583 页.

15. 傅佳. 言语行为视角下的被字句研究. 吉林 : 东北师范大学, 2023. 23 页.
16. 王明丹. 关于语序的中日对照研究. 大连 : 大连海事大学, 2020. 44 页.
17. 李波. 日语语序的灵活性与严格性. *日语教育与日本学*. 2014. 02 期. 40–47 页.
18. 野田尚史. 言語 語順の文法. 東京 : 大修館書店, 2000. 29 ページ.

References II

1. Garlyiev, D. N., Stepanov, Ie. M. (2023), “Factor of word order in the study of unrelated languages”, *Linguoculturological and Lexicographic Aspects of Language Training of Foreigners : Collection of Scientific Articles* [“Chynnyk poryadku sliv u vyvchenni nesporidnennykh mov”, *Linhvokulturolohichni ta leksykohrafichni aspekty movnoyi pidhotovky inozemtsiv* : zbirnyk naukovykh statey], Odesa I. I. Mechnykov National University, 2023, pp. 32–44. URL : <https://www.academia.edu/114890148/%D0%9B%D0%9B%D0%90%D0%9C%D0%9F%D0%86/> (accessed 8.03.2024).
2. Dryer, M. S., Haspelmath, M. (eds.) (2013), *Order of Subject, Object and Verb : The World Atlas of Language Structures Online*, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig. Available at : <http://wals.info/chapter/81/> (accessed 9.03.2024).
3. Greenberg, J. H. (1963), “Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements”, *Universals of Human Language*, MIT Press, London.
4. Shèng, Wénzhōng (2014), *A comparative study of Chinese-Japanese word order : An examination based on linguistic typology* [*Hàn riyǔ yǔxù duìbǐ yánjiū : Jìyǔ yǔyán lèixíng xué de kǎochá*], Foreign Language Teaching and Research Press [Wàiyǔ jiàoxué yǔ yánjiū chūbǎn shè shè], Běijīng, Word count : 176,000.
5. Zhāng, Shìlǜ (1939), “On the division between classical Chinese and vernacular Chinese due to grammar issues”, *Chinese Language Weekly* [“Yīn wénfǎ wèntí tán dào wényán bǎihuà de fēnjiè”, *Yǔwén zhōukān*], Issue 30.
6. Lù, Jiǎnmíng (1980), “Transposition phenomenon in spoken Chinese syntax”, *Chinese Language* [“Hànyǔ kǒuyǔ jǔfǎ lǐ de yì wèi xiànxiàng”, *Zhōngguó yǔwén*], No. 1, pp. 28–41.
7. Wú, Wèizhāng (1995), “The importance of word order”, *Chinese Language* [“Yǔxù zhòngyào”, *Zhōngguó yǔwén*], Issue 06, pp. 429–436.
8. Liú, Chūnguāng (2016), *Research on modern Chinese word order under cognitive perspective* [*Rèn zhī shìjiào xià de xiàndài hànyǔ yǔxù yánjiū*], Shanghai Normal University Press, Shanghai, 128 p.
9. Shī, Chūnhóng (2004), “Marking degree of Chinese sentence patterns and the problem of basic word order”, *Chinese Language Learning* [“Hànyǔ jù shì de biāojiè dù jí jībēn yǔxù wèntí”, *Hànyǔ xuéxí*], Issue 02, pp. 10–18.
10. Zhāng, Bójiāng (2000), “On the syntactic semantics of “Ba” sentences”, *Language Research* [“Lùn “bā” zìjù de jù shì yǔyì”, *Yǔyán yánjiū*], Issue 01, pp.28–40.
11. Sū, Lìchāng (2002), “Re-analysis of the structure of the character “Ba”— A brief discussion on the changes of Ba-sentences and Chinese word order”, *Nankai Journal of Linguistics* [“Zài xī “bā” zì jiégòu — qiǎn tán “bā” zì jiégòu yǔ hànyǔ yǔxù de biànhuà”, *Nánkāi yǔyán xué kān*], Issue 00. pp. 103–108, 158.
12. Guō, Dérùn (1981), *Usage of common Chinese sentence patterns* [*Hànyǔ chángjiàn jù xíng de yòngfǎ*], Xinhua Publishing House [Xīnhuà chūbǎn shè], Běijīng, 21 p.
13. Wáng, Lì (1980), *A Draft History of Chinese Language* [*Hànyǔ shǐ gāo zhōng cè*], Zhonghua Book Company [Zhōnghuá shūjū], Běijīng, 416 p.
14. Wáng, Yàn (2018), “OV order : The basic means of expressing passivity in Chinese”, *Journal of Zhejiang University of Technology, Series: Social Science* [“OV yǔxù : Hànyǔ biāodá bèidòng de jībēn shǒuduàn”, *Zhèjiāng lígōng dàxué xuébào, Shèhuì kēxué bǎn*], Issue 40(06), pp. 578–583.
15. Fù, Jiā (2023), *A study on passive sentences under the perspective of speech act* [*Yányǔ xíngwéi shìjiào xià de bèi zìjù yánjiū*], Northeast Normal University Press [Dōngběi shìfàn dàxué], Jilin, 23 p.
16. Wáng, Míngdān (2020), *A Chinese-Japanese comparative study on word order* [*Guānyú yǔxù de zhōng rì duìzhào yánjiū*], Dalian Maritime University Press [Dàlián hǎishì dàxué], Dàlián, 44 p.
17. Lǐ, Bō (2014), “Flexibility and Strictness of Japanese Word Order”, *Japanese Language Education and Japanese Studies* [“Riyǔ yǔxù de líng huó xìng yǔ yángé xìng”, *Riyǔ jiàoyù yǔ rìběn xué*], Issue 02, pp. 40–47.
18. Noda, Hisashi (2000), *Language : Grammar of Word Order* [*Gengo gojun no bunpō*], Taishukan Shoten, Tokyo, 29 p.

ЧЖОУ Баоянь,

магістр країнознавства та регіональних досліджень; аспірант з історії, культури, мов, літератури та культурної дипломатії Північно-Східної Азії; Інститут іноземних мов Хунаньського педагогічного університету; вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, Китай; моб.: +86 18374497352; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2876-954X/>

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРЯДКУ СЛІВ У КИТАЙСЬКІЙ І ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ: УЯВЛЕННЯ, ЩО ДОМІНУЄ, ТА РЕАЛЬНИЙ СТАН

Анотація. Велими поширеним серед мовознавців є погляд на китайську та японську мови як на мови із фіксованим порядком слів. Дійсно, у цих мовах, як і в абсолютній більшості мов, є базисний порядок слів, що домінує: в китайській мові це SVO (суб’єкт→предикат→об’єкт), а в японській — SOV (суб’єкт→об’єкт→предикат). Однак за останні півстоліття, коли високими темпами зростали межмовні й міжкультурні стосунки в умовах глобалізації економічного та інформаційного простору, коли володіння іноземними мовами у країнах Північно-Східної Азії стало нагальною потребою, норми використання базисного або периферійного порядку слів набули певної структурно-семантичної урегульованості. **Мета** цього дослідження полягає у розкритті своєрідності виринання базисного та периферійного порядку слів у китайській і японській мовах. **Об’єктом** вивчення є моделі простого речення в цих мовах, **предметом**

вивчення — фактична семантико-граматична і прагматична унормованість базисних і периферійних порядків слів у зіставленні китайської і японської мовних систем. **Результатом** дослідження є такі **висновки**. Структури китайського та японського речення щодо порядку розташування суб'єкта, об'єкта і предиката на сучасному етапі розвитку мов є гнучкими на трьох рівнях: синтаксичному, семантичному та прагматичному. Незважаючи на базисний порядок SVO, у китайському розмовному стилі функціонують речення із порядком SOV: «把 (ba) речення» і «将 (jiāng) речення». Речення пасивного стану мають порядок OSV. Цей порядок зумовлюють наявні в них службові слова «被 (bei)», «让 (ràng)», «叫 (jiào)», або «给 (gěi)». Порядки слів SOV і OSV вважають периферійними. У японському реченні велика кількість часток відмінкової парадигми забезпечує гнучкість структури щодо порядку слів. Крім базисного порядку SOV, є також три периферійних варіанта: OSV, SVO та OVS, — які мають ефект підсвічування синтаксичних, семантичних і прагматичних аспектів. Речення із периферійними порядками слів мають особливе прагматичне навантаження.

Ключові слова: китайська мова, японська мова, порядок слів, гнучкість структури, зіставний аналіз, речення, система, синтаксичний, семантичний, лінгвопрагматичний.

Статтю отримано 25.03.2024 р.

ПИТАННЯ ПРАГМАЛІНГВІСТИКИ І ЛІНГВОДИДАКТИКИ

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311213

УДК [811.581.11+811.161.2]-115/116.3'367.322

ЕРРЕРО БІКУС Поліна Альфредівна,

магістрантка Інституту іноземних мов Хунанського педагогічного університету, вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, Китай; тел.: +86 19848044025; e-mail: erreropolly@gmail.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3165-7916/>

ГАЙФІЄВ Едуард Артурович,

аспірант Інституту іноземних мов Хунанського педагогічного університету, вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, Китай; тел.: +86 13272461031, e-mail: edik970601@gmail.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2656-421X/>

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ РИТОРИЧНОГО ПИТАННЯ У КИТАЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. *Мета* пропонованої статті полягає в описі результатів зіставного дослідження основних конструкцій риторичного питання в китайській і українській мовах. Отже, *об'єктом* вивчення обрано різновиди риторичного питання в системах цих мов. *Предметом* дослідження є прагматичні особливості китайських і українських риторичних питань. У процесі роботи було застосовано *методи* синтаксичного, семантичного, трансформаційного, зіставного, когнітивного аналізу, описовий метод. У *результаті* проведеного аналізу риторичних питань у виступах Ма Юня (马云), творах Тараса Шевченка, Івана Франка, Олександра Довженка, Остапа Вишні, Василя Симоненка, Ліни Костенко було виявлено синтаксичні конструкції, які мають функції риторичних питань у цих мовах, досліджено специфіку інверсії, охарактеризовано особливості комунікативно-прагматичних функцій риторичних питань у зіставлених мовах. Основні *висновки* стосуються визначення прийомів прагматичної імплікації в риторичних питаннях різних конструкцій у китайській та українській мовах.

Ключові слова: риторичне питання, комунікативний, прагматичний, функція, китайська мова, українська мова, зіставлення.

Постановка проблеми. Помітне зростання інтересу до прагматичних аспектів мови в наукових дослідженнях відкриває широкі можливості для розгляду функцій риторичного питання у зіставлених неспоріднених мовних системах, як-от китайська й українська. Риторичні питання відіграють важливу роль у комунікації, сприяючи формуванню й регулюванню діалогічної взаємодії між учасниками спілкування. Однак у зіставленні риторично-питальної лінгвопрагматики китайської та української мов виявляються структурні та семантичні розбіжності конструкцій, які мають функційне навантаження щодо передачі таких відношень. Це потребує досконалого вивчення з метою вдосконалення перекладацьких правил і програм онлайн перекладу з китайської на українську та з української на китайську мови.

Зв'язок із суміжними дослідженнями. У своєму дослідженні ми виокремлюємо прийоми прагматичного впливу риторичного питання на реципієнта та їхні прагматичні й комунікативні функції роблячи це на прикладах із промов та уривках з літератури. У роботі ми послуговувалися концепціями та зауваженнями, що були висунуті авторитетними вченими та дослідниками прагматики риторичних питань: О. М. Базан, Н. О. Бігуною, Л. Р. Безуглою, О. А. Скородумовою, Є. М. Степановим, К. О. Юрковою, Viviane Alleton, Лю Юехуа [напр.: 1–3; 8–9; 12–15], деякими іншими.

Формулювання завдань. Мета цієї роботи полягає в описі результатів зіставного дослідження основних конструкцій риторичного питання в китайській і українській мовах. Її завданнями є виявлення та вивчення конструкції, що можуть оформлювати риторичне питання в китайській мові у зіставленні з українською; характеристика комунікативно-прагматичних функцій риторичного питання в обох мовах; дослідження особливостей інверсивного порядку слів, притаманного китайським і українським риторичним питанням; визначення прийомів прагматичної імплікації в таких конструкціях. Отже, об'єктом вивчення обрано 7 різновидів риторичного питання в системах неспоріднених китайської та української мов; як предмет дослідження визначено прагматичні особливості китайських і українських риторичних питань. У процесі роботи застосовані методи синтаксичного, семантичного, трансформаційного, зіставного, когнітивного аналізу, описовий метод у лінгвістиці.

Матеріалом дослідження слугували тексти творів Джека Ма (马云), Тараса Шевченка, Івана Франка, Олександра Довженка, Остапа Вишні, Василя Симоненка, Ліни Костенко [4–7; 10–11].

Виклад основного матеріалу. Кожна мова має певні конкретні форми здійснення запитань. Доволі поширеним явищем є те, що питальні за формою речення не завжди використовують у комунікації у своїй основній питальній функції. Залежно від ситуації, їх можуть використовувати як розповідні зі стверджувальною функцією або спонукальні з функціями вимоги, наказу, прохання. Питальні речення можуть навіть перетворюватися в ідіоматичні вирази на кшталт англійського *How do you do?* Це питання за формою, по суті, не вимагає відповіді [12, с. 279]. Для більшості лінгвістів термін «риторичне питання» позначає особливу синтаксичну конструкцію, сутність якої полягає в переосмисленні граматичного значення питальної форми. Тобто, риторичне питання має одночасно диференційні ознаки питальних (зовнішня питальна форма) і розповідних (значення повідомлення) [1, с. 84].

Відтак, риторичне питання буває питанням зі стверджувальним значенням, що застосовується для примусу слухача підтвердити щось або засумніватися в очевидній для нього істині або якомусь факті, досягаючи таким чином стверджувального ефекту [15, с. 794]. У таких ситуаціях функція риторичного питання — привернути увагу, посилити враження, підвищити емоційний тон. Відповідь уже підказана в ньому, бо риторичне питання підштовхує реципієнта до роздуму чи переживання, примушуючи лише зробити висновок, але не відповідати. Крім того, ця фігура мовлення є засобом, який підсилює інтерес до мовлення, закликає до сприйняття того, про що йдеться в мовленні [1, с. 85]. Риторичне питання вважають інструментом софістів, юристів, політичних діячів: це чудовий прийом у мистецтві публічних виступів. Цей феномен не є проблемою лише граматики, бо, попри наявні методи ідентифікації деяких речень як риторичних, немає універсального способу виокремити їх. Фахівці в галузі лінгвопрагматики вважають, що риторичні питання є контекстним явищем, бо вони виникають через вплив контексту на значення речення. Тим не менш, є спроби виявити і дослідити специфічну модальність цих речень [12, с. 282].

У китайській мові риторичне речення називають 反问句 [fǎn wèn jù]. Цей термін міг виникнути як калька терміна «риторичне питання» або самостійно, не будучи запозиченням з європейських граматики. Тим не менш, у китайській мові термін 反问句 має свою семантичну специфіку, трохи інший відтінок, бо зв'язаний із поняттям авторитетності мовця. Так, китайські дослідники, говорячи про 反问句, зазвичай, наголошують на «критикувальному відтінку» таких речень [12, с. 285]. У подальшому викладі вживатимемо термін «риторичне питання» для опису цього явища як щодо українського, так і китайського мовознавства, маючи на увазі цю особливість.

Як стверджує Вів'єн Аллетон, в китайській мові риторичні питання набагато частіше мають номінативні ознаки, що допомагають класифікувати їх як риторичні, ніж, наприклад, в англійській [12, с. 283]. Тим не менш, риторичність, незалежно від наявності цих ознак, завжди супроводжують специфічні контекстні умови. Отже, найдоцільніше проводити дослідження на основі речень, включених у мовленнєвий акт, у певний контекст. Так можна не лише визначити речення як риторичне, а також розкрити його мету, визначивши основні комунікативні особливості цього феномену.

Риторичні питання широко використовують у рекламних текстах, художній літературі, публіцистиці та живому мовленні. З позицій комунікативно-прагматичного підходу, риторичне питання постає як конструкція, що впливає на почуття та думки адресата. Риторичне питання є ефективною фігурою діалогізації монологічного мовлення, що зумовлює смислове та емоційне виокремлення його семантичних центрів, формує емоційно-оцінні відносини адресата із предметом мовлення, інтенсифікує перлокутивний ефект. А перлокутивний ефект впливає на успішність спілкування, у якому адресант прагне вирішити поставлені ним комунікативні завдання й отримати прогнозований вплив на адресата [8, с. 87].

Зробимо спробу класифікувати у риторичних реченнях **прийоми прагматичного впливу** на перлокутивний аспект монологічного мовленнєвого акту, припускаючи, що кожен прийом передбачає певну прагматичну ціль. Розглянемо декілька прикладів із виступів Ма Юня — засновника та голови ради директорів компанії Alibaba Group.

Прийом ілюкції іронічної конотації.

(1) 还有那句废话也要提一下, 生命在于运动, 你见过哪个运动员长寿了? [Hái yǒu nà jù fèihuà yě yào tí yíxià, shēngmìng zàiyú yùndòng, nǐ jiànguò nǎge yùndòngyuán chángshòule?] = *Ось що ще потрібно додати: «життя у русі», але де ви бачили спортсмена, який жив би довго?* [13]. У цій промові Ма Юнь говорить про лінь як про фактор, що рухає прогрес. Він ставить це питання, щоб примусити слухача засумніватися у відомій усім приказці і показати, що робота з максимальною віддачею ніколи не дає потрібних результатів. У цьому реченні немає номінативних ознак риторичності, проте можна зрозуміти інтонацію завдяки контексту: мовець наводить приказку, і одразу ж протиставляє їй свою думку у вигляді питання. Його прагматична мета — примусити слухача засумніватися у відомій усім істині.

(2) 世界上最长寿的人还不是那些连肉都懒的吃的和尚? [Shìjiè shàng zuì chángshòu de rén hái bùshì nàxiē lián ròu dōu lǎn de chī de héshàng?] = *А чи не монахи, які навіть лінуються їсти м'ясо, живуть найдовше на світі?* [13]. Уже після почутого речення, можна зрозуміти, що головною ме-

тою мовця є не просто заперечення відомих фактів, а ще й їх перекручення, бо виставляючи монахів «лінивими», він імплікує у свій мовленнєвий акт відтінок насмішки. Він говорить серйозно, проте наводить несерйозні приклади. І приклад із спортсменами, і приклад із монахами мають конотацію іронії, проте створюють цілком серйозний ефект: реципієнт розуміє, що лінь і справді є настільки ж важливою, як і робота.

Цей прийом досить складно пояснити: розглядаючи кожне речення без контексту, не можна погодитися, що життя не у русі, а монахи не їдять м'ясо лише через лінь. Така гра із загальновідомими фактами і риторичною інтонацією створює особливий ефект впливу на слухача, і замість відторгнення викликає довіру до поданої інформації.

Прийом псевдопорівняння з об'єктивацією одного порівнюваного.

Іншою метою використання імпліцитного значення за допомогою риторичного питання може бути виокремлення одного порівнюваного. Так мовець пропонує реципієнту порівняти декілька явищ або об'єктів і, водночас, за допомогою риторичної інтонації об'єктивує підтекст, що підкреслює лише одне порівнюване.

(3) 世界上最长寿的动物叫乌龟, 他们一辈子几乎不怎么动, 就趴在那里, 结果能活一千年。他们懒的走, 但和勤劳好动的兔子赛跑, 谁赢了? [Shìjiè shàng zuì chángshòu de dòngwù jiào wūguī, tāmen yǐbèizi jīhū bù zě me dòng, jiù pā zài nàlǐ, jiéguǒ néng huó yīqiān nián. Tāmen lǎn de zǒu, dàn hé qín láo hǎo dòng de tùzǐ sàipǎo, shéi yíng le?] = *Черепашки — найбільші довгожителі на світі, вони майже не рухаються все життя, просто лежать отам, і, як наслідок, можуть жити тисячу років. Їм лінь ходити, та хто перемаже, якщо вони позмагаються з невтомними і прудкими зайцями?* [13]. Ми не дарма наводимо риторичне питання разом із попереднім реченням — воно, до речі, і формує риторичну інтонацію наступного. Без контексту на це питання хотілося б відповісти: «Звичайно, перемаже заєць, бо швидша тварина швидше добіжить до фінішу». Але мовець знову грає із образами, і тепер між рядками прочитуємо відповідь на питання: очевидно, що черепаха у вигаши, бо вона живе довше, а заєць швидко пробігає повз своє життя. Автор виділяє потрібну йому відповідь ще до поставленого питання, не вимовляючи її прямо. Через це формується риторична інтонація. Тож прагматична ціль цього імпліцитного мовленнєвого акту: ознайомивши реципієнта з додатковими умовами, у виборі між двома явищами виокремити те, яке за цих умов буде вигідним для мовця.

Прийом унаявлення причинно-наслідкових зв'язків.

Такий прийом постановки риторичного питання має на меті ствердження причинно-наслідкового зв'язку між кількома фактами. Ставлячи питання, мовець примушує реципієнта установити зв'язок між двома фактами, таким чином підтверджуючи свої доводи.

(4) 回到我们的工作中, 看看你公司里每天最早来最晚走, 一天像发条一样忙个不停的人, 他不是工资最低的? [Huí dào wǒmen de gōngzuò zhōng, kàn kàn nǐ gōngsī lǐ měitiān zuìzǎo lái zuì wǎn zǒu, yītiān xiàng fā tiáo yīyàng máng gè bù tíng de rén, tā shì bùshì gōngzī zuìdī de?] = *Повертаючись до нашої роботи, погляньте на того, хто найраніше приходить в офіс і найпізніше йде, хто наче зведена пружина безперервно в роботі, чи не в нього найнижча зарплата?* [13]. У цьому реченні використана структура «є не», яка у звичайному запитанні вимагає відповіді «так» чи «ні», але у риторичному питанні вона підтверджує попередні факти. У цьому випадку вона відіграє роль зв'язки між двома фактами: «він безперервно в роботі», так «чи не в нього найнижча зарплата»? Ма Юнь схиляє нас до того, що найнижча зарплата у нього саме тому, що він найбільше на себе бере. Мовець просить слухача звернути увагу на своє оточення і підтвердити цей факт, але насправді навіть не виражає сумніву у правильності свого твердження. Тож прагматичною метою такого речення є змушення реципієнта повірити у правдивість факту за допомогою побудови причинно-наслідкового зв'язку і апелювання до його особистого досвіду.

Аналогічним є і наступне речення:

(5) 那个每天游手好闲, 没事就发呆的家伙, 是不是工资最高, 据说还有不少公司的股票呢! [Nàgè měitiān yóushǒuhào xián, méishì jiù fādāi de jiāhuo, shì bùshì gōngzī zuìgāo, jùshuō hái yǒu bù shǎo gōngsī de gǔpiào ne!] = *А в тих, хто щодня ледарює, отих хлопців, які щодня тільки сидять склавши руки, чи не у них найвищі зарплати, та ще й, кажуть, немала пайка від компанії?* [13]. Тут теж використана конструкція «є не», і мета цього речення аналогічна: переконати реципієнта, що у двох фактів є цілком прямий зв'язок: ті, хто сидять склавши руки, мають найвищі зарплати. Такий метод, на нашу думку, дієвий саме у негативному контексті, коли прагматичною метою є переконання реципієнта у зв'язку негативного результату із деякою подією.

(6) 在教书的过程中我得到了很多东西, 我爱教书。但是我想到中国经济的高速发展, 在20年以后, 我马云是否还能继续站在讲台上教书? [Zài jiāoshū de guòchéng zhōng wǒ dédào le hěnduō dōngxī, wǒ ài jiāoshū. Dànshì wǒ xiǎngdào Zhōngguó jīngjì de gāosù fāzhǎn, zài 20 nián yǐhòu, wǒ mǎyún shìfǒu hái néng jìxù zhàn zài jiǎngtái shàng jiāoshū?] = *У процесі викладання я знайшов багато речей, які мені подобається викладати. Але я думаю про бурхливий розвиток економіки Китаю: через 20 років, чи можу я, Ма Юнь, і далі продовжувати стояти за викладацькою кафедрою?* [13] / У цьому реченні використано прислівник 是否, речення взяте з іншої промови, і, тим не менш, у ньому використано той самий прийом, що і в двох попередніх реченнях. Мовець наводить причину: пройшло 20 років. Наслідком є те, що він більше не може викладати. Це речення також

не виражає сумніву саме через свій контекст — імпліцитний смисл зумовлений попереднім реченням про те, що Китай швидко розвивається.

Прийом надання репліці псевдонеупевненості.

Риторичні питання із конотацією псевдонеупевненості найчастіше використовують в усному мовленні. Мовець ніби уточнює, чи правий він у тому, про що говорить, хоча насправді таким чином це стверджує. Напр.:

(7) 我父亲是一个很普通的职工，但他对于文艺很爱好，一路努力，后来做了浙江省曲艺家协会主席，别人说他是高干，我都不知道他是高干，他不就是一个戏曲爱好者吗？ [Wǒ fùqīn shì yīgè hěn pǔtōng de zhígōng, dàn tā duìyú wényì hěn àihào, yìlù nǔlì, hòulái zuòle zhèjiāng shěng qǔyì jiā xiéhuì zhǔxí, biérén shuō tā shì gāo gàn, wǒ dōu bù zhīdào tā shì gāo gàn, tā bù jiùshì yīgè xìqǔ àihào zhě ma?] = *Мій батько — звичайний робітник, але дуже цікавиться літературою та мистецтвом, він постійно працював, а пізніше став головою театральної спілки провінції Чжецзян, і всі тепер казали, що він високопоставлений. Не знаю, чи він дійсно тепер високопоставлений, але хіба ж він не звичайний любитель драми?* [16]. У цьому прикладі риторичним питанням є остання частина речення, яка без контексту втратила б своє значення. Отже, на відміну від прикладу (1), речення не має відтінку насмішки. І без цього відтінку риторична інтонація створює зовсім інший ефект. Якщо речення з конотацією насмішки примушує засумніватися в загальновідомому факті, то у реченні без неї імплікована неупевненість самого мовця. Таким чином, попри своє твердження, залишається враження, що мовець сумнівається у сказаному.

Враховуючи той факт, що риторичне речення завжди перебуває під впливом контексту, його прагматичні цілі дуже сильно варіюються, тому не виключено, що запропогована нами класифікація є неповною.

Виокремлення описаних чотирьох прийомів прагматичного впливу, що надають структурі питального речення смисл риторичного питання, здійснено, як зазначалося вище, за ознакою прагматичної цілі. Які ж **функції** притаманні риторичним питанням?

Перша функція, яку можна вважати очевидною — це **асертивна** [1]. Мовець за допомогою риторичного питання висуває твердження, приймаючи на себе зобов'язання відповідати за правдивість свого висловлювання. Асертивну функцію виконує наведений приклад (7), де твердження має імпліковану неупевненість. Речення містить твердження, підкріплене відповідальністю мовця. Асертивна функція може вважатися найпоширенішою для такого типу речень, бо саме асертивність — імплікацію твердження — вважають ознакою риторичного питання.

Риторичні питання можуть виконувати й інші прагматичні функції. Так, риторичне питання часто виконує **експресивну** функцію. Перлокутивна ціль мовця в цій ситуації — вплив на почуття адресата. Так, приклади (4) та (5) мають на меті викликати у реципієнта відчуття невдоволення, обурення, докору, але вони все ж залишаються асертивами. Такі асертиви називають оцінними, вони наближені до експресивів. Мовець доносить інформацію, яка, на його думку, адресатові вже відома. Відбувається суб'єктивне нівелювання асертивності. Однак риторичне інтонуювання надає реченню експресивності. Через це мовець досягає прагматичної цілі: примушує реципієнта погодитися з позицією мовця, проєктуючи ситуацію на себе самого, вплинути на певне ставлення реципієнта до отриманої інформації.

Утім, приклад (6) можна віднести до **оцінних асертивів**, бо мовець наголошує на причинно-наслідковому зв'язку двох фактів, але не намагається вплинути на емоцію адресата, а лише доносить власну точку зору стосовно результату. Цей мовленнєвий акт теж емоційно забарвлений, проте мовець не має намагання нав'язати цю емоцію реципієнтові. Експресиви та оцінні асертиви є дуже схожими через імплікацію емоцій, але розмежовуються за ознакою того, який ефект вони справляють на реципієнта.

Є також **описові асертиви**, метою яких є ствердження або заперечення фактів без додаткової оцінки мовця. Такими є приклади (1) і (2). Риторична інтонація створює іронічний відтінок цих висловлювань, але їхня функція залишається незмінною: вони заперечують відомі всім істини без додаткової оцінки. У цьому випадку імпліковану іронію можна вважати не функційним наслідком, а прагматичним прийомом. Унаслідок цього маємо риторичне питання з імплікованою асертивністю без емоційної перлокуції.

Крім асертивної та експресивної, риторичні питання можуть виконувати **директивну функцію**. Приклад (3) можна віднести до директивів, бо мовець ніби-то надає реципієнтові вибір, тим самим схилаючи його до правильного вчинку, отже, безпосередньо впливає на нього, примушуючи зробити потрібний мовцеві вибір. Директивність у цьому реченні є прихованою. Є речення з більш явно вираженою директивною функцією, які вимовляємо з інтонацією вимоги.

Є підстави вважати, що у розмовному мовленні риторичні питання можуть виконувати також **комісивну функцію** — виражати зобов'язаність мовця виконати певні дії в майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. Стосовно цієї функції ми поки що не виявили зразків її реалізації в китайському мовленні.

В українській мові, як і в китайській, риторичні питання виконують важливі прагматичні функції, підсилюючи емоційний вплив на читача, акцентуючи увагу на ключових моментах мовлення та

сприяючи глибшому осмисленню теми. Розглянемо ці функції на прикладах із українських художніх текстів.

Функція вираження емоцій та підсилення драматичного ефекту. Часто ця функція риторичного питання корелює з **функцією викриття соціальної несправедливості**. У поемі Тараса Шевченка «Кавказ» риторичні питання свідчать про обурення та протест автора проти соціальної несправедливості, проти гноблення народу владою та поміщиками. Так, риторичне питання *Чи буде правда між людьми?* [11] виражає відсутність справедливості та ставить під сумнів можливість її досягнення.

Функція заклику до роздумів і філософського осмислення дійсності притаманна багатьом українським авторам, серед яких Ліна Костенко. Авторка часто використовує риторичні питання для стимулювання роздумів над важливими морально-етичними проблемами. Наприклад, у віршованому історичному романі «Маруся Чурай» риторичне питання *Чи ж я не варта, щоб мене любили?* [6] підкреслює внутрішні переживання героїні, змушуючи читача задуматися про цінність людських почуттів і відданості.

Функція передачі риторичним питанням **конотацій іронії та сарказму** властива письменникам, які відомі публіцистичністю та філософічністю своїх художніх творів і сміливо висловлюють свою позицію щодо руйнівних подій у суспільстві, в житті людини тощо. Так, Іван Франко у філософській ліро-епічній поемі «Мойсей» використовує деякі риторичні питання для висловлення іронії та сарказму, підкреслюючи абсурдність певних ситуацій: *Чи ж діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?* [10]. Автор не вірить наївним сподіванням на прихід рятівника, підкреслюючи складність досягнення справжньої свободи. У «Мисливських умішках» Остапа Вишні вжито іронічне риторичне питання *Хіба це не чудо?* [4] як саркастичний коментар про абсурдність «дивовижних» ситуацій, якими хваляться мисливці або про які чули від інших.

Функція підсилення патріотичних почуттів лунає в риторичних питаннях творів, які описують події, у яких вирішувалася доля української нації та поставали проблеми виживання її народу, культури, державності. *Чи буде жити Україна?* [5] — найяскравіше з риторичних питань, яке виконує функцію підсилення патріотичних почуттів у повісті Олександра Довженка «Україна в огні». Це питання підкреслює драматичність ситуації та закликає до боротьби за виживання української нації. *Чи буде жити народ, що забув своїх предків?* [7] — Це риторичне питання у вірші Василя Симоненка «Лебеді материнства» акцентує увагу читача на важливості збереження історичної пам'яті та культурної спадщини народу.

Зіставний аналіз функціонування риторичних питань у китайській та російській мовах свідчить про наявність як спільних, так і відмінних рис. Використовуючи риторичні питання, автор створює емоційно насичений текст, який спонукає до осмислення важливих соціальних і особистісних проблем життя.

Серед **спільних прагматичних функцій** українських і китайських риторичних питань ми виокремлюємо, по-перше, **експресивну функцію**, яка найяскравіше відбиває різноманітні емоції мовця, його бажання, експресію дії, підсилює драматизм певної ситуації тощо. Наприклад, українське *Хіба це не прекрасно?* і китайське *这不是很好吗?* (Zhè bùshì hěn hǎo ma?) використовують для підкреслення позитивного емоційного сприйняття чогось. По-друге, спільною є **функція стимулювання філософського осмислення буття, інших роздумів і міркувань**. Порівняймо: українське *Хіба це можливо?* і китайське *这怎么可能?* (Zhè zěnmé kěnéng? — буквально: Як це можливо?) часто використовують із метою залучення реципієнта до роздумів.

Відмінності у функціонуванні українських і китайських риторичних питань зумовлені, по-перше, **розбіжностями культурних контекстів**. Так, в українській мовленнєвій культурі риторичні питання, здебільшого, мають потужну національно-історичну конотацію. Наприклад: *Чи можна бути байдужим до рідної землі?* У китайській же мовленнєвій культурі риторичні питання в багатьох ситуаціях мають конфуціанське коріння і пов'язані з колективними цінностями. Наприклад: *我们不是一个民族吗?* (Wǒmen bùshì yí gè mínzú ma? — буквально: [Хіба] не єдиний ми народ?) Акцент зроблено на єдності та спільності. По-друге, відмінності можуть зумовлюватися **стилістичними і/або граматичними особливостями мов**. Так, в українській мові риторичні питання часто включають частки *ж, чи, хіба, невже*, які вказують на підсилену експресивність питання. У китайській мові риторичні питання являють собою особливі граматичні конструкції з частками *吗 (ma), 呢 (ne), 不是 (bùshì)*, які підсилюють емоційний і риторичний ефект.

Висновки. Зіставний функційно-прагматичний аналіз китайських і українських риторичних питань засвідчив, що в китайській та українській мовах риторичні питання мають широкий спектр функцій, доступний розповідному реченню. Усі ці функції та прийоми їх реалізації в мовленні дають змогу риторичному питанню бути гнучким інструментом комунікації та прагматичного впливу на реципієнта. Риторичне питання є ефективним для діалогізації монологічного мовлення, завжди набуває риторичної інтонації в контексті і слугує для підсилення перлокутивного ефекту мовлення. Загальні функції українських і китайських риторичних питань: асертивна оцінна, асертивна описова, експресивна, директивна та комісивна. Прагматичні функції є ситуативно зумовленими. Серед спільних функцій ми виокремлюємо експресивну функцію та функцію стимулювання філософського осмислення буття, будь-яких інших роздумів, міркувань. Відмінності ж у функціонуванні українських

і китайських риторичних питань зумовлено, передусім, розбіжностями культурних контекстів, стилістичними і/або граматичними особливостями мов. Отже, вони є **перспективними** у нашому подальшому дослідженні в межах зіставної лінгвокультурології, стилістики та граматики. У процесі аналізу виявлено також, що функції риторичних речень і прийоми їх прагматичного впливу на реципієнта (а саме прийоми іллокуції іронічної конотації, надання репліці псевдоневпевненості, псевдопорівняння з об'єктивізацією одного порівнюваного, а також прийом унааявлення причинно-наслідкових зв'язків) дають змогу мовцеві досягати своїх прагматичних цілей. Кореляція вищезазначених функцій і прийомів надає можливість імплікувати у мовленнєві акти широкий спектр перлокутивних ефектів, наголошуючи на комунікативно значущих центрах.

Література

1. Базан О. М. Риторичне питання: логічний чи лінгвістичний феномен? *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. Вип. 43 (1). С. 80–88.
2. Безугла Л. Р. Перлокуція в дискурсі (на матеріалі німецького діалогічного дискурсу). *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* / за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 118–144.
3. Бігунова Н. О. Іллокутивні цілі та перлокутивний ефект мовленнєвого акту схвалення (на матеріалі англомовного літературного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. Одеса, 2019. № 38. Т. 2. С. 55–59. ISSN 2409–1154. URL : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_2/16.pdf/ (дата звернення: 25.03.2024).
4. Вишня О. Мисливські усмішки. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1958. 233 с.
5. Довженко О. Кіноповісті. Оповідання. Київ : Наукова думка, 1986. 712 с.
6. Костенко Л. Маруся Чурай : історичний роман у віршах. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 233 с.
7. Симоненко В. Лебеді материнства. Київ : Молодь, 1981. 345 с.
8. Скородумова О. А. Риторичне запитання-реакція як засіб вираження емоцій (на матеріалі англомовних художніх текстів). // *Вісник Челябінського державного університету*, 2009. Вип. 38. С. 137–139.
9. Степанов Є. М. Українські запозичення в лексиці та фразеології російського мовлення Одеси. *Одеський лінгвістичний вісник* : наук.-практ. журнал. Одеса : НУ ОЮА, 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 99–104.
10. Франко І. Мойсей. Дрогобич : Коло, 2005.
11. Шевченко Т. Г. Кавказ. *Повне зібрання творів* : у 12 т. Київ : Наук. думка, 2001. Т. 1. С. 343–347.
12. Юркова К. О. Комунікативно-прагматичні властивості риторичних питань в англомовному віршованому мовленні. *Studia Philologica*. Київ, 2014. Вип. 3. С. 85–92.
13. Alleton V. (艾乐桐). The so-called ‘Rhetorical interrogation’ in mandarin Chinese (关于现代汉语的反问句). *Journal of Chinese Linguistics*. 1988. Vol. 16. No. 2. P. 278–297.
14. Bigunova N., Shaoxiong C., Stepanov I. Positive evaluative speech acts from the perspective of sincerity criterion. *XLinguae: European scientific language Journal*. Slovak Republic, 2020. Vol. 13. Issue 2. P. 197–215. DOI : 10.18355/XL.2020.13.02.17.
15. 刘月华等著. 实用现代汉语语法. 增订本. 北京商务印书馆, 2001. 1005 页.
16. 马云. 励志演讲稿. URL: <https://yuedu.mipang.com/lizhi/yanjiang/mayun/>

References

1. Bazan, O. M. (2013), “Rhetorical question : logical or linguistic phenomenon?”, *Language and conceptual world-views* [“Rytorychne pytannya : lohichnyy chy lnhvistychnyy fenomen?”], *Movni i kontseptualni kartyny svitu* : zb. nauk. prats], Issue 43 (1), pp. 80–88.
2. Bezuhla, L. R. (2005), “Perlocution in Discourse (Based on the German Dialogical Discourse)”, *Discourse as a cognitive-communicative phenomenon* [“Perlokutsiya v dyskursi (na materialy nimetskoho dialohichnoho dyskursu)”], *Dyskurs yak kognityvno-komunikatyvnyy fenomen*, I. S. Shevchenko (ed.), Constanta Publishing House, Kharkiv, pp. 118–144.
3. Bigunova, N. (2019), “The illocutionary aims and perlocutionary effect of approval speech act (on the samples from English literary discourse)”, *International Humanitarian University Herald, Philology* [“Ilokutyvni tsili ta perlokutyvnyy efekt movlennievoho aktu skhvalennya (na materialy anhlomovnoho literaturnoho dyskursu)”], *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiya*, *Odesa, No. 38, vol. 2, pp. 55–59*. ISSN 2409–1154. Available at : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_2/16.pdf/ (Accessed on 25.03.2024).
4. Vyshnya, O. (1958), *Hunting smiles* [Myslyvski usmishky], State Publishing House of Fiction Literature, Kyiv, 233 p.
5. Dovzhenko, O. (1986), *Film stories. Stories* [Kinopovisti. Opovidannya], Naukova Dumka Publishing House, Kyiv, 712 p.
6. Kostenko, L. (2019), *Marusya Churay* : a historical novel in verse [Marusya Churay], A-BA-BA-HA-LA-MA-HA Publishing House, Kyiv, 233 p.
7. Symonenko, V. (1981), *Swans of Motherhood* [Lebedi materynstva], Molod Publishing House, Kyiv, 345 p.
8. Skorodumova, E. A. (2009), “Rhetorical question-reaction as a means of expressing emotions (on the material of English-language artistic texts)”, *Bulletin of Chelyabinsk State University* [“Rytorychne zapytannya-reaktsiya yak zasib vyrazhennya emotsiy (na materialy anhlomovnykh khudozhnikh tekstiv)”], *Visnyk Chelyabinskoho derzhavnoho universytetu*, Issue 38, pp. 137–139.
9. Stepanov, Ie. N. (2015), “Ukrainian borrowings in the vocabulary and phraseology of the Russian speech of Odesa”, *Odesa Linguistic Journal* [“Ukrayinski zapozychennia v leksytsi ta frazeolohiyi rosiyskoho movlennia Odesy”], *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk* : nauk.-prakt. zhurnal], National University “Odesa Law Academy”, Odesa, no. 6, vol. 1, pp. 99–104.
10. Franko, I. (2005), *Moses* [Moysey], Kolo Publishing House, Drohobych.

11. Shevchenko, T. H. (2001), “Caucasus”, *Complete Collection of Works* : in 12 vols [“Kavkaz”, *Povne zibrannya tvoriv* : u 12 t.], Naukova Dumka Publishing House, Kyiv, Vol. 1, pp. 343–347.
12. Yurkova, K. O. (2014), “Communicative-pragmatic properties of rhetorical questions in English poetic discourse”, *Studia Philologica* [“Komunikatyvno-prahmatychni vlastyvoli rytorychnykh pytan v anhlovnomu virshovanomu movlenni”, *Studia Philologica*], Kyiv, Issue 3, pp. 85–92.
13. Alleton, V. (1988), “The so-called ‘Rhetorical interrogation’ in Mandarin Chinese”, *Journal of Chinese Linguistics*, No. 16 (2), pp. 278–297.
14. Bigunova, N., Shaoxiong, Chen, Stepanov, Ie. (2020), “Positive evaluative speech acts from the perspective of sincerity criterion”, *XLinguae: European scientific language Journal*, Slovak Republic, Vol. 13, Issue 2, pp. 197–215. DOI : 10.18355/XL.2020.13.02.17, ISSN 1337–8384, ISSN 2453–711X.
15. Liú, Yuèhuá et al. (2001), *Practical Modern Chinese Grammar*, Revised Edition [*Shíyòng xiàndài hànyǔ yǔfǎ, Zēngdìng běn*], Beijing Commercial Press, Beijing, 1005 p.
16. Mǎ, Yún. (n.d.), *Inspirational Speeches* [*Lìzhì yǎnjiǎng gǎo*], available at : <https://yuedu.mipang.com/lizhi/yan-jiang/mayun/>

Polina A. ERRERO BIKUS,

Master of the Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel.: +86 19848044025; e-mail:erreropolly@gmail.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3165-7916/>

Eduard A. GAIFIEV,

Ph.D. student of the Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel: +86 13272461031; e-mail: edik970601@gmail.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2656-421X/>

PRAGMATIC FUNCTIONS OF THE RHETORICAL QUESTION IN THE CHINESE AND UKRAINIAN LANGUAGES

Summary. The *purpose* of the proposed study is to determine the pragmatic function of the rhetorical question, as well as to consider the main constructions that can form a rhetorical question; to study the features of inversion inherent in rhetorical questions; to study the methods of pragmatic implication in rhetorical questions; to characterize the communicative and pragmatic functions of a rhetorical question. The *object* of study of this paper is a rhetorical question. The *subject* of the study is the pragmatic features of the rhetorical question in Chinese and Ukrainian. The *results* of the analysis make it possible to *conclude* that having studied the pragmatic functions of the rhetorical question, as well as having considered the main constructions that can form a rhetorical question, we made a comparison on examples from the Chinese and Ukrainian languages, also studied the features of inversion inherent in rhetorical questions; studied the methods of pragmatic implication in rhetorical questions; characterized the communicative and pragmatic functions of the rhetorical question.

Key words: rhetorical question, communicative, pragmatical, functions, the Chinese language, the Ukrainian language, comparison.

Статтю отримано 8.04.2024 р.

МАЛИЧЕНКО Юлія Сергіївна,

магістрантка філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +380961571633;
e-mail: juliamałychenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7295-363X/>

ВОЙЦЕВА Олена Андріївна,

доктор філологічних наук, професор, професорка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058,
Україна; e-mail: movoznavstvo98@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3460-4545/>

СИМВОЛІКА ЗООМЕТАФОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Анотація. *Мета* статті полягає у визначенні особливостей зоометафор в українській і польській лінгвокультурах і ролі цих особливостей у формуванні національної, культурної та етнічної специфіки мовних картин світу українців і поляків. *Об’єктом* аналізу виступають зоометафори, які використовують для позначення людей за певними ознаками в українській і польській мовах. *Предметом* дослідження є зіставна характеристика семантики, функціонування та символічного навантаження зоометафор в українській і польській лінгвокультурах, зокрема, їхня роль у формуванні соціальних, психологічних і культурних стереотипів. *Висновки.* Лінгвістичний аналіз свідчить про те, що національно-культурні зоометафори українців і поляків можуть мати як універсальну, так і унікальну символіку. Вони унаслідок бачення довкілля кожним народом і ідентифікацію його етнокультури. Символіка зоометафор в українській і польській мовах тісно пов’язана зі стереотипами, що побутують у цих лінгвокультурах. *Перспективи* дослідження полягають у можливості подальшого вивчення міжкультурних відмінностей і схожостей через порівняльний аналіз зоометафор у слов’янських мовах.

Ключові слова: зоометафора, етнокультурний стереотип, символіка, мовна картина світу, лінгвокультура, слов’янський, українська мова, польська мова.

Постановка проблеми. У центрі нашої уваги перебуває таке лінгвістичне явище, як *метафора* (від грец. *μεταφορά* — перенесення) — “мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту» [4]. Антропоцентризм розглядають як «методологічний принцип дослідження, згідно з яким людина є центром і найвищою метою світобудови, відповідно наукові об’єкти аналізують у зв’язку зі свідомістю, світобаченням людини, її культурою та духовністю. Цей принцип застосовують у лінгвістиці при вивченні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередництвом спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури. Метафори й порівняння за своєю онтологією глибоко антропоцентричні» [9].

Зв’язок із попередніми дослідженнями. В україністиці метафору розглядають у лексико-семантичному, лінгвостилістичному, граматичному аспектах (В. Русанівський, Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Мацько, Н. Бойко та ін.), а також випрацьовують когнітивні теорії метафори у зв’язку з виявленням мотиваційної основи процесів метафоризації (О. Селіванова) та їх динаміки (Л. Кравець) [напр.: 1; 2; 5].

У сучасній лінгвістиці найпоширенішою є класифікація метафори, яка ґрунтується на належності слова, що позначає допоміжний суб’єкт метафори (донорська зона), до певної семантичної або тематичної групи. Зокрема, виокремлюють антропоморфні метафори (моделюють навколишній світ за подібністю до людини) та природоморфні метафори (людина, різні сфери її діяльності уподібнюються до живої і неживої природи). До другого типу належать зооморфні метафори, що моделюють дійсність за подібністю до тварини, вони мають етнокультурне забарвлення, корелюють із міфічним світосприйняттям слов’ян, умовно позначають людей за допомогою зоосимволів. Символічна семантика зооморфізмів заснована на семантичному змісті, зумовленому конкретною ситуацією.

Формулювання завдань. Актуальність проведеного дослідження зумовлена метафоричністю людського мислення як знаряддя пізнання світу, що допомагає об’єднати розрізнені сфери універсуму, виявити подібності та відмінності між ними, зрозуміти невідоме, складне через відоме. Об’єктом цього дослідження виступають українські та польські зоометафори, які мовці використовують для позначення людей та їхніх характеристик за різними ознаками. Загальна кількість відібраних для аналізу зоометафор — 200: 102 мовні одиниці сучасної української та 98 — сучасної польської мов. За мету дослідження ми поставили визначення особливостей зоометафор в українській і польській лінгвокультурах і ролі цих особливостей у формуванні національної, культурної та етнічної специфіки мовних картин світу українців і поляків. Джерельною базою дослідження слугували: Словник української мови в 11 т. СЇМ-11) [7], Словник української мови online. Т. 1–13 (СЇМ-20 — Слов-

ник української мови: у 20 т.) [8], Словник фразеологізмів української мови (2003) [6], Słownik języka polskiego PWN (SJP PWN) [10], Wielki słownik języka polskiego PAN (WSJP PAN) [11].

Виклад основного матеріалу. Зоосимволи мають в українській і польській лінгвокультурах особливе смислове навантаження, адже вони вербалізують позитивні або негативні риси людини, формують фрагменти мовної картини світу.

Наголосимо, що в культурах, далеких від слов'янської, символіка зооморфізмів не має нічого схожого з ними. Зокрема, назви *корова*, *баран* і *вівця* стереотипно, тобто за стандартною думкою про соціальні групи або окремих осіб як представників цих груп, сприймаються українськими мовцями як «дурні і недостатньо інтелектуальні тварини», тоді як на Сході — це символи святих непорочних істот (*корова* — символ доброти, працьовитості; *баран* — утілення слухняності, людської доброти і чесності, а також щастя і чесноти) [1].

Зоометафори можуть бути використані для передачі етичних і/або моральних ідей через порівняння з поведінкою або характером тварин. В українській і польській мовах відображено схожі тваринні світи, хоча назви тварин у переносному значенні мають не тільки подібну, але й відмінну семантику і символіку. Так, слово *вовк* може символізувати небезпеку або зло як у польській, так і в українській мові, а слово *орел* — силу та гордість: « — *Орел*, а не козак! — каже знов Василь Невольник. — Що, якби таких друзяк припливло хоч дві чайки до Кермана, як я пропадав там у неволі?» (П. Куліш); укр. *І вовки ситі, і кози цілі* — «ніхто не зазнав шкоди, збитків, неприємностей» [6, с. 119]: «Гладко все в артілі — *Й вовки, бач, ситі, й кози цілі...*» (С. Караванський); польс. *O wilku towa* «wyrażenie używane, gdy osoba, o której mówimy, nagle się pojawia»: « — *A my o panience tylko co mówiliśmy. O wilku towa*» [10].

Українська мова має багату традицію використання зоометафор у літературних творах. Цю традицію віддзеркалюють народні прислів'я, приказки, легенди, казки, народні обряди, образність української поезії. Наприклад: *Більше вовка знати, ніж кумедного сусіда. Коза на лихо не погана, а на добро — ще краща*. Ці фразеологізми використовують образи тварин для ілюстрації різних ситуацій і почуттів людини.

У польській лінгвокультурі зоометафори також використовують для вираження характеристик людей. Наприклад, *орел* метафорично позначає патріота, а також силу польського народу (орел є гербом Республіки Польща). У поемі «Пан Тадеуш» Адам Міцкевич порівнює козака із *соколом*, який символізує відвагу, мужність і шляхетність.

На підставі аналізу таксономій назв тварин (зооморфізмів), що в переносному значенні позначають людей, було виявлено зоосемічний фрагмент мовної картини світу в сучасній українській і польській мовах. Ми виокремили кілька лексико-тематичних груп зооморфізмів із символічним компонентом, які позначають соціальний статус, розумові здібності та риси характеру людини.

Зоосимволи в українській та польській мовах збігаються частково, пор. в українській мові *ворона* (за допомогою цієї лексеми описуємо неуважність), *їжак* (так часто називають людину, яка говорить щось зайве), а в польській мові лексеми *wrona* асоціюють із балакучою особою, що впливає на оточення (*Skoro wejdiesz między wrony, musisz krakać tak jak one*), а слово *jeź* — із зовнішнім виглядом, зачіскою (*jeź na głowie, na włosach*). Лексема *osiel* (*osioł*) в українській мові є символом впертості (*впертий, як осел*), тоді як у польській мові за допомогою такої зоометафори позначають дурну людину, розумово обмежену: «*A te osły chyba nawet nie rozumiały, o co ich prezydent pyta*» [11].

Зоометафоричні **пейоративи** надають негативну характеристику людині і в українській, і в польській мові, порівняймо: укр.: «схильність до насильства, здириства, утисків щодо інших, підступність»: **павук**: «2. *перен., розм.* Той, хто експлуатує інших, відзначається жорстокістю, підступністю, хитрістю у ставленні до когось-небудь» [7, т. 6, с. 8]: «*Пізнавав [Рафалович] повітових павуків по їх сітках і повітових сатранів по тих слідах їх пазурів, які стрічав на своїх клієнтах*» (І. Франко); «безпринципність, легковажність»: **хамелеон**: «2. *перен., розм.* Безпринципна людина, яка залежно від обставин часто змінює свої погляди, думки, уподобання» [7, т. 11, с. 15]: «*Я довго краєв собі мозок: ну, а звідки ж цей хамелеон [Хома Леонтьович] міг перейняти риси мого рідного брата...*» (І. Волошин, Дні); — польськ.: **lis**: «2. *pot.* o człowieku sprytnym, podstępny»: «*On tylko odgrywa niekiedy swaną gapę, ale to szczwany lis, jak jego idol i imiennik sprzed stu lat, też Roman*» (W. Giełżyński, *Asia dobrej myśli*) [10]; **baran**: «2. *człowiek uważany za głupiego*»: *Ufam dociekliwości. Nie wszyscy są baranami* (Dyskusja wikipedysty) [10].

Найбільша схожість спостерігається у **меліоративних** зоометафорах. В обох мовах приводом для виразно меліоративної оцінки зооморфними найменуваннями стають такі риси людини, як: «жвавість; врода; охайність; люб'язність, увічливість; розсудливість, досвідченість», наприклад, **лани**: «2. *перен.* Про струнку, тендітну жінку» [7, т. 2, с. 546]: « — *Не хвилюйся, моя трепетна лани, — лагідно озвався [батько]*» (Є. Кравченко, Сердечна розмова); **пава**: «2. *перен., розм.* Жінка з гордовитою поставою і павною ходою» [7, т. 6, с. 7]: «*Хутко підвелась [Ніна] і пішла до дзеркала. Вона стежила в нім за своєю ходою, бачила себе таку, як щодня оці два останні роки. Пáva. Пишна, фарбиста, красива пáva, сповнена приваби*» (О. Досвітній); **koza**: «2. *pot.* o żywej, wesolej dziewczynie»: «*Ufałaś im, szesnastolatkom! Toż to jeszcze głupie kozy... Zostawiłaś je same na całej tygodnie, to teraz masz!*» (M. Nurowska, *Sprawa Niny S.*) [10].

Перевага негативнооцінних найменувань в обох розглянутих мовах пов'язана з асиметричним характером оцінної шкали, на якій норма має позитивну оцінку, а основна увага зосереджена на позначенні пейоративно оцінних якостей людини.

Висновки. Національно-культурні зоометафи українців і поляків можуть мати універсальну та унікальну символіку. Вони представляють бачення довкілля певним народом і ідентифікацію його етнокультури. Символіка зоометафор в українській і польській мовах тісно пов'язана зі стереотипами, що побутують у цих лінгвокультурах.

Перспективи дослідження полягають у можливості подальшого вивчення міжкультурних відмінностей і схожостей через порівняльний аналіз зоометафор у слов'янських мовах. Ці дослідження сприятимуть глибшому розумінню культурної спадщини, етнокультурних стереотипів та мовних картин світу українців і поляків.

Л і т е р а т у р а

1. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. *Література та культура Полісся*. Вип. 36 : *Історія та культура Полісся у загальноукраїнському контексті* / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. С. 3–8.
2. Войцева О. А., Маличенко Ю. С. Символічна природа зооморфної метафори в українській та польській лінгвокультурах. *Мова* : науково-теоретичний часопис з мовознавства, 2023. № 39. С. 5–8. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2023.39.284908/>
3. Войцева Е. А., Дем'яненко Н. Б. Антропоцентрический характер фразеологической эвфемизации в славянских языках. *Езиков свят (ORBIS LINGUARUM)*. Благоевград, 2024. Vol. 22. Issue 1. P. 32–45. DOI : <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v22i1.3/>
4. ЕСУ — Енциклопедія Сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article-66695/>
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
6. СФ УМ — Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. фонд; [уклад. : В. М. Білоноженко та ін.; відп. ред. В. О. Винник]. Київ : Наук. думка, 2003. 786 с.
7. СУМ-11 — Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
8. СУМ-20 — Словник української мови : у 20 т. / [голов. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. керівник проекту В. А. Широков]. Київ : Наук. думка, 2010–2022. URL : <https://sum20ua.com/>
9. Талько С. В. Лінгвоаксіологічна семантика антропоцентричних метафор та порівнянь у лексико-семантичному просторі зоонімів в українській і англійській мовах. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Філологія*. 2016. Т. 19. № 1. С. 121–132. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknl_u_fil_2016_19_1_19/
10. SJP PWN — Słownik języka polskiego PWN. Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN. URL : <https://sjp.pwn.pl/>
11. WSJP PAN — Wielki słownik języka polskiego PAN / Red. nauk. P. Żmigrodzki. URL : <https://wsjp.pl/>

References

1. Boyko, V. M., Davydenko, L. B. (2007), Structural and semantic features of phraseological units with an animalistic component. Literature and culture of Polesie. History and culture of Polesie in the All-Ukrainian context ["Strukturno-semantychni osoblyvosti frazeologichnykh odynytz z animalistychnym komponentom", *Literatura ta kultura Polissya*, випуск 36 : *Istoriya ta kultura Polissya u zahalnoukrayinskomu konteksti*], H. V. Samoylenko (ed.), Nizhyn State University Press, Nizhyn, Vol. 36, pp. 3–8.
2. Voytseva, O. A., Malychenko, Yu. S. (2023), "Symbolic nature of zoomorphic metaphor in Ukrainian and Polish language cultures", *Mova / Language* ["Symvolichna pryroda zoomorfnoi metafory v ukrainskiy ta polskiy lingvokulturakh", *Mova*], Odesa I. I. Mechnykov National University, Astropoint publishing house, Odesa, vol. 39, pp. 5–8. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2023.39.284908/>
3. Voytseva, O. A., Demianenko, N. V. (2024), "Anthropocentric character of phraseological euphemisms in the Slavic languages", *Orbis lingvarium* ["Antropotsentricheskii kharakter frazeologicheskoy evfemizatsii v slavyanskikh yazykakh", *Yezikov svyat*], South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Vol. 22, Issue 1, pp. 32–45, DOI : <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v22i1.3/>
4. *Encyclopedia of Modern Ukraine* (2024) [*Entsyklopediya Suchasnoi Ukrainy*], available at : <https://esu.com.ua/article-66695/>
5. Selivanova, O. O. (2008), *Modern Linguistics : Directions and Problems* : Textbook [*Suchasna lnhvistyka : napryamy ta problemy* : Pidruchnyk], Dovkillya-K Publishers, Poltava, 711 p.
6. *Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language* (2003) [*Slovnnyk frazeologizmiv ukrainskoi movy*], V. M. Bilonozhenko, V. O. Vynnyk (eds.), In-te of the Ukrainian language, Ukrainian Lingua-Information Foundation of NAS of Ukraine, Naukova dumka publishing house, Kyiv, 786 p.
7. *Dictionary of the Ukrainian language* : in 11 volumes (1970–1980) [*Slovnnyk ukrainskoi movy* : v 11 t.], I. K. Bilodid (ed.), In-te of linguistics, NAS of Ukr.SSR, Naukova dumka publishing house, Kyiv.
8. *Dictionary of the Ukrainian language* : in 20 volumes (2010–2022) [*Slovnnyk ukrainskoi movy* : u 20 t.], V. M. Rusaniiv's'kyi, V. A. Shyrokov (eds.), O. O. Potebnya In-te of linguistics, Ukrainian Lingua-Information Foundation of NAS of Ukraine, Naukova dumka publishing house, Kyiv, available at : <https://sum20ua.com/>
9. Talko, S. V. (2016), "Linguo-axiological Semantics of Anthropocentric Metaphors and Comparisons in the Lexical-Semantic Space of Zoonyms in the Ukrainian and English Languages", *Bulletin of the Kyiv National Linguistic University, Series Philology* ["Linhvoaksiolohichna semantyka antropotsentrychnykh metafor ta porivnyan u leksyko-semantychnomu prostori zoonimiv v ukrainskiy i anhliyskiy movakh", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lingvistychnoho universytetu, Filolohiya*], KNLU Press, Kyiv, Vol. 19, Issue 1, pp. 121–132, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknl_u_fil_2016_19_1_19/

10. *Słownik języka polskiego PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, available at : <https://sjp.pwn.pl/>
 11. *Wielki słownik języka polskiego PAN*, P. Żmigrodzki (ed.), available at : <https://wsjp.pl/>

Yuliia S. MALYCHENKO,

Master's student of the Faculty of Philology, Odesa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odesa, 65058, Ukraine; tel.: +380961571633; e-mail: juliiamalychenko@gmail.com;
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7295-363X/>

Olena A. VOYTSEVA,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph. D), Full Professor, Professor of Applied Linguistics Department, Odesa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odesa, 65058, Ukraine;
 e-mail: movoznavstvo98@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3460-4545/>

SYMBOLISM OF ZOOMETAPHOR IN UKRAINIAN AND POLISH LINGUOCULTURES

Summary. The purpose of the article is to determine the features of zoometaphors in the Ukrainian and Polish linguocultures and the role of these features in the formation of national, cultural and ethnic specifics of language pictures of the world of Ukrainians and Poles. The object of the analysis is zoometaphors, which are used to refer to people by certain characteristics in the Ukrainian and Polish languages. The subject of this research is a comparative characteristic of the semantics, functioning and symbolic load of zoometaphors in Ukrainian and Polish linguocultures, in particular, their role in the formation of social, psychological and cultural stereotypes. **Conclusions.** Linguistic analysis shows that the national and cultural zoometaphors of Ukrainians and Poles can have both universal and unique symbols. They represent the vision of the environment of each nation and the identification of its ethnic culture. The symbolism of zoometaphors in the Ukrainian and Polish languages is closely related to the stereotypes that exist in these language cultures. The prospects of the study lie in the possibility of further study of intercultural differences and similarities through a comparative analysis of zoometaphors in Slavic languages.

Key words: zoometaphor, ethnocultural stereotype, symbolism, language picture of the world, linguoculture, Slavic, the Ukrainian language, the Polish language.

Статтю отримано 16.04.2024 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2024.41.311215

УДК 811.111'23'37

НЕКРИЛОВА Олена Леонідівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка, докторантка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені професора Михайла Гетманця Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; м. Харків, Україна; e-mail: el.nekrylova@gmail.com; тел.: +380665733027;
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1765-3468/>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ABSENCE У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню способів вираження та представлення концепту ABSENCE у сучасній англійській мові. Проаналізовано функціонування цього концепту в різних мовних формах і контекстах, виокремлено лексичні засоби, за допомогою яких поняття відсутності вербалізують в англійській мові. **Метою** запропонованої розвідки є визначення особливостей омовлення універсального концепту ABSENCE. **Об'єктом** аналізу є концепт ABSENCE, **предмет** дослідження — його семантико-аксіологічні особливості. **Матеріалом** цієї наукової розвідки слугували п'ять відомих англомовних тлумачних словників. **Метод** етимологічного аналізу уможливив у процесі роботи виявити первинну семантичну характеристику концепту ABSENCE; аналіз даних лексикографічних джерел дав можливість сформулювати перше уявлення про концепт і засоби його вираження; метод семантичного аналізу допоміг виокремити концептуальні ознаки досліджуваного концепту. **У результаті** дослідження було вивчено етимологію англомовної лексичної одиниці, яка номінує концепт ABSENCE, проведено аналіз тлумачення слів, що його репрезентують, виявлено основні концептуальні смисли й аксіологічні характеристики аналізованого концепту. Зроблено **висновки** про те, що універсальний, абстрактний концепт ABSENCE у сучасній англійській мові є багатограним, семантично об'ємним; його вербалізують іменник *absence* і прикметник *absent*; згідно з етимологічним значенням, поняття розвивалося як “відсутність” або “відсутність присутності”. Концепт ABSENCE когнітивно більшою мірою є негативно маркованим. На підставі аналізу словникових статей було виокремлено такі ознаки концепту ABSENCE: екзистенційна відсутність, тимчасова відсутність, просторова відсутність, недоступність (недосяжність), недостача, відсутність володіння. **Практична цінність** дослідження полягає в можливості використання його результатів у розробці курсів із проблем когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, а в лексикографії при складанні когнітивних словників базових концептів.

Ключові слова: вербалізація, концепт, концептуальна ознака, absence, англійська мова.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції у лінгвістиці свідчать про зростання інтересу до вивчення процесу вербалізації концептів, адже розуміння того, як концепти відтворюються мовними засобами, може розкрити загальні закономірності мовного функціонування та ментального сприйняття людиною навколишнього світу. Мовна свідомість, яку розглядаємо як «особливий механізм, що забезпечує злиття, інтеграцію знання мови зі знаннями про світ» [1, с. 31–34], є ключовою у процесі ментального сприйняття. Вона складається з вербальної або семантичної пам'яті, інформацію про яку можна отримати шляхом аналізу концептів. Отже, концепти, що становлять підґрунтя нашого розуміння світу, є основними складниками мовної свідомості. Для точного аналізу та реконструкції концепту важливо дослідити способи його вербалізації, з'ясувати, як цей концепт виражено мовними засобами [4], враховуючи словникові тлумачення або дефініції, які містять значення слів і відтінки їхніх значень [3, с. 9].

Лінгвісти багато уваги приділяють вивченню універсальних концептів, які мають яскраво виражені ціннісні складники, як-от LOVE, FREEDOM, JUSTICE, PEACE, KINDNESS, RESPONSIBILITY і под. Однак не менш важливим для розуміння культурних аспектів і світогляду носіїв англійської мови має концепт ABSENCE, хоча про яскравість його ціннісного складника навряд чи можна говорити. У сучасній лінгвістиці зроблено обмаль досліджень щодо цього концепту. Утім, його універсальність підтверджує факт фіксації відповідників концепту ABSENCE в усіх доступних для вивчення мовах. Ці причини зумовили наш вибір саме цього концепту для різноаспектного лінгвістичного аналізу.

Зв'язок проблеми із попередніми й суміжними дослідженнями. Сучасне мовознавство має великий доробок праць, присвячених вивченню сутності концепту. Дослідження, здійснені провідними українськими мовознавцями Т. Космедю, С. Єрмоленко, В. Жайворонком, Т. Радзівською, В. Кононенко, А. Мойсієнком, О. Снитко, Н. Слухай, Ж. Соколовською та іншими стали фундаментальним лінгвістичним базисом для аналізу універсальних концептів як лінгвістично-когнітивних явищ, вони свідчать про різноаспектне вивчення картин світу крізь призму мови, пізнання, структур, що визначають смисловий контекст і механізм сприйняття дійсності у всесвіті.

Формулювання завдань. Об'єктом пропонованого дослідження є лексичні одиниці, що представляють важливий в англійській мовній картині світу концепт ABSENCE. Мета цього дослідження полягає у визначенні кола лексичних вербалізаторів концепту ABSENCE, зафіксованих у лексикографічних джерелах, а саме у тлумачних словниках англійської мови. Це передбачає виконання таких завдань: семантичний аналіз словникових дефініцій мовних репрезентантів концепту, унаслідок яких у словниках; визначення етимології цих репрезентантів; компонентний аналіз тлумачень; виокремлення концептуальних ознак; надання аксіологічних характеристик досліджуваного концепту.

Виклад основного матеріалу. Концепт є ментальною, формально малопомітною категорією, яку не просто спостерігати. Це надає значні можливості для трактування цього поняття. Наразі категорія концепту наявна у дослідженнях філософів, логіків, психологів, культурологів, і вона увиразнює вплив багатьох позалінгвістичних інтерпретацій.

Згідно з поглядами І. Давиденка, концепт можна описати як «багатошаровий розумовий конструкт, у якому відображено процес пізнання світу, результати людської діяльності, особистий досвід знань людини про світ, що зберігає інформацію про нього» [2]. Вважають, що остаточне завершення формування концепту призводить до його обов'язкової вербалізації, яка увиразнена у стійкій мовній одиниці. Найчастіше концепт представлено у мові окремим словом, яке найбільш повно й адекватно відтворює його зміст.

Для опису змісту досліджуваного концепту можна використовувати різні методи. Переважають два з них: аналіз експериментальних даних (вільні та спрямовані асоціативні експерименти, експерименти на суб'єктивні дефініції, експерименти з використанням методики шкалювання тощо), а також аналіз даних лексикографічних джерел. Останній є важливим складником у вивченні всього мовного матеріалу, адже саме словникові джерела допомагають скласти первинне уявлення про концепт і мовні засоби його увиразнення.

Англійський концепт ABSENCE, зазвичай, відносять до абстрактних. Абстрактний концепт відрізняється від свого протилежного (конкретного) характером узагальнення явищ реальності, високим ступенем абстракції, а також тим, що позначає непередметний світ, пройдений крізь свідомість, із оперттям на зв'язки елементів природного та соціального світу. Розмитість і неозначеність семантики абстрактного концепту є причиною утрудненого тлумачення його значення.

Етимологічний аналіз концепту ABSENCE вказує на його давнє походження, що простежуємо від латинського *absentia*, вжиток якого датують із 1380 року зі значенням 'відсутність' або 'відсутність присутності'. Слово походить від дієслова *esse* (= бути) і має префікс *ab-* зі значенням 'далеко від'. У латині лексема *absens* є активним дієприкметником теперішнього часу від дієслова *abesse*, що означає 'бути відсутнім' (буквально 'геть бути'). У старофранцузькій мові слово *absence* писалося як **absens*, а в середньоанглійській — як **absens* або **absence*. Уживання німецького слова *abwesend* зі значенням 'відсутній', а також середньовісньонімецького *afwesend* датовано 1409 роком [7, с. 395].

Аналіз дає змогу стверджувати, що концепція відсутності була частиною людського досвіду протягом століть, оскільки люди давно стикалися із відсутністю близьких, речей або ідей, а також із відсутністю почуття належності чи мети. Концепт ABSENCE використовують сьогодні для інформування про стан відсутності й асоціюють із почуттями туги, порожнечі та втрати.

У сучасній англійській мові концепт ABSENCE вербалізують за допомогою іменника *absence* і прикметника *absent*. Ми розглядатимемо концептуалізацію відсутності у термінах іменника, оскільки досліджуваний матеріал свідчить про значущість іменника як відповідного лексичного знаку для концепту ABSENCE.

Наше дослідження спрямоване на аналіз семантики концепту на основі словникових визначень, для чого використано п'ять відомих тлумачних словників сучасної англійської мови, які репрезентують наївну картину світу: Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus, Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD), Longman Dictionary, Dictionary by Merriam, Longman Activator Dictionary (LAD).

За даними словників, ім'я концепту ABSENCE характеризується багатозначністю та має два або три значення, наприклад:

1) the state of being away: *His repeated absence (from school) is worrying. It happened in my/her/his/our/your/ their absence. In the absence of the manager (i. e. while she is away) I shall be in charge.*
 2) an occasion or period of being away: *numerous absences from school; throughout his long absence; after an absence of three months.* 3) a lack; the fact of not existing or not being available: *in the absence of definite proof; a complete absence of any emotions* (Longman Dictionary); 1) the state of being away: *His repeated absence (from school) is worrying. It happened in my/her/his/our/your/ their absence. In the absence of the manager (i. e., while she is away) I shall be in charge.* 2) an occasion or period of being away: *numerous absences from school; throughout his long absence; after an absence of three months.* 3) a lack; the fact of not existing or not being available: *in the absence of definite proof; a complete absence of any emotions* (OALD).

Варто зазначити, що словники застосовують два методи тлумачення: позитивні та негативні коментарі. Позитивні коментарі включають два основні аспекти: *away* та *lack*. Ці лексичні одиниці самі по собі також пояснюються в словниках через заперечення: *away — not to be here* (LAD); *lack — the state of not having sth or not having enough of it* (OALD).

Проте ці одиниці інтерпретації вказують на семантичні розбіжності: *away* підкреслює просторову спрямованість у значенні відсутності, тоді як *lack* вказує на наявність об'єктної або подійної складової у смисловій структурі слова.

Виходячи з тлумачень іменника *absence* у словниках як позначення концепту, ми виокремлюємо такі ознаки концепту ABSENCE:

1. Ознака екзистенційної відсутності (відсутність існування / nonexistence). Об'єкт, що не існує, вважається відсутнім. Такі об'єкти мають неживу семантику різноманітних видів і можуть належати до сфер емоцій, ментальних структур, інформації, подійно-ситуативної сфери та інших. Наприклад: - a complete absence of any emotions: *She spoke with a complete absence of any emotions, her voice flat and devoid of feeling;*

- a complete absence of any kind of planning: *The project suffered from a complete absence of any kind of planning, leading to chaos and confusion;* the absence of definite figures in the report: *The absence of definite figures in the report made it difficult to assess the financial situation accurately;*

- in the absence of any further evidence (= because there was none): *In the absence of any further evidence, the case was closed due to lack of proof;*

- the absence of a concrete policy towards the pound: *The absence of a concrete policy towards the pound created uncertainty in the financial markets;*

- the absence of the evoking event: *The absence of the evoking event left the audience puzzled about the protagonist's sudden change in behavior.*

За умови такої відсутності йдеться про те, що відсутній об'єкт не існує. Проте денотат української лексеми *відсутність* не є тотожним денотату англійської лексеми *non-existence*. Англійська лексема, на відміну від української, має семи 'загальний' і 'остаточний'. Українська ж лексема *відсутність* у значенні «неіснування» містить сему 'можливість'. Екзистенційній відсутності протистоїть у семантичному відношенні ознака тимчасової відсутності, маючи різні її вияви.

2. Ознака тимчасової відсутності (невиявлення когось у певному місці або у певний час / the fact that sb is not in the place where people expect them to be). У цьому випадку розглядаються обставини, коли людей немає (вони відсутні) у просторово-часовому контексті події або ситуації. Напр.: *Now every morning, John, upon arriving at work, walked from office to office, noticing the absence of his colleague and pondering whether she was running late or had an unplanned meeting.* Тут відсутність об'єктів спрямовано як у просторовому сенсі (в офісі), так і у часовому (тепер, кожного ранку). Тимчасова відсутність людей у певному місці (можливо, вони ніколи більше не з'являться там) фактично ніяк не означає їхнього неіснування. Крім того, в аналогічних висловах припущення безпосередньо свідчать про їхню наявність.

3. Ознака просторової відсутності (не бути в певному місці). По суті, ознака просторової відсутності об'єкта у конкретному місці зумовлена подійно-ситуаційним аспектом відсутності: у сприйнятті людини фіксація наявності / відсутності чогось у просторі не може не мати часового складника (момент, проміжок часу), коли спостерігали відсутність. Просторова відсутність, однак, може мати й досить постійний характер. Словники англійської мови, національний корпус англійської

мови ілюструють його прикладами з відсутніми у певному середовищі неістотами: *The absence of the car in the driveway indicated that they were not home.*

4. Ознака недоступності (недосяжності) (the fact that sb is not in the place where people expect them to be). Ця ознака відсутності скоріше характеризує сферу емоційного стану: вона сприймається, відчувається, усвідомлюється як почуття незадоволення, розчарування, смутку тощо, пор.: *During this time, Demeter mourns her absence and the earth grows cold and barren (BNC). For a long time, the entire family mourns her absence, and the house feels emptier without her.*

5. Ознака недостачі (недостатку) (lack / не вистачає). Ознака недостачі характеризує ситуацію, за якої людина не має чогось або когось. Відсутність як недостача передбачає те, що немає чогось у край потрібного: відсутнє щось, що має відновити цілісність у фізичному і або функційному сенсі. Напр.: *The absence of clear communication led to a lack of understanding among the team members.*

6. Ознака відсутності володіння (not being available / не мати, не володіти). Цей аспект вважають менш значущим у порівнянні з попередніми, бо йдеться про наближення відсутності до сфери володіння чимось, навіть якщо це виражено негативно. Напр.: *Due to the absence of proper equipment, the team could not complete the project on time.* У представленому контексті відсутність тлумачимо як факт того, що особа лишається без чогось, не має чогось (говоримо про матеріальні речі або соціальні права) або не володіє чимось (про властивості, характеристики, почуття, інтелектуально-вербальні аспекти).

Висновки. Наше дослідження показало, що універсальний абстрактний концепт ABSENCE у сучасній англійській мові є багатограним, семантично об'ємним концептом. Його вербалізація відбувається за допомогою ядерного іменника *absence* і прикметника *absent*. Згідно з етимологічним значенням, вивчений концепт розвивався як «відсутність» або «відсутність присутності». Концепт ABSENCE відзначають переважно негативним маркуванням із когнітивної точки зору. На підставі аналізу словникових статей було визначено та виокремлено такі ознаки концепту ABSENCE: екзистенційна відсутність, тимчасова відсутність, просторова відсутність, недоступність (недосяжність), недостача, відсутність володіння. **Перспективи подальших розвідок** теми вбачаємо у зіставному аналізі вербалізації концепту ВІДСУТНІСТЬ / ABSENCE в українській і англійській мовах.

Література

- Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Київ, 2011. № 22. С. 31–34.
- Давиденко І. Концептосфера «внутрішній світ людини» в мовній картині світу українців : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 243 с.
- Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. 388 с.
- Мартинюк А. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2009. № 837. С. 14–18.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/action/> (дата звернення: 30.05.2024).
- Dictionary by Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/absence> (дата звернення: 30.03.2024).
- Longman Dictionary of Contemporary (LAD) England : Longman, 2008. URL : <https://www.ldoceonline.com/dictionary/conflict> (дата звернення: 30.03.2024).
- Online Etymology Dictionary (OED), 2017. URL : <http://www.etymonline.com/> (дата звернення: 30.03.2024).
- Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD). Oxford : Oxford University Press, 2020. 1773 p.

References

- Hapchenko, O. (2011), "Language consciousness of a person as an object of linguistic research", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Literary Studies, Linguistics, Folklore Studies* ["Movna svidomist lyudyny yak obyekt lnhvistychnykh doslidzhen", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universitetu im. T. Shevchenka : Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*], Kyiv, No. 22, pp. 31–34.
- Davydenko, I. (2011), *Conceptual sphere of the "internal world of a person" in the language picture of the world of Ukrainians* : Ph.D. thesis [Kontseptosfera «vnutrishniy svit lyudyny» v movniy kartyni svitu ukraiyntsv : dys.... kand. filol. nauk : 10.02.01], M. P. Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 243 p.
- Zahnitko, A. (2012), *Dictionary of Modern Linguistics : Concepts and Terms* [Slovnnyk suchasnoyi lnhvistyky : ponyattya i terminy], Donetsk National University, Donetsk, 388 p.
- Martyniuk, A. (2009), "Perspectives of the Discursive Direction of Concept Research", *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University* ["Perspektyvy dyskursyvnoho napryamku doslidzhennya kontseptiv", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*], Kharkiv, vol. 837, pp. 14–18.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus, available at : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/action/> (accessed : 30/05/2024).
- Dictionary by Merriam-Webster, available at : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/absence/> (accessed: 30/05/2024).
- Longman Dictionary of Contemporary (LAD) (2008), England : Longman, available at : <https://www.ldoceonline.com/dictionary/conflict/> (accessed: 30/05/2024).

8. *Online Etymology Dictionary* (OED) (2017), available at : <http://www.etymonline.com/> (accessed: 30/05/2024).
 9. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (OALD), (2020), Oxford University Press, Oxford, 1773 p.

Olena L. NEKRYLOVA,

Doctor of Philosophy (Ph.D.) in Philology, Associate Professor, doctoral student at the Department of Foreign Literature and Slavic Languages, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine; phone: +380665733027; e-mail: el.nekrylova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1765-3468/>

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF ABSENCE IN MODERN ENGLISH

Summary. The article is devoted to the study of the ways of expressing and representing the concept of ABSENCE in modern English. The article analyses how this concept is reflected in different linguistic forms and contexts, studies the lexical means by which the concept of absence is verbalised in English. The **purpose** of the proposed study is to determine the peculiarities of verbalisation of the universal concept of ABSENCE. The **object** of the analysis is the concept of ABSENCE, the **subject** of the study is its semantic and axiological features. The research material was based on 5 well-known English-language explanatory dictionaries. The **methods** of etymological analysis, which made it possible to identify the primary semantic characteristics of the ABSENCE concept; analysis of lexicographic sources, which allowed to form the first idea of the concept and the means of its expression; the method of semantic analysis, which helped to identify the conceptual features of the studied concept were used. The study examines the etymology of the English lexical unit nominating the ABSENCE concept, analyses the interpretation of the words representing the ABSENCE concept on the basis of dictionaries of the modern English language, identifies the main conceptual meanings and axiological characteristics of the analysed concept. It has been **established** that the universal, abstract concept ABSENCE in modern English is a multifaceted, semantically voluminous concept; it is verbalised with the help of the noun absence and the adjective absent. According to its etymological meaning, it developed as the absence or lack of presence. The ABSENCE concept is cognitively more negatively labelled. Based on the analysis of dictionary entries, the following features of the ABSENCE concept have been identified: existential absence, temporary absence, spatial absence, inaccessibility (unattainability), lack, lack of possession. We see the prospect of further research in the comparative analysis of the verbalisation of the concept of ABSENCE/ABSENSE in Ukrainian and English languages. The **practical value** of the research results lies in the possibility of using its materials and results in the development of theoretical and practical courses on the problems of general linguistics, cognitive linguistics, discourse studies, linguistic and cultural studies. The materials of the study can be reflected in lexicography in the compilation of cognitive dictionaries of basic concepts.

Key words: verbalization, concept, definition, conceptual feature, absence.

Статтю отримано 19.04.2024 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2024.41.311216

УДК 811.161.2'366.54

ХРУСТИК Надія Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 096 6266424; e-mail: nadya.khrustyk@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3423-9901/>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ: ВІДІМЕННИКОВІ ДЕРИВАТИ З ПРЕФІКСОМ НЕДО-

Анотація. Стаття присвячена дослідженню активних процесів словотворення в сучасній українській мові. Її **мета** — вивчення активізації продукування відіменникових дериватів, утворених префіксом *недо-*, як однієї із закономірностей розвитку сучасного процесу словотворення в українській мові. **Об'єкт** дослідження — сучасний процес словотворення в українській мові. **Предмет** аналізу — зростання продуктивності відсубстантивного іменникового словотвірного типу з префіксом *недо-* як ознака дериваційного процесу. **Матеріал** спостереження — відсубстантивні іменники, утворені префіксом *недо-*, які характеризуються негативною семантикою на позначення неповноцінності когось або чогось. У **результаті** проведеного дослідження з'ясовано специфіку деривації відсубстантивних іменників, утворених префіксом *недо-*. Визначено причини зростання продуктивності словотвірного типу, за зразком якого творяться аналізовані оказіоналізми. Серед них — політичні та соціально-економічні зміни періоду незалежної України, події російсько-української війни, які потребують номінації й оцінки нових понять; демократизація суспільства; активізація питомих процесів словотворення; висока системна продуктивність досліджуваного словотвірного типу.

Ключові слова: розвиток української мови, ЗМІ, активні процеси словотворення, словотвірний тип, відіменникові деривати, префікс *недо-*.

Постановка проблеми та її зв'язок з попередніми й суміжними дослідженнями. Питання вивчення тенденцій розвитку мови — одне з найбільш актуальних питань мовознавчої науки. Прогностична проблематика, як слушно зауважує Л. Шевченко, завжди була й лишається в мовознавстві пріоритетною [5, с. 75]. Дослідження тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем дозволяє фахівцям бачити перспективи функціонування мови, усвідомлювати всі його позитивні й негативні моменти. Опрацювання змін, які спостерігаються на словотвірному рівні зокрема, дає розуміння того, як працює механізм мовного саморозвитку. Ці зміни, у свою чергу, впливають на розвиток інших мовних рівнів, передусім, таких, як лексичний і морфологічний, отже, впливають на оновлення всієї мовної системи.

Вивченню прогностичної проблематики, яке базується на опрацюванні питань словотворення, присвячені праці багатьох українських та зарубіжних мовознавців. Особливо активно українські науковці звертаються до заявленої проблематики в останні десятиліття (С. Єрмоленко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк, Н. Клименко, А. Нелюба, М. Степаненко, О. Стишов, О. Тараненко та ін.), коли Україна здобула незалежність і виникли умови для розвитку в мові нових динамічних процесів, серед яких найважливішою умовою, як нам видається, є демократизація українського суспільства. Прагнення мовців до самовираження, бажання дати швидко, влучно оцінку того, що відбувається довкола, спричинило в українській мові активізацію багатьох словотвірних типів, зокрема й тих, на яких ґрунтується okazіональне словотворення. Серед них — продукування відсубстантивних іменників із префіксом *недо-*.

Поодинокі okazіоналізми з цим префіксом трапляються вже досить давно. Можемо припустити, що їх поява припадає на ХХ ст. Згадаймо у зв'язку з цим хоча б утворення *недонація* Є. Маланюка. На актуалізацію словотвірного типу, за зразком якого продукуються аналізовані деривати, першим звернув свою увагу О. Тараненко в монографії «Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — початок ХХІ ст.)» [3, с. 51–52]. Мовознавець визначає й ретельно описує всі словотвірні типи, які зазнали динамізації в українській мові на межі тисячоліть, аналізує причини їх активізації, досліджує умови, у яких це відбулося. Серед опису — коротка згадка й про okazіональні деривати з префіксом *недо-*.

Формулювання завдань. Мета нашої статті — дослідження активізації продукування відіменникових дериватів, утворених префіксом *недо-*, як однієї із закономірностей розвитку сучасного процесу словотворення в українській мові. Об'єкт вивчення — сучасний процес словотворення в українській мові. Предмет нашого аналізу — зростання продуктивності відсубстантивного іменникового словотвірного типу з префіксом *недо-* як ознака дериваційного процесу. Матеріал спостереження — відсубстантивні іменники, утворені префіксом *недо-*. Своє завдання вбачаємо в тому, щоб обґрунтувати творення відсубстантивних іменників за допомогою префікса *недо-* як одну з ознак сучасного дериваційного процесу в українській мові, а також з'ясувати, якими причинами зумовлена активізація продукування слів за зразком цього словотвірного типу. Джерельною базою для написання статті послужила лексикографічна праця «Словотворчість незалежної України. 2012–2016. Словник» [6], а також матеріал, зібраний на основі наших власних спостережень у ЗМІ. У роботі використані такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, спостереження, описовий і функційний методи, елементи морфемного і словотвірного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Префікс *недо-* належить до давніх афіксальних морфем. Це складний префікс, поява якого стала результатом перерозкладу між префіксом *не-* і початком основи — префіксом *до-*. С. Бевзенко з приводу його походження зазначає: «Українська мова має ряд утворень з префіксом-часткою *не-* (*неволити*, *невгавати*, *ненавидіти*, *непокоїтися* та деякі інші), які передають стан, протилежний змістові кореня, а також із складним префіксом *недо-* (*недобачати*, *недочувати*, *недоїдати* *недолюблювати* та ін.), що означають дію або стан, виявлені в неповній мірі. Утворення цього типу взагалі старовинні: всі вони (звичайно, у дещо відмінному фонетичному оформленні) засвідчуються староруськими і навіть старослов'янськими пам'ятками < ... >» [1, с. 367–368]. Префікс *недо-* може використовуватися також при деривації іменників, що мають подвійну мотивацію, пор., напр.: *недовимолот* (від *вимолот* або від *недовимолотити*), *недовиріботок* (від *виріботок* або від *недовиріботити*) [2, с. 251]. У всіх названих вище прикладах цей префікс поєднується з лексемами, які так або інакше позначають дію — власне дію або опредметнену дію, що цілком закономірно для досліджуваного префікса.

Утім, дієслівний префікс *недо-* може активно поєднуватися також з іменниками, значення яких з дією зовсім не пов'язане. Поєднання несумісних понять — префікса, який вказує на неповноту вияву процесуальної ознаки, і основи зі значенням предметності — механізм творення okazіональності дериватів, які продукуються. Відповідно утворені лексеми відзначаються своєю незвичністю, що робить їх виразними, гостро емоційними, такими, що виокремлює їх на тлі інших слів з оцінною семантикою. Саме така лексика належить до найбільш актуальної в часи, коли в суспільстві панують максималістські настрої. Здобуття Україною незалежності, суспільно-політичні зміни, соціальні потрясіння, російсько-українська війна, з одного боку, поширення Інтернету, формування незалежних ЗМІ, загальна демократизація суспільства в цьому історичному контексті, з іншого боку, — усе це стало тими позамовними чинниками, які зумовили стрімке зрос-

тання продуктивності okazіонального словотвірного типу відіменникових дериватів з префіксом *недо-*.

Аналізуючи інтенсивну динамізацію системи українського словотворення цього періоду, О. Тараненко виокремлює три основних чинники рушійних сил номінативно-словотворчих процесів: потреба в істотному оновленні комплексу номінативних засобів мови у зв'язку з появою або актуалізацією кола понять, що потребують мовного вираження; потреба в коригуванні, нормуванні та систематизації різних сегментів словотвірної структури української літературної мови у зв'язку з підвищеною увагою суспільства до всього питомого, органічного; потреба в розширенні загальностилістичних (номінативно-експресивних) і власне стильових можливостей мовного самовираження суспільства, що інтенсивно реалізується тепер у межах літературної мови в посиленні елементів колоквалізації й навіть жаргонізації словотворення, у процесах інтенсифікації okazіонального словотворення [3, с. 9–10].

Позамовні чинники вимагають, а внутрішньомовні сприяють активному продукуванню нових слів [4, с. 233]. Емпірична продуктивність досліджуваного словотвірного типу з префіксом *недо-* нерозривно пов'язана з високою системною продуктивністю цього типу, що, як нам видається, є ще одним важливим чинником його динамізації. Так, при деривації okazіоналізмів цього словотвірного типу практично необмеженою є твірна база їх продукування; префікс *недо-* легко поєднується з будь-якою твірною основою, не маючи на своєму шляху жодних формальних перешкод; словотвірний тип не має конкурентних синонімічних словотвірних типів. Відповідно відіменниковий словотвірний тип з префіксом *недо-* має необмежений потенціал продуктивності і за його зразком слова можуть продукуватися в будь-якій кількості.

Серед зафіксованих у нашому дослідженні дериватів — назви груп осіб і осіб за соціальним станом, етнічною приналежністю, політичними переконаннями, за професією та родом діяльності, людськими якостями тощо (*недобітлз, недобог, недогітлер, недогрузин, недоєко, недоелектронік, недоеліта, недожінка, недокілер, недокомсомолец, недокоп, недолікар, недолюдина, недонаполєон, недо нотаріус, недоолігарх, недоопблок, недоперсонаж, недопіл, недопрезидент, недореволюціонер, недорепер, недорос, недоросіянин, недоспортсмен, недотруп, недофюрер, недочоловік*); назви суспільно-політичних явищ і процесів, політичних і воєнних подій (*недобій, недовідставка, недовійна, недодемократія, недоініціативи, недомайдан, недопогляди, недополітика, недопредставництво, недореволюція, недореформа, недоринок, недорозуміння, недоуряд, недофлот, недо-членство*); назви державних та етнічних утворень, географічних понять (*недодержава, недоєвропа, недоконтинент, недо нація, недоострів, недореспубліки, недоросія, недофедерація*); назви понять, які пов'язані з культурою, мистецтвом, народними традиціями та мовним питанням (*недовистава, недовесілля, недокомікс, недореалізм, недосуржик, недоукрмова*); назви, пов'язані з економікою, фінансами, сферою обслуговування (*недогроші, недосервіс, недотендер*); назви абстрактних понять (*недопам'ять, недоперепремудрості*).

Значення okazіоналізмів з префіксом *недо-* завжди наповнюється й уточнюється контекстом, у якому ці слова вживаються. Як правило, це широкий контекст, пов'язаний з певними політичними, соціально-економічними, культурними подіями тощо, пор. напр.: *недодемократія* — не зовсім (не повністю) демократія (**Недодемократія**, демократія “фаст-фуд”, “демократія для себе і під себе”, “для тих, хто може її купувати купно і вроздріб”, “демократія навпаки” — *усе це не образні журналістські визначення, це жорстока сьогочасна реальність...*) [6, с. 269]; *недокілер* — неповноцінний кілер (**недокілер** застряг у ліфті) [6, с. 270]; *недосервіс* — неповноцінний сервіс (*Із трьох українських операторів мобільного зв'язку в Криму один вони вже перетворили на кульгавий недосервіс, а два інших просто знищили*) [6, с. 272]; *недоспортсмен* — не зовсім спортсмен (тут ідеться про тітушок) (*Вже багато років Добкін й Кернес використовують проплачених “недоспортсменів” у вирішенні своїх політичних та бізнесових питань*) [6, с. 272]; *недоукрмова* — неповноцінна укромва (українська мова) (*Цілком другорядним є статистичний критерій, особливо в теперішніх постколоніальних умовах розвитку суспільства, значна частина якого, з огляду на об'єктивні історичні причини, володіє радянською “недоукромвою”, а не українською мовою своєї держави*) [6, с. 273] тощо.

Функція префіксодних та префіксальних дериватів, значна частина яких є новоствореними словами-одноденками, полягає не лише в тому, щоб якнайточніше номінувати те чи інше явище, подію, процес, причетність до них відомих політичних та громадських діячів тощо, але й дати їм певну оцінку [4, с. 235]. Okазіональні утворення з префіксом *недо-* характеризуються незвичністю, експресивністю, емоційним забарвленням, мають прив'язаність до певного контексту, мовленнєвої ситуації. Діапазон оцінки, яку вони виражають, дуже широкий — від легкої іронії — до сарказму та глибокої зневаги. З цього погляду відіменникові деривати з префіксом *недо-* також становлять значний інтерес.

Висновки. Узагальнивши вищевикладені міркування, можемо висновувати, що зростання продуктивності творення відсубстантивних іменників з префіксом *недо-* є результатом відображення взаємодії мови, зокрема її словотвірної системи, з особливостями розвитку і потребами українського суспільства на сучасному етапі. Серед причин зростання продуктивності цього типу — політичні та соціально-економічні зміни періоду незалежної України, події російсько-української війни, які потребують номінації й оцінки нових понять, мовного переосмислення старих цінностей; активізація питомих процесів словотворення в умовах побудови української державності; демократизація

суспільства, яка мотивує його членів до вільного самовираження; висока системна продуктивність досліджуваного словотвірного типу.

Зростання продуктивності відсубстантивного іменникового оказіонального словотвірного типу з префіксом *недо-* — одна із ознак сучасного українського словотворення. Вивчення інших тенденцій розвитку українського словотворення, пов'язаних з активізацією внутрішніх мовних ресурсів відповідно до власних потреб у збагаченні мови новими словами, становить **перспективу** дослідження.

Л і т е р а т у р а

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1960. 416 с.
2. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наук. думка, 1979. 407 с.
3. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — початок ХХІ ст.). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
4. Хрустик Н. М. Активні процеси словотворення в сучасній українській мові : префіксоїдні та префіксальні деривати. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ПолиПринт, 2017. Вип. 24. Т. 1. С. 232–238.
5. Шевченко Л. І. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — початок ХХІ ст.). Київ : Вид. дім Дм. Бураго, 2015. 248 с. : рецензія. *Мовознавство*. 2016. № 1. С. 75–78.

Д ж е р е л а

6. Словотворчість незалежної України. 2012–2016. Словник / уклад. А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 460 с.

R e f e r e n c e s

1. Bevzenko, S. P. (1960), *Historical morphology of the Ukrainian language (Essays on word change and word formation) [Istorychna morfologia ukraïnskoi movy (Narysy iz slovozmyny i slovotvoru)]*, Transcarpathian regional publishing house, Uzhorod, 416 p.
2. *The word-formation of the modern literary Ukrainian language* (1979) [*Slovotvir suchasnoi ukraïnskoi literaturnoi movy*], Nauk. dumka, Kyiv, 407 p.
3. Taranenko, O. O. (2015), *Actualized models in the wordbuilding system of the modern Ukrainian language (end of the 20th — beginning of the 21st century) : monograph [Aktualizovani modeli v systemi slovotvorenniya suchasnoi ukraïnskoi movy (kinets XX — pochatok XXI st. : monohrafiya)]*, Dmytro Burago's publishing-house, Kyiv, 248 p.
4. Khrustyk, N. M. (2017), “The semiprefixal and prefixal derivatives as an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation”, *Opera in linguistica ukrainiana* [“Aktyvni protsesy slovotvorenniya v suchasniy ukraïnskiy movi : prefixoidni ta prefixalni deryvaty”, *Zapysky z ukraïnskoho movoznavstva*], PoliPrint publishing house, Odesa, Vol. 2, No. 24, pp. 232–238.
5. Shevchenko, L. I. (2016), “Taranenko, O. O. Actualized models in the wordbuilding system of the modern Ukrainian language (end of the 20th — beginning of the 21st century). Kyiv : Dmytro Burago publishing house, 2015. 248 p. : review”, *Movoznavstvo* [“Taranenko O. O. Aktualizovani modeli v systemi slovotvorenniya suchasnoi ukraïnskoi movy (kinets XX — pochatok XXI st.). Kyiv : Vyd. dim Dmytra Burago, 2015. 248 s. : rezume”, *Movoznavstvo*], O. O. Potebnya Inst. of Linguistics, and Ukr. Lingua-Information Fund of NAS of Ukraine, Kyiv, 2016, Issue 1, pp. 75–78.

S o u r c e s

6. *Word-formation of independent Ukraine. 2012–2016 : Dictionary* (2017) [*Slovotvorchist nezalezhnoyi Ukrainy. 2016–2012. Slovnyk*], A. Neluba, Ye. Redko (eds.), Kharkiv Historical and Philological Society, Kharkiv, 460 p.

Nadiya M. KHRUSTYK,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of the Applied Linguistics, Odesa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65000, Ukraine;
phone: +38(096)6266424; e-mail: nadya.khrustyk@gmail.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3423-9901/>

THE DERIVATIVE WORDS FROM THE NOUNS WITH PREFIX НЕДО- (NEDO-) AS AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DERIVATION

Summary. The article is devoted to the study of active processes of word formation in the modern Ukrainian language. Its **purpose** is to study the activation of the production of noun derivatives formed by the prefix *недо-*, as one of the regularities of the development of the modern process of word formation in the Ukrainian language. The **object** of research is the modern process of word formation in the Ukrainian language. The **subject** of the analysis is the increase in productivity of the substantive noun word-formation type with the prefix *недо-* as a sign of the derivational process. The **material**

of observation is substantive nouns formed by the prefix *nedo-*, which are characterized by negative semantics to indicate the inferiority of someone or something. As a **result** of the conducted research, the specifics of the derivation of substantive nouns formed by the prefix *nedo-* have been clarified. **Conclusions.** The reasons for the increase in the productivity of the word-formation type, on the basis of which the analyzed occasionalisms are created, are determined. Among them there are the political and socio-economic changes of the period of independent Ukraine, the events of the Russian-Ukrainian war, which require the nomination and assessment of new concepts; democratization of society; activation of specific word formation processes; high system performance of the studied word-formation type.

Key words: functioning of the Ukrainian language, mass media, an active trends development in derivation, word-building pattern, derivative words from the nouns, prefix *nedo-*.

Статтю отримано 24.04.2024 р.

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311217

UDC 811/821.111:75.021/.056_J.K.Rowling

Oleksandra O. KOSIUHA,

Graduate student of Kherson State University, Ivano-Frankivsk, Ukraine; e-mail: akosyuga@gmail.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5633-4665/>

THE BOOK COVER AS A NON-VERBAL MEANS OF NARRATIVE CREATING (BASED ON J. K. ROWLING'S "HARRY POTTER AND THE GOBLET OF FIRE")

Summary. This scientific research is devoted to the analysis of book covers of the fourth part of septology about the little sorcerer by the British author J. K. Rowling "Harry Potter and the Goblet of Fire". The **purpose** of the study is to identify the patterns of creation of illustrative images (on the cover) depending on the language of the work of fantasy literature and the target readership. The sample consists of publications in English (in the UK and the United States of America) and in Ukrainian. Particular attention was paid to the methods of creating covers by illustrators, their vision of the work and the target readership to which the publication was directed. The **object** of the study is a series of covers of the Harry Potter narrative in the English-speaking and Ukrainian-speaking society. The **subject** of the research is the process of influence of the book cover on the popularity of its narrative among readers in different countries and among different age groups. The issue of differences in the depiction of the novel by English-speaking illustrators in the original language (Bloomsbury Publishing House) and in American translation (Scholastic Publishing House), as well as by Ukrainian artists in the Ukrainian edition (A-BA-BA-HA-LA-MA-HA Publishing House) is considered. The **results** of the study are, on the one hand, the confirmation of the hypothesis regarding the dependence of the creation of illustrations by artists according to the language and the reader; on the other hand, it is found that the worldview of the illustrator himself is the basis for the depiction of the main characters on the cover of the novel.

Key words: narrative, book cover, illustration, target audience, non-verbal means, interpretation of the text, the English language, Harry Potter, J. K. Rowling.

Introduction. Visualization of events, phenomena, people, book characters around the world happens in different ways. It depends on the traditions, customs, religion, language in a certain country.

This means that we endow even unfamiliar objects with our familiar features. They reflect our vision, our culture, our picture of the world, although it is applied to a different reality, foreign to us. It is as if we translate things unknown to us into our language, adapt them to our worldview. In our opinion, the same thing happens with the creation of covers of the same book, but for different languages and societies.

The purpose of the study is to identify the main prerequisites for illustrators' work on the creation of covers for J. K. Rowling's book "Harry Potter and the Goblet of Fire", as well as to determine the patterns of their creation depending on the country of publication, language and target audience. To achieve this goal, several tasks were set: to make a selection of the covers of publications of this book only in English and Ukrainian; investigate which of the illustrators created the cover, what method was used and what conditions were set for the image; to determine what factors influenced the implementation of the task set by the British author and the relevant publisher.

Methods of reaserch. In the course of the study, the following methods were used: the descriptive method (to characterize each cover of the book), the comparative-historical method (to identify patterns depending on the year of publication of the book and the country of publication), the interpretive method (to analyze illustrative data), the comparative method (to compare the data obtained).

The material of proposed study: our reaserch is based on data of the covers of the following illustrators:

– the first British edition — a team of artists of Bloomsbury: Thomas Taylor, Cliff Wright, Giles Greenfield and Jason Cockroft;

- the first American edition: illustrator Mary GrandPré for Scholastic;
- the work of the artist who worked on the cover of the digital edition published on the Pottermore website — Olly Moss;
- the adult cover art by Andrew Davidson;
- the book cover by Welsh illustrator Johnny Duddle, who created the art for the 2014 children’s Bloomsbury editions;
- the book cover by famous Japanese-American illustrator Kazuhiro “Kazu” Kibuishi;
- the work of the great fan of Potteriana and famous illustrator Brian Selznick;
- the book cover by the author of the most famous illustrated edition for children — the British illustrator Jim Kay;
- and the work of the official Ukrainian illustrator of the Harry Potter books, who cooperates with the Ukrainian publishing house “A-BA-BA-HA-LA-MA-HA” — Vladyslav Yerko, whose designs has won the admiration of J. K. Rowling herself.

Results and discussions. The illustrator “translates” the plot of the narrative into the language of the picture, which is understandable to the target audience, making the book universal, understandable to the whole world. Each reprint is a “re-translation” of the book, refashion the original text, updated it, modern the old-fashioned language, and also it is a “retranslation, i.e. the adaptation of a text to another recipient” [3, p. 14]. It is interesting that every retranslation doesn’t replace each other but “... a new translation does not replace the old one, but add to it” [3]. Moreover, “translations are often said to become outdated sooner than original texts, which triggers the need to retranslate the source text to preserve its youthfulness, especially when it is aimed at a young audience” [3].

For our analysis, we have chosen to focus on the editions of the fourth part of J. K. Rowling’s Harry Potter, namely “Harry Potter and the Goblet of Fire” in English (in the original language and translated into “American English”) and in Ukrainian. Most best-sellers are republished with a new cover, as the case of “Harry Potter and the Goblet of fire”. An illustration is a translation of a story, it is a visualization of the writing through an individual’s particular reading of it; it makes it possible to simplify the understanding of the content of the book and fill the reading with emotions. Illustration is a non-verbal means of narrative creating. In every published book, not only the actual text plays a significant role, but also all the paratext, to use Genette’s terminology [4], i.e. all the added elements that form a framework for the main text, such as the front and back covers, title, endpapers, dedication or preface, afterword etc. They form the background for the perception and reception of the work. The first thing a potential reader encounters is the book cover. By playing on the reader’s horizon of expectations [5], it forces the reader to pay attention to the book — even if the author is unknown — and to buy or not to buy it. The cover creates a so-called “grabability”: “The book must visually leap off the shelf and ‘grab’ the consumer’s attention so that the consumer will ‘grab’ the book” [9].

Through their creations, book cover artists have adapted the story about the young wizard to the readers of the book — English-speaking and Ukrainian-speaking societies.

The publication of J. K. Rowling’s books about the young wizard greatly influenced society, especially the child audience, because it was the Harry Potter books that turned gamers into readers [6], reviving interest in reading books. By book cover created by the illustrator, we can judge which target audience was chosen (in the case of “Harry Potter and the Goblet of Fire”, the main target audience is still school-age children).

The reasons for reprinting are different: anniversaries, new “movie or television series adapted from a children’s book” [3], as a consequence, “new editions feature cover photos from the film in addition to the retranslated content” [3], and also changing the translational norms; «On retraduit donc les livres pour enfants en partie pour s’assurer que les textes s’adressant aux jeunes restent jeunes eux-mêmes» [3, p. 321]. Cinematograph influences a new publication of a book, a re-publication, a new translation, a new interpretation : “...le processus de retraduction est indissociable de la nouvelle dimension qu’a donnée à l’album la célèbre adaptation filmique et ses suites, et pour Le Hobbit, dont Joachim Zemmour compare la récente retraduction à la traduction de Francis Ledoux, il est difficile de ne pas conclure à une influence de l’adaptation cinématographique dans le choix de retraduire, tandis que la récente sortie sur le grand écran de certaines des Chroniques de Narnia... » [3, p. 328].

It is worth saying that for a new book publication, not only the cover is important, but also the illustrations to the text: “In illustrated children’s literature, especially picturebooks, the image of the child gets even more salient in retranslation, because the implied adult-child relationship is conveyed not only in the narration but also in the dual address and its implicit assumption that parent and preschool child will be co-readers of the same story thanks to the reading-aloud process. Translating picturebooks implies taking into account the interaction between the two semiotic systems involved, text and image. As translators can only address the verbal dimension of the book, they tend either to give precedence to the verbal text or to make their interpretation of the text-image relationship over-explicit. The importance of orality in fairy tales is now often showcased in picturebooks retranslations, which are affected by the translator’s fantasized idea of the reading-aloud relationship” [3, p. 328].

At this stage we can conclude that different image of different child — instead of classical princesses Mulan, Raya, Bell etc.

As mentioned before, the series of novels about Harry Potter has a hybrid genre (that is, it is a mosaic of many genres of literature). And this originality of the novel leads to a hybrid readership: schoolchildren, teenagers, and adult readers are fascinated by the narrative about the little sorcerer. Because of this, we see that this hybridity permeates both the creation of illustrations for the text, and indeed the creation of covers for all seven books. There are children's editions on the book market, there are editions for young people, and there are editions for adults that reflect the content of the narrative about Harry Potter in a completely different way. If, for example, the book about Harry Potter is in the original language, the target audience is English-speaking society (it is divided into British and American; the language of the narrative is different, because there is even a translation from British English to American English), it affects what cover the book will have; and this we can see by comparing them (publishers Bloomsbury and Scholastic). This is a kind of adaptation of the book's narrative for its reader. First, Scholastic uses American spelling. Secondly, let's recall the title of the first book "Harry Potter and the Philosopher's Stone", which was published in the USA under the name "Harry Potter and the Sorcerer's Stone", motivating it as a marketing move. Next, the Scholastic publishing house changed about 80 words and phrases (above we wrote about the translation from British English to American English), replacing, for example, "football" with "soccer" and "jumper" with "sweater". If we consider the fourth part of septology, there are also many changes.

There are quite a lot of illustrators for J. K. Rowling's books: every country into which the books are translated has at least one illustrator. For what? First, it helped the readers to see what the characters look like, and most importantly, it helped the production directors and also helped to visualize the characters, situations, episodes from the book.

Book covers are different: soft, hard (hardcovers); also, sometimes they make a dust cover — a protective cover that can be removed. Each type of book-covers is in demand among a certain category of readers: for example, children's editions made of thick paper and hard binding, so that the child cannot damage it, and also have many large and very bright illustrations. Collector's editions are also distinguished by their hard cover. And here is the publication for teenagers and young people — more often in paperback, because that way the book is easier to take with you and it costs less. There are almost no illustrations, it is a so-called "pocket book". "More than ever, the cover is seen as packaging, the poster for a book" [9, p. 356].

Most successful books are republished with a new cover. This is what happened with the book "Harry Potter and the Goblet of Fire". The first books were published with a circulation of 325 million copies, translated into 64 languages. At the same time, it should be taken into account that most of the world's population speaks ten languages: English, Russian, Spanish, French, German, Arabic, Turkish, Chinese, Japanese, Hindi.

One of the biggest reprints was dedicated to the 20th anniversary of the novel series in 2018. The question arises: Why? The answer is very simple: "If you can change the look and give books bright new packaging, people will look at them anew" [9, p. 360]. The new cover "refreshes" the text and gives it a new style; it reflects the new trends of today, which are more understandable to the buyer.

Like the cover, illustrations are very important in every book (especially if the target audience is children). An illustration is a kind of translation of a story, it is an adaptation of a narrative for the reader, it is a visualization of reading. It allows the child to simplify the understanding of the content of the book and to fill the reading with emotions. Illustrated texts are a combination of verbal text and visual images.

We found eight illustrators of the covers of "Harry Potter and the Goblet of Fire" for English version and one illustrator for Ukrainian.

The first edition was made by Bloomsbury Artist Team: Thomas Taylor, Cliff Wright, Gisle Greenfield, Jason Cockroft. The picture on the cover is quite childish, the image of Harry and the dragon is like something from a cartoon. Because of this, we can note that the target audience of this publication is schoolchildren, children of school age.

The paperback of the first edition of "Harry Potter and the Goblet of Fire" depicts the scene of the first trial in the Triwizard Tournament, when Harry Potter had to retrieve the golden egg from the Romanian dragon. The episode is depicted very dynamically: Harry flying on a broomstick and Horntail roasting with flames. The picture is placed on 2/3 of the cover format. Above, on a red background, the name and surname of the main character

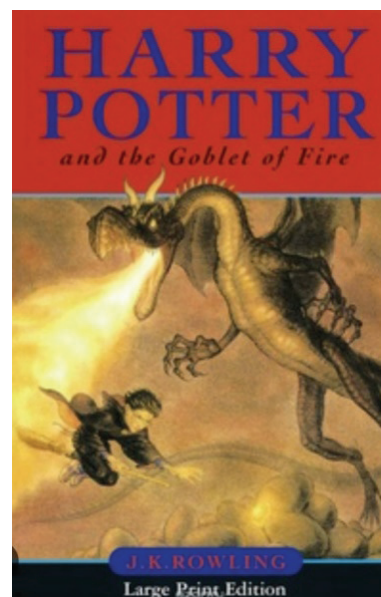

Fig. 1. Book cover by T. Taylor, C. Wright, G. Greenfield, J. Cockroft

are written in large blue letters, and below — in small black letters — the second part of the title of the fourth book about the little wizard. This ratio of the letters of the name by size has become classic for the publication of the entire septology of adventures. The author's name is indicated at the bottom of the cover.

The first American edition of the fourth part of the septology “Harry Potter and the Goblet of Fire» was the Scholastic edition. The cover was designed by the famous American illustrator Mary GrandPré. The artist always creates her drawings without the use of computer equipment. It was in the American edition of the books about the little wizard that the Harry Potter logo was first used on the cover, which was later used in the films, namely the letter “P” in the form of a lightning bolt. This logo was created back in 1997. It is an inscription with whimsical and playful letterforms that evoke a sense of mystery, magic and adventure. Moreover, later, as a computer program, the so-called “Harry Potter font” appeared — the “Lumos” font, which was inspired by the American edition, because the chapters of the books were written with it. It now also includes the Harry Potter's symbols of the broomstick and the Golden Snitch. Mary GrandPré was one of the few people who was able to read the Harry Potter books before they became available to the general public. As she received each new book, she read the story several times, emphasizing the descriptions, noting how she felt, imagining what would look good as an illustration. She would then create various sketches as an idea for the cover and heads, before choosing what she would use for the final publication. Mary GrandPré worked very carefully to ensure that her illustrations did not hint at what would happen in each chapter or book, without making the plot too obvious. She did not cooperate with J. K. Rowling at all.

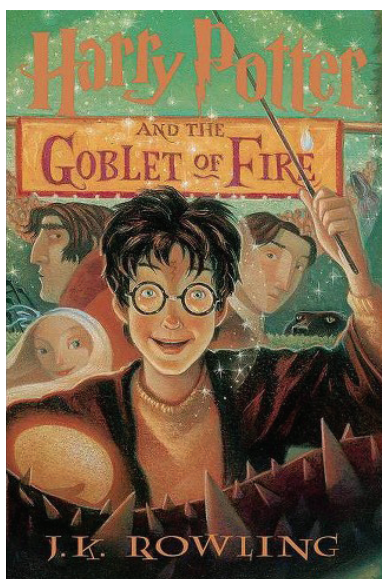

Fig. 2. Book cover by Mary GrandPré

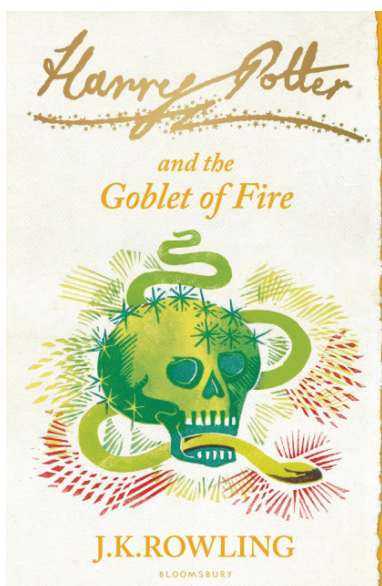

Fig. 4. Book cover by Clare Melinsky

The book was published in 2005, with a volume of 652 pages.

The modern type of book publication is a digital edition. It also has its own cover art. For “Harry Potter and the Goblet of Fire”, there is officially one single cover, created by Olly Moss, for all editions in all translated languages published on the site: Pottermore — <https://www.wizardingworld.com/collections/welcome-to-hogwarts>):

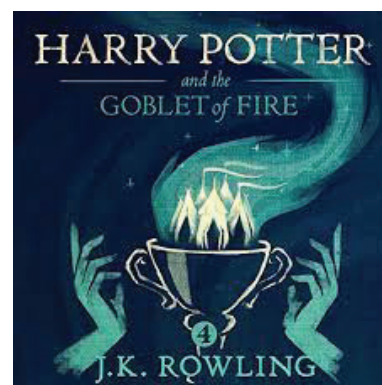

Fig. 3. Book cover by Olly Moss
The book-cover of the next edition of “Harry Potter and the goblet of fire” was created by Clare Melinsky.

Clare Melinsky is a painter, engraver and illustrator living in Scotland. She provided the linocuts for a set of J. K. Rowling's subscription editions. Linocut is a method of engraving on linoleum.

Illustrator Andrew Davidson created covers for seven Harry Potter books not for children, but for adults. He portrayed the vision of magic through the eyes of an adult for an adult target audience, which proves the universality of the narrative about the little wizard. This adults' book cover “re-frame *Harry Potter* as more than children's fiction” [8], making wider audience. Davidson also illustrated the edition dedicated to the 20th anniversary of the books publication (2018).

The covering of Jonny Duddle is rather interesting: it is the same

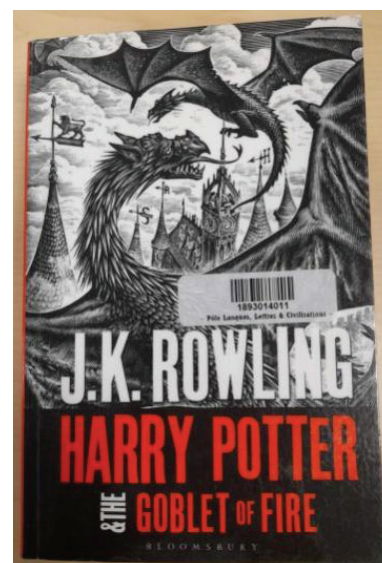

Fig. 5. Book cover by Andrew Davidson

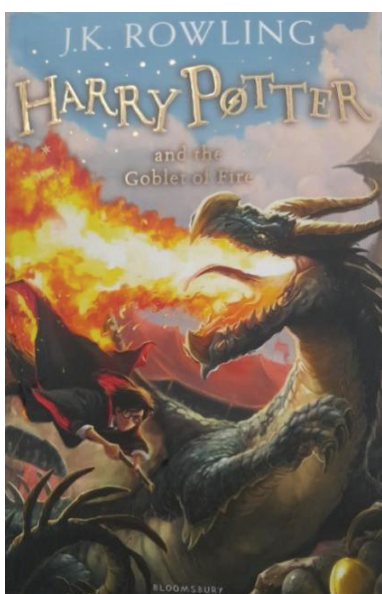

Fig. 6. Book cover by Jonny Duddle

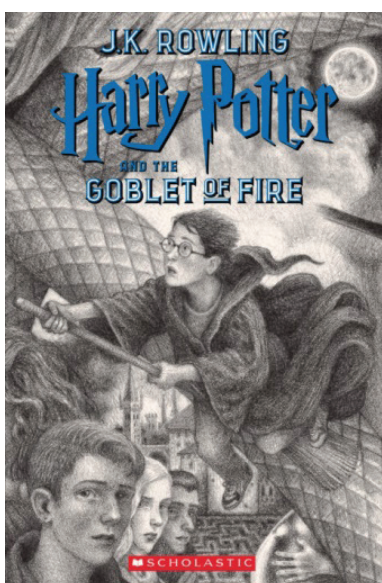

Fig. 8. Book cover by Brian Selznick

audience of the publication is clearly children. Jim Kay's illustrations for the Harry Potter saga exist not only in books. Thus, an exhibition of his works was created for the first three books by J. K. Rowling in France. The exhibition took place at four railway stations in France: Lyon, Poitiers, Nice and Bor-

plot of the battle with the dragon (the first task of the Triwizard Tournament).

Paperback, 617 pages and only one illustration, which indicates the target audience of the publication — young people.

Kazu Kibuishi's cover is out 2013 and dedicated to the 15th anniversary of the publication of the book:

a very bright illustration of the fourth book about the adventures of Harry Potter based on an already classic plot episode — the first task of the Triwizard Tournament, but with its own vision, its own interpretation.

The next illustrator to create a new cover for the fourth part of the books about the adventures of the little wizard was Brian Selznick. He is a big fan of Potteriana.

According to him, one of the themes he wanted to cover in his illustration of the jacket was the battle between good and evil, and using the mage of a snake on all seven covers would be an ideal way to illustrate this idea. The cover is dedicated to the 20th anniversary of the first edition of the Harry Potter books in 2018. The idea of the illustrator is very interesting, because all seven books together form one panel, on which it is simultaneously "told" the story of all seven books. These illustrations reflect all the ideas of the narrative.

Probably the most famous illustrator of books about Harry Potter is the British artist Jim Kay. He was and is a big fan of Potteriana. Jim Kay adores both books and film adaptations about the little wizard. And this, according to him, made it very difficult to work on the illustrations for the books because the visualization of all the characters was already formed, and he had to draw this fantastic universe in a different, his own way. Jim Kay had to rebuild the space of septology and "choose" new actors to portray the main characters. For this, Jim actually looked for real people, especially children, to inspire him to portray the main characters. He did not try to redraw the characters from the film, but to bring their images as close as possible to the text. Jim Kay modeled most of the locations in the Harry Potter world, including Hogwarts and the Hogwarts Express platform, out of cardboard and plasticine. This helped the artist to feel the environment and simplified the process of sketching. He also molded all the main characters of the book from plasticine. The target

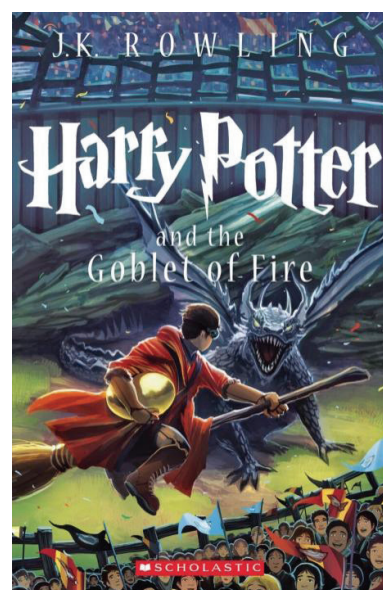

Fig. 7. Book cover by Kazu Kibuishi

Fig. 9. Book cover by Brian Selznick

deaux Saint-Jean. The exhibition was organized by SNCF Garres & Connections, the French publishing house Gallimard Youth, which publishes all Harry Potter books in French, and the Warner Bros. film company.

As stated in Cat Yambell’s article “Judging a book by its cover: Publishing trends in young adult literature”, ideally an illustrator should first read the text in its entirety and then create the cover for it. But there are situations when this cannot be done. This is what happened with the illustration of the book “Harry Potter and the Goblet of Fire” in Ukraine, by famous illustrators Vladyslav Yerko and Viktor Baryba. Vladyslav Yerko himself admits that he did not read the book to the end and did not watch all parts of the film. But together with Victor Baryba, they created one of the most successful covers for Harry Potter, which was even noted by J. K. Rowling herself. The edition of the book was published in 2003, and there are no illustrations in it at all.

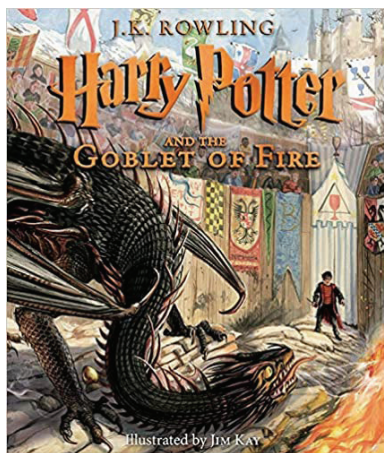

Fig. 10. Book cover by Jim Kay

The cover of the Harry Potter books was not released immediately. The director of the publishing house did not like the first version because of its simplicity, so the illustrator had to redo it. The illustrator’s main goal was to make the child look very deeply into the book and understand that this is such a special screen where you can see something like this not for the first time.

The book has a hard cover, no dust jacket. The illustration is spread over the whole page, and more — on the spread, covering the spine and the back of the binding cover. The drawing seems to flow from one part to another. The initials and surname of the author and the title of the book are centered at the top of the page. The font is combined, traditionally the name of the main character is indicated by

a larger pin. The font is stylized for the logo: **Harry Potter**.

One of the letters is depicted in the form of lightning, like a scar on the forehead of a small wizard. The title is golden, the name and surname of the author are white. There is a trademark at the bottom

of the page: .

Even lower is the logo of the “A-BA-BA-HA-LA-MA-HA” publishing house.

The title part depicts an entire narrative episode: Harry Potter’s performance of the first task of the Triwizard Tournament — a meeting with a dragon to obtain a golden egg with a clue. It’s a dragon chasing a little wizard. According to one of the illustrators, V. Yerko, due to the fact that there is an agreement with the film company Warner Bros. with the Bloomsbury publishing house, the appearance of the main and secondary characters cannot be fundamentally changed, “and those who are engaged in the design of the Potteriana will never make Harry blond, short-necked or cheeky” [2]. Let’s remember about “The Potter wars”, when the film company Warner Bros. tried to limit the rights to the appropriation of Harry Potter books [6, p. 169–170]. That is why Harry Potter is depicted on the cover in a traditional style — a boy with glasses and a scar on his forehead (the English image of heroes should be steadfast). Although the artist modernized it a little, adding jeans and sneakers. The dragon is also depicted traditionally in the form of a winged foot-and-mouth, protecting its nest and emitting fire, trying to catch up with the boy holding the stolen egg. The perspective of the image is a top view. The action takes place in the sky, although the color palette of the background of the page combines orange and yellow, supposedly fire. Below is a nest with golden eggs. Below we see a green labyrinth — the so-called turf maze, which goes

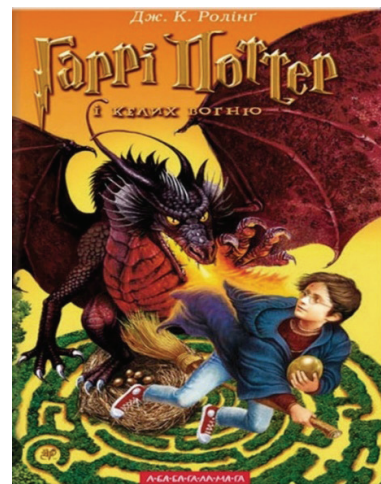

Fig. 11. Book cover by Vladyslav Yerko

in a circle. Its greenery smoothly flows to the root part of the book. The title of the book is written on the spine (traditionally, the main character's name is highlighted in a larger font), in the center, vertically, and the author's initials and surname are written horizontally on top, in a smaller font. The background is not only the “greens of the labyrinth”, but also a part of the dragon's wing, which forms an inseparable pattern across the cover, a kind of triptych. At the bottom of the jacket we see the image of Voldemort's hooded head, on which stands a goblet of fire. Below is the logo of the publishing house “A-BA-BA-HA-LA-MA-HA”. The main colors of the background are orange, brown and green.

The drawing of the jacket smoothly flows onto the back of the binding cover, which is no less interesting than the title. If you put all seven books translated into Ukrainian together with their roots, you will form a polyptych depicting the entire story of Harry Potter (similar to the technique that Brian Sleznik later used).

Fig. 12. Book covers by Vladyslav Yerko

The main background colors on the back of the binding cover are orange (as part of the fiery sky) and green (as part of the maze). The page features eight characters: Aragog, a spider with a human face and arms-like legs; Harry Potter falling down and his Patronus warding off Voldemort, the scorpion monster, the sphinx flanked by Cedric Diggory and Luna Lovegood.

In general, the image of the back of the cover is quite surreal, which may be due to the fact that V. Yerko worked in the movie poster genre at the beginning

of his career. Here, a combination of naturalistic images is tracked using the collage technique, an alleged combination of dream and reality, which is characteristic of surrealism itself [1, p. 452–454].

Another proof of this is the similarity of the depicted sphinx with Salvador Dalí's painting “Barcelona Sphinx”, or “Shirley Temple — the youngest and most sacred movie monster of her time” (1939), which is now stored in the Boijmans Van Beuningen museum in Rotterdam, the Netherlands.

Salvador Dalí's painting is created in a collage style and is dedicated to the American actress Shirley Temple, whose popularity peaked on her ninth birthday. The similarity of the images is obvious: the body of a lion with a naturally depicted female head. In Dalí's painting, human bones and a skull are scattered

around the sphinx, on both sides of the Yerko sphinx lie Cedric and Palumna. Above Shirley Temple's head is a bat, and the Ukrainian illustrator's white sphinx is a scorpion monster ready to attack.

If the front part of the cover shows an action, a change, a narrative episode, then on the back part — we see something else. The page is divided into background and foreground. In the foreground — everything is static, there is no movement, there is no

Fig. 14. Painting by Salvador Dalí

visual history. In the background, part of the plot is shown, namely the event in the Forbidden Forest, when Harry is forced to scare away his worst enemy.

The back of the book also has a short blurb centered at the top of the page, horizontally. On the right side of the page, vertically — the surname and first name of the illustrators. Different fonts of two colours — blue and white — were used.

Conclusions and perspectives. The publication of J. K. Rowling's books about the little wizard greatly influenced society, especially the children's audience, returning interest in reading books. Also, this story about a parallel magical world hidden from our eyes united children, teenagers and adults, made possible a dialogue between different generations of people, forming the Harry Potter fandom. Every illustrator saw his own world in the narrative of “Harry Potter and the Goblet of Fire” and tried to share this world-

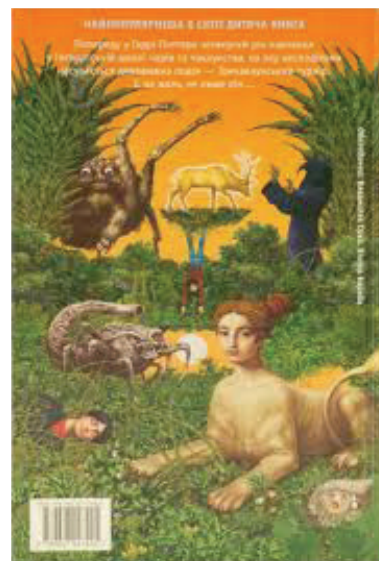

Fig. 13. The back of the binding cover by Vladyslav Yerko

Fig. 15. Book cover by Vladyslav Yerko

dview with readers. Every book cover was made due to the target audience, language and country. The artists tried to follow traditional and national features of the readers to make it simple to perceive the plot.

References I

1. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М-Я. 624 с.
2. Константинова К. Портрет чарівника в юності. *Дзеркало тижня*. 12 жовтня 2007. URL : https://zn.ua/ukr/ART/portret_charivnika_v_yunosti.html/ (дата звернення: 12.01.2024).
3. Cabaret F., Douglas V. La Retraduction en littérature de jeunesse : monographies. Bruxelles : P.I.E. — Peter Lang, 2014. 351 p.
4. Genett G. Paratext : Thresholds of interpretation. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 456 p.
5. Jauss H. R. Towards an aesthetic reception. Minnesota : Univ. of Minnesota Press, 1982. 231 p.
6. Jenkins H. Convergence Culture Where Old and New Media Collide. New York, London : New York University Press, 2006. 308 p.
7. Nel Ph. You Say 'Jelly,' I Say 'Jell-O'? Harry Potter and the Transfiguration of Language. *The Ivory Tower and Harry Potter : Perspectives on a Literary Phenomenon* / edited by L. Whinted. Columbia & London : University of Missouri Press, 2002. P. 261–284.
8. Organ G. Harry Potter : Adult cover, children's book? July, 7. 2013. URL : <https://theboar.org/2013/07/harry-potter-adult-cover-childrens-book/>
9. Yampbell C. Judging a Book by its Cover : Publishing trends in young adult literature. *The Lion and the Unicorn*. Johns Hopkins University Press. 2005, Sept. Vol. 29. No. 3. P. 348–372.

References II

1. Kovaliv, Yu. I. (2007), *Literary encyclopedia* : in 2 volumes [*Literaturna entsyklopediya* : u 2 t.], Academy Press, Kyiv, vol. 2, 624 p.
2. Konstantynova, K. (2007), "Portrait of a magician in his youth", *Mirror of the Week* ["Portret charivnyka v yunosti", *Dzerkalo tyzhnya*], Kyiv, October 12. Available at : https://zn.ua/ukr/ART/portret_charivnika_v_yunosti.html/ (accessed January 12, 2024).
3. Cabaret, F., Douglas, V. (2014), *La Retraduction en littérature de jeunesse* : monographie, P.I.E. — Peter Lang maison d'édition, Bruxelles, 351 p.
4. Genett, G. (1987), *Paratext : Thresholds of interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge, 456 p.
5. Jauss, H. R. (1982), *Towards an aesthetic reception*, University of Minnesota Press, Minnesota, 231 p.
6. Jenkins, H. (2006), *Convergence Culture Where Old and New Media Collide*, New York University Press, New York, London, 308 p.
7. Nel, Ph. (2002), "You Say 'Jelly,' I Say 'Jell-O'? Harry Potter and the Transfiguration of Language", *The Ivory Tower and Harry Potter : Perspectives on a Literary Phenomenon*, edited by L. Whinted, University of Missouri Press, Columbia & London, pp. 261–284.
8. Organ, G. (2013), *Harry Potter : Adult cover, children's book?* July, 7. Available at : <https://theboar.org/2013/07/harry-potter-adult-cover-childrens-book/>
9. Yampbell, C. (2005), "Judging a Book by its Cover : Publishing trends in young adult literature", *The Lion and the Unicorn*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, Vol. 29, No. 3, September, pp. 348–372.

КОСЮГА Олександра Олександрівна,

аспірантка Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, Україна; e-mail: akosyuga@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5633-4665/>

ОБКЛАДИНКА КНИГИ ЯК НЕВЕРБАЛЬНИЙ ЗАСІБ НАРАТИВНОГО ТВОРЕННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КНИГИ ДЖ. К. РОЛІНГ «ГАРРІ ПОТТЕР І КЕЛИХ ВОГНЮ»)

Анотація. Це наукове дослідження присвячено аналізу обкладинок четвертої частини септології про маленького чарівника британської письменниці Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер і келих вогню». **Мета** дослідження — виявити закономірності творення ілюстративних зображень (на обкладинці) залежно від мови твору фантастичної літератури та цільової читачької аудиторії. Вибірка складається з публікацій англійською (у Великобританії та США) та українською мовами. Особливу увагу було приділено методиці створення обкладинок ілюстраторами, їхньому баченню твору та цільовій аудиторії, на яку було спрямоване видання. **Об'єктом** вивчення є серія книжкових обкладинок наративу про Гаррі Поттера в англійськомовному та українськомовному суспільствах. **Предметом** дослідження є процес впливу обкладинки книги на популярність її оповіді серед читачів у різних країнах та серед різних вікових груп. **У результаті** проведеної роботи виокремлено відмінності у зображенні роману англійськомовними ілюстраторами мовою оригіналу (видавництво Bloomsbury Publishing House) та в американському перекладі на національний варіант англійської мови (видавництво Scholastic Publishing House), а також українськими художниками в українській редакції (видавництво А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА). Отримані **висновки** є, з одного боку, підтвердженням гіпотези щодо залежності створення ілюстрацій художниками від мови та читача; з іншого боку, виявлено, що підгрунтям зображення головних героїв на обкладинці роману є особистісний світогляд самого ілюстратора.

Ключові слова: наратив, обкладинка книги, ілюстрація, цільова аудиторія, невербальні засоби, інтерпретація тексту, англійська мова, Гаррі Поттер, Дж. К. Ролінг.

Статтю отримано 2.04.2024 р.

Українською і англійською мовами.

Згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 429 від 22.02.2024 р. науково-теоретичний часопис з мовознавства «Мова» є збірником, що зареєстрований як друковане медіа з ідентифікатором R30-02990.

Журнал (збірник) «Мова» постановою президії ВАК України № 1-05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Тричі перереєстровано: Постановою президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.; Наказом МОН України № 1328-05/8 від 21.12.2015 р.

Наказом МОН України № 409 від 17.03.2020 р. журнал «Мова» включено до переліку фахових наукових видань категорії «Б».

З 2014 р. журнал «Мова» індексують у міжнародній науково-метричній системі Index Copernicus (ICV за останні роки: 2020 : 100,00, 2021 : 100,00, 2022 : 96,76), а також у науково-метричних системах Ulrich's Periodicals Directory, Ukrainian Scientific Journals (USJ), Google Scholar, Slavic Humanities Index. Журнал «Мова» входить до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Slavic Humanities Index. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело». Журнал «Мова» є учасником міжнародного проекту громадських знань Open Journal Systems.

Докладну інформацію про вимоги до оформлення статей і рецензій у часописі «Мова», а також архів номерів із повними текстами статей і рецензій розміщено на вебсайті: www.mova.onu.edu.ua

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Протокол № 13 від 28.05.2024 р.).

Тираж 100 прим. Зам. № 528.

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 113, м. Одеса, 65058, Україна
Телефон / Phone: +38 096 496-64-06; +38 095 866-32-87 Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: stepanov.odessa@gmail.com; stepanov175@163.com; n.arefieva@onu.edu.ua;
Вебсайт часопису «Мова»: www.mova.onu.edu.ua

Видавництво і друкарня «Астропринт». м. Одеса, 65091, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2307-4558; ISSN 2414-9489. Мова. 2024. № 41. 1-102.